DE DANSKE

RUNEMINDESMÆRKER

UNDERSØGTE OG TOLKEDE

AF

LUDV. F. A. WIMMER

AFBILDNINGERNE UDFØRTE AF J. MAGNUS PETERSEN

UNDERSØGELSERNE FORETAGNE MED UNDERSTØTTELSE AF
DET KGL. NORDISKE OLDSKRIFTSELSKAB OG MINISTERIET FOR KIRKE- OG UNDERVISNINGSVÆSENET
UDGIVELSEN BEKOSTET AF CARLSBERGFONDET

TREDJE BIND III

RUNESTENENE I SKÅNE OG PÅ BORNHOLM

KØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG
H. H. THIELES BOGTRYKKERI
1904—1905

DE DANSKE

RUNEMINDESMÆRKER

UNDERSØGTE OG TOLKEDE

AF

LUDV. F. A. WIMMER

AFBILDNINGERNE UDFØRTE AF J. MAGNUS PETERSEN

TREDJE BINDS FØRSTE AFDELING

RUNESTENENE I SKÅNE

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

1904

DE DANSKE

RUNEMINDESMÆRKER

UNDERSØGTE OG TOLKEDE

AF

LUDV. F. A. WIMMER

AFBILDNINGERNE UDFØRTE AF J. MAGNUS PETERSEN

FJÆRDE BINDS FØRSTE AFDELING

RUNELIGSTENE OG MINDESMÆRKER KNYTTEDE TIL KIRKER. TILLÆG

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

1903—1908

DE DANSKE
RUNEMINDESMÆRKER

UNDERSØGTE OG TOLKEDE

AF

LUDV. F. A. WIMMER

AFBILDNINGERNE UDFØRTE AF J. MAGNUS PETERSEN

TREDJE BIND

RUNESTENENE I SKÅNE OG PÅ BORNHOLM

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

1904—1905

UNDERSØGELSERNE FORETAGNE MED UNDERSTØTTELSE AF
DET KGL. NORDISKE OLDSKRIFTSELSKAB OG MINISTERIET FOR KIRKE- OG UNDERVISNINGSVÆSENET

UDGIVELSEN BEKOSTET AF CARLSBERGFONDET

INDHOLD

IV. RUNESTENENE I SKÅNE

V. RUNESTENENE PÅ BORNHOLM

IV

RUNESTENENE I SKÅNE

Når vi under ét betragter runestenene i **Skåne** for at bestemme deres indbyrdes aldersforhold, har vi et fast holdepunkt i de fire historiske runemindesmærker, som er behandlede i dette værks første bind, nemlig de tre Hällestad-stene og Sjörup-stenen. Des værre er alle fire stene samtidige, idet deres indskrifter sigter til den samme begivenhed (slaget på Fyrisvoldene), hvorefter de må henføres til tiden 980—85. I tid langt fjærnet fra de egenlige runestene er det femte historiske runemindesmærke, der findes i Skåne, nemlig Åsum-stenen fra omtr. 1210. Vi har altså i Skåne et langt mindre stof, der kan tjæne til sammenligning med de ikke-historiske stene, end i Jylland, hvor de historiske mindesmærker rækker over en meget længere periode (fra den mindre Jællinge-sten omtr. 935—40 til Sjælle-stenen kort efter år 1000).

Af en sammenligning mellem de fire skånske historiske runestene og de samtidige stene i Jylland og på de danske øer fremgår imidlertid den vigtige kendsgærning, at runeskriftens udvikling er foregået noget hurtigere mod øst i Skåne end mod vest i Jylland og på øerne. På den ene Hällestad-sten og på Sjörup-stenen møder vi nemlig de ældste eksempler på brugen af det stungne ᚵ, idet de hver en enkelt gang bruger ᚵ, den første i ordet aigi, den anden i filagą. Som tegn for m-runen finder vi ligeledes tegnet ᛘ på den ene Hällestad-sten og på Sjörup-stenen, medens de to andre Hällestad-stene bruger den sjældne form ᛘ. Derimod fremviser de samtidige stene i Jylland og på øerne endnu ingen stungne runer, ligesom de for m gennemgående bruger tegnet ᛘ. Først på de bekendte historiske stene fra Sven tjugeskægs tid (omkring år 1000) optræder de stungne runer ᛂ og ᚵ, hvorimod ᛘ endnu er det regelmæssige tegn for m. Kun på Århus-stenen I forekommer den samme sjældne overgangsform ᛘ, som vi kender fra de to Hällestad-stene, og først på Sjællestenen møder vi ᛘ.

Disse forhold er naturligvis af stor vigtighed ved bestemmelsen af de skånske runestenes alder i forhold til stenene i Jylland og på øerne, idet runeformer, der vilde afgive stærke grunde for at henføre de sidstnævnte mindesmærker til tiden omkring år 1000, i Skåne optræder i indskrifter, der er henved en snes år ældre. På den anden side vil det ikke vække vor forundring, hvis der på stene i Skåne, som er samtidige med vestdanske stene, findes ældre sprogformer, f. eks. bevarelse af tvelyden ai, som i Jylland og på øerne noget efter midten af det 10. årh. er gået over til enkeltlyd.

1*

Lige så lidt som brugen af en stungen rune eller af tegnet ᛘ for m altså i og for sig kan berettige os til at rykke én skånsk runesten ned i tiden til omtr. år 1000, lige så lidt er på den anden side bevarelsen af den gamle tvelyd ai tilstrækkelig til at erklære den for ældre end år 970. De her fremhævede afvigelser fra de øvrige danske stene må altså sammen med mange andre forhold tages i betragtning ved bestemmelsen af de skånske runestenes alder, som det efter min mening ingenlunde er vanskeligt at fastsætte i det store og hele.

Når jeg nemlig ser bort fra Örja-stenen, der i alder langt overgår alle andre skånske runestene, idet den nöje slutter sig til de ældste stene fra de danske øer og altså under ingen omstændighed kan rykkes længere ned i tiden end til hen imod midten af det 9. årh., strækker så godt som alle øvrige skånske runestene sig over et forholdsvis lille tidsrum (den sidste fjærdedel af det 10. og den første fjærdedel af det 11. årh.), idet de ligesom runestenene i Jylland må siges for största delen at gruppere sig omkring år 1000. Næppe en eneste kan rykkes længere op i tiden end til år 970, og kun ganske enkelte falder i tiden 1025—50. Det er herefter klart, at den rækkefølge, hvori jeg har søgt at ordne dem kronologisk, i mange tilfælde kun kan bero på et skön, og at det for flere mindesmærkers vedkommende er meget vanskeligt eller rettere umuligt at træffe en bestemt afgörelse. Men på den anden side er det lige så klart, at der ikke kan begås store fejl, hvor det drejer sig om at bestemme de enkelte mindesmærkers alder inden for et så lille tidsrum.

At der under de mange overvejelser, som jeg har underkastet disse spörsmål, jævnlig er opstået en og anden tvivl, som jeg ikke har været i stand til at løse, og som det efter min mening er umuligt at løse med sikkerhed, følger da af sig selv. Jeg fremhæver således udtrykkelig, at bevarelsen af tvelydene i indskrifterne på de stene, som jeg har stillet foran Hällestad-stenene og Sjörup-stenen, ikke i og for sig indeholder en tvingende grund til at göre de første ældre end de sidste. Efter indskrifternes hele karakter må nemlig alle disse så vel som de nærmest følgende stene anses for væsenlig samtidige, og der vil f. eks. ikke kunne føres et afgörende bevis for, at no. 2 og no. 3 virkelig er de ældste af disse stene, idet andre, lige så gode grunde kunde tale for at stille dem efter no. 6 eller endogså efter no. 10. Som man let vil se, har dette dog ingen som helst betydning for helhedsbetragtningen, da der efter sagens natur kun kan være tale om at fastslå disse mindesmærkers relative alder.

1. ÖRJA-STENEN

Örja sogn, Rönnebergs herred

(undersøgt d. 28. Juli—d. 3. August 1876 og oftere).

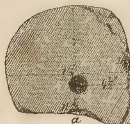
Ved ombygningen af Örja kirke (omtrent en halv mil nordøst for Landskrona) fandtes denne sten 1867 i skibets mur og blev ved adjunkt G. Brunius' omsorg skænket til „Föreningen för Skånes fornminnen och historia" og ført til Lund, hvor den blev henlagt ved foden af den runestenshöj, som den nævnte forening 1868 havde ladet anlægge tæt ved oldsagsmusæet på et af universitetet skænket stykke af dets gamle botaniske have.

I N. G. Bruzelius' lille afhandling „Runstenshögen i Lund" i Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning (IV), Lund 1871, s. 151 omtales stenen for første gang med et par ord, idet forfatteren blot bemærker, at den er så medtaget af fugtighed ('väta'), at han ikke har været i stand til at læse noget helt ord, men kun enkelte runer, „hvarföre någon läsning, ej ens gissningsvis här lemnas".

Stenen, hvis top er afhugget, består af sort glimmergranit. Dens nuværende længde er 3′ 2″, bredden mellem omtr. 1′ og 1′ 3″, tykkelsen 1′ 4″ forneden, 11″ foroven. På grund af materialets beskaffenhed er den meget tilböjelig til at skalle af i tynde lag, og indskriften har som følge heraf (ikke på grund af 'fugtighed', som Bruzelius antog) lidt betydeligt. Da den sikkert hurtig vilde blive helt ødelagt ved at henligge under åben himmel, udsat for vejrligets indflydelse, blev den på min opfordring flyttet fra runestenshöjen ind i musæet, og samtidig blev der ved prof. Weibulls og dr. Söderbergs omsorg taget et par gibsafstøbninger af den, af hvilke den ene skænkedes til det oldnordiske musæum i København. Eftersom stenen imidlertid særlig på et enkelt sted (sml. nedenfor) havde lidt en del i den tid, der lå mellem min undersøgelse 1876 og afstøbningerne, gengiver disse ikke indskriften så nöjagtig som to papirsaftryk, jeg selv tog den gang, og på hvilke alle runer, afskalninger o. s. v. fremtræder med stor klarhed. Stenens noget ejendommelige form ses af omstående tværsnit, der er taget lige ved toppen, hvori der er boret et hul i nyere tid.

Da jeg straks blev opmærksom på, at Örja-stenen både ifølge den formel, der bruges i indskriften, og ifølge sine runeformer hørte til samme gruppe runestene som Helnæs- og Flemløse-stenen o. s. v., og altså måtte være den ældste af alle hidtil kendte skånske runestene, var det mig af særlig vigtighed at komme til fuld sikkerhed med hensyn til be-

tydningen af den del af indskriften, som endnu gav håb om at kunne læses. Hvad jeg i det følgende meddeler om læsningen, er grundet på de iagttagelser, som jeg gjorde ved i løbet af en uge daglig at betragte stenen til forskellige tider og i forskellig belysning, og som i alle enkeltheder bestyrkes af de aftryk, jeg tog ved samme lejlighed.

Af alle runerne i indskriften er kun det første ᛋ (4¼″ höjt) og ᚨᚾ (henholdsvis 5″ og 5½″) hen imod slutningen fuldstændig bevarede; kun ubetydeligt har ᛦ i det første ords slutning og det følgende ✱ lidt. Foran det første ᛋ findes en afskalning, som begrænses af den øverste stav i denne rune; men af runer eller skilletegn foran dette ᛋ findes intet spor. Heller ikke af rammestreger er der lævnet noget spor, og runernes forskellige höjde viser også, at de ikke er huggede mellem rette linjer.

Efter ᛋ følger et ᛏ, i hvilket hovedstaven næsten er fuldstændig bevaret; men en afskalning, som løber over dens top, har beskadiget den venstre bistav en smule og næsten borttaget toppen af hovedstaven og den höjre bistav, som dog endnu spores i afskalningen. Af det følgende ᚨ har den samme afskalning borttaget toppen af hovedstaven med den derfra udgående bistav, som dog ligeledes endnu bægge kan spores med sikkerhed. Derefter følger en ret stav, hvis top og bistave er sporløst forsvundne; men da den næste rune er et tydeligt ᛦ med tre punkter efter[1], har den beskadigede rune selvfølgelig været ᛏ, da hele ordet kun kan læses stạtʀ. Efter punkterne har vi et sikkert og tydeligt ✱; den meget store afskalning forneden har borttaget et ubetydeligt lille stykke af nederste del af denne rune og af det foregående ᛦ. Runen efter ✱ er beskadiget ved en afflisning, der går midt over hovedstaven; men der er ingen tvivl om, at der har stået ᚠ. Störste delen af hovedstaven og den øverste bistav er endnu tydelige, og afskalningen begrænses af den nederste bistav. Herefter er kun den nederste del af en ret stav lævnet, og derpå kommer atter et ᚠ, som er ganske tydeligt uagtet de stærke afskalninger, der ligger omkring det og berører det. Der kan da næppe være tvivl om, at runen foran dette ᚠ har været ᛏ, og at vi her har ordet ✱ᚠᛏ aft.

Efter ᚠ spores et stykke af en ret stav, hvis nederste del er bortfliset, og derpå følger et tydeligt, forneden meget smalt ᚱ. Runen mellem ᚠ og ᚱ kan næppe have været nogen anden end ᛁ. Efter ᚱ følger sikkert ᛁᚨᚾ og derpå en ret stav med et så betydeligt stykke af en krum bistav til höjre, at der ingen tvivl kan være om, at her har stået et ᚢ. Afstanden mellem hovedstaven i dette ᚢ og den følgende tydelige (2″ höje) runestav er så stor (3″), at denne rune med höj grad af sandsynlighed skal udfyldes ᚾ (samme form som lige foran), og der vilde endda blive plads til skilletegn (punkter eller ı) mellem ᚢ og ᚾ[2]. Den næste

[1] Af punkterne træder det mellemste stærkest frem, medens det øverste er noget svagere, og det nederste løber sammen med bistaven i ᛦ. Det øverste og nederste punkt kan derfor let opfattes som tilfældige udflisninger; men særlig aftrykkene synes at sætte det uden for al tvivl, at disse punkter lige så vel som det mellemste virkelig er huggede. S. Bugge, som samtidig med og uafhængig af mig ligeledes læste de to første ord i indskriften stạtʀ aft, antager også, at der står tre punkter mellem disse ord (Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad 1875—77, Stockh. 1875—78, s. 535).

[2] En lille fordybning ud for toppen af det formodede ᚾ er alt for ubetydelig og uregelmæssig til at kunne anses for et hugget punkt, hvad også dens stilling bestemt taler imod.

rune har langt snarere været et ᚢ med en lille top end ᚦ (også det foregående ᚢ har en lidt mindre top). Efter ᚢ er der kun lævnet den øverste stav ($1^{3}/_{4}$") af en rune, som på

$^{1}/_{6}$.

Örja-stenen.

grund af sin afstand fra ᚢ (2") må antages at have haft en bistav på midten. Hvad der har fulgt derefter er des værre bortslået med toppen af stenen.

Den sidste (nederste) linje er næsten fuldstændig ødelagt på grund af den store afskalning. Hvad der endnu kan ses er følgende: Lige under mellemrummet mellem ᚺᚢ i øverste linje findes en lille lævning af den nederste del af en runestav og i nogen afstand ($2^{1}/_{4}$") derfra en noget större del ($1^{3}/_{4}$") af en anden stav med et, som det synes sikkert,

punkt efter. Afstanden mellem disse to stave gör det klart, at den første er lævning af en rune med temmelig bred bistav eller bistave; det ligger nærmest at tænke på ᚠ. Herefter ses endnu betydelige lævninger af tre runer, som dog ikke alle lader sig udfylde med sikkerhed. Af den første er kun den nederste del (2¼") af den rette stav tilbage; i den anden kan man også tydelig følge bistavene, som gör den til ᛡ, og i den sidste spores lævning af bistav til höjre, som næppe tilsteder nogen anden læsning end ᚦ (dog er også ᚠ muligt, men höjst usandsynligt efter ᚠ-formerne i første linje).[1] Slutningen er bortslået som i øverste linje.

Det var fristende at udfylde det sidste ord [ᚠ]ᛡ(ᚦ)[ᛁ] — svarende til Helnæs- og Flemløse-stenens ᚠᛆᚦᛁ, ᚠᛆᛆᚦᛁ — og at antage det foregående ord for et navn på -i (f. eks. tufi) som subjekt til faþi. Mod denne læsning vilde man måske indvende, at den rette stav foran ᛡ står så tæt ved denne rune, at et ᚠ af den grund er usandsynligt. Dog vilde denne indvending ikke være afgörende, da et temmelig langstrakt ᚠ med små bistave oven for bistavene i ᛡ og nær ved denne rune meget godt kan have stået her. Men selvfølgelig kan udfyldningen af de sidste runer til [ᚠ]ᛡ(ᚦ)[ᛁ] kun blive en usikker formodning.

Indskriften i første linje bliver altså:

(s) (n)
stątʀ ⁝ af(t) firiąsu · u ·

Det ligger nær at udfylde de tre sidste runer til (ᚾ)ᚢ(ᚾ)[ᚢ], hvad de lævnede stave netop bedst vilde tilstede, og i den sidste linje har da muligvis faderen, som rejste stenen, og måske tillige runeristeren været nævnede. Med hensyn til navnet firiąsu ser jeg mig dog ikke i stand til at fremsætte en fyldestgörende forklaring. Skulde -ąsu være en med sunu stemmende gammel genstandsform af *ǫ̨ss* = oldnord. *ǫ́ss*, og skulde vi altså her have et personnavn, i hvilket -*ǫ̨ss* var sidste led, medens det i litteratursproget kun forekommer som første led? Men hvad betyder i så fald firi-? Eller er ąsu måske moderens navn, og skal ordene adskilles: aft firi ąsu sunu?

Uagtet de tvivl, der således knytter sig til indskriftens læsning og tolkning, er Örja-stenen dog af stor vigtighed som en skånsk runesten, der nöje slutter sig til samme gruppe som de ældste kendte stene fra de danske øer. Og herom kan der ikke være nogen som helst tvivl. Alene ordet ᛋᛏᛆᛏᛦ med ᛆ og ᛦ er tilstrækkeligt til at vise dette; men hertil kommer endvidere ᛡ med betydning a, og hele karakteren af indskriften (runernes uregelmæssige former o. s. v.) minder så stærkt om første linje i indskriften på Flemløse-stenen og om Voldtofte-stenen, at deres samtidighed er sikret. Kun i skilletegnenes form afviger Örja-stenen fra de nævnte stene, af hvilke de tre fynske fra Helnæs, Flemløse og Voldtofte ikke adskiller ordene, medens Kallerup-stenen bruger et enkelt punkt og Snoldelev-stenen en lille lodret streg; men tre punkter som på Örja-stenen finder vi også på Nörre Nærå-stenen, der i alder følger nærmest efter de nævnte fynske og sællandske stene.

[1] Hvad der ved min undersøgelse 1876 fandtes i nederste linje foran ᛡ-staven er senere forsvundet med en flis, der her er sprungen af stenen. Det findes heller ikke på afstøbningerne, men kun på mine aftryk.

2. BALDRINGE-STENEN

Baldringe sogn, Herrestad herred

(undersøgt d. 22. August 1894).

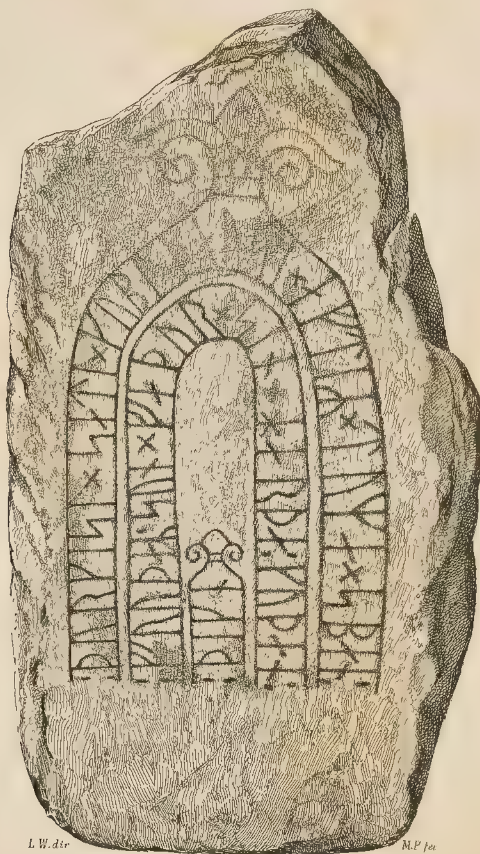
På et blad i mit eje, som afdøde prof. Sven Grundtvig 1853 fandt indklæbet i et ham tilhørende eksemplar af Stephanius' udgave af Saxo, har den bekendte Chr. Stistrup, der var sognepræst til Ullits og Fovlum og provst for Års og Gislum herreders provsti, på en rejse i Skåne i Juli 1693 gengivet indskrifterne på to skånske runestene, nemlig på den få år i forvejen opdagede Lundagård-sten og på en sten i „Baldringe kirkegårds mur". Den sidstnævnte sten, der ikke var mig bekendt andetsteds fra, eftersøgte jeg imidlertid forgæves på min første runologiske rejse i Skåne 1876 både i kirkegårdsmuren og i selve kirken, og det blev fra forskellige sider udtalt til mig, at man i Baldringe aldrig havde hørt tale om en sådan sten. Stistrups gengivelse af indskriften var imidlertid af en sådan beskaffenhed, at der umulig kunde foreligge nogen misforståelse, og stenen måtte altså senere enten være flyttet fra den tidligere plads i kirkegårdsmuren til et andet ubekendt sted eller mulig som så mange andre runestene være ødelagt. At det sidste heldigvis ikke var tilfældet, erfarede jeg tolv år efter mit første besøg i Baldringe gennem en lille som manuskript trykt afhandling, der velvillig tilsendtes mig af forfatteren, og som bærer titlen „Om tvänne nyfunna Runstenar i Skåne af Clas Kurck", Lund 1888. Baldringe-stenen behandles her meget omhyggelig s. 7—9, og den afbildning af stenen, der ledsager afhandlingen, er med en enkelt undtagelse (ᚾᚠᛏᛁᚱ for ᚾᚠᛏᛁᛦ) ret nöjagtig. Dog er hele ornamentet øverst på stenen overset.

Ved ombygningen af Baldringe kirke stødte man 1885 helt nede i grunden i den vestre kirkegårdsmur på en runesten, der var overkalket, så at kun en del af indskriften var synlig. Ved forpagteren af Baldringe herregård, hr. F. Liedholms omsorg blev stenen rejst på kirkegården lige ved muren, hvor jeg fandt den ved min undersøgelse.

2' 6½"
19"
1' 2½"
2' 3½"
a

Stenen, der består af grå granit med røde korn, er 4' 8½" höj og 2' 6½" på det bredeste. Ovenstående tværsnit, der er taget over ᛏ i ᛏᚢᛘᛅ, hvor hele omkredsen er 7' 1", viser formen af den temmelig uanselige sten. Runerne er mellem 3" og 4" höje.

Indskriften, der er fordelt i to bånd inden for hinanden, som bægge løber fra venstre til höjre, og en kort linje i det andet bånds åbning, er i det hele meget klar og tydelig,

1/8.

Baldringe-stenen.

skönt runerne er temmelig grundt indhuggede. Svagest træder ordet ᚦᛆᚢᛋᛁ på toppen frem. Også i ornamentet over dette ord er den yderste spids til venstre udvisket. Nederst på stenen er der foran alle fem linjer (ved begyndelsen og slutningen af de to bånd og ved

begyndelsen af den kortere linje) anbragt to langagtige punkter i flugt med hinanden; men i øvrigt bruges i reglen et skråtliggende lille kors som skilletegn mellem ordene; kun mellem harþa og kuþan står to småstreger og mellem fruþaʀ sun en enkelt — på bægge steder åbenbart af hensyn til pladsen.

Med hensyn til runeformerne fremhæver jeg kun, at det første ᚢ (i þurkisl) er åbent ved toppen, medens alle de følgende ᚢ-runer er lukkede; m-runen har formen ᛘ, og i harþa har ᚼ bistavene usædvanlig langt nede på hovedstaven.

Indskriften lyder:

: þurkisl × sati × kubl × þausi × aftiʀ × tuma × sban :
: fruþaʀ ı sun × faþur × sin × harþa : kuþan :
: þikn

span er uden tvivl, som Kurck antager, det til oldnord. *spár* svarende tillægsord *spar*, der oftere forekommer i ældre Svensk (J. E. Rydqvist, Svenska Språkets Lagar II, s. 418). Det er her brugt som tilnavn til Tomme, ganske som det i fortalen til Uplandslagen hedder: *Laghæ yrkir war wiger spa* (for *spar* eller *spai*?), „Lovens forfatter var Viger den forudseende (vise)". Hermed kan også sammenlignes den fra Eyrbyggja saga kendte isl. *Spá-Gils*, om hvem det hedder: hann var framsýnn ok eptirrýningamaðr mikill. I steden for *spán* ventede vi dog snarere den svage form *spá* som tilnavn. Ganske unaturligt synes det mig imidlertid ved span at tænke f. eks. på et til oldnord. *spánn* (*spǫ́nn*), svensk-dansk *spån* svarende navneord, her brugt som tilnavn.

fruþaʀ er et ellers ubekendt navn, der efter formen kunde svare til det i sammensætninger ofte brugte isl. *-frøðr*. Samme ord finder vi som sidste led i mandsnavnet laikfruþ (genstandsform) på Hunnestad-stenen I. Jeg er dog noget betænkelig ved at antage et med Oldislandsk stemmende svensk-dansk *Frøðr*, *-frøðr*. Ved med Kurck at opfatte fruþaʀ som fejlristning for fruþa = *Fróða* vilde alle vanskeligheder med hensyn til navnets forklaring ganske vist løses; men indskriften på Baldringe-stenen giver ikke mindste grund til at antage en sådan fejl, og Hunnestad-stenens -fruþ taler afgjort for rigtigheden af fruþaʀ.

I Olddansk gengiver jeg da indskriften:

þórgísl satti kumbl þâusi æftiʀ Toma spán, Frøðar (?) sun, faður sínn, harða góðan þegn.

„Torgisl satte dette mindesmærke efter Tomme 'spåmand' (den vise), Frøds (?) sön, sin fader, en såre god mand".

3. ÖSTRA HERRESTAD-STENEN

Östra Herrestad sogn, Ingelstad herred

(undersøgt d. 23. August 1894).

Om denne tidligere ganske ubekendte runesten fik jeg den første meddelelse gennem C. Kurcks foran under Baldringe-stenen anførte lille skrift fra 1888, hvori også den nylig opdagede sten i Östra Herrestad s. 3—6 göres til genstand for en nöjagtig beskrivelse, der ledsages af en omhyggelig afbildning.

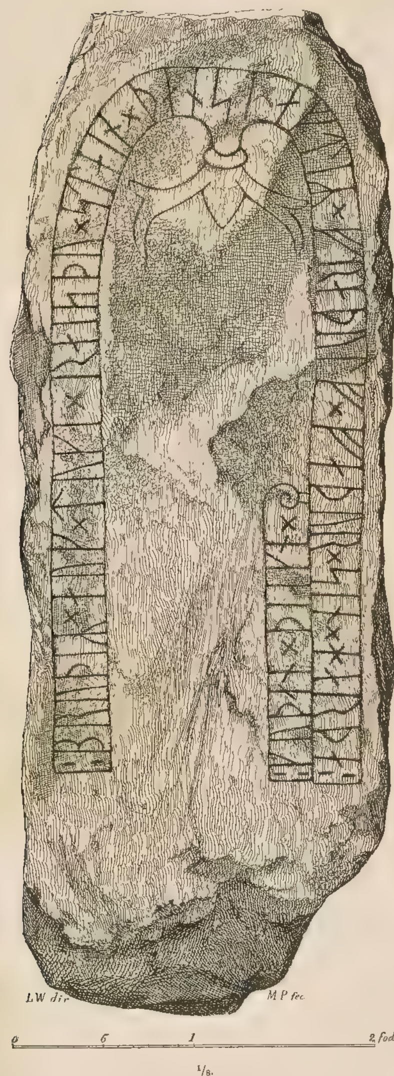
Stenen kom for dagen ved restaureringen af Östra Herrestads gamle kirke ($1^1/_2$ mil vest for Simrishamn) i slutningen af firserne i forrige århundrede. Den lå her under den nordre kirkemur, hvor den til dels var skjult af gulvet og en i senere tid opført pille. Indskriftsiden, der var overkalket, vendte indad mod kirken. Ved foranstaltning af Skånska Fornminnesföreningen blev stenen udtaget og opstillet på kirkegården ved den østre mur.

Stenen, der består af finkornet, rødlig granit, er 5' 7" höj, indtil 2' 1" bred og indtil 1' $2^1/_2$" tyk. Dens form ses af nedenstående tværsnit, taget over ᚠ i faþur, hvor omkredsen er 6' $^1/_2$". Runerne er mellem $3^3/_4$" og næppe 3" höje.

Indskriften løber i et bånd fra venstre til höjre langs med hele stenens kant; en kortere linje er anbragt inden for båndet langs med dets slutning og hvilende på samme rammestreg. Nederst på stenen findes ved hver linje to punkter ligesom på Baldringe-stenen; men i modsætning til denne er der desuden foran punkterne anbragt en forbindelseslinje mellem rammestregerne. Som skilletegn mellem ordene bruges i øvrigt overalt det skråtliggende lille kors ×, der også er regel på Baldringe-stenen.

Indskriften står i det hele meget klar og tydelig og kan ikke på noget sted give anledning til tvivl om læsningen. I måden, hvorpå den er udført, minder den i höj grad om indskriften på Baldringe-stenen, hvad der også gælder ornamenterne øverst på bægge stene. Imod den antagelse, som ved første öjekast kunde påtrænge sig, at bægge indskrifter skulde være huggede af samme runerister, synes dog forskellen i flere runeformer at tale, særlig de som oftest foroven åbne former på Herrestad-stenen, medens det kun er tilfældet med det første ᚢ på Baldringe-stenen. Selv om bægge indskrifter ikke skriver sig fra samme runerister, er deres nöje indbyrdes slægtskab og samtidighed i hvert fald hævet over al tvivl.

1/8.

Östra Herrestad-stenen.

Med hensyn til enkeltheder fremhæver jeg endnu:

I det første ord ᛒᚱᚢᚦᛁᛦ er runerne ᛒᚱᚢ alle åbne ved toppen, hvad der i reglen også er tilfældet i det følgende. I raisþu har s-runen formen ᚼ, medens ᛋ ellers bruges. I det sidste ord þiakn er ᛆ stærkt udfliset, hvorved bistaven er bleven uklar til venstre og helt er forsvunden til höjre. På Baldringe-stenen skrives samme ord þikn.

Den øverste rammestreg over sidste linje ender i en lille spiral, som ved to små streger forbindes med båndet til höjre. Det samme kender vi fra forskellige andre danske stene, således Sæddinge-stenen på Låland (sml. II, s. 418).

Indskriften lyder:

: bruþiʀ × auk × tuki × raisþu × stain × þansi × aftiʀ × fraþulf × faþur × sin × harþa : : kuþan × þiakn ×

fraþulf er et ellers ubekendt navn, hvis første led, der vel udgår fra samme rod som got. *fraþjan*, også kendes fra oldsprogets *Fraðmarr* (*Fráðmarr?*). Et med fraþ- beslægtet navn fraþi finder vi på Bjersjöholm-stenen (sml. II, s. 458).

I Olddansk gengiver jeg indskriften:

Bróðiʀ áuk Tóki ræisþu stæin þannsi æftiʀ Fraðulf (Fráðulf?) faður sínn, harða góðan þegn.

„Broder og Toke rejste denne sten efter deres fader Fradulv, en såre god mand".

Et ornament, der nöje stemmer med det, som vi finder på stenene i Baldringe og Östra Herrestad, forekommer også på en tredje skånsk runesten, der er afbildet i Bautil uden nummer og stedsangivelse lige under no. 1158. Medens Sjöborg (Samlingar för Nordens Fornälskare III, s. 129) erklærer, at han ikke ved, hvor denne sten findes, og er i tvivl om, hvorvidt den virkelig tilhører Skåne, optager Liljegren den som no. 1420 i Run-Urkunder under navnet „Herrestads socken och gård" i Järestad herred. Snarere bör den dog vist ligesom den endnu bevarede sten henføres til det vest derfor liggende Östra Herrestad i Ingelstad herred. På bægge steder har jeg dog forgæves anstillet undersøgelser om stenen, der synes at være forsvunden. Men da indskriften for största delen lader sig tyde med sikkerhed efter afbildningen i Bautil, gengiver jeg denne, der lyder:

kutilau : lat : karua : kubl : þausi : af(t) . . . . | þiakn : al : kuþan : þan : is ‖ hana : ati

I kutilau er det første ᚢ sikkert fejl for ᛆ, der her i indskriften bruges som tegn for *æ* i lat (hvis dette ikke er urigtigt for ᛚᛆᛏ eller ᛚᛁᛏ), karua og af(t) . . . Efter af(t) mangler vistnok ni runer, der har indeholdt de to sidste runer i aftiʀ og derefter navnet på Kedeløs husbonde. Indskriften gengiver jeg da således i Olddansk:

Kætiløy lǽt gærwa kumbl þåusi æft(iʀ) . . . . ., þegn allgóðan, þann es hana átti, „Kedelø lod göre dette mindesmærke efter . . . . ., den såre gode mand, som var hendes ægtefælle". Ordene *þegn* . . . . *átti* opfatter jeg ikke med Brate som vers (E. Brate och S. Bugge, Runverser, s 278).

4–5. KRAGEHOLM-STENENE I–II

Krageholm, Söfvestad sogn, Herrestad herred

(undersøgte d. 22. August 1876).

Disse to stene, af hvilke den ene bærer en længere runeindskrift, den anden billedet af en mand med kors i hånden, står som ledstolper lige over for hinanden ved indkørslen til herregården Krageholm ved vejen, der fører til Marsvinsholm.

Krageholm-stenene findes hverken hos Worm eller i Bautil, men omtales første gang i „Utdrag af en berättelse om tvänne runstenar, fundne vid herregården Krageholm i Skåne, meddelad af ägaren til berörde herregård, grefve C. F. Piper" i Svenska Magazinet, år 1766, utg. af C. C. Gjörwell, Stockh. 1766, s. 67 ff. Herefter blev billedstenen funden i året 1756, da man var i færd med at sprænge stene ved Krageholm, i en anselig, næsten rund sandbanke ikke langt fra gården. Den temmelig store sten, der var 1′ 2″ tyk, blev forsynet med borehuller for at sprænges; men da den blev optaget, fandt man på den nedad vendte side billedet af en mand med et kors i hånden. Under stenen lå et lille stykke af en sværdklinge med et langt håndtag, der dog var så rustent, at det gik i stykker ved optagningen og derfor ikke blev bevaret. Stenen blev ført til Krageholm og opstillet ved indkørslen til slottet.

Det følgende år (1757) fandt man indskriftstenen i en lund ved Krageholms store sø. Den lå ligesom billedstenen med forsiden nedad, og først efter at den var ført hjem til Krageholm, opdagede man runerne. Da den omtrent havde samme længde som den tidligere fundne sten, blev den rejst ved siden af denne.

At de to stene oprindelig har hørt sammen, er altså aldeles ubevisligt. At man senere har antaget dette, skyldes kun den omstændighed, at de bægge blev førte til Krageholm og opstillede over for hinanden.

I den nævnte meddelelse om de to stene i Svenska Magazinet fremhæves først den interesse, som billedstenen frembyder ved det lys, den kaster over fortidens klædedragt, ligesom det er tilfældet med den ene Hunnestad-sten, der ikke, som Worm og andre efter ham har antaget, bærer billedet af en kvinde (Amazone), men af en mand med økse på skulderen. Endelig gengives indskriften på runestenen således „efter jævnførelse med en af prof. Bring

1764 godkendt læsning": „tuna · sati · stain · thansi · aftir · brag · bunta · sin · auk · asgutr · sunr · hans · han · var · bæstr · bumana · auk · miltastr . matar. Tuna reste

Krageholm-stenen I.

denna sten efter Brag sin husbonde, och Asgutr hans son. Han var den bäste bland bymännerne och mildaste man". Til sidst göres der opmærksom på, at runen g i ordet

Brag er noget utydelig og mulig skal læses R. Når man ser bort fra fejlene i oversættelsen af den sidste sætning, er gengivelsen af indskriften i Svenska Magazinet nöjagtigere end de fleste senere gengivelser.

1/8

Krageholm-stenen II.

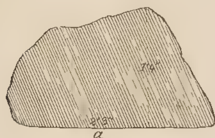
Afbildninger af bægge stene, for indskriftstenens vedkommende dog med flere væsenlige fejl, offenliggjordes første gang af N. H. Sjöborg, Samlingar för Nordens Fornälskare III (1830), tav. 8 fig. 7 og 8 (sml. smst. s. 116 og s. 148 samt I, s. 40). Sjöborg kan ikke have

kendt beretningen i Svenska Magazinet, da han s. 116 anfører indskriftstenen mellem „sednare upptäckte och ännu uti ingen samling uppgifne och tecknade runstenar“ og s. 148 siger, at bægge stene „äro placerade såsom vårdhållare i gärdesgården på hvar sin sida om en grind vid Krageholm i Skåne och Herrestads härad, men de hafva fordom stått vid en ätthög på ägorna“. Sjöborg anser det altså for sikkert, at bægge stene oprindelig har stået ved siden af hinanden. Hans urigtige angivelse om deres tidligere plads skyldes uden tvivl en meddelelse, som han har fået på selve stedet. En mængde lignende upålidelige meddelelser om runestenes oprindelige plads på eller ved nærliggende höje finder vi jo i Worms Monumenta. Efter Svenska Magazinet og Sjöborgs afbildning gengav Liljegren indskriften i Run-Urkunder no. 1427, medens den indskriftløse sten med billedet er no. 1426. I nationalmusæets antikvarisk-topografiske arkiv findes en blyantstegning af bægge stene på ét blad fra 1848 ved den svenske kunstner N. M. Mandelgren, der, som man kunde vente, indeholder flere væsenlige fejl. På en uudgivet tegning af rektor N. G. Bruzelius i Ystad, som denne foreviste mig efter min undersøgelse, var flere af de betydeligste fejl i de tidligere gengivelser af indskriften rettede. En kopi af denne tegning i Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens arkiv i Stockholm har Bugge benyttet (E. Brate och S. Bugge, Runverser, s. 280 f.).

Krageholm-stenen I.

Indskriftstenen, der består af rød, grovkornet granit, rager 4′ 9″ op over jorden; den er godt 2′ 3″ på det bredeste og 1′ 4″ tyk. Formen ses af nedenstående tværsnit. Runerne er mellem 5″ og næppe 3″ höje.

Efter at stenen ved min undersøgelse var renset for det moslag, der bedækkede den, trådte hele indskriften så klart frem, at ikke en eneste rune kunde vække tvivl. Det meget tydelige slangehoved, der findes foran begyndelsen af indskriftbåndet, er mærkelig nok hidtil overset undtagen på den ovenfor nævnte tegning af Bruzelius. Det er så løst forbundet med hele båndet, at det fra først af næppe har været runeristerens hensigt at anbringe det her (sml. båndet på Bjersjö-stenen II); men det gör indtryk af først senere at være sat til som rent ornament for at udfylde pladsen og forhindre, at den del af båndet, hvormed indskriften begynder, blev kortere end de andre. Dette bestyrkes også derved, at den noget ejendommelige figur, der forbinder slangehovedet med indskriftbåndet til venstre, drejer om på siden af stenen og åbenbart skal svare til det mellemrum mellem rammestregerne, der findes ved hovedets höjre side. Her danner rammestregen under ordet **auk** i sin forlængelse den höjre side af hovedet, medens rammestregen over det samme ord ikke løber sammen med hovedet, men ender i en lille afstand fra öjet. Da linjen, der danner hovedets venstre side, er lidt længere end den tilsvarende linje til höjre, løber hovedet ud i en lille spids, der snarest må anses for uforsætlig og i al fald ikke skal betegne tungen.

Indskriften begynder til venstre i det yderste bånd, fortsættes derpå bustrofedon i det andet dermed forbundne bånd og ender i det midterste bånd, der ikke er forbundet med de andre.

I det første ord (tuna) er ᚢ-runen lidt åben foroven, og både i ᚾ og ᛅ træder bistavene lidt svagt frem, men er dog bægge fuldkommen tydelige. Bistaven i ᚾ er noget udfliset til venstre og får derved let udseende af at være en del længere, end den oprindelig har været. I ᚦ i þansi når bistaven næsten lige til toppen og foden af hovedstaven. I ordet bram er navnlig den øverste del af m-runen temmelig svag, hvilket også gælder det derefter følgende skilletegn og ᛒ i begyndelsen af det næste ord; men alle linjer kan dog følges med sikkerhed. I askutr står ᚢ-runens bistav frit, idet den standser lidt fra hovedstaven i ᛏ (sml. Bjersjö-stenen II og Strö-stenen I). Ordet han indtager en påfaldende stor plads. Efter det sidste ord (mataʀ) findes en afflisning, hvori der endnu ses spor af et skilletegn af samme slags som ved begyndelsen af indskriften.

Med hensyn til de enkelte runeformer bemærker jeg endnu, at s-runen altid har formen ᚴ (sml. Hunnestad-stenene) og m den runde form på de fire steder, hvor det bruges. På de to første steder går hovedstavene lidt op over bistavene, på det tredje sted (i miltastr) løber øverste del af bistaven lige under rammestregen, som den berører, og på det fjærde sted (i mataʀ) er rammestregen selv brugt til at danne øverste del af bistaven; fra denne sidste form er overgangen til ᛘ altså meget simpel.

Som skilletegn bruges gennemgående det lille skråtliggende kors × undtagen efter ordet bunta, hvor der står to punkter (har runeristeren her måske først udeladt skilletegnet og senere af hensyn til pladsen måttet bruge : for ×?).

Indskriften lyder:

× tuna × sati × stain × þansi × aftiʀ × bram × bunta : sin × auk × askutr × sunʀ × hans × han × uaʀ × bastr × bumana × auk ×
× miltastr × mataʀ ×

tuna ɔ: *Tonna* (*Tunna*), der også kendes fra den senere litteratur.

bram er et oftere forekommende dansk navn, som endnu bruges.

Ordstillingen tuna sati stain aftiʀ bram bunta sin auk askutr sunʀ hans falder her ganske naturlig, da den er betinget af, at bunta sin skuldę knyttes til tuna og sunʀ hans til askutr. Hustru og sön rejste altså i forening mindestenen efter manden og faderen (sml. Valkärra-stenen).

Om formen sunʀ i steden for sunr eller det yngre sun henviser jeg til Die runenschrift s. 297 f. Da indskriften ellers overalt skelner nöjagtig mellem ᚱ og ᛦ, tör man ikke antage, at runeristeren i sunʀ har brugt -ʀ urigtig for -r.

uaʀ viser sammen med as- for ąs- og u for au i askutr hen til en noget senere tid; as- skrives dog også på Hällestad-stenen I, medens Hällestad-stenen II har det ældre ąskautr. Da der skrives ai i stain, kan det være tvivlsomt, om u i -kutr betegner *áu* eller *ó*. Såfremt det sidste er tilfældet, må man antage, at stain kun har bevaret den

gamle skrivemåde, men at lyden er gået over til *é* ligesom i Hällestad-stenenes stin. I hvert fald må Krageholm-stenen være omtrent samtidig med, snarest lidt ældre end disse stene. Herfor taler ikke blot formen sunR, men også brugen af ᛘ som tegn for m-runen.

bastr har snarest været udtalt *bæztr*, da den omlydte form allerede findes på Skivum-stenen, som skrivemåden baistr viser (II, s. 31 f.).

bumana ɔ: mænd, som ejer gård og jord, altså lənt : mənə på Skivum-stenen (II, s. 31 f.).

miltastr mataR] Tillægsordet *mildr*, 'gavmild', forbindes her med ejeform, ligesom vi i oldsproget finder *mildr matar*, „gavmild med mad", og det modsatte *matar illr*, „karrig på mad". I Ynglingasaga fortæller Snorre om kong Halvdan, at han skænkede sine mænd guld, men sparede på maden, hvorfor han blev kaldet *hinn mildi ok matar illi*, „den gavmilde, men madkarrige". Ved udtrykket *mildastr mataR* prises Bram altså for sin store, velbekendte gæstfrihed.

I den sidste sætning han uaR bastr bumana auk miltastr mataR har vi som oftere bogstavrim, men ikke vers.

I Olddansk må indskriften gengives:

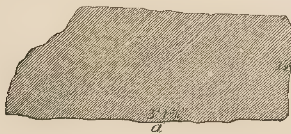
Tonna satti stæin (stén?) þannsi æftiR Bram bónda sinn åuk Åsgåutr (Åsgétr?) sunR hans. Hann waR bæztr búmanna åuk mildastr mataR.

„Tonne satte denne sten efter Bram sin husbonde sammen med (i forening med) hans sön Asgøt. Han var den bedste blandt landmænd og den gavmildeste med mad".

Krageholm-stenen II.

Billedstenen, der består af grå, rødkornet granit, svarer i ydre form meget godt til indskriftstenen, skönt den er betydelig bredere end denne. Den rager 4' 4½" op over jorden, er omtrent 3' 2" bred og 1' 2" tyk. Dens form ses af nedenstående tværsnit.

Billedet, der fremstiller en skægget mand med hjælm (?) på hovedet og et kors i den med stridshandske (?) forsynede hånd, er i det hele vel bevaret og tydeligt. På grund af afflisninger og forvitringer i stenen er den nederste del dog forsvunden, så at kun et lille stykke af den ene fod endnu viser sig her.

Hvorvidt billedstenen hører sammen med runestenen, i hvilket tilfælde man jo snarest måtte antage, at billedet skulde fremstille *Bram*, er, som foran fremhævet, mere end tvivlsomt. Både ved dragten og ved korset synes billedstenen mig også at vise hen til en betydelig senere tid end runestenen.

6. VILLIE-STENEN (RYDSGÅRD-STENEN)

Rydsgård, Villie sogn, Ljunits herred

(undersøgt d. 29. August 1876).

Denne sten, som hverken findes hos Worm eller i Bautil, lå tidligere på en af herregården Rydsgårds marker i (Södra) Villie sogn. I begyndelsen af forrige århundrede lod Rydsgårds daværende ejer, kammerherre Hallenborg, den flytte og opstille på marken tæt ved slottet til venstre for den vej, som fører fra Södra Villie til Rydsgård. Her stod den til 1875, da den senere ejer, ryttmästare Hallenborg, lod den opstille i slotsparken på den anden side af søen lige over for slottet.

Den anselige sten, der består af grå granit, rager, som den er fremstillet på afbildningen, 5′ 8″ op over jorden; den er 3′ 6″ på det bredeste, 1′ 5¼″ tyk ved jorden og 1′ 3″ ved toppen. Runerne er mellem 6″ og 4″ höje.

Ved min undersøgelse fandt jeg stenen overgrot med et tæt lag mos, som næsten skjulte indskriften. Efter at den var renset, og en del jord bortgravet fra dens fod, viste indskriften sig i det hele temmelig tydelig med undtagelse af det mellemste indskriftbånds øverste del og til dels ordet iftiʀ i det ydre bånd, hvor runerne er meget udslidte. Hvad der i førstningen i höj grad forvirrer og vanskeliggör undersøgelsen af denne utydelige del af indskriften, er, at indskriftbåndene her er vanskelige at følge, idet de naturlige fordybninger i stenen på mange steder træder lige så stærkt frem som de udviskede huggede linjer og let kan forveksles med dem, særlig i mellemrummet mellem de to indskriftbånd på toppen af stenen. Når det først er lykkedes at fastholde rammestregerne, vil alle runer også efterhånden blive klare, da ingen er så udvisket, at dens omrids ikke kan følges. Også på mine aftryk viser de sig alle utvivlsomt.

Indskriften begynder i linjen til höjre med det tydelige navn kata, foran hvilket der findes et korsformet skilletegn, som også bruges efter de enkelte ord, men ikke ved begyndelsen og slutningen af de tre andre linjer nederst på stenen. Skilletegnet efter kata er næsten forsvundet, men det følgende karþi × kuml × þausi er klart. Dog er ᚦ-runens bistav i karþi og skilletegnet efter dette ord noget udviskede, hvad der ligeledes gælder øverste del af bistaven i ᚢ- og af hovedstaven i ᛘ-runen i kuml. Skilletegnet efter þausi

Villie-stenen.

og det følgende iftiʀ står, som alt bemærket, svagt; men intet tegn kan dog give anledning til tvivl. Også skilletegnet herefter og s-runen i begyndelsen af det følgende ord er noget utydelige, og en lille udflisning neden for den venstre stav i s giver det let udseende af, at denne rune har formen ᚺ. Herefter må indskriften i slutningen af båndet kaldes forholdsvis meget tydelig. Det samme gælder ordene sun × bunta × i begyndelsen af det næste bånd og til dels det derefter følgende ᛋ i sin; men fra ᛁ-runen i dette ord og til den lige over for ᛋ stående ᚴ-rune er indskriften höjst utydelig, uden at jeg dog på noget sted er i tvivl om læsningen sin × saʀ × uas × þiakna ×. I sin × saʀ kan alle runer følges både i hoved- og bistave. Utydeligst i hele indskriften er skilletegnet efter saʀ og ᚢ i begyndelsen af det næste ord; dog kan også denne rune spores helt i bægge stave. Herefter følger ᛅ, i hvilket øverste del af hovedstaven løber langs med et hul i stenen, neden for hvilket også hele bistaven endnu kan følges. Det herefter følgende ᛋ × ᚦᛁᛅ træder lidt tydeligere frem og giver ikke anledning til tvivl; ᚴ står forholdsvis skarpt; de to sidste runer i ordet (ᚾᛅ) med skilletegnet efter er atter lidt svagere, men utvivlsomme. Tydeligst og kraftigst i hele indskriften står det sidste ord i dette bånd.

Indskriften må altså læses:

× kata × karþi × kuml × þausi × iftiʀ × suin × baluks
sun × bunta × sin × saʀ × uas × þiakna × furstr

kata kunde læses *Kætta* og være — isl. *ketta*, hunkön til *kǫttr* 'kat'; men da mandsnavnet *Kati* senere forekommer i Danmark og Sverig, er *Kata* vel det hertil svarende kvindenavn. Også i oldsproget bruges *kati* som tilnavn (se Fritzner[2] II, s. 263).

kuml skrives også på Virring-stenen og på et par andre skånske stene (II, s. 159).

baluks har vel været udtalt *Ballungs*, og *Ballungʀ* har oprindelig været et af *Balli* (bali i svenske runeindskrifter) dannet patronymikon. Endnu forekommer både *Balle* og *Balling* ret ofte som efternavne.

saʀ for ældre sa som i flere andre indskrifter (sml. I, s. 85 og s. 106).

Indskriftens sidste sætning saʀ × uas × þiakna × furstr stemmer med Skivum-stenens hąn : uas : ląnt : mąną : . . . . furstr (II, s. 31 f.).

Med hensyn til rune- og sprogformer fortjæner det i øvrigt særlig at fremhæves, at indskriften bruger den yngre form af m-runen (ᛘ) sammen med det ældre uas, medens Krageholm-stenen omvendt har det ældre ᛉ sammen med uaʀ. Dette sidste stemmer ganske med den jyske Sjøring-sten (II, s. 183 f.).

I Olddansk lyder indskriften:

Kata gærði kuml þåusi æftiʀ Swén Ballungs sun, bónda sínn. Sáʀ was þegna fyrstr.

„Kade gjorde dette mindesmærke efter Sven Ballungs sön, sin husbonde. Han var den første blandt fribårne mænd".

7–9. HUNNESTAD-MONUMENTET

(HUNNESTAD-STENENE I–III)

Hunnestad, Skårby sogn, Ljunits herred

(undersøgt d. 18.—19. August 1876 og d. 24. August 1882).

Worms afbildning af Hunnestad-monumentet.

Byen Hunnestad i Skårby sogn var tidligere en sædegård (et 'säteri'), der længe har hørt under det nærliggende Marsvinsholm. Her stod i Worms tid det prægtige runemindesmærke, som han har gengivet i Monumenta Danica s. 188, og som er et af de mærkeligste og anseligste runemindesmærker i hele Norden. Det bestod den gang af otte stene, af hvilke de fem endnu stod oprejste, medens de tre lå omfaldne. To af stenene var forsynede med runeindskrift (den ene desuden med billedet af en mand med økse på skulderen, den anden med et kors), tre (deraf de to omfaldne) kun med billedlige fremstillinger, medens de tre (deraf den ene omfalden) hverken havde runeindskrift eller billedlige fremstillinger.

Hunnestad-monumentets större og den omstændighed, at det endnu stod på sin oprindelige plads, var naturligvis grunden til, at det ikke som största delen af de andre af Worm beskrevne runestene forlangtes indsendt til København i Frederik III^s brev til lensmændene af 9. Februar 1652. Det samme var tilfældet med Strö- og Jællinge-stenene.

I Bautil findes kun den ene (större) sten med indskrift (uden nummer, men lige under billedstenen, der har no. 1156) og de to billedstene (no. 1156 og 1157 = Worms no. 6 og 4), hvilket viser, at monumentet allerede har været forstyrret og til dels ødelagt, da tegningerne blev udførte til de i Bautil meddelte afbildninger. Af afbildningen fremgår det, at indskriftstenen den gang endnu var hel. Da afbildningerne i Bautil af indskriftstenen og af den ene forsvundne billedsten er af stor vigtighed til sammenligning med afbildningerne hos Worm, gengiver jeg også dem:

Da N. H. Sjöborg 1814 eftersøgte mindesmærket i Hunnestad, meddelte man ham, at det var blevet forstyrret for over tyve år siden. I et stengærde ved gården no. 9, på hvis grund monumentet tidligere havde stået, opdagede han imidlertid et par dele af det, som han lod udtage. De af Sjöborg fundne lævninger af mindesmærket var den mindre runesten (Worms no. 2) og den nederste del af den större (Worms no. 1), som var kløvet i to stykker (Samlingar för Nordens Fornälskare III, 1830, s. 147 f., hvor der tillige på tav. 9—10, fig. 11 og 16 meddeles nye afbildninger af de stene, som Sjöborg havde fundet. Derimod er fig. 12—15 på samme tavle kun gengivelser efter Worm og Bautil af de tre forsvundne billedstene, som det ikke var lykkedes Sjöborg at finde, og af den större runesten, hvis øverste del ligeledes manglede). Marsvinsholms daværende ejer, grev E. Ruuth, lovede at lade de bevarede stene opstille i parken ved Marsvinsholm. Dette forsæt blev dog ikke bragt til udførelse; først 60 år senere flyttedes stenene til Marsvinsholm. Det er nemlig urigtigt, når Ljunggren i „Skånska Herregårdar tecknade af Fr. Richardt, beskrifna af G. Ljunggren“ III (Lund 1856) anfører, at den mindre runesten fra Hunnestad stod i parken. Den runesten, som han sigter til, er Bjersjö-stenen II, som tidligere var ført til Marsvinsholm og rejst i parken.

Foruden den del af mindesmærket, som allerede Sjöborg havde genfundet, kom senere også det øverste stykke af den större runesten og den ene billedsten (Worms no. 4) for dagen, så at altså bægge runestene og den ene billedsten endnu er i behold. Tegninger af disse tre stene fra 1855 ved N. M. Mandelgren tillige med en plan over egnen omkring Hunnestad bevares i nationalmusæets antikvarisk-topografiske arkiv. De Mandelgrenske tegninger er dog i flere henseender temmelig uheldige.

1/10.

Hunnestad-stenen I.

Efter opfordring af rektor N. G. Bruzelius i Ystad, som gentagne gange havde undersøgt de bevarede dele af mindesmærket i Hunnestad, lod ejeren af Marsvinsholm, ritmester baron Stjernblad endelig i begyndelsen af året 1874 disse stene føre på slæde til slotsparken, hvor de senere efter Bruzelius' anvisning blev opstillede på en meget smuk, af træer omgiven plads, der er synlig fra slottet. Stenene står her i samme orden som på Worms afbildning, og de tre stykker, hvori den större runesten er kløvet, er løst sammenstillede, medens den mindre runesten og billedstenen er hele. Skönt mindesmærket

i sin helhed således er forstyrret, kan vi dog sige, at de tre vigtigste stene heldigvis er reddede fra ødelæggelse. Et prospekt af stenene på pladsen i slotsparken, tegnet af Magnus Petersen, da han 1876 undersøgte mindesmærket sammen med mig, findes i „Ny Illustrerad Tidning“ 12e Bandet no. 48, Stockholm d. 25. November 1876, s. 424 med tekst af Bru-

1/10.

Hunnestad-stenen II.

zelius s. 428, hvori han har meddelt min tolkning af indskrifterne og af de billedlige fremstillinger på stenene.

I et foredrag i det kgl. nordiske oldskriftselskab d. 12. December 1876, hvori jeg gav en udførlig fremstilling af de på min runologiske undersøgelsesrejse i Skåne samme sommer vundne resultater, fremsatte jeg selv min tolkning af Hunnestad-monumentet (sml. C. Rosenberg, Nordboernes Aandsliv I, 1878, s. 48). Ved en fornyet undersøgelse af mindes-

mærket 1882 kunde jeg sammenligne mit manuskript og de tilhørende afbildninger af stenene med originalerne.

1/10.

Hunnestad-stenen III.

Efter disse bemærkninger om mindesmærkets tidligere skæbne går jeg over til nærmere at beskrive den del deraf, som endnu er bevaret.

Hunnestad-stenen I (den större runesten).

Denne sten er som sagt kløvet i tre stykker, der, som afbildningen viser, er løst sammenstillede og passer temmelig nöje i hinanden. I indskriften er kun nogle få runer beskadigede eller helt forsvundne på grund af de fliser, der er borthuggede under kløvningen. Derimod har billedet på midten af stenen lidt betydeligt (sml. nedenfor).

Stenen, der består af rødlig granit, rager 4′ op over jorden; den er 5′ 5″ bred nærmest ved jorden og 1′ 2″ tyk sammesteds, men kun 7″ ved toppen.

Indskriften begynder i det yderste bånd til venstre med mindre runer (4″ höje); men efterhånden vokser de indtil 5″ eller lidt mere, der er den gennemsnitlige störrelse i det første indskriftbånd; hen imod båndets slutning aftager störrelsen igen. Omtrent det samme forhold træffes i det andet indskriftbånd, der løber bustrofedon i forhold til det første. Angående læsningen bemærkes følgende:

I det efter ąsburn følgende auk ser ᛆ-runen ved første öjekast ud som ǂ; men den øverste stav er langt uklarere end den nederste. Skönt det i og for sig ikke vilde være umuligt at finde auk skrevet med óss-runen (sml. Köpinge-stenen), vilde det være höjst påfaldende i denne indskrift, hvor det samme ord i båndets slutning skrives med et tydeligt ᛆ, og formen ǂ vilde desuden være ganske usandsynlig ved siden af ᚬ i ąsburn. Den uklare øverste bistav er også kun en af de ikke få naturlige fordybninger og udflisninger i stenen (en lignende findes f. eks. også over hovedstaven af ᚢ i ąsburn). At det er en naturlig fordybning og ikke en virkelig hugget stav, ses også deraf, at den løber sammen med skilletegnet efter ąsburn. Netop for at undgå sammenstød med dette skilletegn og med bistaven i ᚾ har ᛆ fået sin bistav langt ned på hovedstaven, således som tilfældet også er andre steder i indskriften, hvor bistave eller skilletegn jævnlig er anbragte forholdsvis höjt oppe eller langt nede, hvad der på næsten alle steder tydelig er begrundet i hensyn til pladsen (se f. eks. a-runen i sautu og an i þansi; ligeledes er i det andet indskriftbånd skilletegnene efter laikfruþ og kuna anbragte langt nede, og forholdet mellem runerne na i kuna er netop det omvendte af det, vi træffer i ąsburn auk).

På grund af stenens kløvning er ᚴ i auk beskadiget, idet den större øverste del af bistaven nu mangler så vel som venstre side af det derefter følgende skilletegn. I sautu fortjæner det sidste ᚢ at fremhæves på grund af bistavens lige form. I þansi har s-runen formen ᛋ, medens ᛍ bruges på de fire andre steder, hvor denne rune forekommer.

Efter þansi har Worm ᛆᚢᛏᛆᛦ og Bautil ᛆᚢᛏᛁᛦ; men både ordets form og de lævnede runespor taler mod denne læsning. Efter det fuldstændig bevarede ᛆ ses nemlig endnu (omtr. 2″ derfra) nederste del (godt 2″) af en ret stav og $1^1/_2$″ derfra den nederste del ($^3/_4$″) af en anden stav, hvis retning gör det höjst usandsynligt, at den i forening med den første har dannet et ᚢ. Derimod kan de nævnte to stave meget godt være lævning af ᚠᛏ, når ᚠ, som vi må antage, her har haft samme form som i laikfruþ i det næste indskriftbånd (sml. også aftiʀ på Hunnestad-stenen II), og den nederste bistav er da netop udgået fra hovedstaven på det sted, hvor den ved bruddet fremkaldte afflisning nu findes. En naturlig

fordybning i stenen og udflisninger har sikkert fremkaldt Worms og Bautils urigtige læsning ᚢᛏ for ᚠᛏ (ligesom bægge på Bjersjö-stenen II har ᚼ for ᚭ). Af det efter [ᛏ] følgende ᛁ (hos Worm urigtig ᚭ) er kun nederste halvdel ($2^1/_4$") lævnet. Afstanden mellem dette ᛁ og det foregående [ᛏ] viser sig nu noget större, end den i virkeligheden har været, eftersom det øverste stykke af stenen ikke er passet så nöje sammen med det nederste, som det kunde. Af samme grund er også i begyndelsen af det andet indskriftbånd afstanden mellem ᚭ og ᛁ på de to brudstykker for stor. Skilletegnet efter ᚱᚢᛁ ligger i en stærk fordybning.

Efter det sidste auk findes en lille naturlig fordybning, hvor der ikke har ligget et skilletegn, som heller ikke findes i Bautil, men hos Worm, der også urigtig har skilletegn i begyndelsen af næste indskriftbånd foran laikfruþ. Hele dette navn, i hvilket ᛚ-runens bistav udgår lidt neden for toppen af hovedstaven, er endnu bevaret fuldstændig, uden at kløvningen, der går mellem ᚭ og ᛁ, har beskadiget nogen rune. Af det ᛁ, der i Bautil står foran ᛚ, findes intet spor. Det må være forbindelseslinjen mellem rammestregerne, der er læst dobbelt.

Det sidste ord i indskriften har, som det fremgår både af de gamle afbildninger og af den anden Hunnestad-sten, været hantaʀ; men kløvningen, der netop er gået gennem hovedstaven i ᛏ, har tillige bevirket, at fliser er sprungne af stenen, hvorved øverste del af hovedstaven i ᚽ er forsvunden, medens bistaven endnu kan følges fuldstændig, begrænset af afflisningen. Det følgende ᛏ er helt ødelagt, og af ᚭ er kun den nederste del af hovedstaven og bistaven til höjre kendelig.

Når vi sætter de runer, der nu er beskadigede, men hvoraf der dog findes sikre lævninger, i parenthes, og de runer, der helt mangler, eller er så utydelige, at de kun kan udfyldes ved hjælp af sammenhængen, de endnu lævnede svage spor og de ældre afbildninger, i klammer, lyder indskriften altså:

× ą sburn × au(k) × tumi × þaiʀ × sautu × stain × þansi × a[ft](i)ʀ × rui × auk
laikfruþ × sunu × kuna × ha(n)[t](a)ʀ ×

Af mandens billede midt på stenen er kun overdelen fuldstændig bevaret. Dog er profilen lidt utydelig på grund af nogle ujævnheder og huller, der løber langs med næse, mund og hage. Af alt det, der fandtes på de to stykker, i hvilke den nederste del af stenen er kløvet, er derimod kun en ubetydelig lille flig af kjortlen forneden til venstre lævnet, medens hele resten er forsvunden med de store fliser, der her er sprungne af stenen under kløvningen. Ved hjælp af afbildningerne hos Worm og i Bautil kan vi dog danne os et tydeligt billede af hele denne fremstilling.

Hunnestad-stenen II (den mindre runesten).

Denne sten, der består af grovkornet, rødlig granit, er fuldstændig bevaret. Den er lidt höjere, men meget smallere end den anden runesten, idet den rager 4′ 3″ op over jorden og er 3′ 6″ på det bredeste; dens största tykkelse er 1′ $2^1/_2$″, men ved toppen kun omtr. 6″.

Indskriften er ordnet på samme måde som på den først beskrevne sten, og ligesom på denne er runerne i begyndelsen af indskriften de mindste, idet ᚭ er lidt over 4″ höjt, ᛋ lidt over 5″, ᛒ 6″, og denne störrelse har de øvrige runer i indskriftbåndet gennemsnitlig indtil de to sidste, der atter bliver mindre. Fra ᚢ i ordet ąsburn er runerne gennemgående temmelig smalle i forhold til höjden og står tæt ved hinanden. I det andet bånd, der kun består af et enkelt ord (hantaʀ), står runerne omvendt temmelig vidt fra hinanden i forhold til de små bistave og i sammenligning med indskriften i det første bånd; men forholdet mellem runernes störrelse er det samme som her, idet de efterhånden vokser. Karakteren så vel i indskriften i det hele som i de enkelte runer er for øvrigt den samme som på den större runesten.

Læsningen frembyder ikke på noget sted tvivl eller vanskeligheder. I sati er der i steden for ᛅ hugget ᚼ. En lille afskalning har truffet den venstre bistav i ᛏ, som kun kan følges svagt. I tuma har m-runen den åbne form ligesom på Skårby-stenen, medens Hunnestad-stenen I bruger den runde form. En anden uvæsenlig afvigelse er, at b-runens bistave ikke som på I går helt ind til midten af hovedstaven, og at ᚠ-runens øverste bistav (i aftiʀ) når helt ud til rammestregen; men for øvrigt har denne rune væsenlig samme form som på I (i laikfruþ). s-runen har overalt formen ᛋ (også i ordet þansi, der på I skrives med ᛌ); i sun har en lille afskalning gjort den nederste del af hovedstaven en smule utydelig, men den kan sikkert følges helt igennem.

Indskriften lyder:

a
× ąsburn × snti × stain × þansi × aftiʀ × tuma × sun × kuna ×
hantaʀ ×

Formen af korset, der er $9^1/_2$″ langt og $8^1/_2$″ bredt, er uheldig gengivet på de tidligere afbildninger.

Hunnestad-stenen III (billedstenen).

Denne sten, der ligesom den mindre runesten er fuldstændig bevaret, består af grå, sortkornet granit. Det er den höjeste og smalleste af de tre stene, idet den rager godt 6′ op over jorden (fra toppen til billedets nederste del, dyrets fod, er der 4′ 1″), men kun er 3′ 1″ på det bredeste; sammesteds er dens tykkelse 1′ 6″, men ved toppen kun henved 7″.

Stenen bærer ingen indskrift, men en större billedlig fremstilling, der overalt er klar og tydelig, men temmelig grundt indhugget, så at den ikke træder meget stærkt frem, når belysningsforholdene ikke er særlig gunstige.

Da både indskrifterne og de billedlige fremstillinger på Hunnestad-stenene tidligere er blevne fuldstændig misforståede, og da der endnu knytter sig store tvivl til betydningen af fremstillingerne på de to forsvundne billedstene, må vi dvæle noget udførligere ved tolkningen af dette mindesmærke.

Når vi ser bort fra de mange urigtige runeformer (gennemgående ᚽ for ᚺ, ᛘ for ᛦ på I — disse fejl også i Bautil — o. s. v.) og fra en række andre fejl, som straks vil falde i öjnene, men af hvilke flere dog er temmelig uvæsenlige, har Worm i det hele taget gengivet indskrifterne nogenlunde tilfredsstillende på sin afbildning (i hvert tilfælde bedre end indskrifterne på de fleste andre skånske stene); men i den derefter følgende gengivelse med runer og latinske bogstaver har han foretaget flere rettelser, der må betegnes som lige så mange fejl. Navnlig er kuna i bægge indskrifter vilkårlig ændret til kunu. Indskriften på den större sten gengiver han da således: Osburn aug Tume deir seutu stain densi eftir Rui aug Leigfrud sunu kunu henter, hvilket han oversætter: „Esbernus et Tume lapidem hunc posuerunt Rui et Leigfrud nurui suæ“. 'Tume' göres ligesom 'Leigfrud' til 'Esberns' sönnekone i henhold til indskriften på den mindre sten, som Worm læser og oversætter: Asburn seti stain densi eftir Tuma, sun kunu henter, „Esbernus lapidem hunc posuit nurui suæ Tumæ“. Den mindre sten er følgelig rejst efter den större.

Efter Worm har Sjöborg på det foran anførte sted forsøgt at tolke indskrifterne; men han har begået flere nye, væsenlige fejl. Indskriften på den större sten gengiver han efter afbildningen i Bautil, som er fuldkommen nöjagtig, når undtages autiʀ og den urigtige stav foran ᛚ i andet bånd, og når vi ikke tager hensyn til de ovenfor nævnte fejl i runeformerne. Selv havde Sjöborg kun fundet den nederste del af denne sten, kløvet i to stykker; men aldeles i modstrid med sin egen afbildning af disse stykker, hvor han rigtig har de to første runer i laikfruþ, læser han dette navn ingorud (Bautils ᛚᚾ, der stemmer med hans egen afbildning, læser han altså som ᛁᚾ, udelader det følgende ᛁ og læser ᚠ som ᚭ). Hele indskriften læser og oversætter han da således: Osburn auk Tuma thair sautu stain dansi autir Rui auk Ingorud sunu kuna hantar, „Osbjörn och Tuma de satte denne sten efter Roe och efter hans sonhustru Ingrid“, og han tilföjer som forklaring af billedet på stenen: „Därjämte har gubben Osbjörn afbildat Roe på stenen“. 'Tuma' göres hos Sjöborg ikke som hos Worm til 'Osbjörns' sönnekone, men til hans egen hustru i henhold til indskriften på den anden sten. Denne, som endnu var i behold, og hvoraf Sjöborg leverer en ny afbildning, på hvilken det tydelige sun hos Worm er blevet sin, læser og forklarer han nemlig således: Osburn sati stain dansi iftir Tuma sin, kuna hantar, „Osbjörn satte denne sten efter sin Tuma, som var hans hustru“. Ved Sjöborgs tolkning er der bragt en sådan mængde sproglige misfostre ind i indskrifterne (tuma sin kuna hantar for tumu sina kunu hans!!), at det vilde være vanskeligt at forøge deres antal. Lige over for Sjöborg står Worm åbenbart med palmer i hænderne; han har endogså haft så megen sproglig sans, at han har indset, at kuna måtte ændres til kunu, hvis hans oversættelse ikke skulde være alt for sprogstridig. Det var ganske vist i höj grad umethodisk og ukritisk, at han uden videre rettede kuna på bægge stene til kunu; men denne mangel på kritik tör vi ikke lægge Worm synderlig til last efter tidens hele standpunkt. Værre er det unægtelig, at også Liljegren (Run-Urkunder no. 1429 og 1430) optager Worms kunu for afbildningernes klare kuna i bægge indskrifter. Liljegren har dog

sikkert ikke villet slå sig til ro med Worms tolkning; men det tör vel antages, at han i steden for Worms „hans sönnekone“ har villet oversætte „hans kones sönner“ og „hans kones sön“. Derimod forklarer U. W. Dieterich i Runen-Sprach-Schatz, Stockh. 1844, hvor han som bekendt følger Liljegrens læsninger, s. 262 uden betænkning sunukunu som „die Frau des Sohnes oder Schwiegertochter“, og s. 183 hantaʀ som „hans“. På det sidst anførte sted oversætter han den kortere indskrift således: „Osburn setzte seiner Schwiegertochter Tuma diesen Stein“ — altså ganske Worms tolkning 200 år efter udgivelsen af Monumenta Danica!

Den første, der har udtalt en svag tvivl om rigtigheden af de ældre tolkninger, er, så vidt jeg ved, J. E. Rydqvist, der i Svenska Språkets Lagar II, s. 479, hvor han anfører nogle uregelmæssige ejeformer af stedordet han i runeindskrifterne, til slutning bemærker: „mera ovisst, om *hantar*, i två Skånska runor (1429, 1430 [ɔ: Hunnestad-stenene hos Liljegren]), kan hit räknas“. Længe för end jeg selv havde undersøgt Hunnestad-monumentet, var det mig dog klart, at hantaʀ på Hunnestad-stenene umulig kunde være en virkelig gammel ejeform af stedordet *hann*. Hertil kom, at kuna naturligvis også vilde være ganske urigtigt, hvis det skulde være ejeform af *kona*, og hvis der, hvad afbildningernes enstemmige vidnesbyrd gjorde sandsynligt, virkelig stod således i indskrifterne.

Skönt Hunnestad-stenene hørte til de indskrifter, som jeg aldrig havde følt nogen særlig trang til at beskæftige mig indgående med, för end jeg kunde få lejlighed til selv at undersøge dem, var jeg dog så hildet i de ældre tolkninger, at jeg efterhånden havde dannet mig en forestilling om hele dette mindesmærke, om hvis urigtighed jeg nu vel er fuldstændig overbevist, men som jeg dog tror at burde omtale, fordi jeg heri finder et af de stærkeste beviser på, hvor nødvendigt det er for runologen gennem selvsyn at blive fortrolig med de mindesmærker, som han skal tolke. Hele monumentet, således som det fremstilles hos Worm, er jo i mange henseender så enestående og ejendommeligt, at dette i forbindelse med de tilsyneladende urigtige sprogformer ledede mig på den tanke, at vi måske slet ikke havde et virkeligt monument fra oldtiden, men et produkt fra en langt senere tid, til dels dannet efter ældre forbilleder. På en tid, da det gamle böjningssystem var rokket, kunde man da have skrevet kuna for kunu (i yngre Skånsk fortrænger *kuna* som bekendt *kunu*; se „Navneordenes böjning i ældre Dansk“, s. 106 ff. not. 3 slutn.), og hantaʀ kunde man vel have sat for hans i den mening, at man således fik en rigtig gammel form for det nye *hans*. De øvrige ord og former kunde man let have lånt fra andre indskrifter; navnlig havde stenen i Skårby nær ved Hunnestad både sautu og navnet tuma, ligesom et billede af et dyr også er fremstillet på denne sten. Efter Skårby-stenen og andre gamle mindesmærker i denne egn kunde indskrifterne og billederne på Hunnestad-stenene da være indhuggede i en forholdsvis sen tid. Alt dette stod dog kun for mig som en løs formodning, som jeg kort för min undersøgelse af monumentet havde nævnet for Sophus Bugge og for min rejsefælle Magnus Petersen, og som jeg håbede at få bekræftet eller gendrevet ved betragtning af mindesmærket selv. Det kan imidlertid ikke nægtes, at jeg som følge heraf mødte med en vis fordom og derfor måske mere kritisk stemt end sædvanlig ved undersøgelsen af Hunnestad-monumentet.

Men fordommen var dog ikke stærkere, end at det første blik på de tre bevarede stene i Marsvinsholms park öjeblikkelig fjærnede alle mine tvivl, så at jeg måtte udbryde: „Nej, om deres ægthed kan der jo ikke være mindste tvivl; de er fra samme tid som den store Jællinge-sten“. Jeg stod her virkelig over for et ægte, höjst imponerende mindesmærke fra oldtiden, på hvis tolkning det altså nok var umagen værd at øve sin skarpsindighed.

Da undersøgelsen, som foran bemærket, havde vist mig, at alle ord i indskrifterne var utvivlsomme, og da de bægge ender med kuna × hantaʀ, var det klart, at man tidligere havde opfattet disse ord ganske urigtig, og at forklaringen måtte slå ind på en helt ny vej. Som det umiddelbart efter min læsning af indskrifterne gik op for mig, er der, hvad jeg straks fik lejlighed til at udvikle for Bruzelius, der havde indfundet sig på Marsvinsholm for at overvære min undersøgelse[1], kun én mulighed til stede, nemlig i kuna × hantaʀ at søge et navn i ejeform, styret af det foregående sunu og sun. Man kunde nu tænke på et sammensat navn, der i oldsproget vilde lyde *Gunnahǫnd* („kamphånd“) i lighed med *Hilditǫnnr* (*Hilditǫnn*). Herimod strider dog -a i kuna, da vi i første led af sammensætningen ikke tör antage en form *gunna-*. Både af denne og andre grunde må den nævnte forklaring forkastes, og vi må vælge en anden, om hvis rigtighed jeg er fuldt overtydet. I kuna har vi nemlig ejeform af kuni ɔ: det bekendte *Gunni*, og det følgende hantaʀ må da være tilnavn til *Gunna*. Det kan kun læses *handaʀ*, ejeform af *hǫnd* „hånd“, der altså er Gunnes tilnavn (*Gunni hǫnd*, ‘Gunne hånd’). På samme måde finder vi i oldsproget ofte legemsdele brugte som tilnavne til bestemte personer, f. eks. *Snorri fótr*, ‘Snorre fod’, *Þorbjǫrn nef*, ‘Torbjörn næse’, *Hróaldr tá*, ‘Roald tå’ (en af kæmperne i Bråvalleslaget, Saxos *Roldar articulus*); sml. også Åsum-stenens *Æsbiorn múli*. De anførte eksempler viser tillige, at vedkommende legemsdels kön er ligegyldigt, for at den skal kunne bruges som tilnavn.

Med hensyn til de øvrige ord og former i indskrifterne bemærker jeg endnu følgende:

ąsburn på bægge stene betegner ąsbiurn ɔ: *Ąsbiorn*, idet ᛁ enten er udeladt eller indeholdes i ᚢ (sml. ikalt — *Ingiald* på Ålum-stenen I, þuþkil = þiuþkil på Vejlby-stenen; II, s. 196 f. og s. 281).

sautu på den större sten, flertalsformen til sati på den mindre, betegner udtalen *såttu*, idet au her som oftere er tegn for det af *a* ved u-omlyd opståede *å* (sml. fauþur på Glemminge-stenen). Se mine „Småbidrag til nordisk sproghistorie“ i Det philologisk-historiske Samfunds Mindeskrift, Kbh. 1879, s. 181 ff.; sml. Die runenschrift s. 326 § 6, c, 3.

rui er genstandsform af ruiʀ = *Róiʀ*, der også forudsættes af *Hróiskelda*, medens det enkelte navn ellers i oldsproget hedder *Hrói*.

laikfruþ, genstandsform af laikfruþr ɔ: *Læikfrøðr*, idet sidste led vist er det fruþr, hvoraf ejeform fruþaʀ forekommer på Baldringe-stenen (foran s. 11). Det første led laik- har vi vel også i likuiþr på en sten i Ekeby, Gamla Upsala socken, Vaksala härad, Uppland (Bautil no. 386, Liljegren no. 190) og på en af Dybeck opdaget sten i Sånga socken, Färentuna härad, Uppland (Upplands Fornminnesfören. Tidskr. I, 5, s. 117).

[1] Se hans foran anførte artikel i „Ny Illustrerad Tidning“.

I olddansk sprogform gengiver jeg altså indskrifterne således:

I. *Ásbiorn áuk Tomi þæiʀ sáttu stæin þannsi æftiʀ Rói áuk Læikfrøð, sunu Gunna handaʀ.*

„Asbjörn og Tomme de satte denne sten efter Roe og Legfrød, sönner af Gunne hånd“.

II. *Ásbiorn satti stæin þannsi æftiʀ Toma, sun Gunna handaʀ.*

„Asbjörn satte denne sten efter Tomme, sön af Gunne hånd“.

Det må jo anses for i höjeste grad sandsynligt, at de to indskrifters Asbjörn og Tomme er de samme personer, skönt der selvfølgelig aldrig vil kunne føres et fuldt afgörende bevis herfor; men denne antagelse synes lige så berettiget som at anse f. eks. *Fader* på bægge Strö-stenene for samme person, hvad vel næppe nogen vil falde på at drage i tvivl. Den större Hunnestad-sten er altså rejst af brødrene Asbjörn og Tomme efter deres brødre Roe og Legfrød, medens den anden er rejst af Asbjörn efter hans senere afdøde broder Tomme. Den mindre sten må i så fald være den yngste. Herfor taler også korset så vel som den yngre m-form, skönt ingen af delene naturligvis indeholder et fuldgyldigt bevis. Da den med Hunnestad-stenene nærbeslægtede og samtidige sten i Skårby ligeledes har navnet *Tomme*, kunde man fristes til at antage, at også Skårby-stenens og Hunnestad-stenenes Tomme var samme person. Dette er dog, som jeg nærmere skal påvise ved behandlingen af Skårby-stenen, höjst usandsynligt, hvorimod meget taler for, at Skårby-stenens Tomme har hørt til samme slægt som hans navnebroder på Hunnestad-stenene.

Ikke blot ved sine indskrifter, men også — og vi må vel sige særlig — ved sine billedlige fremstillinger fortjæner Hunnestad-monumentet den största opmærksomhed fra sprog- og oldforskernes side. Jeg vilde kun ønske, at jeg var i stand til at tolke alle disse billeder med samme sikkerhed som indskrifterne.

Betydningen af et par af dem er dog hævet over al tvivl, og jeg vil derfor begynde med dem:

Korset på den mindre runesten og dets betydning er jo klar nok. Det aflægger det sikre og vigtige vidnesbyrd, at stenen tilhører den kristne tid. Selv uden dette kors vilde jeg dog af andre grunde have henført Hunnestad-monumentet til den tid, der ligger på overgangen fra hedenskabet til kristendommen, den tid, i hvilken vi endnu ser brydningen mellem, eller rettere sammensmæltningen af den gamle og den nye tro, altså den samme tid, til hvilken den större Jællinge-sten og mange andre af vore runestene — i Skåne også den ved sine billedlige fremstillinger mærkelige Lundagård-sten — hører. Vi har her en hel gruppe prægtige, væsenlig samtidige mindesmærker, der udmærker sig ved de billedlige fremstillinger sammen med runeindskrifterne. Det kristne kors på Hunnestad-stenen II har i midten samme form som hagekorset fra den hedenske tid; men da vi møder denne

korsform langt ned i tiden, på stene og andre mindesmærker, der er meget yngre end Hunnestad-monumentet, kan den alene ikke tjæne som tidsbestemmelse.

Hvad der er lævnet af billedet på den större runesten, er jo også for så vidt klart. Næppe nogen vil vel længer med Worm opfatte figuren på denne sten som en nordisk skjoldmø. Allerede af Worms egen afbildning fremgår det tilstrækkelig tydelig, at hans forklaring af billedet er i höj grad søgt og unaturlig. Der kan ingen tvivl være om, at det, således som man også senere har opfattet det, fremstiller en mand med hjælm på hovedet og med en på skulderen hvilende økse i hånden, og det er af væsenlig interesse, at netop disse dele af billedet endnu er bevarede, da vi derved sættes i stand til at anstille en nöjagtig sammenligning mellem hjælmen og øksen på billedet og de virkelige hjælme og økser, som vi kender fra oldtiden. Hvad der har störst interesse for os, er dog det spörsmål, hvem billedet på stenen fremstiller. Worm har udtalt den formodning, at det er „Asbjörns sönnekone Leigfrud", der er fremstillet som skjoldmø. Sjöborg mener derimod, at det er Roe. Da nu ifølge min tolkning både *Roe* og *Legfrød* er mandsnavne, kunde det for så vidt være dem bægge. Det er jo i al fald ikke rimeligt, at enten *Asbjörn* eller *Tomme*, som i forening rejste stenen, skulde være falden på at lade sig selv afbilde på den. Vi er derfor ikke berettigede til at tænke på nogen af dem. Men såfremt billedet forestiller Roe eller Legfrød, hvorfor er den ene da bleven foretrukken frem for den anden? Det kunde jo ganske vist være begrundet i forhold, som nu er os ubekendte, og da Roe nævnes først i indskriften, kunde man formode, at han var den ældste, og at hans billede derfor var valgt. Nogen pålidelig vejledning til spörsmålets besvarelse afgiver disse formodninger dog ikke, og det tör vel forudsættes, at de to mænd, der lod mindesmærket rejse, har ønket, at det skulde stå klart for eftertiden, hvem der var afbildet på stenen. Men vil nogen virkelig kunne være i tvivl herom? For mig har det i hvert fald lige siden min første undersøgelse af mindesmærket været klart, at manden med hjælmen og øksen hverken forestiller Roe eller Legfrød (og endnu mindre Asbjörn eller Tomme), men deres fader *Gunne hånd*. Det nævnes ikke udtrykkelig på Hunnestad-stenene, hvad der dog ellers er almindeligt i runeindskrifterne, i hvilket forhold de, efter hvem stenene blev rejste (Roe og Legfrød—Tomme), stod til dem, der rejste stenene (Asbjörn og Tomme—Asbjörn); men derimod fremhæves det i bægge indskrifter, hvad der er forholdsvis langt sjældnere, at de, efter hvem stenene blev rejste, var sönner af Gunne hånd. Dette viser sammen med hele det storslåede mindesmærke, at Gunne har været en anset og berömt mand; at nævnes som hans sön er derfor blevet betragtet som en stor ære. Netop tilnavnet „hånd" har vistnok hensyn til Gunnes berömmelse som kriger. At han har forstået at bruge sin hånd på en sådan måde, at han deraf kunde få et tilnavn, synes øksen, som han holder i hånden, mig at vise. Hele billedet minder os uvilkårlig om udtrykket „de øksebærende barbarer", der brugtes om væringerne i Miklegård. I Gunne hånds billede på Hunnestad-stenen har vi da en enestående, værdifuld fremstilling fra oldtiden selv af en af vikingetidens nordiske krigere i fuld rustning. Øksen, der hviler på hans skulder, minder i øvrigt i sin form om økserne, som vi kender fra Mammen-fundet og andetsteds fra.

Er det således, som jeg håber, lykkedes os at komme til et sikkert resultat med hensyn til forklaringen af de billedlige fremstillinger på selve runestenene, stiller sagen sig ulige vanskeligere, når vi vender os til de indskriftløse billedstene, af hvilke vi først vil betragte den bevarede sten med „rytteren" på det fantastiske dyr.

Medens man efter min mening ikke et öjeblik kan være i tvivl om, at det er en mand, der er afbildet på den större runesten, stiller sagen sig helt anderledes med hensyn til „rytteren" på billedstenen. Jo mere jeg betragtede dette billede, desto klarere blev det mig, at det slet ikke var en mand, der var fremstillet ridende på „det fantastiske dyr", men et væsen af en ganske anden art. Hovedbedækningen syntes mig snarere at tyde på en kvindelig hovedbedækning, et sæt eller en slags *faldr*, end på en hjælm, og jeg tror også, hvad der ved nöjere undersøgelse gik op for mig, at der findes en aldeles sikker og umiskendelig antydning af det höjre kvindelige bryst, medens det venstre er langt svagere antydet (måske på grund af figurens stilling). At billedet således skulde forestille et kvindeligt væsen, tvivlede jeg ikke på. Men det var på den anden side lige så klart, at vi heller ikke havde en fremstilling af en almindelig kvinde. Det er i hvert fald tydeligt, at det ridende væsen bruger en slange ('orm') til tömme, og at hendes svøbe ligeledes er en slange; ja selv ud af hendes mund kommer en lille slange til syne, hvorved det dog bliver tvivlsomt, om det skal opfattes som en virkelig slange, der titter frem af denne åbning, eller som hendes tunge, der har antaget form af en slange. Også over hendes hoved ser vi en större slange.

Som følge af disse iagttagelser påtrængte der sig mig derfor ganske naturlig den tanke, som jeg meddelte Bruzelius og Magnus Petersen, at „rytteren" forestiller en troldkvinde, der rider på en ulv. Uvilkårlig mindedes jeg nemlig skildringen i Snorra Edda af gygen Hyrroken, der blev hentet fra Jotunheim til Balders bålfærd, og om hvem det hedder, at hun kom ridende på en ulv med en hugorm til tömme (hon kom ok reið vargi ok hafði hǫggorm at taumum).

Ganske vist forekom denne tydning af billedet mig fra først af dristig; men skönt jeg har søgt at göre alle mulige indvendinger imod den, er jeg dog stadig igen vendt tilbage til den, og jeg anser den nu for uimodsigelig. At den nævnte forklaring må ligge nær, har jeg desuden senere fået bekræftet fra forskellige sider. Sophus Bugge, hvem jeg nogen tid efter min runologiske rejse i Skåne i sommeren 1876 havde lejlighed til at göre bekendt med udbyttet af denne rejse, var straks enig med mig i, at man ved den billedlige fremstilling på stenen naturlig kom til at tænke på Hyrroken, og da jeg under nedskrivningen af de foranstående bemærkninger på ny efterså Sjöborgs meddelelse om Hunnestad-stenene, fandt jeg til min overraskelse, hvad der tidligere var undgået min opmærksomhed, at også han sammen med den höjst uheldige tolkning af indskrifterne, som jeg foran har omtalt, i en note bemærker, at fremstillingen på den bevarede billedsten, som han kendte fra Worm og Bautil, påfaldende mindede om fortællingen om troldkvinden Hyrroken. Jeg tror dog ikke, at der ved billedet på Hunnestad-stenen er tænkt på den omtalte scene fra Balders bålfærd med gygen Hyrroken, men at billedet kun fremstiller en gyge i almindelighed i overensstemmelse med de forestillinger, som man i oldtiden nærede om dette væsen.

Derimod ser jeg mig ikke i stand til at give en tilfredsstillende forklaring af billederne på de to andre, nu forsvundne billedstene eller at sætte fremstillingerne på dem i forbindelse med gygebilledet på den bevarede sten. Dette er dog sikkert min fejl, og forhåbentlig vil det med tiden lykkes en anden at finde den rette forklaring af og sammenhæng mellem alle de billedlige fremstillinger. Da betydningen af fremstillingerne på de tre bevarede stene efter min mening må kaldes utvivlsom, anser jeg det nemlig for mere end sandsynligt, at der også har knyttet sig bestemte forestillinger til dyrebillederne på de to tabte stene, og at de ikke blot er brugte som betydningsløse ornamenter for at fylde stenenes flader. Jeg skal her blot henlede opmærksomheden på, at vi på den ene billedsten, der kun kendes fra Worm, finder en fremstilling, som i höj grad minder om billederne midt på Lundagård-stenens ene brede flade af de to mod hinanden vendte dyr (ulve, eller hvad de nu skal forestille), der gaber over „båndslyngninger", i hvis midte vi finder det ligeledes fra toppen af den anden brede flade på Lundagård-stenen og fra andre samtidige runestene (den store Århus-sten, den större Skærn-sten og Sjælle-stenen) velkendte „hoved". På Hunnestad-stenen genfinder vi utvivlsomt ikke blot det ene dyr, men også både „slyngningerne" og „hovedet", skönt det sidste, som man måtte vente, er helt forvansket på Worms afbildning. Og findes ikke Lundagård-stenens andet dyr, der vender mod det første, netop på den tabte billedsten, som både Worm og Bautil gengiver, og som efter afbildningen hos Worm stod lige ved siden af den først omtalte, og hvis dyr netop vendte mod dyret på denne? Fremstillingen på Lundagård-stenen vilde da nöje svare til den fremstilling, der var fordelt på de to Hunnestad-stene. Men hvilken betydning har vel disse dyr og disse „slyngninger"? Herpå må jeg des værre blive svaret skyldig, uagtet jeg tror at kunne påvise, hvorfra dyrene skriver sig. Hele fremstillingen på Lundagård-stenen er nemlig fra først af af fremmed oprindelse. Den skyldes sikkert irske forbilleder, og vi finder originalen dertil så tydelig som muligt på et billede i det pragtfulde evangeliehåndskrift „Codex aureus" i det kongelige bibliothek i Stockholm, der antages skrevet i det 6. årh.[1]; men medens hele fremstillingen her kun er brugt som ornament, synes den ved at overføres på nordisk grund og ved at anbringes på runestenene at have fået en bestemt betydning, så vist som manden på den större Hunnestad-sten og den ridende figur på billedstenen og mange andre billedlige fremstillinger på vore runestene utvivlsomt har en dybere betydning og ikke blot kan have tjænt som „ornament". Herom henviser jeg til indledningen, hvor disse forhold vil blive behandlede i sammenhæng[2].

[1] Codex aureus sive quattuor evangelia ante Hieronymum Latine translata. Ed. Io. Belsheim, Christianiæ 1878, tab. II midt i buen over teksten.

[2] I et foredrag på det sjætte nordiske filologmøde i Upsala 1902 gav jeg en meddelelse om betydningen af de billedlige fremstillinger på vore runestene, hvoraf et kort referat findes i „Förhandlingar vid sjätte nordiska filologmötet i Upsala", Upsala 1903, s. 17 ff.

10. SKÅRBY-STENEN

Skårby sogn, Ljunits herred

(undersøgt d. 19.—20. August 1876 og d. 24. August 1882).

Denne mægtige runesten af lysegrå granit lå ved min undersøgelse 1876 omfalden med indskriftsiden vendt opad på Åge Andersons mark i Skårby, der hører under Marsvinsholm, og samme plads og stilling havde den uden tvivl også i Worms tid, efter hvis angivelse (Monum. Dan. s. 184) den lå omfalden („jam disjectum, olim tamen elevato situ") på en eng mellem Skårby og 'Gusnabe' (Gusnafva). Ejeren af Marsvinsholm, ritmester baron Stjernblad, havde længe haft den hensigt at flytte stenen fra dette sted, hvor den både var udsat for vejrligets uheldige indflydelse og for anden overlast, til sin park og lade den opstille i nærheden af de bevarede lævninger af Hunnestad-monumentet; men stenens störrelse og vægt havde hidtil hindret udførelsen af denne plan. Da jeg som yderligere grund til den påtænkte flytning gjorde opmærksom på den forbindelse, som uden tvivl fandt sted mellem Skårby-stenens og Hunnestad-stenenes indskrifter, lovede baron Stjernblad mig, at den, så snart forholdene tillod det, skulde blive ført til parken, og her forefandt jeg den også ved min undersøgelse 1882 henlagt, men endnu ikke opstillet, ved siden af Hunnestad-stenene. Den var i den strenge, men for sådant arbejde heldige vinter 1880 ført derhen på en slæde; men af mangel på passende redskaber havde man hidtil ikke været i stand til at få den rejst.

Skårby-stenen hører nemlig til de störste runestene, der kendes, idet dens længde er omtr. 9′ 6″ (næsten samme störrelse som Tryggevælde-stenen), bredden 4′, tykkelsen på midten 1′ 6″, ved toppen 1′ 4″. Runerne er mellem $5\frac{1}{2}$″ og 7″ höje (den sidste rune i den øverste tværlinje $7\frac{1}{2}$″).

Indskriften er anbragt i et bueformet bånd af samme art som på Hunnestad-stenene, med hvilke Skårby-stenen også i andre henseender (skilletegn, rune- og sprogformer) stemmer nöje overens; men medens båndene, der indeholder begyndelsen af indskrifterne, på Hunnestad-stenene går fra venstre til höjre, løber indskriftbåndet på Skårby-stenen fra höjre til venstre.

Foruden hovedindskriften har Skårby-stenen endnu to tværlinjer med runer og under disse en dyrefigur. Oven over tværlinjerne findes som ornament for at udfylde

pladsen to små kors og øverst oppe ved rammestregen en spiral af samme art som på flere andre runestene (sml. Köpinge-stenen). De nævnte kors har ganske samme form som skilletegnene i indskriften. Det til venstre står endnu meget klart og tydeligt og er kun en ubetydelig smule större end skilletegnet foran ᚴᚢ i nederste tværlinje; derimod er det til höjre stærkt udfliset og forvitret, særlig i den øverste linje på höjre side, der kun træder svagt frem, og en naturlig fordybning i stenen, der har en vis lighed med en hugget linje, løber midt igennem det, så at det let får samme udseende som en ᚼ-rune.

Foruden hos Worm er Skårby-stenen også gengivet i Bautil (no. 1168); men bægge disse gengivelser lider af store fejl. Bautil har kun rammestregerne til de to tværlinjer, men ingen af runerne og heller ikke de to små kors og spiralen over tværlinjerne. Alt dette findes derimod nogenlunde nöjagtigt på Worms afbildning. Omvendt er dyrefiguren som sædvanlig meget heldigere i Bautil end hos Worm.

Indskriften, som på grund af stenens stilling i meget lang tid har været udsat for vejrligets ødelæggende indflydelse, er på mange steder overordenlig medtaget. Runerne er gennemgående stærkt forvitrede og ofte utydelige, hvilket endnu forøges ved de mange naturlige ujævnheder og ridser i stenen, der løber sammen med runestavene og vanskeliggör læsningen. Forholdet er i den henseende et lignende som på Strö-stenen II. Ligesom denne var også Skårby-stenen ved min første undersøgelse dækket af et tykt lag mos og jord, så at det krævede næsten en halv dags vedholdende arbejde at få den renset, idet den måtte afkradses, børstes og vaskes, för end det lykkedes at få indskriften og dyrefiguren frem. Hele den følgende dag fra den tidlige morgen til aften anvendtes derpå til undersøgelsen, som i det prægtige sommervejr foretoges under de heldigste forhold. Seks år senere havde jeg lejlighed til på ny at undersøge stenen i Marsvinsholms park og at overtyde mig om rigtigheden af de ved min første undersøgelse gjorte iagttagelser.

Foran den første rune i indskriften, der som foran bemærket begynder i båndet til höjre, findes ligesom på Hunnestad-stenene både en forbindelseslinje mellem rammestregerne og det korsformede skilletegn (det samme er tilfældet ved slutningen af indskriftbåndet). En lille ujævnhed mellem hoved- og bistaven i den første rune kan ikke forveksles med et hugget punkt. Hos Worm gengives det første ord rigtig ᚴᛆᚢᛚᚠᛦ, medens den næstsidste rune i Bautil er læst som ᛁ for ᚴ. Denne rune er dog endnu meget tydelig og har her og i det følgende aftiʀ væsenlig samme form som på Hunnestad-stenene, idet den nederste bistav ikke når helt ud til rammestregen, hvorimod den øverste er ført helt ud som på Hunnestad-stenen II. I det følgende auk har a-runen ligesom i det samme ord på Hunnestad-stenen I bistaven langt nede på hovedstaven af hensyn til det foregående skilletegn, og ligesom på denne giver en ujævnhed, der løber oven for bistaven, ᛆ en vis lighed med ᚼ; men en nöjere undersøgelse og aftrykket sætter det uden for al tvivl, at den øverste 'stav' er tilfældig. Det næste ord må læses autiʀ som hos Worm, hvorimod Bautil urigtig gengiver den tredje rune som ᛚ. Den venstre bistav træder svagt frem, men er utvivlsom; bægge bistave udgår et stykke neden for hovedstaven ligesom flere steder i den følgende del af indskriften og ligesom i ᛚ i kaulfʀ (sml. ᛚ på Hunnestad-stenen I). Herefter har både

Skårby-stenen.

Worm og Bautil rigtig ᚦᛁᛦ; i ᚦ er nederste del af bistaven stærkt forvitret, men runens hele form er dog endnu tydelig, hvad der ligeledes gælder bistaven i det følgende ᛁ, som sikkert er hugget.

Den øvrige del af indskriftbåndet er i det væsenlige rigtig gengivet i Bautil og giver heller ikke nu anledning til tvivl, skönt flere af de enkelte stave træder svagt frem. I sautu, der stemmer med formen på Hunnestad-stenen I, er alle runer sikre; s-runen har her ligesom på de andre steder i båndet formen ᛋ (ikke ᛌ som overalt hos Worm og i Bautil). a-runen i stain har bistaven höjt oppe på hovedstaven, og en större udflisning neden for bistaven giver ved løselig betragtning denne rune ligesom ᛁ i det foregående auk lighed med ᚼ. I þansi træder l-runen nu meget svagt frem så vel som det følgende skilletegn, der bægge er stærkt udflisede. Ligesom på Hunnestad-stenen II har m-runen i tuma formen ᛘ; denne rune er overordenlig bred, idet afstanden mellem enderne af bistavene er 5"; i ᛁ-runen ligger bistaven i en fordybning, og både den og især nederste del af hovedstaven træder på grund af afskalninger, som bistaven begrænser, temmelig svagt frem, hvad der ligeledes gælder skilletegnet derefter og det følgende B, hvis bistave kun kan følges meget svagt, medens hovedstaven endnu er nogenlunde tydelig. I det sidste ord sin skrives ᛁ for ᚾ, ligesom Hunnestad-stenen II omvendt har ᚼᚾᛏᛁ for ᚼᛁᛏᛁ.

Medens læsningen af alle runer i indskriftbåndet således endnu må anses for fuldkommen sikker, frembyder de to tværlinjer, særlig den nederste, store vanskeligheder, hvad der vel også må have været tilfældet, da tegningen til afbildningen i Bautil blev udført, hvor som tidligere omtalt kun rammestregerne er gengivne, men runerne helt udeladte. I Worms tid har denne del af indskriften derimod sikkert været meget tydeligere end nu, da hans afbildning er langt nöjagtigere, end man efter indskriftens nuværende tilstand kunde vente. Det fortjæner imidlertid at bemærkes, at også hans gengivelse af Hunnestad-stenenes indskrifter må kaldes forholdsvis nöjagtig, så at hans hjemmelsmand i disse tilfælde synes at have vist særlig omhu. Når den Wormske gengivelse af indskriften i de to tværlinjer, over hvis upålidelighed han selv klager, fordi det ikke var ham muligt at finde nogen mening i disse tegn, står over hans fleste andre gengivelser af utydelige indskrifter, ligger det vistnok for en del deri, at han ikke har anset det for rigtigt eller nødvendigt som ofte ellers at ændre noget i den meddelte tegning, da han dog ikke var i stand til at bringe nogen fornuftig mening ud af det hele.

Vi betragter først den øverste tværlinje, hvor indskriften, der går fra venstre til höjre, endnu må kaldes forholdsvis tydelig. Den første rune er stærkt udfliset i nederste del af bistaven; men der kan ingen tvivl være om, at den skal læses ᚦ, som også Worm har. Dens hele form kan endnu følges. Den eneste rune, som man på grund af udflisningerne mulig kunde tro at finde her foruden ᚦ, var B; men en nöjagtig undersøgelse vil vise det urigtige i denne antagelse. De to følgende runer is er endnu ret tydelige og også rigtig gengivne hos Worm. Derefter følger et skilletegn af samme art som i hovedindskriften (et skråtliggende kors), der af hensyn til pladsen er anbragt höjt oppe mellem s i þis og det følgende tydelige s. Bægge disse s-runer har formen ᛌ, medens der i båndet

overalt bruges ᚻ (på samme måde har Hunnestad-stenen I en enkelt gang ᚽ ved siden af ᚻ). Den følgende rune, der hos Worm er gengivet som ᚼ, er stærkt udfliset og forvitret på midten; men da kun den øverste bistav til höjre træder meget svagt og utydelig frem, kan der ingen tvivl være om, at Worms læsning er rigtig. Den nederste bistav til venstre står endnu så klart og viser sig så sikkert at være hugget, at læsningen ᚽ er umulig. De to sidste runer i linjen (ᚾᛒ) er utvivlsomme.

Indskriften løber derpå bustrofedon om i den nederste tværlinje, hvis begyndelse er overordenlig utydelig. Efter rammestregen følger en ret stav uden spor af bistave til venstre, men med tydelige lævninger af sådanne til höjre. Disse spor, der særlig er umiskendelige ved den nederste halvdel af runen, viser, at vi her har et ᛒ, ikke ᛁ som hos Worm. Herefter følger atter en ret stav med en temmelig klar bistav på midten, som gör denne rune til ᚾ, således som også Worm har. Derefter ses en tydelig tværstav, som man let kunde fristes til at anse for bistaven i et nyt ᚾ; men af hovedstaven, som skulde göre runen til ᚾ, findes ingen spor, hvorimod der fra tværstavens ender udgår svage, men sikre spor af huggede linjer til den øverste og nederste rammestreg. Disse linjer gör det for mig overvejende sandsynligt, at vi her har runen ᚽ (i samme form som i den øverste tværlinje). Worm har på dette sted ikke nogen rune, men skilletegnet ×, hvad utvivlsomt er urigtigt. De to næste runer må sikkert læses ᛏᛁ, ikke som hos Worm ᛚᛁ, idet bistavene i ᛏ har efterladt næsten lige så tydelige spor til venstre som til höjre. Mellem foden af ᛏ og det foregående sandsynlige ᚽ findes en större afskalning. Efter ᛁ står et meget tydeligt, stærkt fremtrædende skilletegn og endelig de to runer ᚴᚢ, af hvilke den første på grund af ujævnheder og forvitringer i stenen til venstre for toppen af hovedstaven hos Worm er opfattet som ᛘ, medens den sidste gengives ᚢ. Læsningen ᚢ anser jeg for fuldkommen sikker, skönt forbindelsen mellem hoved- og bistaven på grund af forvitring er temmelig utydelig. En flisning over midten af hovedstaven kan ikke forveksles med de huggede linjer, så at der ikke kan læses ᚾᛁ, hvad også den sidste stavs krumme form bestemt modsiger.

Under de to tværlinjer er der fremstillet en dyrefigur, som på flere steder er meget utydelig, men hvis omrids dog endnu for största delen kan følges. Særlig er formen af det venstre forben og af hovedets øverste del usikker, idet de linjer, der her kan spores, gör det tvivlsomt, om dyret har haft åbent gab med tænder som andre dyrefremstillinger på skånske stene, eller med udrakt tunge som på afbildningen i Bautil. Den opad böjede hale træder meget tydelig frem undtagen i den mellemste stærkt udflisede og forvitrede del.

Jeg læser altså hele indskriften:

n
× kaulfʀ × auk × autiʀ × þaʀ × sautu × stain × þansi × aftiʀ × tuma × bruþur × sia ×
þis × shab
s
ba . ti × ku

kaulfR er et ellers ukendt navn, hvis første led ka- mulig findes i oldsprogets *ká*, 'forstyrre ens ro', og i sammensætningerne *kábeinn, káviss*, der bægge forekommer som tilnavne.

autiR er også et ukendt navn, hvis udtale er ganske usikker. Det må være beslægtet med det ligeledes enestående autr på Fuglie-stenen II. Derimod kan det ikke stå i forbindelse med navnet *Auti* i Valdemars jordebog ed. O. Nielsen, s. 85, da det gamle au i Valdemars jordebog måtte have formen *ǿ*. Her kan heller ikke med Bautil læses auliR, der ellers kunde svare til navnet *Aulir* i Diplomatarium Norvegicum I, s. 276[4].

þaR × sautu × stain svarer til þaiR × sautu × stain på Hunnestad-stenen I, og þaR må derfor opfattes som forkortet skrivemåde (vistnok af hensyn til pladsen, der også har bevirket, at de sidste runer i det følgende stain er stærkt sammentrængte), ikke som unöjagtighed for þaiR. Da jeg ikke nærer tvivl om, at bistaven over ᚼ virkelig er hugget, kan ordet altså ikke læses þiR, en skrivemåde, som for øvrigt heller ikke vilde stemme med det følgende stain eller med Hunnestad-stenenes þaiR, stain o. s. v., hvorimod þaR for þaiR kan jævnføres med disses -burn for -biurn.

Angående formen sautu henviser jeg til bemærkningerne under Hunnestad-stenene (foran s. 34).

Med hensyn til betydningen af indskriften i tværlinjerne må man naturligvis nöjes med at opstille formodninger. Hvis min læsning af de enkelte runer imidlertid er rigtig — og kun om s i nederste linje tror jeg, at der vil kunne rejses en svag tvivl —, er det klart, at runeristeren af hensyn til pladsen har brugt forkortelser, hvad der jo utvivlsomt fremgår af den ellers umulige og meningsløse forbindelse shab i første linje. Et eksempel på forkortet skrivemåde fandt vi jo også i hovedindskriftens þaR for þaiR. At det her som andetsteds er velbekendte, i indskrifterne hyppig forekommende ord, der er forkortede, tör man vel anse for en selvfølge, og det ligger da nær at udfylde ordene på følgende måde:

þis × s(alu) h(i)a(l)b(i)
basti × ku(þ)

Her er þis altså brugt i samme betydning som hans, ligesom sa, saR jævnlig bruges i nævneform for han. I første linje er den bekendte formel salu hialbi stærkt forkortet, og i anden linje skrives ku for kuþ. Hvad dette sidste angår, kunde þ så meget lettere udelades her, som ku kommer til at slutte sig lige til ᚦ i den øverste linje (derimod anser jeg det for en tilfældighed, at bistavene i ᛉ-runen i det ydre bånd tillige kan bruges som bistav i et efter ᚠᚢ i tværlinjen følgende ᚦ).

Hvad der fra først af gjorde mig lidt betænkelig ved den foreslåede læsning, var forbindelsen basti kuþ, som jeg ikke kender andetsteds fra, men hvor brugen af tillægsordets bestemte form uden tilföjet kendeord dog næppe kan vække anstød. På lignende måde bruges basti buti = *bæzti bóndi* på en sten i Frötuna socken, Frötuna skeppslag, Uppland (Bautil no. 257, Liljegren no. 629, Dybeck fol. II no. 244, Upplands Fornminnesfören. Tidskr. I, 2, s. 24, E. Brate och S. Bugge, Runverser, s. 121 ff.). basti behøver altså ikke at anses for forkortet skrivemåde for hin basti med underforståelse af kendeordet.

I olddansk sprogform vilde jeg da gengive indskriften således:

Káulfʀ (?) áuk Áutir (?) þæiʀ sáttu stæin þannsi æftiʀ Toma bróður sínn. þess sálu hialpi bæzti guð.

„Kåulv (?) og Øde (?) de satte denne sten efter deres broder Tomme. Hans sjæl hjælpe den gode gud".

Skårby-stenens indskrift minder, hvad jeg i det foregående oftere har haft lejlighed til at göre opmærksom på, både i måden, hvorpå den er anbragt, i sine rune- og sprogformer (jeg fremhæver formen af indskriftbåndet, skilletegnene, f-runen, de to former af s-runen, skrivemåden sautu o. s. v.) i så höj grad om Hunnestad-stenene, at alle disse mindesmærker gör indtryk af at skrive sig fra samme runerister. At de er i nær slægt med hinanden, eller at de — for at bruge et moderne udtryk — er udgåede fra samme værksted, står i al fald for mig som utvivlsomt.

Hvorvidt vi heraf tör slutte, at den tumi, der nævnes på Hunnestad-stenene, er den samme som Skårby-stenens tumi, må imidlertid, som jeg allerede har fremhævet ved behandlingen af Hunnestad-monumentet, betragtes ikke blot som tvivlsomt, men som höjst usandsynligt. Hvad der ved første öjekast synes at tale herfor, er ikke blot den lighed, der lader sig påvise mellem alle tre indskrifter og særlig mellem Skårby-stenen og den samtidige Hunnestad-sten II (sml. ᚼᛁᛏᛚ og korset på denne sten med Skårby-stenens ᚼᛁᛏ og den kristelige påkaldelse, hvis min tolkning af indskriften i tværlinjerne er rigtig), men også de storartede mindesmærker selv, som viser, at de må være rejste efter mænd af en anset og berömt slægt. Da næppe nogen vil drage i tvivl, at det er den samme tumi, der nævnes på bægge Hunnestad-stenene, vilde der heraf, såfremt også Skårby-stenens Tomme var samme person, med nødvendighed følge, at alle i de tre indskrifter nævnte mænd var brødre og sönner af Gunne hånd. Men Skårby-stenen bærer i så fald navnene på to af Tommes brødre, som ikke kendes fra Hunnestad-stenene. Dette forekommer mig så usandsynligt, at jeg af den grund anser Skårby-stenens og Hunnestad-stenenes tumi for to forskellige personer, så meget mere som dette navn, således som runeindskrifterne viser, var meget udbredt i Skåne og vistnok særlig i den egn, hvor de nævnte stene hører hjemme (sml. hermed forholdet mellem de jyske stene i Hune og Jætsmark, II, s. 126). Derimod er det jo ikke blot muligt, men sandsynligt, at de to „Tommer" har været i slægt med hinanden (f. eks. fættere, idet Skårby-stenens Tomme var en brodersön af Gunne hånd); men at anstille nærmere betragtninger herover vilde selvfølgelig være aldeles ørkesløst.

På grund af den nære forbindelse, som i ethvert tilfælde finder sted mellem Skårby-stenen og Hunnestad-stenene, må det anses for et held, at også den førstnævnte sten nu har fået plads i parken ved Marsvinsholm ved siden af levningerne af Hunnestad-monumentet og således så vidt muligt er reddet fra ødelæggelse.

11. BJERSJÖ-STENEN I

Bjersjö sogn, Herrestad herred

(undersøgt d. 22. August 1876 og d. 21.—22. August 1882).

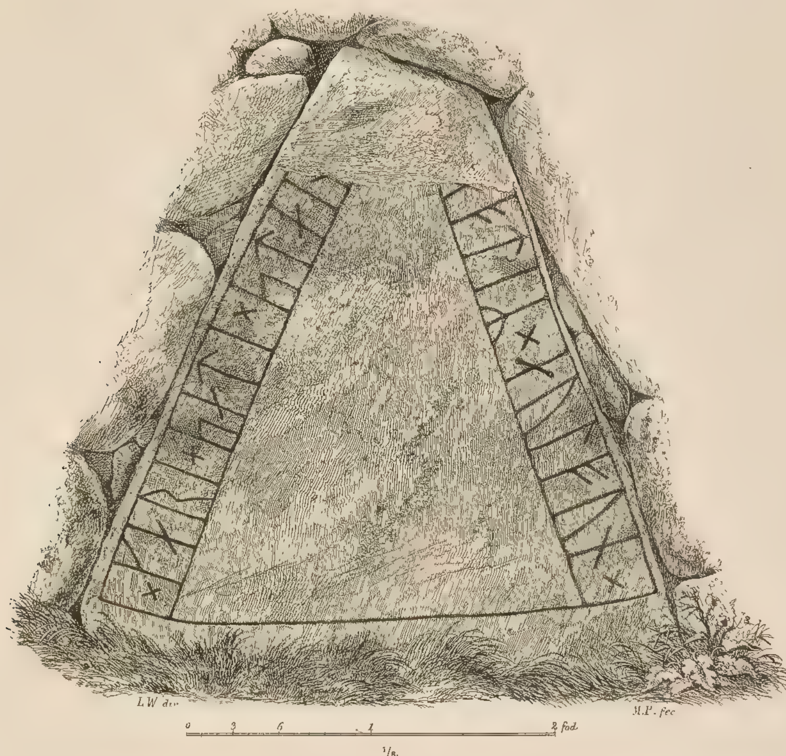
Denne sten er indsat i den østlige side af Bjersjö kirkegårdsmur lige til venstre for indgangen, hvor den også havde plads i Worms tid (Monum. Dan. s. 177 f.), uden at nogen kunde oplyse, hvor den tidligere havde stået. N. H. Sjöborg, Samlingar för Nordens Fornälskare III (1830), s. 128 og Liljegren (Run-Urkunder no. 1424) henfører den ligesom Worm urigtig til Järestad herred.

Det er en lyserød granit, 3′ 3″ lang og lige så bred forneden, men jævnt aftagende mod toppen til omtrent 1′. Den firkantede form, som stenen har hos Worm, og som han udtrykkelig fremhæver i sin tekst, er altså helt urigtig. Det er ligeledes urigtigt, når indskriftbåndet hos ham foroven ender i en trekant, og indskriften betegnes som fuldstændig. Som det vil fremgå af det følgende, må dens øverste del nemlig have manglet den gang ligesom nu. N. G. Bruzelius, som har omtalt indskriften i „Antiquarisk Beskrifning öfver Bjeresjö eller Bjergsjö socken i Herrestads härad“ i Samlingar till Skånes historia etc. (I—II), Lund 1868—69, s. 154, har dog ikke bemærket dette, men antager, at indskriften i Worms tid var fuldstændig, og at to runer senere er blevne ødelagte (nemlig ᛆᚢ i det efter stain følgende auftiʀ hos Worm). Også i andre henseender lider Worms afbildning af store mangler.

Indskriften, i hvilken runerne har en höjde af mellem 5″ og næppe 4½″, er anbragt i et bueformet bånd, der løber fra venstre til höjre langs med stenens kant og forneden forbindes ved en fælles rammelinje, som løber tværs over stenen. Hele den bevarede del af indskriften er for øvrigt overordenlig tydelig og kan ikke på noget sted give anledning til tvivl. Ved dens begyndelse og slutning findes et lille kors, der ligeledes bruges som skilletegn mellem de enkelte ord.

Det første ord er meget tydelig ᚴᛆᚱᛁ, ikke ᚴᛆᛚᛁ som hos Worm (Bruzelius har rigtig ᚱ for Worms ᛚ; derimod gengiver han urigtig den første rune som ᚵ for ᚴ, hvad dog næppe er andet end en trykfejl). I det følgende sati træder øverste del af s-runens venstre stav svagt frem på grund af en lille afflisning; denne rune har her ligesom i ordet stain formen ᛋ. I stain er venstre side af ᛆ-runens bistav endnu fuldstændig bevaret, hvorimod

dens höjre side og hovedstavens øverste halvdel mangler, idet den forreste flade af stenens top er bortslået ved denne rune; af hovedstavens nederste halvdel er en del endnu synlig i bruddet. Hvad der er tilfældet med ᛆ-runen i stain, gælder også den første rune i linjen lige overfor; af denne er nemlig nederste halvdel af hovedstaven og höjre side af bistaven

Bjersjö-stenen I.

endnu tydelig, medens øverste del af hovedstaven og så godt som hele bistaven til venstre er ødelagte med det bortslåede stykke af stenen. Hvad der er lævnet af den første rune viser imidlertid sikkert, at her har stået aftiʀ, ikke ᛆᚢᚠᛏᛁᛦ, som Worm (og efter ham Bruzelius, der helt har overset den lævnede del af ᛆ-runen) læser, idet hans hjemmelsmand åbenbart har anset den lævnede del af ᛆ-runen, hvis hovedstav på grund af båndets form er stillet temmelig skråt i forhold til det følgende ᚠ, for nederste del af ᚢ-runens bistav. Ikke mindre sikkert er det, at der mellem stain og aftiʀ på det afslåede stykke af stenen

har stået ordet þansi (uden tvivl således skrevet ligesom på Hunnestad-stenene) med kors foran og efter, hvad pladsen netop kræver, når vi tænker os indskriftbåndet udfyldt efter den form, som stenens top har. De her nævnte iagttagelser med hensyn til indskriftens form, som jeg gjorde ved min første undersøgelse af stenen 1876, fik jeg fuldstændig bekræftede, da jeg seks år senere atter besøgte Bjersjö af hensyn til døbefonten og ved denne lejlighed også på ny undersøgte runestenen[1].

Det sidste navn aulfun er så tydeligt, at det også er rigtig gengivet hos Worm; ᚼ-runens bistav er meget kraftig og lidt klumpet i enderne.

Hele indskriften har altså lydt:

× kari × sati × stain [× þansi ×] aftiʀ × aulfun

kari er uden tvivl det i hele Norden brugte navn *Kári*.

aulfun kender jeg ellers ikke, og det er usikkert, hvorledes dette navn har været udtalt (au er dog vel snarest tegn for *åu*, *ǿ*, næppe for *å*, u-omlyd af *a*, således som i sautu på Hunnestad-stenen I og Skårby-stenen). Står det måske i forbindelse med det *Ølve* (*Ølvy*), som forekommer to gange i Lunde domkapitels gavebøger?

I Olddansk lyder indskriften:

Kári satti stæin [þannsi] æftiʀ Åulfun (?).

„Kåre satte [denne] sten efter Ølvun (?)".

I måden, hvorpå indskriften er anbragt langs med stenens kant, i runeformer (mærk særlig ᚬ og ᚺ) og i anvendelsen af det lille kors stemmer denne sten så nöje med Hunnestad-stenene, at der ingen tvivl er om disse indskrifters samtidighed. Man kunde endogså fristes til at antage, at den gode ubeskrevne plads midt på Bjersjö-stenen inden for båndet fra først af, ligesom det er tilfældet på Hunnestad-stenene, havde været bestemt til at rumme et kors eller en anden billedlig fremstilling (sml. også Skårby- og Tulstorp-stenen).

Den samme korte indskriftformel som på Bjersjö-stenen I, hvori der kun anføres navnet på den, der rejste stenen, og på den, efter hvem den rejstes, men ikke som sædvanlig tillige siges, i hvilket nærmere forhold de stod til hinanden, finder vi også på Fuglie-stenen I og på Tulstorp-stenen.

[1] Se „Døbefonten i Åkirkeby kirke", Kbh. 1887, s. 77 ff. med tav. III.

12. BJERSJÖ-STENEN II

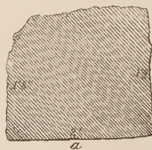
Bjersjö sogn, Herrestad herred

(undersøgt d. 18.—19. August 1876 og d. 24. August 1882).

Denne sten stod i Worms tid i et stengærde om en have i Bjersjö ved vejen til 'Gunderslev' (Gundralöf), hvorhen den sagdes at være bleven flyttet fra en nærliggende höj af en mand i Ystad („consulis cujusdam Ydstadiensis villicus"). Efter et på Worms tid almindeligt sagn havde manden som straf herfor mistet sin førlighed „til bevis på, at man ikke ustraffet krænker fædrenes (selv velfortjænte hedningers) mindesmærker" (Monum. Dan. s. 178).[1] En afbildning af stenen findes også i Bautil under no. 1161 (b). N. H. Sjöborg, Samlingar för Nordens Fornälskare III (1830), s. 128 og Liljegren (Run-Urkunder no. 1422) angiver urigtig, at stenen findes ved Bjersjöholm i Järestad herred.

Nu er den smukke, velbevarede sten, der består af grå, grovkornet granit, opstillet i Marsvinsholms park i nogen afstand fra Hunnestad-stenene (sml. foran s. 25). Her blev den tegnet af N. G. Bruzelius, som i „Antiquarisk Beskrifning öfver Bjeresjö eller Bjergsjö socken i Herrestads härad" i Samlingar till Skånes historia etc. (I—II), Lund 1868—69, s. 154 f. meddelte sin læsning af indskriften tillige med en afbildning af stenen.

Som det hosstående, ved den nederste ende af indskriftbåndet tagne tværsnit viser, er stenen firkantet. Höjden over jorden er omtr. 6', bredden indtil 2', tykkelsen næsten 2' forneden, 1' ved toppen. Runerne er i gennemsnit $5^1/_2$" til 6" höje (s i sin $6^1/_2$"); men deres störrelse aftager i slutningen af indskriften på grund af pladsen. I og over den første indskriftlinje findes fem små skålformede fordybninger, der er oversete på de tidligere afbildninger.

Hele indskriften, der begynder i båndet til venstre og derpå løber bustrofedon, er meget klar og tydelig, idet kun den anden rune i det første ord kan give anledning til tvivl. Både Worm, Bautil og Bruzelius har her et ᚼ; men der står sikkert ᛅ. Hvad man har opfattet som den anden bistav i ᚼ, er nemlig kun uregelmæssige udflisninger i stenen,

---

[1] Sml. hermed sagnene om Strö-monumentet, Uppåkra-stenen og Fuglie-stenen II i det følgende.

der aldeles ikke lader sig forene til en stav, og som ved nöjere undersøgelse heller ikke kan forveksles med huggede linjer, hvad der ligeledes viser sig ganske tydelig på aftrykket.

Bjersjö-stenen II.

Den øvrige del af indskriften frembyder ingen vanskeligheder og er også rigtig gengivet af Bruzelius, når man ser bort fra mindre unöjagtigheder i runeformer og lignende. Han har

også overset skilletegnet efter det sidste ord, som rigtignok er temmelig svagt, men fuldkommen sikkert. Afbildningerne hos Worm og i Bautil har her som andetsteds (Hunnestad-stenene, Skårby-stenen) gennemgående ᛐ for ᚼ, der alene bruges. Ved båndets omdrejning står r- og s-runen af dekorative grunde og af hensyn til pladsen frit med bistavene, hvad der også er tilfældet i andre indskrifter (sml. foran s. 19).

I runeformerne (mærk særlig s- og f-runen samt ᚦ) minder denne indskrift om indskrifterne på Hunnestad-stenene og på andre stene fra samme egn, især Krageholm-stenen, som den også ligner i båndslyngningen o. s. v.

Indskriften lyder:

× ąaki × sati × stain × þansi × aftiʀ × ulf × bruþur × sin × harþa × kuþan × trak ×

ąaki] Med denne usædvanlige skrivemåde, hvor ᚼᚾ bruges for at betegne *á*, tör man næppe sammenligne ristþi på Hällestad-stenen II, der snarest er en ligefrem fejl for risþi (se I, s. 88). Derimod minder Bjersjö-stenens ᚼᚾ i höj grad om Hobro-stenens ᚾᚾ i þąasi, kuþąa og kuþąan (Die runenschrift s. 246 f. og s. 323).

trak for det sædvanlige trik betegner vel udtalen *dræng* (ikke *dreng*).

I Olddansk gengiver jeg indskriften:

Áki satti stæin þannsi æftiʀ Ulf bróður sínn, harða góðan dræng.

„Åge satte denne sten efter sin broder Ulv, en såre god svend“.

13–15. HÄLLESTAD-STENENE I–III

Hällestad sogn, Torna herred

(se I, s. 80 ff.).

16. SJÖRUP-STENEN

Sjörup sogn, Ljunits herred

(se I, s. 91 ff.).

17. TORSJÖ-STENEN

Torsjö, Solberga sogn, Vemenhögs herred

(undersøgt d. 28.—30. August 1876).

Denne runesten står nu lige foran Torsjö slot lidt til höjre for indgangen til hovedbygningen. Tidligere var den opstillet i parken på den modsatte side af slottet, hvorhen den daværende ejer af Torsjö, den af sin store oldsagsamling bekendte grev M. A. Stenbock, havde ladet den flytte fra en mark i nærheden.

Stenen, der rager 4′ 6″ op over jorden og er omtr. 3′ på det bredeste, består af lysegrå, grovkornet granit og er overordenlig ujævn, så at indskriften i det hele træder utydelig frem ved første öjekast. Et tæt buskads omgav desuden stenen ved min ankomst til Torsjö, hvad der i höj grad vanskeliggjorde undersøgelsen; men ejeren, godsejer Dahl, og hans hustru lod med den största forekommenhed öjeblikkelig så meget borthugge af de omgivende træer og buske, som jeg ønskede. Efter at stenen således var bleven tilgængelig samt renset og udgravet forneden, lykkedes det mig i løbet af dagen at komme til fuld klarhed med hensyn til indskriften, der tidligere var læst meget urigtig, og jeg opdagede da tillige, at stenen svarede til no. 1165 i Bautil (Liljegren, Run-Urkunder no. 1449), som man hidtil havde anset for tabt[1]. Også i løbet af de to følgende dage, i hvilke jeg ved hr. Dahls gæstfrihed opholdt mig på Torsjö sammen med min tegner prof. Magnus Petersen for at undersøge de andre runestene i denne egn, havde jeg lejlighed til yderligere at forvisse mig om rigtigheden af min læsning.

På afbildningen i Bautil er foruden flere andre fejl hele indskriftlinjen foroven til venstre overset. I „Skånska Herregårdar tecknade af Fr. Richardt, beskrifna af G. Ljunggren“ IV (Lund 1857) gengives indskriften således (under „Thorsjö“): „Uldi risi stin thansi aftir Osbjurn, brudur sin; derpå följa några oläsliga runor“. Bruzelius har på en uudgiven tegning af indskriften, som han efter min undersøgelse gjorde mig bekendt med, rettet et par af fejlene hos Ljunggren; men han har for øvrigt været så afhængig af

---

[1] Navnet Thorsiö over no. 1160 i Bautil synes således også at høre til det lige under no. 1160 stående no. 1165. I Samlingar för Nordens Fornälskare III, s. 128 siger N. H. Sjöborg, at han ikke har kunnet opdage, hvor Bautils no. 1165 findes, og Liljegren anfører den under „ouppgifvet ställe“.

dennes læsning, at det heller ikke er lykkedes ham at göre noget væsenligt fremskridt til den rette forståelse af indskriften.

$^{1}/_{8}$.

Torsjö-stenen.

Denne begynder til venstre i det ydre bånd, drejer fra dette om i midtlinjen og ender i linjen øverst oppe til venstre. Runerne er mellem $6^{1}/_{2}$" og næppe 4" höje. Det første ord (bruþiʀ) er rigtig gengivet i Bautil, hvorimod både Ljunggren og Bruzelius har

overset den første og sidste rune samt den nederste del af bistaven i ᚢ, som de har læst ᛚ, og derved fået et navn, som Ljunggren læser Uldi, men som på Bruzelius' tegning lyder ᚱᛚᚦᛁ, idet den anden rune rigtig er læst ᚱ. ᛒ-runen træder kun svagt frem, især i den nederste del af hovedstaven, men hele runen kan sikkert følges; dens bistave er meget kantede, medens de på de andre steder i indskriften er mere rundagtige. Fra bistaven i ᚱ løber en udflisning hen over ᚢ-runen, hvorved den mellemste del af bistaven er bleven noget uklar, hvad der har givet anledning til, at den er bleven læst som ᛚ. I ᚦ er bistaven ualmindelig bred; det sidste ᛦ er ikke stærkt fremtrædende, men dog meget tydeligt både i hovedstaven og i de forholdsvis små bistave. Herefter står to punkter, imellem hvilke der ligger en afskalning, som når hen til det følgende ᚱ. Ordene risþi : stin : þainsi : iftiʀ : giver ikke anledning til tvivl, og Bautil har også rigtig risþi (Ljunggren risi, Bruzelius risti), stin og iftiʀ (Ljunggren og Bruzelius aftir). I steden for det utvivlsomme þainsi læser Bautil derimod urigtig þusi, medens Ljunggren og Bruzelius har þansi, idet de har overset ᛁ mellem ᛅ og ᚾ, som rigtignok er temmelig svagt, men dog tydeligt i sin hele længde. Efter iftiʀ har Bautil ᚾᛋᛒᛁᚢᚱᚾ, Bruzelius ᚼᛋ-; men den første rune i ordet er ᛁ, ikke ᚾ eller ᚼ. De udflisninger og ujævnheder i stenen, der løber hen over ᛁ, kan nemlig ved nöjagtig undersøgelse ikke forveksles med huggede linjer; kun en ujævnhed på venstre side af staven mellem de to punkter får en vis lighed dermed, så at man kunde antage den for venstre del af bistaven i et ᛅ; men den kan ikke følges på höjre side af staven, og dens höjst uregelmæssige form viser, at den er ganske tilfældig. Ordene bruþur : sin : er også tidligere rigtig læste; men derefter har Bautil saʀ : saʀ, Bruzelius ᛋᛅᚢᛅᚢ. Efter det tydelige ᛋᛅ løber en afskalning lidt oven for höjre side af ᛅ-runens bistav hen over de følgende to runer, som dog endnu kan følges i afskalningen, skönt den har gjort øverste del af ᛦ-runens hovedstav og det øverste punkt efter denne rune næsten ukendelige. Derimod kan den del af den følgende ᚢ-runes hoved- og bistav, der ligger i afskalningen, endnu følges aldeles tydelig; men både denne rune og de to næste (ᛅᛦ) træder svagt frem, skönt de er fuldkommen sikre (i ᛅ viser bistaven og i ᛦ den oven for bistavene liggende del af hovedstaven sig klarest). Den höjre bistav i ᛦ er af hensyn til rammestregen lidt kortere end den venstre. Den eneste fejl i Bautils gengivelse af denne del af indskriften er altså ᛋ for ᚢ, medens Bruzelius efter sa har overset ᛦ og de følgende punkter. Af ᚢ-runen har han derimod set den nederste del så vel som det følgende ᛅ; men i det sidste ᛦ har han overset bistavene, og af hovedstaven i forbindelse med rammelinjen har han dannet ᚢ.

Indskriften fortsættes herefter med linjen på toppen af stenen til venstre, der, som alt bemærket, er overset i Bautil. Da den imidlertid i det hele taget ikke træder svagere frem end störste delen af den øvrige indskrift, må den sikkert, da tegningen til afbildningen i Bautil blev udført, have været fuldstændig skjult af mos og lignende (sml. Strö-stenen II). Bruzelius har også bemærket denne linje og trot deri at finde runerne ᚦᛘᛁᛒᛅᛒᛁᚢᚦᛁ, en læsning, som han dog selv betegner som meget tvivlsom. Hvorledes denne læsning kunde fremkomme, vil de følgende bemærkninger vise. Den første rune er et s i formen ᛋ, som på grund af pladsen (den ringe höjde) er blevet noget sammenknebet, så at den øverste stav (til höjre)

er forholdsvis kort. En ujævnhed i stenen neden for tværstaven forklarer læsningen som ᚦ, og staven foroven til höjre er sammen med det følgende ᚠ, som den dog slet ikke berører, bleven ᛘ. B-runen har fået en noget ejendommelig form, idet både hovedstaven og den nederste bistav hviler på hovedindskriftens øverste rammestreg, medens de følgende runer benytter en derfra udgående ny rammestreg. Den efter ᚼ følgende rune er et klart og sikkert R, ikke B, som Bruzelius har læst; men da R her som på flere andre steder i indskriften er lidt smallere forneden end foroven, bliver læsningen som B forklarlig. Så følger et tydeligt I og derefter ujævnheder og forvitringer i stenen, der løber hen over det følgende ᚢ og neden for rammestregen, hvorpå det står, og som for största delen er forsvunden. Et par af ujævnhederne mellem I og ᚢ har ganske karakter af huggede punkter, og skönt jeg fra begyndelsen af ikke opfattede dem således, satte dog min gentagne undersøgelse af indskriften dette uden for al tvivl, hvad også afstanden mellem I og ᚢ i sig selv gjorde sandsynligt, og det bestyrkes fuldstændig af aftrykket. Efter ᚢ følger ᚦ og derpå tæt oppe ved toppen af stenen en ret stav, som dog er utydelig foroven. Herefter ses endnu lige på stenens top den nederste del af en stav hvilende på enden af rammestregen. Der kan ikke være tvivl om, at vi i de nævnte to stave har lævninger af et R af samme form som i skibari, temmelig smalt forneden og noget bredere foroven; men ujævnhederne og forvitringerne har gjort den øverste del næsten ukendelig.

Om rammestregerne, der omslutter indskriftbåndene, har været forbundne forneden på stenen, lader sig ikke mere afgöre med sikkerhed; det synes imidlertid ikke at have været tilfældet. I hvert fald kan nogle ujævnheder, der findes foran B i bruþiʀ, ikke anses for lævninger af en forbindelseslinje mellem de to rammestreger; ti disse går ikke ud over hovedstaven i B, som altså tillige kan betragtes som forbindelseslinje mellem dem (sml. Dybäck-stenen og mange andre). Også på de andre steder har rammestregerne derfor uden tvivl stået frit uden forbindelseslinje, således som det er tilfældet med linjen på toppen af stenen, og som vi finder på mange andre stene (sml. særlig Villie-stenen; også Bjersjöholm-stenen forholder sig uden tvivl på samme måde).

Hele indskriften læser jeg altså:

bruþiʀ : risþi : stin : þainsi : iftiʀ : isbiurn : br
uþur : sin : saʀ : uaʀ
skibari : uþr

bruþiʀ bruges her ligesom på Dybäck-stenen både som egennavn og som fællesnavn. Rent sproglig kan ordet selvfølgelig opfattes som fællesnavn på bægge steder („Broder(en) rejste denne sten efter sin broder“); men navnet på den, der rejste stenen, vilde i så fald mangle, hvad der ganske vilde stride mod de sædvanlige formler i runeindskrifterne. Ingen, der er fortrolig med disse indskrifter, vil derfor være i tvivl om, at det første bruþiʀ er egennavn.

þainsi ɔ: *þænnsi* eller *þennsi* som på andre stene fra samme egn.

isbiurn ɔ: *Ísbiorn*, et sjældent navn, som også findes i indskriften på en sten i Berga, Danmarks socken, Vaksala härad, Uppland (Bautil no. 411, Liljegren no. 207, Dy-

beck fol. I no. 183, Upplands Fornminnesfören. Tidskr. II, s. 35, E. Brate och S. Bugge, Runverser, s. 35 ff.), hvor det skrives isbiun, der vel betegner udtalen *Ísbionn*.

saʀ som på Villie-stenen o. s. v. (sml. foran s. 23).

uaʀ for ældre uas bruges også på Krageholm-stenen.

skibari : uþr] Straks da det var blevet mig klart, hvorledes de enkelte runer i denne linje skulde læses, men medens jeg endnu var mest tilböjelig til at betragte punkterne efter ꞁ som naturlige ujævnheder i stenen, vaklede jeg mellem to forklaringer, som jeg meddelte godsejer Dahl og hans frue, der bægge hele tiden med störste interesse havde fulgt min undersøgelse, da de var spændte på at erfare, hvad indskriften indeholdt. Jeg antog nemlig, at der enten måtte læses skiba-riuþr ɔ: *skipa-riúðr* = oldisl. *skipa-hrjóðr*, eller skipari uþr ɔ: *skipari óðr*. Den første af disse forklaringer anså jeg i begyndelsen for den sandsynligste, idet jeg mindedes det udtryk, som Þorbjǫrn hornklofi bruger om Harald hårfagre i sin Glymdrápa: *hrjóðr báru fáks ens bleika*, „den blege bølgegangers (ɔ: skibets) rydder", altså en omskrivning for „den tapre (sø)kriger". I lighed hermed formodede jeg, at *skipa hrjóðr* (olddansk *skipa riúðr*) i indskriften var brugt som betegnelse for en dristig viking (*hrjóða skip* er jo almindeligt både i poesi og prosa). Dog forekom dette udtryk i den for øvrigt ganske prosaiske indskrift mig unægtelig meget søgt, og de senere iagttagne sikre punkter efter ꞁ overbeviste mig også om, at denne forklaring var urigtig, og at vi altså måtte vælge den anden mulighed og læse *skipari óðr*[1]. I den sædvanlige betydning 'rasende' kan ordet *óðr* påvises en enkelt gang i gammel Dansk, nemlig i den kortere redaktion af „Ivan Løveridder" v. 2340 (C. J. Brandt, Romantisk Digtning fra Middelalderen II, s. 200):

hugger tha som han voræ oodh
alth thet nedher foræ hannum stodh

hvor den svenske tekst v. 2411 ligeledes har *odh*, der også forekommer enkelte andre steder i gammel Svensk i betydning 'voldsom, hæftig; hård, streng' (K. F. Söderwall, Ordbok öfver Svenska Medeltids-språket II, s. 142). Både gammel Svensk og gammel Dansk har desuden sammensætningen *othyrt*, 'skarntyde' (*cicuta virosa*). Her i indskriften har *óðr* vel nærmest betydningen „raskt fremstormende, hidsig; djærv, uforfærdet". I lignende rosende betydning bruger Þorbjǫrn i Glymdrápa *óðr* om kong Harald.

Ordet skibari findes også på Ulstrup- og Tågerup-stenen (II, s. 82 og s. 414).

I Olddansk vilde indskriften altså lyde:

Bróðiʀ réspi stén þænnsi æftiʀ Ísbiorn bróður sínn; sáʀ waʀ skipari óðr.

„Broder rejste denne sten efter sin broder Isbjörn; han var en djærv (uforfærdet) sømand".

[1] Jeg bemærker udtrykkelig, at de lævnede spor af den sidste rune ikke tillader her at læse ᛋ eller ᚺ, som jeg fra først af også havde tænkt på, så at Torsjö-stenens skibari uþs ɔ: *skipari Óðs* altså vilde stemme med Tågerupstenens skibara ąsbiarnaʀ. Et til oldsprogets *Óðr* (Freyjas mand) svarende navn kunde vi dog heller ikke vente at møde i Danmark.

18. NÖBBELÖF-STENEN

Nöbbelöf sogn, Ljunits herred

(undersøgt d. 27. August 1876 og d. 25. August 1882).

Om denne særdeles anselige stens tidligere skæbne vides intet. Den er nu kløvet på langs i to lige store stykker, der står som ledstolper („grindstolpar") ved indkørslen til Nöbbelöf præstegård i Ljunits herred, hvor jeg ved mit besøg i 1876 blev modtaget med största venlighed af Sverigs berömte zoolog og oldforsker, den alderstegne professor Sven Nilsson, der havde sin sommerbolig her, da den svenske konge 1838 til lön for hans videnskabelige fortjænester havde skænket ham Nöbbelöfs og Skifarps pastorat som „personelt prebende". Prof. Nilsson havde tidligere forgæves søgt oplysning om, hvorfra stenen var kommen til præstegården, og jeg kan derfor kun meddele, at den fandtes her i samme tilstand som ved min undersøgelse, den gang Liljegren udgav sine Run-Urkunder, hvor indskriften gengives som no. 1432 efter en afskrift af N. J. Ekdahl. I Old-northern Runic Monuments II, s. 762 har Stephens meddelt indskriften efter en ny afskrift af N. G. Bruzelius. Bægge de nævnte afskrifter er dog, som jeg har påvist i „Sproglige iagttagelser fra en runologisk rejse i Skåne i sommeren 1876" i Kort Udsigt over det philologisk-historiske Samfunds Virksomhed i Aarene 1876—78, s. 13 f. (— særtryk s. 2 f.), meget fejlfulde. En afbildning af stenen er ikke tidligere offenliggjort.

På min afbildning er de to stykker, hvori stenen, der består af lysegrå, grovkornet granit, er kløvet, stillede sammen, og deres nederste del er blottet for den jord, som ved min undersøgelse skjulte begyndelsen og slutningen af indskriften. Stenen er 7' 4" höj; dens största bredde er 3' 5", tykkelsen ved jorden 1' 3", men øverst ved toppen kun $3^1/_2$", idet den har en smuk pyramidalsk form. Runerne er mellem 6" og 8" höje. De fire huller, der findes på hvert stykke af stenen lige over for hinanden, har været forsynede med jærnkramper, på hvilke portflöjene har hvilet. Da hvert andet af disse huller er firkantet, hvert andet rundt, er de mulig borede til forskellig tid, så at stenen to gange er bleven anvendt til at bære en port. Nu bæres portflöjene dog ikke længer af stenen, og af kramperne er kun den øverste til höjre (i B i bruþur) tilbage.

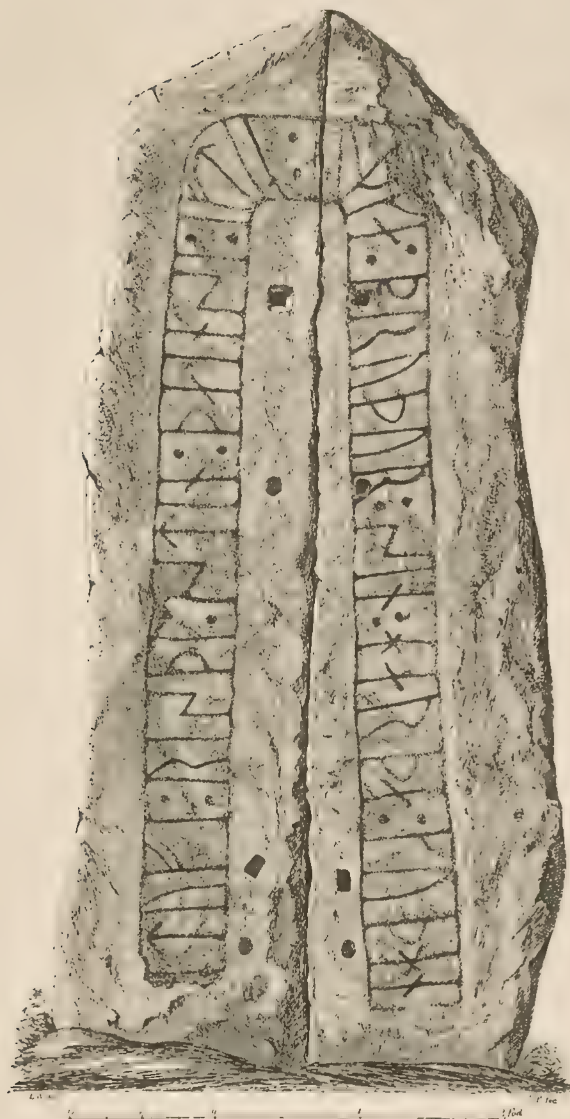
Indskriften, der løber i et bueformet bånd fra venstre til höjre, er på flere steder stærkt forvitret og træder i det hele taget svagt frem på den grovkornede og ujævne sten,

så at flere af runerne ved første öjekast synes meget utydelige, særlig i de to ord på toppen af stenen mellem þainsi og bruþur og i det sidste kuþan; men jeg nærer dog ikke tvivl om læsningen af en eneste rune, og på mine aftryk viser de sig næsten alle endogså forholdsvis meget tydelige.

Rammestregernes forbindelseslinjer ved indskriftens begyndelse og slutning kan endnu sikkert følges, skönt de på grund af stenens forvitring og ujævnhed træder svagt frem. Alle ord adskilles ved to punkter. Med hensyn til runeformerne, der minder en del om Torsjö-stenens (man mærke særlig formen af ᚦ på flere steder), bemærkes kun, at s-runen overalt skrives ᛌ.

Det første ord har Bruzelius rigtig læst tufi for Liljegrens tuki. I f-runen, der er forholdsvis meget tydelig, når den øverste, men ikke den nederste bistav helt ud til rammestregen, skönt ujævnhederne og forvitringerne i stenen giver det udseende heraf. Det samme er tilfældet med f-runen i det følgende iftiʀ. Både Liljegren og Bruzelius har rigtig de to næste ord risþi : stin. Herefter følger þainsi, i hvilket ord den tredje rune sikkert er ᛁ uden spor af bistav; i ᚽ er bistaven forholdsvis kort. Vi har her altså samme skrivemåde som på Torsjö-stenen (sml. også þaisi på Örsjö-stenen og andetsteds). Det næste ord er iftiʀ, som træder temmelig svagt frem, og i hvilket særlig både f- og ʀ-runens bistave er svage og forholdsvis små, ligesom ordet i det hele er temmelig sammenknebet. Herefter står endnu på dette stykke af stenen to meget tydelige punkter samt den svagt fremtrædende hovedstav og venstre side af bistaven i ᛅ-runen. Derimod har kløvningen gjort den höjre side af bistaven, hvoraf den yderste ende må have ligget på det andet stykke af stenen, höjst utydelig. Svagt fremtrædende, men utvivlsom er den første rune (ᚢ) på dette stykke af stenen; med hensyn til stillingen af denne rune kan jævnføres ᚢ i askutr på Krageholm-stenen og ᚱ i uarþ på Strö-stenen I o. s. v. Det efter ᚢ følgende ᚦ er meget tydeligt i nederste del af hoved- og bistaven, men stærkt forvitret foroven, hvad der ligeledes gælder toppen af hovedstaven i det følgende ᚴ, som for øvrigt står meget klart ligesom det næste ᛅ og punkterne derefter.

I steden for þainsi : iftiʀ : auþka :, som jeg altså læser, har Liljegren þansi : iftir (med r, ikke ʀ) : butulfa. Her er uþka blevet til ulfa og þainsi : iftiʀ : a til þansi : iftir : but, idet kun de to første runer (þa) er rigtig læste. Bruzelius har af Liljegren ladet sig forlede til også at læse but[ul]fa, hvori han dog erklærer ul for nu at være ulæseligt; men for Liljegrens þansi : iftir, til hvilket han således ikke har kunnet få plads, læser han aftir : but. Han har nemlig ikke, således som man kunde formode, i sin meddelelse til Stephens ved en forglemmelse udeladt Liljegrens þansi, men han har virkelig, som det fremgik af den tegning af indskriften, som han viste mig, læst aftir (ᛅᚠᛏᛁᚱ) i steden for þainsi og but i steden for iftiʀ. Herefter formoder han, at der har stået ul som hos Liljegren, hvad han dog nu ikke mere har kunnet skimte. Da både Liljegrens og Bruzelius' læsninger er offenliggjorte, har jeg anset det for nødvendigt at dvæle noget ved dem. De kan tillige tjæne som et af de mange beviser på, hvor varsom man må være med at bygge på ældre gengivelser af runeindskrifter, selv de allersimpleste og klareste. Jeg vil dog ikke

1/10.

Nöbbelöf-stenen.

undlade at tilföje, at Bruzelius, der i mange henseender har gjort sig fortjænt af Skånes runestene, selv har anset sin læsning for meget tvivlsom og i sit manuskript udtrykkelig havde bemærket: „flera af runorna äro nästan alldeles förstörda". Han havde derfor også i sin tid kun meddelt Stephens en afskrift af de formodede runer i indskriften, men trøstede sig ikke til at levere ham en tegning af stenen. Da alle runer i þainsi og iftiʀ så vel som punkterne efter disse ord imidlertid er aldeles utvivlsomme, må indskriften sikkert, den gang Bruzelius undersøgte den, have været dækket af mos og jord, som han ikke har haft lejlighed til at rense den for, og han har da ligesom Ekdahl tidligere i höj grad sammenblandet de naturlige ujævnheder i stenen og de huggede linjer, hvad netop Nöbbelöf-stenen på mange steder kan give den uøvede runelæser anledning til.

De følgende ord bruþur : sin : harþa er rigtig gengivne både af Ekdahl og Bruzelius. I bruþur er nederste bistav i B og til dels i det sidste R beskadigede af de til jærnkramperne borede huller. Af de øvrige runer i disse ord er kun Þ i harþa særlig svagt fremtrædende, men dog tydeligt i alle sine omrids.

Herefter læser Ekdahl kuþan : trik, hvilke ord Bruzelius erklærer for nu at være ulæselige. Da kuþan imidlertid ingenlunde er så svagt, at det volder særlig vanskelighed at skimte runerne i dette ord, antager jeg, at det for störste delen, ligesom tilfældet var, da jeg undersøgte indskriften, har været dækket af jord, som Bruzelius ikke har fået skaffet til side. I ᚴ træder nederste del af hovedstaven og øverste del af bistaven, i ᚢ hele hovedstaven svagt frem, men kan dog alle endnu sikkert følges. En udflisning, der løber over midten af ᛅ-runen, har gjort den höjre side af bistaven i denne rune noget utydelig og giver den ved løselig betragtning lighed med et ᚼ eller et temmelig uregelmæssigt ✱. Efter kuþan kan forbindelseslinjen mellem rammestregerne endnu følges; men herefter findes der intet som helst spor af runer, så at trik må være tilsat af Ekdahl som en løs formodning, da dette ord så ofte følger i indskrifternes slutning efter (harþa) kuþan. Heller ikke er trik hugget i en linje for sig selv til höjre for kuþan, som man kunde formode (sml. f. eks. Hjærmind- og Handest-stenen; II, s. 143 og s. 242).

Indskriften må altså læses:

tufi : risþi : stin : þainsi : iftiʀ : auþka : bruþur : sin : harþa : kuþan

auþka ɔ: *Åuðga* (eller *Øðga*), af *Åuðgi*, der egenlig er den svage form af tillægsordet *åuðigʀ* (sml. navne som *Fasti*, *Gamli* o. s. v. i oldsproget, hvor *auðgi* er et af de hyppigst brugte tilnavne).

I olddansk sprogform gengiver jeg indskriften:

Tófi résþi stén þænnsi æftiʀ Åuðga (Øðga?) bróður sínn harða góðan.

„Tove rejste denne sten efter Ødge, sin såre gode broder".

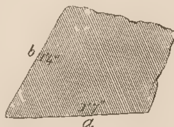
19. GÅRDSTÅNGA-STENEN I

Gårdstånga sogn, Frosta herred

(undersøgt d. 28. Juli—d. 3. August 1876, d. 14. August 1882 og oftere).

Denne sten sad tidligere tillige med den tredje nedenfor omtalte runesten fra Gårdstånga (Gårdstånga-stenen III) i muren omkring Gårdstånga kirkegård (en mil nordøst for Lund). Med provst Körners bistand blev de bægge udtagne fra dette sted ved foranstaltning af „Föreningen för Skånes fornminnen och historia“ og førte til Lund, hvor de fik plads på runestenshöjen. Den her behandlede sten blev opstillet på et muret fundament, da dens nederste del, der oprindelig hvilede i jorden, mangler.

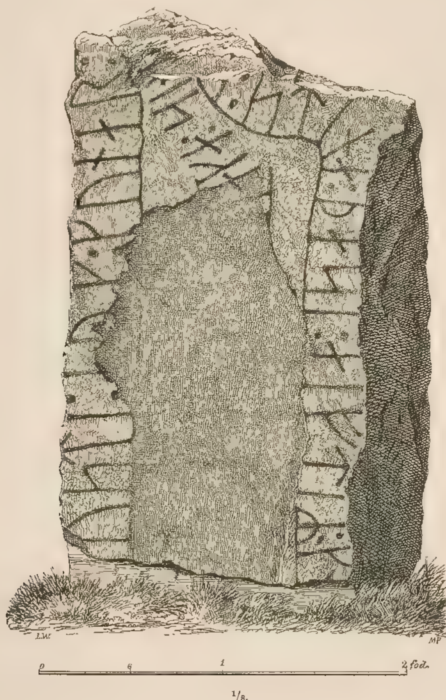
Det er en firkantet sten af sortgrå granit, der er beskreven på de to brede sider, som støder op til hinanden, således som det hosstående tværsnit viser, hvor *a* betegner den første, *b* den anden indskriftside. Bredden af *a* er fra 1′ 6″ til 1′ 11″, af *b* 1′ 4″ forneden, 1′ 4 1/2″ på midten og 10 1/2″ ved toppen. Runerne er på *a* mellem 3″ og godt 4 1/2″ höje, på *b* mellem næppe 3″ og næppe 4″.

På grund af sin nuværende ringe störrelse — den er kun 3′ 1 1/2″ höj, og med det murede fundament rager siden *b* 3′ 4 1/2″ op over jorden — er stenen temmelig uanselig, men dog meget pyntelig, og den ubeskadigede del af indskriften træder ualmindelig klart og bestemt frem. Des værre har stenen lidt meget, idet et stykke er afhugget både foroven og forneden, og midt på den forreste side findes en stor afskalning. På alle disse steder er indskriften også mere eller mindre beskadiget.

Indskriften, som først med flere væsenlige fejl blev offenliggjort af N. G. Bruzelius i „Runstenshögen i Lund“ i Samlingar till Skånes historia etc. (IV), Lund 1871, s. 150, begynder forneden til venstre på den bredeste side med ordet **usti**, et navn, som Bruzelius også med urette læser på Gårdstånga-stenen III, hvorfor han sætter bægge disse stene i forbindelse med samme person. Da et stykke er borthugget af stenen forneden, og da symmetrien kræver, at den lige overfor stående linje i indskriften ikke går længere ned på stenen end begyndelseslinjen, har der uden tvivl stået så mange runer foran ᚢ, at begyndelses- og slutningslinjen har haft samme störrelse. At det imidlertid ikke kan være

noget stort stykke, der er borthugget af stenen, og at indskriften ikke kan have begyndt synderlig langt foran usti eller have strakt sig langt ud over den lævning af ᛆ, hvormed linjen til höjre nu ender, synes klart af indskriften på den anden side, der, såfremt stenen oprindelig havde været meget större, utvivlsomt havde begyndt længere nede, end det er tilfældet. Det sidste ord i linjen til höjre, der indeholder navnet på den mand, efter hvem stenen er rejst, har Bruzelius udfyldt til ᚴᚿ[ᛘᚿᛚ]; men han har herved overset, at den sidste

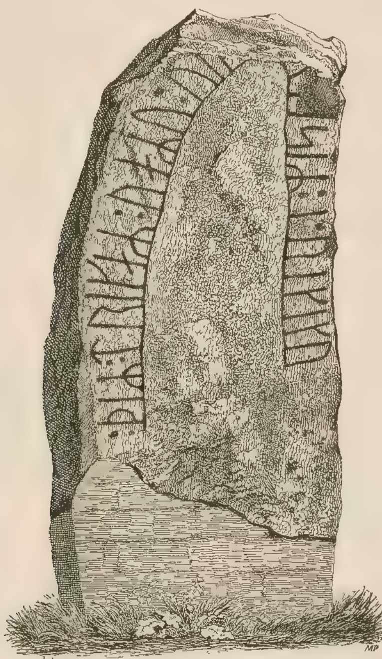
¹/₈.

Gårdstånga-stenen I. A.

bevarede rune er ᛆ, ikke ᚿ. Vi skal altså have et med ᚴᛆ begyndende navn, og det må efter det nys bemærkede sikkert have været et kort navn, hvis det, hvad der ikke er grund til at antage, ikke har endt i den midterste utydelige linje. Jeg formoder derfor, at ᚴᛆ skal udfyldes ᚴᛆᚢᚿ (næppe ᚴᛆᚢᛏ; sml. Strö-stenen II). At runerne i dette ord har stået tæt ved hinanden, viser forholdet mellem det lævnede ᚴᛆ i sammenligning med de vidt fra hinanden skilte runer i usti. Bægge linjer vilde da kunne få samme længde, hvis vi antager, at der foran usti blot har stået et ᛏ, rimeligvis med to punkter foran, som derimod ikke be-

høvedes efter knua (sml. indskriften på den anden side). Vi vilde således få det velbekendte navn tusti i steden for det ellers næppe forekommende og derfor i sig selv usandsynlige usti (sml. Ferslev-stenens tuki, ikke uki, som man tidligere har læst; II, s. 164 ff.).

Det efter usti følgende auk er stærkt beskadiget, idet den nederste del af stavene er helt bortfliset; i ᛅ viser hele bistaven, der begrænser afflisningen, sig dog endnu tydelig. Efter kunar er et stykke af stenens top borthugget, hvorpå udsagnsordet har ståét. Af

Gårdstånga-stenen I. B.

dette, som efter pladsen uden tvivl har lydt risþu (Bruzelius har ristu), ikke satu, er kun den nederste del af bistaven i ᚢ endnu synlig. Den øvrige del af indskriften i denne linje er klar; i þasi er øverste del af ᛋ-runen til höjre noget svagere end den øvrige del af denne rune, men utvivlsom. Af ᚾ-runen efter ᚴ sidst i linjen er den venstre side af bistaven fuldstændig, og hovedstaven ses endnu tydelig i bruddet.

Indskriften ender i den midterste linje, hvor runerne er meget ødelagte som følge af den store afskalning, i hvilken dog endnu både rammestreger og runestave spores. Afskalninger, der, som afbildningen viser, også har ramt de to indskriftlinjer til venstre og

höjre (lævning af rammestregerne findes kun under ti i usti og under de tre sidste runer i linjen til höjre), strækker sig op til ᛅ-runen foran det ubeskadigede ᚠ, i hvis hovedstav midtlinjens øverste rammestreg ender. Foran ᚠ findes ᛅ-runens höjre ubeskadigede bistav, og dens hovedstav begrænser tydelig afskalningen, i hvilken også venstre side af bistaven træder klart frem. Foran dette ᛅ findes endnu et lille ubeskadiget stykke af den nederste rammestreg, der ender kort foran ᛅ, med höjst ubetydelige lævninger af to runestave. Disse stave kan imidlertid sikkert følges op gennem afflisningen, hvor vi nærmest ved ᛅ finder ᛚ og foran det ᛁ. Også af de foregående runer findes tydelige spor i afskalningen: foran ᛁ har vi et sikkert ᚠ og foran dette to punkter, der endnu træder temmelig skarpt frem. Hvad der står foran disse punkter, er derimod svagere. Med fuldkommen sikkerhed kan man dog følge ᚾ lige foran punkterne, foran dette ᚱ og foran det ᚢ (hovedstaven i det sidste ligger $11^1/_2$" fra midten af den første ᛅ-rune i filaka). De runer, der har stået foran ᚢ, synes under almindelige forhold at være så godt som fuldstændig bortflisede, og det vil i reglen kun være muligt at følge de enkelte rette stave, uden at de lader sig forbinde med bestemte bistave. Under heldige belysningsforhold har jeg dog mange gange med fuldkommen sikkerhed foran ᚢ kunnet følge alle omrids af de fire runer ᚬᛋᛒᛁ, som også viser sig svagt, men utvivlsomt på et fortrinligt aftryk, som jeg har taget af den midterste linje. Tydeligst træder de tre runer ᛋᛒᛁ frem. Ligesom i sin sidst i linjen og i þasi i linjen til höjre har s-runen også her formen ᛋ; dens venstre stav ligger 6" fra den efter ᛁ følgende klare ᚢ-runes hovedstav. Svagest træder ᚬ frem, som jeg kun har kunnet fastholde under særlig gunstige belysningsforhold; men både selve runen og det øverste af de foregående punkter (1' 8" fra midten af det første ᛅ i filaka) har da også vist sig så sikkert, at det kun er muligt her at læse ąs-, men hverken as-, is- eller us-, som jo ellers alle også kunde tænkes. Så vidt (til ᚬ) følger jeg også tydelig rammestregerne. Derimod er alt, hvad der har stået foran ᚬ, fuldstændig udvisket.

Navnet ąsbiurn, som vi altså har fundet i den midterste linje foran filaka, må naturligvis ligesom kn.. sidst i linjen til höjre være navn på en af de mænd, efter hvem stenen er rejst, og der må følgelig have stået auk : foran. Dertil og til to punkter foran dette ord er der netop udmærket plads i midtlinjen. Det følger fremdeles heraf, at slutningen af indskriften på denne side af stenen ikke med Bruzelius kan lyde filaka sin, men at der efter det stærkt beskadigede ᚾ må have fulgt endnu et ᛅ, næppe ᚬ (sml. stina).

At Gårdstånga-stenen er rejst efter mindst to mænd, synes også sikkert at fremgå af indskriften på den anden side, som begynder med : þiʀ : trikaʀ, hvilket naturligst må henføres til de mænd, efter hvem stenen er rejst, ikke, som Bruzelius antager, tillige til dem, der rejste den. Indskriften på denne side er i det hele meget tydelig med undtagelse af de runer, der har stået på den bortslåede top. Det tredje ord læser Bruzelius ᚢᚼᛚᚢ for ᚢᛅᛚᚢ, idet han har forvekslet en naturlig rævne i stenen, der løber fra ᚢ hen over ᛅ og navnlig er dyb på höjre side af denne rune, med en hugget linje, som han har gjort til den øverste bistav i ᚼ. Det rette forhold viser sig dog ganske utvivlsomt ved nöjere eftersyn både på stenen selv og på aftrykkene; men da bistaven i ᛅ her ligesom i det fore-

gående trikaʀ står temmelig langt nede på hovedstaven, er fejltagelsen let forklarlig og meget undskyldelig.

De beskadigede ord efter uaʀu har Bruzelius efter forslag af Stephens udfyldt ᚢᛁ[ᚴᛁᚴᛅ :] ᚢᛁᛋᛁᛦ 'vikingars vise (höfdingar)'. Denne sproglig urigtige læsning modsiges dog bestemt af de lævnede runestave. De to stave foran isiʀ, i hvilket øverste del af det første ᛁ begrænser afflisningen, kan nemlig ikke forbindes til ᚢ; men den første af dem må selv ifølge sin form og stilling være nederste del af bistaven i et ᚢ eller ᚱ, og den anden er nederste del af hovedstaven i en rune, som efter afflisningens form snarest har været ᚾ. Jeg tror derfor ligesom S. Bugge (Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad 1875—77, s. 533), at der har stået ᚢᚾᛁᛋᛁᛦ; s-runen i dette ord har ikke staven helt igennem således som i indskriften på den første side, hvor der to gange står ᛋ og tre gange ᛊ. Det efter uaʀu følgende ord kan efter pladsen næppe have indeholdt mere end fire runer med punkter efter, og da de to første sikkert har været ᚢᛁ, og lævningen af den derefter følgende hovedstav står så nær ved ᛁ, at det må have været en rune med bistav på höjre side, anser jeg det ligesom Bugge for i höjeste grad sandsynligt, at der her har stået ᚢᛁᚦᛅ. Et sikkert spor af bistaven i ᚦ mener jeg også endnu at kunne følge lige ved toppen af den lævnede del af hovedstaven (1" oven for rammestregen).

Med hensyn til den øvrige del af indskriften bemærker jeg endnu, at der efter ᛁ foran uikiku kun findes ét tydeligt punkt temmelig höjt oppe og intet spor af et andet længere nede. Ved slutningen af indskriften bruges ingen punkter.

Hele indskriften læser og udfylder jeg da således, idet jeg indeslutter de manglende tegn i klammer og sætter de meget utydelige, men efter min mening utvivlsomme i parenthes.

(A) [: t]usti : auk : kunar : [risþ](u) : stina : þasi : aiftiʀ : kn[ua]
[: auk :] (ąsbi)urn : filaka : sin[a]
(B) : þiʀ : trikaʀ : uaʀu : ui[þa :] (un)isiʀ : i · uikiku

Længe efter at ovenstående var skrevet, har Bugge, der ligesom jeg undersøgte indskriften i sommeren 1876, meddelt et forsøg på at læse og udfylde den (E. Brate och S. Bugge, Runverser, s. 359 ff.). Dette forsøg må dog for hovedindskriftens vedkommende grunde sig på en temmelig flygtig undersøgelse. Hvor Bugges læsning og udfyldning afviger fra min, tör jeg derfor bestemt erklære disse afvigelser for urigtige.

unisiʀ = oldnord. *óneisir*. Ordet *óneiss* forekommer kun i digtersproget i betydning „uden dadel, anset, udmærket", og samme betydning har ordet her, således at det nærmest sigter til de faldne heltes tapperhed.

I den sidste sætning danner uiþa bogstavrim med uikiku. Derimod tror jeg ikke, at ordene uiþa unisiʀ i uikiku skal opfattes som vers.

På Olddansk må indskriften altså gengives:

Tósti åuk Gunnarr résþu sténa þási æftiʀ Knúa åuk Ąsbiorn félaga sína.
Þéʀ drængaʀ wáʀu wíða únésiʀ í wíkingu.

„Toste og Gunnar rejste disse stene efter Knue og Asbjörn, deres fæller.
De helte var vide (vidt omkring) berömte i viking".

Ifølge indskriften har Toste og Gunnar altså rejst et af flere stene bestående mindesmærke efter deres faldne stalbrødre. Det samme kender vi ligeledes fra indskrifterne på andre skånske runestene (således også Gårdstånga-stenen II).

---

20. FUGLIE-STENEN I

Fuglie sogn, Skyts (Skjuts) herred

(undersøgt d. 16. September 1876 og d. 11. August 1882).

Medens jeg på den sidste dag af min runologiske rejse i Skåne 1876 var beskæftiget med at undersøge den bekendte runesten på höjen i Fuglie, blev det meddelt mig af en af de tilstedeværende, at der lå en anden sten „med skrift på" ved en gård i Fuglie. Skönt jeg ikke ventede at finde en runesten, men snarere en af de yngre ligstene med latinske bogstaver, der så ofte var påviste mig som „runestene", begav jeg mig naturligvis til den nævnte gård, uden for hvilken den omtalte sten lå henkastet mellem en mængde andre stene. Til min overraskelse viste det sig imidlertid straks, at det virkelig var en hidtil fuldstændig ubekendt runesten, som jeg således mærkelig nok havde den glæde at fremdrage, netop da jeg trode at have fuldendt min undersøgelse af alle skånske runestene. Gårdens ejer Jöns Nilsson, hvis fader i sin tid havde været med til at flytte Fuglie-stenen på höjen, meddelte mig, at runestenen så vel som de andre stene havde siddet i et stengærde ved gården, som han for fire til fem år siden havde nedtaget, og stenene havde siden den tid ligget på deres nuværende plads, da der endnu ikke havde været brug for dem. Til det nævnte stengærde, der var opført 1841, da gården blev udflyttet til den nuværende plads, skal runestenen efter samme hjemmelsmand være bleven taget fra en höj, som nu er jævnet, men som lå tæt ved den höj, på hvilken den anden sten i Fuglie står. Dette er dog næppe andet end en løs formodning af samme art som mange lignende om runestenes oprindelige plads; ti havde der i Fuglie virkelig ved år 1841 været en höj med en runesten tæt ved den bevarede, vilde denne uden tvivl også have været bekendt og omtalt tidligere.

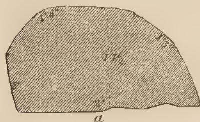
Stenen, der består af grå granit med rødlige korn, er 5′ 1″ lang og indtil 2′ bred. Dens form ses af omstående tværsnit, der er taget ved begyndelsen af indskriften, hvor omkredsen er 5′ 5″ (netop samme störrelse som Fuglie-stenen II).

Fuglie-stenen I.

Indskriften, der minder en del om indskriften på Nöbbelöf-stenen i Fjälie, er anbragt i et enkelt bånd, som fortsættes op på stenens top, medens indskriften selv ender et stykke neden for denne. Runerne er mellem $3^{1}/_{2}$" og 4" höje.

Des værre blev det mig snart klart, at begyndelsen af den meget korte indskrift var så utydelig, at det vilde være forbundet med overordenlig store vanskeligheder at læse den, skönt rammen, hvoraf den var omsluttet, overalt trådte meget tydelig frem med de i forhold til runerne brede og kraftige linjer — medens runerne kun er mellem $3^{1}/_{2}$" og 4" höje, er rammen fra $4^{1}/_{4}$" til $4^{3}/_{4}$" bred —, og skönt det straks var lykkedes mig at læse de to sidste ord eller omtrent halvdelen af indskriften (: aft : þurstin), hvoraf jeg tillige med höj grad af sandsynlighed kunde slutte, at begyndelsen næppe indeholdt andet end en af de bekendte formler „N. N. rejste (satte) sten“ eller lignende. Det var imidlertid allerede sent på eftermiddagen, og regnen skyllede ned, så at det var umuligt at tage tilfredsstillende aftryk af indskriften, hvorfor en ny undersøgelse vilde være nødvendig. De runer, som jeg helt eller delvis kunde følge i den utydelige del af indskriften, gav mig nemlig grundet håb om, at en undersøgelse foretaget under gunstige vejrforhold og med tilstrækkelig tid til min rådighed vilde føre til et heldigt resultat.

Først og fremmest måtte jeg altså drage omsorg for, at stenen blev bevaret uden at lide nogen overlast. Jöns Nilsson viste også megen interesse for sagen, da han havde fået vished for, at det var en virkelig, omtrent 900 år gammel runesten, og på min anmodning erklærede han sig ikke uvillig til at skænke stenen til samlingen i Lund, såfremt den skånske fornminnesförening vilde lade den føre dertil og opstille på runestenshöjen sammen med de øvrige runestene. Senere, da foreningen efter min opfordring vilde lade dette udføre, ønskede han dog med god grund, at stenen skulde forblive i Fuglie, hvor den nu er opstillet uden for kirkegårdsdiget lige over for höjen med den anden runesten, således at den kun rager 3′ 9" op over jorden og altså er temmelig uanselig. Således forefandt jeg den, da jeg 1882 atter anvendte en hel dag på at undersøge bægge stene i det prægtigste sommervejr. Denne undersøgelse og de fortrinlige aftryk, som det den gang lykkedes mig at tage af indskriften, løste alle mine tidligere tvivl med hensyn til læsningen.

Næppe er nogen anden indskrift, i hvilken de enkelte runer i det hele taget endnu kan følges, stærkere medtaget af tiden end begyndelsen af denne; og hvad der yderligere vanskeliggör læsningen, er, at de forholdsvis små runer gennemgående er temmelig smalle og står tæt ved hinanden, så at de er meget vanskelige at følge på den ru sten; derimod træder de i det hele taget klarere frem på aftrykket.

Ved undersøgelsen 1876 trode jeg i begyndelsen af indskriften med nogenlunde sikkerhed at kunne læse: . ᛏ . . ᛁᛋᛚᛁ : ᛋ og derpå nederste del af tre rette stave med skilletegn efter. Det lå derfor nær at antage, at vi først havde et navn endende på -isli og begyndende med fire runer, af hvilke den anden var ᛏ, og derefter ordene sati stin, en formodning, som jeg dog hurtig atter opgav, da det viste sig, at runerne foran aft umulig

kunde indeholde ordet stin, idet de to sidste sikkert syntes at måtte læses ᛋᛁ, hvad undersøgelsen 1882 fuldstændig bekræftede. Resultatet af denne var nemlig følgende:

Det ᛏ, som jeg 1876 havde antaget for den anden rune i indskriften, trådte nu meget tydelig frem både i hovedstaven og i bistavene, og 1" foran det fandtes et ᛆ, hvis hoved- og bistav vel var svage, men dog bægge umiskendelige. 1" efter ᛏ følges ligeledes en særlig i den øverste del stærkt udvisket ret stav uden spor af bistave og $^1/_2$" fra den to langagtige skilletegn, af hvilke det nederste må betegnes som forholdsvis meget tydeligt. Her står altså ati, der med de følgende skilletegn indtager en plads af $2^1/_2$" fra hovedstaven i ᛆ.

Derpå følger et meget smalt ᚱ, hvis hele form endnu kan følges, uagtet det træder særdeles svagt frem, og efter det de fire runer, som jeg 1876 havde læst ᛁᛋᚴᛁ. Hvor jeg havde trot at finde et ᚴ, i hvilket hovedstaven ragede et stykke op over bistaven, står der imidlertid et ᚦ, i hvilket hovedstaven og øverste del af bistaven træder meget stærkt frem, hvorimod den mellemste og nederste del af bistaven viser sig langt svagere, men dog endnu er fuldkommen kendelige både på stenen og aftrykket. Vi har her altså ordet risþi, efterfulgt af to tydelige punkter. Afstanden mellem punkterne efter ati til punkterne efter risþi er 6". Herefter står, hvad jeg også havde set 1876, et ᛋ, hvis höjre stav har en så stærk krumning, at enden af den kommer i flugt med toppen af staven til höjre. Efter det nævnte ᛋ havde jeg 1876 kun bemærket nederste del af tre stave og derpå et skilletegn, og jeg antog, at stavenes øverste del og det øverste skilletegn var forsvundne med den afflisning, der, som afbildningen viser, løber hen over dem. Den nye undersøgelse viste imidlertid, at denne afskalning som så ofte var ældre end indskriften, og at runerne var huggede i den, hvorfor deres øverste del ligger noget lavere end den nederste. Ikke blot rammestregen, men også alle runetoppe kan endnu følges meget tydelig i afskalningen. Særlig træder bistavene i det efter ᛋ følgende ᛏ meget klart frem; efter ᛏ følger ᛁ og derpå ᚾ, hvis svagt fremtrædende bistav ligger lidt under afskalningen. Efter stin ses to tydelige punkter, det øverste i afskalningen. Afstanden fra punkterne foran til punkterne efter stin er $4^1/_2$". Også toppen af den følgende rune ligger endnu i afskalningen, hvad der ligeledes er tilfældet med den øverste del af dens bistav. Denne rune er et ᚦ med stærkt udfliset bistav af samme form som i risþi. Derefter følger lige i den øverste kant af afskalningen en lidt krum stav med svag, men utvivlsom bistav, som viser et ᛆ; bistaven er anbragt temmelig langt nede på hovedstaven (sml. det følgende ᛆ i aft). De to næste runer er ᛋᛁ, som jeg også havde læst 1876. Fra punkterne foran þasi til hovedstaven i ᛁ er afstanden 5". Herfra er indskriften forholdsvis meget tydelig, idet slutningen, som jeg læste straks ved min første undersøgelse, lyder : aft : þurstin. Ordet aft indeholder de störste runer i indskriften og indtager en forholdsvis stor plads, idet afstanden fra ᛁ i þasi til punkterne efter aft er 6". I þurstin har bistaven i ᚦ en temmelig trekantet form; ᚱ er meget smalt ligesom i risþi; ᛁ-runen er stillet meget skråt i forhold til det foregående ᛏ og det følgende ᚾ. Afstanden fra punkterne foran þurstin til hovedstaven i ᚾ er $9^1/_2$", og længden af hele indskriften fra midten af hovedstaven i det første ᛆ til midten af hoved-

staven i det sidste ᛭ bliver således 2′ 9½″. Efter ᛭ findes et par fordybninger over og under bistaven, der sikkert må opfattes som huggede punkter, skönt de ikke træder meget stærkt frem.

Rammestregerne forlænges et godt stykke ud over ᛭-runen, og omtrent 4″ fra denne findes en tydelig hugget linje, der altså må betragtes som forbindelseslinje mellem rammestregerne, der også løber ud over denne linje op på toppen af stenen, hvor en ny tydelig forbindelseslinje mellem dem findes 7″ fra ᛭-runen, og bægge rammestreger fortsættes endnu godt 2″ ud over denne linje. At der aldrig har stået nogen rune efter þurstin er utvivlsomt.

Måden, hvorpå rammestregerne fortsættes og forbindes efter den sidste rune i indskriften, er temmelig enestående, men minder en del om forholdet på den mindre Gunderup-sten, med hvilken Fuglie-stenen også i andre henseender frembyder lighed (man mærke således den lille plads, som det første navn i indskriften indtager, og den i forhold dertil ualmindelig store plads, der er givet ordet aft). Disse ligheder mellem de to indskrifter er dog sikkert rent tilfældige, da Gunderup-stenen, der vil blive behandlet i indledningen til dette værk, ikke kan betragtes som en dansk runesten, hvad der derimod utvivlsomt er tilfældet med Fuglie-stenen.

Indskriften lyder altså:

ati : risþi : stin : þasi : aft : þurstin :

ati ɔ: *Atti*, der også senere oftere forekommer både i Danmark og Sverig, men ellers ikke kendes fra danske runestene.

þasi skrives jævnlig især på skånske runestene (sml. I, s. 90 og II, s. 129). Det er tvivlsomt, om a her er tegn for *a* eller for *æ* (sml. þainsi, þaisi, þisi på andre skånske stene).

I Olddansk gengiver jeg indskriften:

Atti résþi stén þasi æft þórstén.

„Atte rejste denne sten efter Torsten".

Samme korte indskriftformel som på Fuglie-stenen finder vi også på et par andre skånske runestene (sml. foran s. 48).

På bægge sider af indskriftbåndet findes, således som afbildningen viser, forskellige skålformede fordybninger, af hvilke dog de til venstre for indskriften træder svagere frem, hvorimod de, der findes nederst på stenen til höjre for indskriften, i det hele er meget tydelige og temmelig regelmæssig anbragte. De nederste af disse sidste er imidlertid skjulte på stenens nuværende plads.

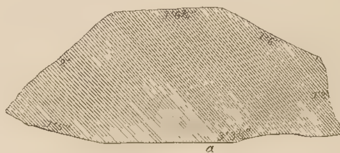
21. DYBÄCK-STENEN (VEMENHÖG-STENEN)

Dybäck, Östra Vemenhög sogn, Vemenhögs herred

(undersøgt d. 30. August 1876 og d. 26. August 1882).

Den anselige sten står endnu på samme (uden tvivl dens oprindelige) plads som i Worms tid (Monum. Dan. s. 197 ff.), nemlig i en eng, der tilhører herregården Dybäck, lige ved den såkaldte „Herremandsbro“ (hos Worm „Hermandsvad“ ɔ: navnet på åen, over hvilken broen førte) ud mod landevejen, der fører til den nærliggende landsby Östra Vemenhög. Foruden hos Worm er stenen afbildet i Bautil no. 1171. Liljegren (Run-Urkunder no. 1434) har desuden benyttet en afskrift af N. J. Ekdahl.

Ved min undersøgelse 1876 var stenen, der består af grå, rødkornet granit, så bedækket med jord, at de ni nederste runer i hver linje var aldeles skjulte. For at få indskriften frem måtte jeg derfor lade over to fod af stenen udgrave, hvorefter den viste sig, således som den er fremstillet på min afbildning. Den rager her 6′ 6½″ op over jorden; dens störste bredde er 4′ 8½″, tykkelsen omtr. 1′ 10″. Formen ses af nedenstående tværsnit, der er taget over det første ᛁ i risþi. Da det på grund af stærk blæst kun med stort besvær lykkedes mig at tage et aftryk af det utydeligste ord i indskriften (aiftiʀ), gentog jeg undersøgelsen seks år senere. Jorden havde da igen höjnet sig om stenen, så at dens nederste del var skjult ligesom ved min første undersøgelse og på ny måtte udgraves. Tegningen fra 1876 blev ved denne lejlighed atter sammenlignet med originalen, og jeg tog aftryk af alle de steder i indskriften, der tidligere var læste urigtig. Belysningen var den dag sent på eftermiddagen meget heldig, så at hele indskriften trådte overordenlig tydelig frem og ikke på noget som helst sted frembød den ringeste tvivl med hensyn til læsningen.

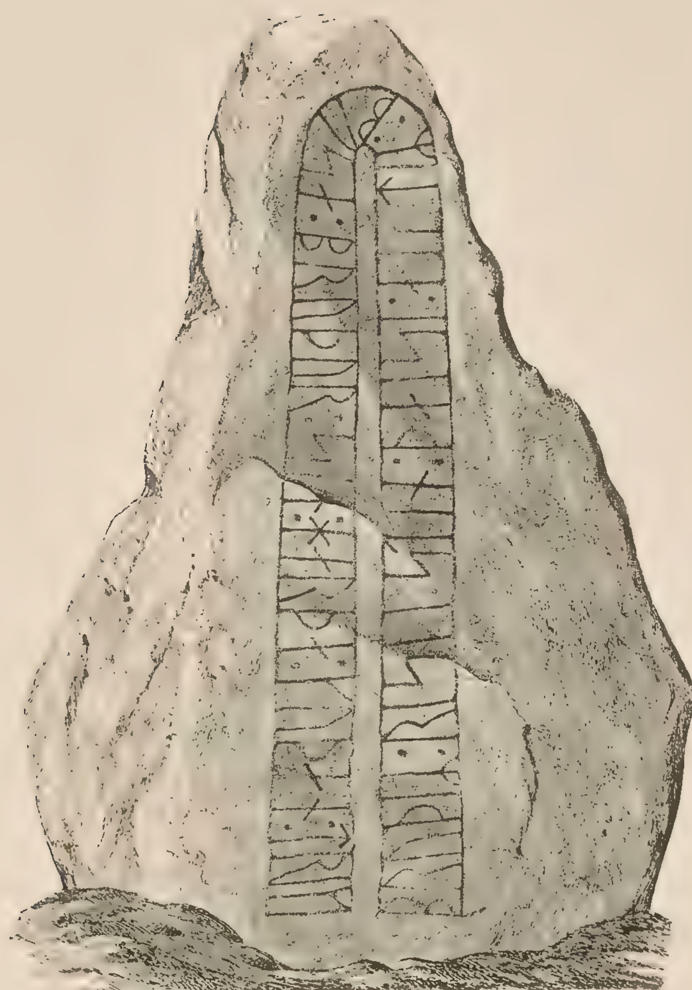
Indskriften løber i et bueformet bånd fra höjre til venstre, der minder meget om indskriften på Gårdstånga-stenen i Flyinge (Gårdstånga-stenen II), hvor båndet dog som sædvanlig går i modsat retning (fra venstre til höjre). Runernes höjde er mellem 6½″ (nederst i bægge linjer) og 4½″ (ved toppen af båndet).

Det første ord er tydelig bruþiʀ, i hvilket B-runens hovedstav tillige tjæner som forbindelseslinje mellem rammestregerne. Bistavene har samme form som i bruþur; men da den mellemste del er noget udfliset og omgives af ujævnheder, kan det let få udseende af, at bistavene løber sammen i midten ligesom i det følgende B i busa. Allerede Worm, der læser det første ord bruþu, bemærker herom: „alii legunt BRᚢÞIᛦ non inepte“. Senere er det første klare B dog blevet overset både i Bautil, der har ᚱᚢÞIᛦ (altså med ᚱ for R), og hos Liljegren, der læser runiʀ (vel efter Ekdahls afskrift). Efter bruþiʀ findes to punkter, der også bruges i den følgende del af indskriften som skilletegn mellem de enkelte ord, men ikke ved dens begyndelse og slutning (på det sidste sted har både Worm, Bautil og Liljegren to punkter). Det følgende ord læser Worm (og Liljegren) R+ᛋᛏI, Bautil RIᛋᛏI; men der står utvivlsomt RIᛋÞI. Af en bistav over det første I findes intet som helst spor, og læsningen ᛏ for Þ skyldes en naturlig fordybning i stenen, som dog kun viser sig på venstre side af hovedstaven, og som ved nöjere undersøgelse umulig kan opfattes som en hugget linje, hvorimod bistaven i Þ vel træder temmelig svagt frem, men dog er så klar og bestemt, at dens hele form sikkert kan følges. Særlig ved min sidste undersøgelse viste den sig så tydelig, at det undrede mig, at den tidligere kunde være overset.

I stin er ᛏ-runens höjre bistav forsvunden med en flis, som er sprungen af stenen (sml. nedenfor). Det næste ord har Worm (og Liljegren) rigtig læst þaisi, hvorimod Bautil har þansi; men bistaven i ᚽ kan kun være tilsat efter formodning, da der på stenen selv intet spor findes af en sådan.

Utydeligst i hele indskriften træder begyndelsen af det følgende ord (aiftiʀ) frem, som dog er læst fuldkommen rigtig hos Worm, hvorimod Bautil har autiʀ og Liljegren (åbenbart ved vilkårlig rettelse) auftiʀ. Det er dog kun den anden og tredje rune i ordet, der kan give anledning til tvivl, da den første (ᛅ) og de tre sidste (ᛏIᛦ) endnu står meget klare. Også hovedstaven efter ᛅ følges tydelig i sin hele længde ($2^3/_8$" fra ᛅ), og $1^5/_8$" fra denne (4" fra hovedstaven i ᛅ) ses den nederste tydelige del af en stav, medens den øverste del og bistavene kun træder svagt frem, men dog sikkert kan følges i hele deres længde og viser et ᚠ (af denne form), hvis hovedstav ligger $3^5/_8$" fra hovedstaven i det følgende ᛏ, en afstand, som alene vilde være tilstrækkelig til at vise, at der foran ᛏ må stå en rune med bistav(e) på höjre side, selv om denne (disse) ikke i heldig belysning, således som det var tilfældet ved min undersøgelse 1882, træder aldeles tydelig frem på stenen i alle omrids (mellem ᚠ og ᛏ under bistavene i det første findes en lille naturlig fordybning i stenen, der ikke lader sig forveksle med de huggede linjer). Det er åbenbart, at Bautils tegner har overset øverste del af hovedstaven og bistavene i ᚠ og forbundet nederste del af denne runes hovedstav med det foregående I til ᚢ, uden at den påfaldende store afstand, som således vilde fremkomme mellem dette ᚢ og det følgende ᛏ, er antydet på afbildningen, som i det hele taget ikke gengiver runernes indbyrdes stilling nöjagtig.

Den følgende del af indskriften giver ikke anledning til nogen tvivl og er i det hele rigtig gengivet i Bautil og hos Liljegren, hvorimod Worms afbildning indeholder flere fejl (rusa for busa, trug for trik som oftere og ᚠ for ᚴ både i dette ord og i kuþan).

1/10.

Dybäck-stenen.

En skøre løber på venstre side af ᚼ i sin hen over toppen af ᛏ i det lige overfor stående stin, og her er et par fliser sprungne af stenen, hvorved øverste del af hovedstaven og bistaven til venstre i ᚼ samt höjre bistav i ᛏ er forsvundne. I kuþan er den del af ᚼ-runens hovedstav, som ligger neden for bistaven, næsten udvisket. I det sidste ord (trik) er runerne stillede meget tæt sammen, naturligvis af symmetriske grunde, for at denne linje kunde få samme længde som linjen til höjre, en symmetri, som også viser sig deri, at der efter det sidste ᚴ er anbragt en forbindelseslinje mellem rammestregerne i flugt med hovedstaven i det lige overfor stående B.

Indskriften lyder altså:

bruþiʀ : risþi : stin : þaisi : aiftiʀ : busa : bruþur : sin : harþa : kuþan : trik

bruþiʀ står her ligesom i indskriften på Torsjö-stenen både som egennavn og fællesnavn (se foran s. 55).

þaisi ɔ: *þæs(s)i* skrives også på Örsjö-stenen (sml. þaĩsi på andre skånske stene).

aiftiʀ ɔ: *æftiʀ* med ai = *æ* ligesom i þaisi.

busa ɔ: *Bósa*, et i Dansk og Svensk velkendt navn, der også forekommer i oldsproget.

I olddansk sprogform må indskriften gengives:

Bróðiʀ résþi stén þæs(s)i æftiʀ Bósa bróður sinn, harða góðan dræng.

„Broder rejste denne sten efter sin broder Bose, en såre god svend".

Til Dybäck-stenen har der fra gammel tid været knyttet forskellige sagn, som skyldes urigtig læsning og tolkning af indskriften eller ubegrundede formodninger om dens indhold.

Worm meddeler, at Herman Chytræus Veianus (fra Vä i det østlige Skåne) i henhold til sin utrolig fejlfulde læsning af indskriften antog, at Dybäck-stenen var rejst på kong Snios tid („omtr. år 600"), og at indskriften sigtede til den på grund af hungersnød foretagne store udvandring af „Cimbrer og Gother", idet dens første del efter hans forklaring indeholdt forældrenes afskedsord til de bortdragende börn, da de gik om bord på skibene: „Dicite Diis suam gloriam" (hvilket vel skal betyde: „Giv guderne æren"), medens den anden del indeholdt börnenes svar: „Dii profugium nostrum in bello" („Guderne er vor tilflugt (vore hjælpere) i krig"). Worm søger også (Monum. Dan. s. 200) at vise, hvorledes Chytræus kan have læst indskriften for at få denne mening ud af den[1].

Et andet sagn, som endnu lever der i egnen, og som allerede Anders Sörensen Vedel synes at have kendt[2], har bragt runestenen i forbindelse med den store höj tæt ved kirken, der kaldes „Väp(na)mannahög" og er omtr. 20 fod höj og 320 fod i omkreds. Dette sagn blev fortalt mig ved mit besøg i Dybäck 1876 og lød således: To kæmper friede

[1] Se min afhandling „Om undersøgelsen og tolkningen af vore runemindesmærker" i Universitetets indbydelsesskrift i anledning af kongens fødselsdag d. 8. April 1895, s. 12 ff., hvor Chytræus' virkelige læsning anføres.

[2] Se smst. s. 11 f.

samtidig til en ung, smuk jomfru på Dybäck; men da hun holdt lige meget af dem bægge og derfor ikke vilde foretrække den ene for den anden, besluttede de at lade våbnene afgöre striden. I en hård tvekamp faldt den ene på det sted, hvor den store höj ved Östra Vemenhög kirke nu ligger, medens sejrherren hårdt såret begav sig på vejen til Dybäck; men han nåde ikke længere end til „Herremandsbroen", hvor han faldt død om. Den sørgende jomfru lod da rejse mindesmærker efter sine to bejlere på de steder, hvor de var faldne, efter den ene höjen ved kirken, efter den anden runestenen[1].

At indskriften på Dybäck-stenen lige så lidt støtter dette sagn som Chytræus' forklaring, behøver ikke at påpeges. Af samme art er sikkert alle øvrige sagn, der er knyttede til runestene, og som må være opståede i en tid, da man ikke havde anelse om indskrifternes virkelige indhold.

---

22. GLEMMINGE-STENEN

Glemminge sogn, Ingelstad herred

(undersøgt d. 25. August 1876).

Denne sten, der både findes hos Worm (Additamenta ad Monum. Dan. s. 9 ff.) og i Bautil (no. 1162), er nu indsat i den østlige kirkegårdsmur i Glemminge i Ingelstad herred, ikke Glimminge i Järestad herred, som Sjöborg (Samlingar för Nordens Fornälskare III, 1830, s. 128) og Liljegren (Run-Urkunder no. 1421) angiver, hvad der senere er gentaget af andre (P. A. Munch, Kortfattet Fremstilling af den ældste nordiske Runeskrift, Christ. 1848, s. 40; C. C. Rafn, Antiquités de l'Orient, s. 181; G. Stephens, Old-northern Runic Monuments II, s. 701 f.). Efter Worm blev stenen opdaget i året 1644 af hans kollega, tidligere professor eloquentiæ Chr. Stougaard, fra hvem han fik den meddelelse, som han offenliggjorde i Additamenta. Stenen sad den gang i kirkegårdsmuren lige ved lågen, således at den for en stor del var skjult af jorden.

Stenen, der består af lysegrå granit, er 3′ 7″ lang og 1′ 10″ på det bredeste. Den gör et temmelig uanseligt indtryk både på grund af sin lidenhed, den glatslebne overflade og de små (mellem $2^1/_2$″ og 4″ höje) runer, som på flere steder, især i den lille vandrette linje forneden, hvormed indskriften ender, er meget udslidte. Stenen havde nemlig i længere tid henligget ved kirkegårdsmuren, hvor den må have lidt en del, således som det fremgår af afbildningerne hos Worm og i Bautil, på hvilke flere af de runer, der nu er höjst utyde-

[1] Hermed stemmer nöje den gengivelse af sagnet, som findes i „Skånska Herregårdar tecknade af Fr. Richardt, beskrifna af G. Ljunggren" III (Lund 1856) under „Dybeck".

lige, står meget klart. Det samme er tilfældet på en tegning af C. G. G. Hilfeling fra 1777, der findes i et håndskrift, som tilhørte afdøde biskop Fog, af hvem det blev foræret mig 1895. Håndskriftet, der har titlen „Journal ved Tilfælde af en Reyse giennem Skaane til Runa-Moe i Blekingen, fra 2. May til 30. September 1777“, indeholder et större antal tegninger af Hilfeling, men kun denne ene tegning af en runesten. I modsætning til flere andre af Hilfelings runestenstegninger er indskriften på Glemminge-stenen i det hele taget gengivet meget nöjagtig; men stenen er, som antydet på tegningen, bleven alt for bred og pladsen til tværlinjen som følge heraf for stor. Da indskriftfladen som sagt er glat tilsleben, og da runerne ikke har været dybt indhuggede, var de let udsatte for at udviskes. For så vidt muligt at hindre dette i fremtiden havde pastor Sylvan nogle år för min undersøgelse ladet stenen indsætte på den plads i kirkegårdsmuren, hvor jeg fandt den.

De forfattere, der har behandlet indskriften, har været enige om at anse gengivelsen i Bautil for nöjagtig undtagen i det tredje sidste ord, hvor de efter Worm retter Bautils ᛅ til ᛆ, således Liljegren, P. A. Munch og Rafn på de foran anførte steder. Den samme rettelse har også Stephens foretaget på sin afbildning s. 702, og P. G. Thorsen, som selv havde undersøgt indskriften 1845, havde erklæret, at denne gengivelse var fuldstændig nöjagtig med undtagelse af den sidste rune, der var ᛦ i steden for Bautils ᚱ, hvorfor Stephens også indførte denne rettelse på sit træsnit. De to nævnte af Thorsen og Stephens foretagne rettelser af afbildningen i Bautil viser sig imidlertid at indeholde et par meget væsenlige fejl, hvad der vil fremgå af de følgende bemærkninger.

Indskriften er fordelt i to bånd — det ene inden for det andet —, der bægge løber langs med hele stenens kant, og i en lille tværlinje nederst i det andet bånds åbning. Den begynder i linjen til venstre med et lille skråtliggende kors, nöjagtig af samme form som det fra andre indskrifter velbekendte korsformede skilletegn. Rammestregerne forbindes foran korset på en noget ejendommelig måde, idet den øverste omslutter den forlængelse, i hvilken den nederste løber op foran korset, og under korset böjer ind i og forbinder sig med den nederste. Denne uregelmæssighed har næppe fra begyndelsen af været tilsigtet, men er vel fremkommen, fordi runeristeren vilde udfylde pladsen, så at begyndelseslinjen kunde komme i flugt med de andre linjer, medens det fra først af vistnok var påtænkt at lade den fra den nederste streg udgående forlængelse afslutte og forbinde rammestregerne.

Med hensyn til enkeltheder i indskriften bemærkes i øvrigt: De to sidste runer i suini, de følgende punkter og s-runen i sati er temmelig svage, men dog tydelige, hvilket også gælder f-runens nederste bistav i iftiʀ. I skarba spores bistaven i det sidste ᛅ kun svagt; også det øverste af de derefter følgende punkter træder temmelig svagt frem. Efter det tydelige fauþur fortsættes indskriften bustrofedon i det indre bånd.

Ordene harþa : kuþan er meget udviskede, især rþ i harþa og de tre første runer i kuþan; men de kan dog alle endnu sikkert følges; det sidste ᛅ i harþa står forholdsvis langt fra ᚦ, og punkterne efter ᛅ er stillede meget skråt for hinanden.

De følgende ord i dette bånd er alle meget tydelige. I huas er den tredje rune et sikkert og klart ᛅ som i Bautil og på Hilfelings tegning, ikke ᛆ som hos Worm. Dette ᛆ,

som mærkelig nok også Thorsen har læst, skyldes uden tvivl kun en rettelse af Worm, for at han kunde få det kendte ord for „höj“. Det følgende ub står meget bestemt og har hverken rammestreg over runerne eller efter B, måske for at betegne, at det hører nöje

$^1/_8$

Glemminge-stenen.

sammen med briuti i den vandrette linje. I det sidstnævnte ord står runerne tæt ved hinanden af hensyn til pladsen og træder nu meget svagt frem, men kan dog uden vanskelighed følges så vel som rammestregerne over og under dem. R-runen er temmelig smal, og i ↑ er hele bistaven til höjre endnu kendelig, medens staven til venstre kun har efterladt svage spor. Den sidste rune er et sikkert I, men hverken R, som afbildningen i Bautil

har, eller ᛦ, som Thorsen har læst. Af bistave findes der intet som helst spor, og rammestregen over sin i begyndelsen af det andet bånd går så nær hen mod ᛁ, at der ikke engang har været plads til en bistav på höjre side. Dette kan jeg efter nöjagtig undersøgelse og med aftrykkene for öje udtale som aldeles utvivlsomt, idet afstanden mellem toppen af ᛁ og rammestregen næppe er $^1/_2$" og mellem foden og rammestregen endogså lidt mindre. Hilfelings tegning har også rigtig ᛁ.

Alle ordene adskilles ved to punkter, som derimod ikke bruges ved begyndelsen og slutningen af linjerne. Foran indskriften findes som foran bemærket et lille skråtliggende kors.

Indskriften må altså læses:

× suini : sati : stin : þasi : iftiʀ : tusta : hin : skarba : fauþur
sin : harþa : kuþan : buta : uirþi : at : rata : huas : ub
briuti

suini betegner utvivlsomt *Swéni*, ikke *Swinni*, som P. A. Munch, Rafn og Stephens gengiver det; sml. sueni på en af de bornholmske stene fra Klemens kirke, Klemensker-stenen II (se „Døbefonten i Åkirkeby kirke", s. 6ff. not. 2 slutn.). *Svenne* bruges endnu som fornavn.

tusta hin skarba sml. *Hrói enn skarpi* i Landnámabók; „den skarpe" kan både betyde „med de skarpe træk (ansigtstræk)" eller snarere „den hvasse, hæftige, hidsige".

fauþur ɔ: *fåður*, idet au her må være tegn for u-omlyden af *a* ligesom i sautu på Hunnestad-stenen I (se foran s. 34 og sml. Die runenschrift s. 326, § 6, c, 3). Med Glemminge-stenens fauþur stemmer foþur i genstandsform på Kongevejs- og Marevad-stenen på Bornholm.

Den sidste sætning i indskriften har jeg allerede tolket under behandlingen af Skærn-stenen I (II, s. 175f.; sml. også s. 381). Angående huas ɔ: *hwás*, „hvo som", henviser jeg endvidere til mine „Sproglige iagttagelser fra en runologisk rejse i Skåne i sommeren 1876" i Kort Udsigt over det philologisk-historiske Samfunds Virksomhed i Aarene 1876—78, s. 15 (= særtryk s. 4).

I Olddansk gengiver jeg indskriften:

Swéni satti stén þasi æftiʀ Tósta hinn skarpa, fåður sínn, harða góðan bónda.

Werði at rætta hwás upp briúti.

„Svenne satte denne sten efter Toste den 'skarpe', sin fader, en såre god bonde. Han skal visselig komme til at sone sin brøde, som forstyrrer det (ɔ: mindesmærket)".

23. ÖRSJÖ-STENEN

Örsjö sogn, Vemenhögs herred

(undersøgt d. 29. August 1876).

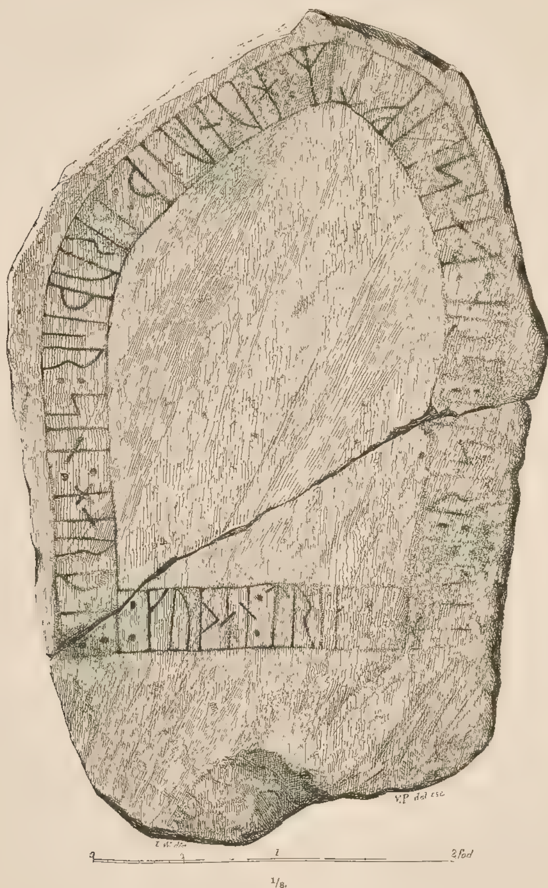
Denne sten ligger nu i haven ved „Frisagården“ i Örsjö sogn (anneks til Södra Villie sogn i Ljunits herred). Den var ubekendt for Worm, men findes i Bautil (no. 1158), hvad Sjöborg har overset, da han i Samlingar för Nordens Fornälskare I (1822), s. 139 f. anfører den som en nylig opdaget runesten, der ikke var optaget i Bautil, og som „låg till trappsten vid mindre förstugan i en gård, tillhörig Fru Friis“. Han meddeler tillige (tav. 43 fig. 142) en afbildning af stenen, der imidlertid står langt tilbage for Bautils. Da tegningen til afbildningen i Bautil blev udført, var indskriften uskadt; men senere blev stenen brugt som dörtrin foran køkkendören, og derved er runerne, især i begyndelsen af indskriften, blevne i höj grad udslidte, hvad der allerede i Sjöborgs tid var tilfældet med det første ord. Ved min undersøgelse havde Frisagårdens daværende ejer, gårdmand Per Jönsson, for bedre at bevare stenen flyttet den ud i haven, hvor den var anbragt som en nymodens ligsten i skrå stilling, hvad der passer ganske godt til dens form, der minder om vore almindelig brugte flade marmorligstene. At Örsjö-stenen oprindelig har været rejst, siges dog udtrykkelig i indskriften.

Stenen består af grå granit med lyserøde årer. Som afbildningen viser, er den spaltet i to stykker, der dog passer godt sammen (rævnen må være fremkommen ved slid i nyere tid, medens stenen lå som dörtrin; den findes ikke på afbildningerne i Bautil og hos Sjöborg). Længden er 4′ 7″, bredden indtil 2′ $11\frac{1}{2}$″; runerne er i gennemsnit 4″ höje. Stenens overflade er glat tilsleben, ligesom det er tilfældet med Glemminge-stenen.

Uagtet indskriften som sagt har lidt meget, er der dog endnu bevaret så tydelige spor af alle runer, også de mest udviskede, at der ikke på noget sted kan være tvivl om læsningen.

Indskriften begynder i linjen til höjre, hvor de første elleve runer for en stor del kun har efterladt svage spor, der dog på grund af stenens glatte overflade er meget lette at følge, og som også viser sig overordenlig tydelige på aftrykkene. Rammestregen kan endnu følges hele vejen foroven; forneden er den derimod næsten helt udslidt under de

seks første runer, men begynder atter at spores tydelig fra s-runen i risþi. Af forbindelseslinjen mellem rammestregerne foran den første rune ses kun svage spor.

¹/₈.

Örsjö-stenen.

I det første ord tumi kan ᛏ følges helt både i hovedstaven og bistavene. Det samme gælder ᚢ, i hvilket den øverste del af bistaven dog næsten er forsvunden. Af den følgende rune er hovedstaven og bistaven til venstre heldigvis endnu kendelige. Skönt den höjre bistav næsten er helt borte, er der således ingen tvivl om, at vi har m-runen i den

yngre form ᛘ. ᛁ kan følges helt undtagen i den allerøverste del, og de to punkter derefter er meget tydelige og kan ikke forveksles med de huller, der findes forskellige andre steder på stenen (f. eks. foran og ved foden af det samme ᛁ) og åbenbart er spor af sömmene i de stövler og træsko, med hvilke man i en lang årrække har trådt på stenen. I risþi står ᚱ forholdsvis tydeligt undtagen i den nederste del af bistaven. Også det følgende ᛁᛋ og hovedstaven i ᚦ kan følges sikkert; derimod har den sidstnævnte runes bistav, der når ud i bruddet, kun efterladt meget svage spor, som dog sætter det uden for al tvivl, at runen har været ᚦ (som i Bautil), ikke ᛏ, som Sjöborgs afbildning har. Hvad Sjöborg har anset for bistavene i ᛏ, er kun et större trekantet hul ved toppen af hovedstaven, men for störste delen oven for rammestregen. Det sidste ᛁ følges sikkert indtil den nederste del, der taber sig i bruddet. Punkterne herefter er tydelige. I det følgende stin er st endnu svage, og den venstre bistav i ᛏ er næsten helt forsvunden; men den höjre bistav og alle de herefter følgende runer i indskriften står med et par undtagelser forholdsvis meget tydelige. I þaisi er der ikke spor af bistav i den tredje rune. ᚼ i hunuiþ er lidt uklart i den øverste bistav til venstre, og ᛒ i bruþur træder kun svagt frem, især i bistavene. Også den sidste rune i denne linje (ᚫ i harþa) er temmelig utydelig undtagen i den nederste del, og af den underste rammestregs forlængelse efter denne rune så vel som af rammestregernes forbindelseslinje efter de to punkter er sporene svage, men sikre. I det sidste ord i indskriften (trik) er ᚴ-runens bistav med undtagelse af det nederste stykke lige ved hovedstaven næsten helt udvisket, hvorimod de to punkter derefter endnu er tydelige så vel som rammestregerne.

Afbildningen i Bautil gengiver i det hele indskriften ret nöjagtig; dens væsenligste fejl er, at den har ᛁ i steden for de to punkter efter stin, og at den udelader punkterne foran kuþan. Derimod indeholder Sjöborgs afbildning så mange grove fejl, at det vilde være urimeligt at dvæle nærmere ved dem. I Run-Urkunder no. 1433 gengiver Liljegren indskriften efter Bautil med undtagelse af, at han rigtig sætter to punkter efter stin, og at han af Bautils þaisi og Sjöborgs urigtige þisi har dannet þinsi.

Indskriften lyder altså:

tumi : risþi : stin : þaisi : iftiʀ : hunuiþ : bruþur : sin : harþa :
: kuþan : trik :

þaisi skrives også på Dybäck-stenen (sml. foran s. 74).

hunuiþ forekommer også senere som navn i Sverig, hvor navne på *-wiðr* i det hele var meget udbredte i ældre tid (se I, s. 136 f.).

I olddansk sprogform gengiver jeg indskriften:

Tomi résþi stén þæs(s)i æftiʀ Húnwið bróður sínn, harða góðan dræng.

„Tomme rejste denne sten efter sin broder Hunvid, en såre god svend".

Både ved den glatslebne overflade og i måden, hvorpå indskriften er anbragt, ligner Örsjö- og Glemminge-stenen hinanden, og de må sikkert være samtidige.

24. GÅRDSTÅNGA-STENEN II

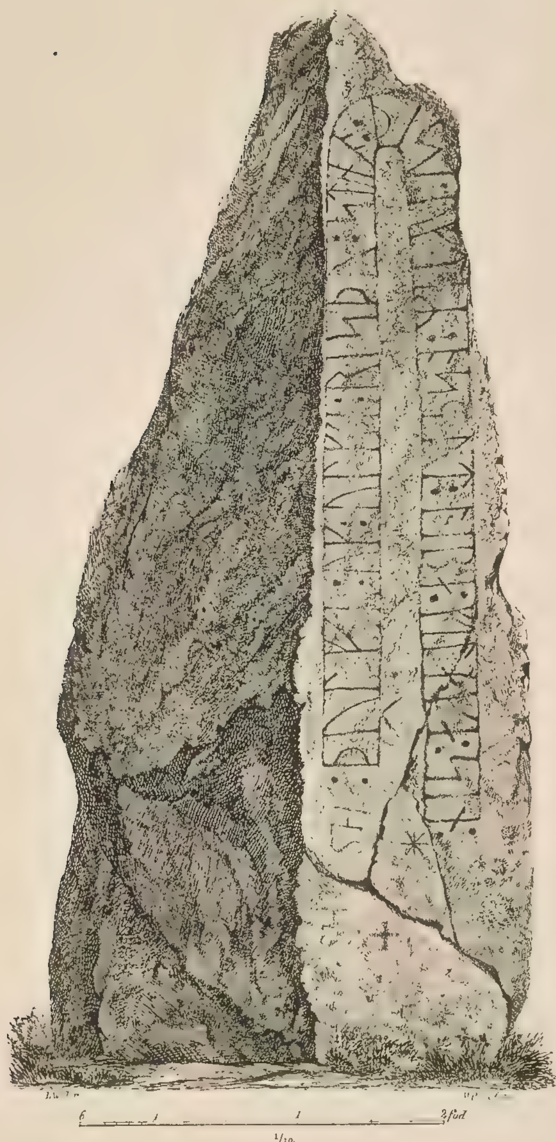
Gårdstånga sogn, Frosta herred

(undersøgt d. 10. August 1876).

Dette anselige runemindesmærke med den smukke bavtastensform hører til de ikke mange runestene, som Ole Worm havde haft lejlighed til selv at undersøge, og hans gengivelse af indskriften (Monum. Dan. s. 169) må også i det hele betegnes som ret nöjagtig. Stenen fandtes den gang hos en bonde i Östra Gårdstånga, ved hvis 'mødding' den var henlagt; men det blev fortalt, at den tidligere havde stået på en endnu synlig höj mellem Gårdstånga og Holmby. Uagtet Worm stærkt klager over den plads, den havde, og uagtet lensmanden Kield Krag d. 9. Februar 1652 havde fået befaling til at sende stenen til København, varede det næsten 200 år, för end den førtes til sin nuværende plads i parken ved Flyinge (et kongeligt stuteri i Torna herred i nærheden af Gårdstånga). Herhen lod nemlig staldmester A. Ehrengranat på Flyinge den flytte i trediverne i forrige århundrede fra Hans Larsens ejendom i Östra Gårdstånga og opstille i parken. På grund af stenens störrelse var flytningen forbunden med store vanskeligheder, og man kunde endnu 1876 på Flyinge huske, at transporten alene havde kostet over 30 kroner. Senere faldt stenen om, men blev atter rejst, støttet mod et træ, således som jeg fandt den.

Det er en grå, grovkornet granit, 7' höj, med indskrift på den smalle, smukkeste og glatteste flade. Denne er 1' $6\frac{1}{2}$" bred forneden ved þ i begyndelsen af indskriften, 1' foroven ved þ i risþu, hvorimod de ubeskrevne sider har en bredde af indtil 2' 7". Runerne er i gennemsnit 4" til $4\frac{1}{2}$" höje.

Indskriften har vistnok som på mange af de skånske stene fra først af været temmelig grundt indhugget, og den er senere bleven endnu utydeligere; men alle runestave kan dog følges med sikkerhed, skönt de på mange steder er stærkt udviskede. Worms afbildning gör det sandsynligt, at de på hans tid gennemgående trådte meget tydeligere frem. Et H.L.S, der to gange er indhugget i stenen foran indskriften, er navnet på stenens tidligere, ovenfor nævnte ejer (Hans Larsen). Fra ham skriver sig sikkert også det lille kors og den lille stjærne, der er anbragte noget oven for navnetrækkene og uden tvivl er samtidige med

1/10.

Gårdstånga-stenen II.

dem. Ved min undersøgelse formodede jeg straks, at alt dette måtte skrive sig fra en meget sen tid; men om korset og stjærnen kunde jeg dog ingen oplysning få på Flyinge, hvorimod man endnu mindedes betydningen af de latinske bogstaver. Dette er for så vidt af vigtighed, som ikke enhver straks vilde bemærke den til **H** knyttede streg af **L**, og man således mulig kunde falde på i **HS** at finde ældre runer med samme ret som i et lignende mærke på Vordingborg-stenen (se II, s. 410 med not. 1). Ingen af de nævnte tegn på Gårdstånga-stenen findes på Worms afbildning.

Indskriften løber i et smukt bånd fra venstre til höjre. Ved dens begyndelse og slutning findes ligesom mellem de enkelte ord to punkter. Hovedstaven i den første og sidste rune tjæner tillige som forbindelseslinje mellem rammestregerne. I det første ord þulfʀ er navnlig ᛦ nu meget svagt. Under ᚢ findes et par små streger, der danner en ret vinkel, som ganske har karakter af at være hugget, og som vel skriver sig fra samme tid som de foran omtalte navnetræk o. s. v. I ulfʀ er nederste del af den underste bistav i ᚠ næsten forsvunden, og ᛦ træder meget svagt frem. Den midterste del af bistaven i det følgende ᚱ er noget utydelig på grund af en fordybning i stenen. I det sidste ord i denne linje (stinạ) er ᛁ meget svagt og står så tæt ind på ᛏ og ᚭ, hvis bistav det endog berører, at det gör indtryk af først at være glemt af runeristeren og derpå tilföjet, efter at de andre runer var huggede. Med ᚦ drejer indskriften om på toppen, og denne rune er derfor stillet meget skråt i forhold til det foregående ᚭ. Fra det sidste ᛁ i þisi til ᛁ i uftiʀ er små fliser stødte af stenens kant, hvorved toppene af disse runer (navnlig ᚠ) er en smule beskadigede og rammestregen forsvunden. I ąsmut er særlig ᚬ- og ᚢ-runen svage, men kan bægge følges med fuldkommen sikkerhed. Det samme gælder ᛒ i liba. I dette ord er bistaven i ᛚ temmelig kort og udgår fra hovedstaven lidt neden for rammestregen, hvilket ikke er tilfældet med det følgende ᛚ i filaka. Et brud i stenen går fra toppen af ᚠ i filaka hen over de følgende runer til foden af ᛆ uden dog at beskadige dem videre. Mellem hoved- og bistaven i ᛆ findes en afflisning og deri en ujævnhed, som kunde anses for et punkt; men dets karakter er så ubestemt, at det sikkert er tilfældigt, så at runen uden tvivl må opfattes som ᛆ, ikke som ᚠ.

Indskriften må altså læses:

: þulfʀ : uk : ulfʀ : risþu : stiną : þisi : uftiʀ : ąsmut : liba : filaka : sin :

þulfʀ sml. I, s. 112f. og II, s. 144.

stiną þisi sml. Gårdstånga-stenen I (foran s. 66).

liba kan næppe være samme ord som isl. *lipr*, 'smidig, behændig', skönt det vilde passe udmærket som tilnavn; men i isl. *lipr*, der ikke kan påvises i den gamle litteratur og således synes at være et forholdsvis nyt ord, hører *r* med til stammen og måtte altså være bortkastet i Dansk (ligesom f. eks. i 'sølv', der i gammel Dansk hedder *silf*), hvad der ikke kan antages at være sket allerede på Gårdstånga-stenens tid. Snarere tror jeg derfor, at liba skal læses *lippa*, og at det svarer til *lippæ*, der forekommer som tilnavn i Valdemars jordebog ed. O. Nielsen, s. 60 (*Ketildor lippæ*).

I Olddansk lyder indskriften:

Þólfʀ ok Ulfʀ résþu sténa þes(s)i æftiʀ Ásmund lippa(?), félaga sínn.

„Tolv og Ulv rejste disse stene efter deres fælle Asmund 'lippe' (?)".

Ifølge sine sprogformer (mærk særlig uk og þisi) kan indskriften ikke rykkes længere tilbage i tiden end til slutningen af det 10. årh.

25. NÖBBELÖF-STENEN (FJÄLIE-STENEN)

Nöbbelöf sogn, Torna herred

(undersøgt d. 3. og 11. August 1876 og d. 17. August 1882).

Denne runesten var mig bekendt fra Sjöborgs Samlingar för Nordens Fornälskare II (1824), s. 200 og fra Liljegrens Run-Urkunder no. 1443. Først efter min undersøgelse 1876 bemærkede jeg, at der også fandtes en gammel, tidligere overset afbildning af stenen. Til det aftryk af Kilian Stobæus' disputats de monumentis lapidariis (resp. Z. Kihlgren), Londini Goth. 1740, som findes i Kiliani Stobæi Opera, Dantisci 1753 4to, s. 183 ff., er der föjet en tavle (tab. XI) med afbildninger af fire runestene, som ikke findes i originaludgaven. Om disse fire stene har udgiveren dog ikke set sig i stand til at meddele nogen som helst oplysning, i hvilken anledning han s. 203 bemærker: „Monendus hic Lector est, quod figurarum Tab. XI. nulla prostet explicatio: quanquam intra chartas Autoris archetypi illarum fuerint inuenti. Forte illas in recentiorem editionem huius dissertationis parauerat Autor, morte præreptus. Interim iis carere Lectorem curiosum, tanquam additamento quodam, nolui". Den, der er fortrolig med de skånske runestene, vil straks se, at de nævnte fire stene, af hvilke de to sidste er stillede på hovedet, er 1) den forsvundne sten fra Virkie og Lilla Harrie (Liljegren no. 1445), 2) Simris-stenen I, 3) Ålstorp-stenen og 4) den her behandlede Nöbbelöf-sten. Afbildningen af den sidste overgår langt afbildningerne af Simris- og Ålstorp-stenen. Stephens, som i Old-northern Runic Monuments III, s. 354 har meddelt afbildningen af stenen fra Virkie og Lilla Harrie efter Stobæus' Opera, har også set, hvor de tre andre stene hører hjemme.

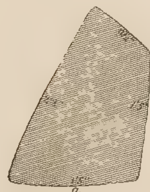
Da mine venner i Lund nöjagtig havde opgivet mig det sted, hvor runestenen skulde findes i Nöbbelöf (omtrent en halv mil nord for Lund), spadserede jeg d. 3. August 1876 ud til stedet sammen med min tegner Magnus Petersen. Ved vor ankomst fandt vi imidlertid intet spor af runestenen, og det varede længe, för end jeg af en ældre mand i byen fik den oplysning, at stenen ikke mere fandtes på den tidligere plads, men at præsten i Fjälie (en

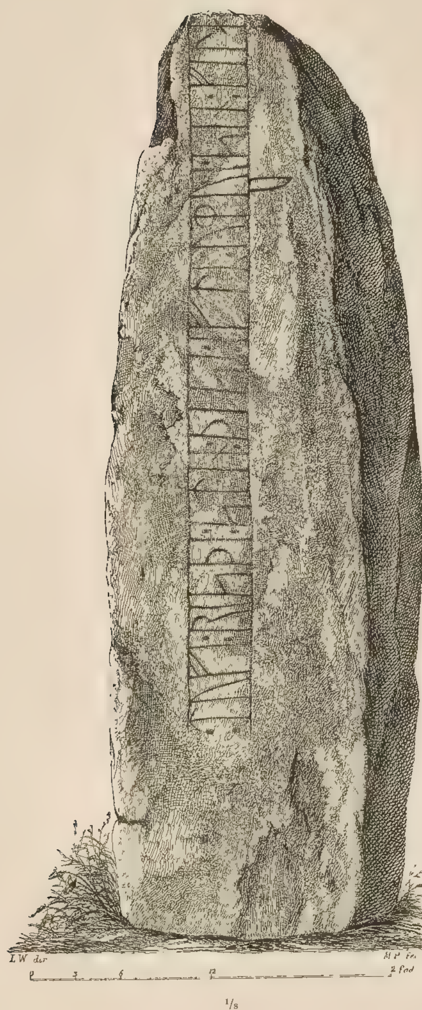
god halv mil vest for Nöbbelöf) for et års tid siden havde købt den for tre kroner af den husmand, på hvis lod den stod, og flyttet den til sin præstegård. Jeg tog da straks ‘skjuts’ og kørte til Fjälie, hvor vi blev meget gæstfrit modtagne af pastor Härstedt, som fortalte os, at stenen havde ligget omkastet, og at han for at redde den havde købt den og flyttet den hjem til sig. Han havde her ladet den opstille midt i gården, hvor den var meget let at undersøge. Da belysningen imidlertid var mindre gunstig, og da der ikke var tid nok til at underkaste indskriften en så nöjagtig undersøgelse, som jeg anså for nødvendig, tog jeg atter d. 11. August, da jeg vendte tilbage fra en udflugt til Ålstorp, til Fjälie for at afslutte undersøgelsen. Seks år senere aflagde jeg endelig for tredje gang et besøg i præstegården i Fjälie for at skaffe mig fuldstændig vished om rigtigheden af mine tidligere iagttagelser. Belysningen var den gang meget heldig, og i det stille, klare sommervejr lykkedes det mig også at tage et fortræffeligt aftryk af hele indskriften.

Den smukke sten består af mørkegrå, sortkornet granit og har en usædvanlig bavtastensform, der minder om Räfsal-stenen fra Bohuslän. Den rager 5′ 1½″ op over jorden; men toppen, på hvilken de to sidste runer i indskriften har været anbragte, mangler, hvad der ligeledes må have været tilfældet i Stobæus’ tid, som det fremgår af hans afbildning. Indskriftfladen har, som nedenstående tværsnit viser, en bredde af indtil 1′ 5″.

Indskriften, der er anbragt i et enkelt bånd, er i det hele temmelig grundt indhugget og på flere steder noget udvisket, så at de pyntelige runer, hvis höjde i gennemsnit er 4″, oftere træder svagt frem; men der kan dog ikke på noget sted rejses virkelig tvivl om læsningen.

Det første ord, foran hvilket der findes to tydelige punkter, men ingen forbindelseslinje mellem rammestregerne, er tufi som på Stobæus’ afbildning og hos Sjöborg, ikke tufa, som Liljegren læser; ᛁ er meget tydeligt, skönt dets nederste del er ødelagt ved en udflisning, der også fandtes i Stobæus’ tid. De tre følgende ord risþi : stin : þisi : kan ikke give anledning til tvivl og er rigtig læste af Sjöborg, hvorimod Stobæus’ afbildning og Liljegren urigtig har þasi for þisi. I risþi er øverste del af ᚱ-runens bistav meget kort; s-runen har i dette ord ligesom på de andre steder i indskriften staven til venstre helt igennem (ᛋ), men i stin viser den nederste del sig meget svagt, så at det let kan få udseende af, at runen på dette sted har formen ᛌ (således på Stobæus’ afbildning). I ᚾ-runen træder bistaven svagt frem, men er endnu fuldkommen tydelig. Det næste ord er iftʀ som på Stobæus’ afbildning (Sjöborg har iftr, Liljegren urigtig if*t*iʀ). De lige, forholdsvis lange bistave i ᚠ-runen (sml. det foregående meget lignende ᚠ i tufi og det følgende noget forskellige i fila) er anbragte temmelig höjt oppe på hovedstaven. En skøre i stenen løber fra foden af ᚠ-runens hovedstav sammen med den følgende ᛏ-runes venstre bistav. Den sidste rune i ordet (ᛦ) træder i det hele svagt frem, særlig i bistavene, der dog bægge er umiskendelige, især den til höjre. Også punkterne efter dette ord viser sig temmelig svagt. Så følger ordet umun, der er rigtig gengivet på Stobæus’ afbildning og hos Liljegren, medens Sjöborg er i tvivl,

L W del. M P sc.

0 3 6 12 2 fod

1/8

Nöbbelöf-stenen.

om det skal læses umui eller umun. Bistaven i ᚿ er svag, men kan endnu følges i sin hele længde; den løber sammen med en skøre i stenen, der har gjort det nederste punkt efter ordet ukendeligt, og som også berører den mellemste del af den følgende s-rune, hvis hele form dog endnu er tydelig (Stobæus' afbildning har her formen ᛋ ligesom i stin). I ᚿ-runen i sin træder bistaven overordenlig svagt frem, men kan dog endnu sikkert følges i heldig belysning. Endelig ses de fire runer fila, hvorefter en lille top er slået af stenen, som har indeholdt de to sidste runer i dette ord (ka) og mulig to punkter derefter. En skøre i stenen, der fra spidsen af ᛚ-runens bistav løber hen over det følgende ᛆ[1], giver let i en vis belysning denne rune en påfaldende lighed med et ᚼ, og Sjöborg læser også filh, medens Stobæus' afbildning og Liljegren rigtig har fila. Bruddet på stenens top sætter det uden for al tvivl, at et lille stykke er bortslået efter fila, der altså ikke kan betragtes som forkortet skrivemåde af hensyn til pladsen (heller ikke det foregående iftʀ for det sædvanlige iftiʀ støtter denne antagelse). Men på den anden side viser stenens form, at der efter fila næppe har stået mere end netop de to manglende runer ᚴᛆ og mulig to punkter.

Indskriften lyder altså:

: tufi : risþi : stin : þisi : iftʀ : umun [:] sin : fila[ka :]

Det må endnu bemærkes, at der lige ud for det andet ᚢ i umun og hvilende på samme rammestreg som det er hugget et noget mindre (3" höjt), ved den indvendige side af toppen lidt udfliset ᚢ, der aldeles har karakter af at være samtidig med den øvrige indskrift. At der på Stobæus' afbildning ikke findes nogen antydning af dette ᚢ, beviser naturligvis ikke, at det er yngre end hans tid. Hvad betydning denne enestående rune kan have på dette sted, vil dog vanskelig kunne afgöres. Man kunde jo tænke sig, at den er begyndelsesbogstavet til et navn (runeristerens?); men en sådan formodning finder jeg ikke bestyrket ved andre indskrifter. Den simpleste og nemmeste udvej vilde derfor være at erklære runen for et produkt fra nyere tid, ligesom vi på andre runestene foruden den oprindelige indskrift undertiden finder tegn, der åbenbart skriver sig fra en langt senere tid (Vedelspang-stenen II, Vordingborg-stenen, Gårdstånga-stenen II). Mod denne antagelse synes mig dog som sagt runens hele karakter bestemt at stride.

þisi betegner vel ligesom þaisi, der et par gange forekommer på de skånske runestene for ældre þansi (þasi), udtalen *þæs(s)i* eller *þes(s)i*.

iftʀ for iftiʀ kendes også fra andre runestene og behøver ikke at opfattes som forkortet skrivemåde (sml. II, s. 479).

umun forekommer ellers næppe som personnavn. Det synes at være sammensat af det nægtende *ú-* og tillægsordet *mon* (*mån*), der endnu bruges i svenske sprogarter i betydningerne 1) „som har någon person i godt minne, unnar honom väl“, 2) „hushållsaktig, mycket flitig, vanligen öfver höfvan“ (J. E. Rietz, Svenskt Dialekt-Lexikon, s. 452).

[1] Denne skøre er af ganske samme art som den större, der fra ᚠ-runens fod løber sammen med bistaven i ᛏ-runen i ordet iftʀ.

Navnets oprindelige betydning kunde da være enten „uvenlig, streng af karakter“ eller „ikke overdreven sparsommelig, ikke påholdende“ (omtrent svarende til vort „flot“ i daglig tale). Höjeste grad af det samme tillægsord tror Bugge at have fundet på Rörbro-stenen i Småland, hvor det skrives umunaʀts for umunastr (Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad 1875—77, s. 532; E. Brate och S. Bugge, Runverser, s. 243 ff.).

sin fila[ka] for det sædvanlige filaka sin står også på Sjörup-stenen.

Jeg gengiver da indskriften i Olddansk:

Tófi réþi stén þes(s)i æftiʀ Úmon sinn félaga.

„Tove rejste denne sten efter sin fælle Umon“.

---

26. TULSTORP-STENEN

Tulstorp sogn, Vemenhögs herred

(undersøgt d. 30. August 1876).

Denne sten var i Worms tid indsat i Tulstorp kirkes sydlige mur (Monum. Dan. s. 200), hvor den havde plads til 1846, da den gamle kirke blev nedreven. Runestenen blev ved den lejlighed indmuret i den side af den nordre kirkegårdsmur, der vender ind imod præstegårdens have; men den blev stillet på siden, således at slutningen af indskriften vender nedad. Denne var derfor ved min undersøgelse fuldstændig skjult af jorden, som dækkede en fod af stenen. Efter at jorden var skaffet til side og stenen blottet og renset, trådte både indskriften og de billedlige fremstillinger meget klart frem på det prægtige, anselige mindesmærke. Der kan ikke være tvivl om læsningen af en eneste rune, næppe om nogen streg i billederne. Indskriften er også, når man ser bort fra enkeltheder i runeformerne o. s. v., rigtig gengivet hos Worm, hvad der derimod langtfra er tilfældet med de billedlige fremstillinger. En smuk og nogenlunde nöjagtig afbildning af stenen med tilhørende beskrivelse offenliggjorde N. G. Bruzelius i den lille afhandling „Ulfs runsten i Tullstorps kyrkogårdsmur“ i Samlingar till Skånes historia etc. (VII), Lund 1873, s. 18 ff.

Stenen, der består af grov lysegrå granit med røde korn, er 6′ 7″ höj og indtil 4′ 4″ bred. Tykkelsen og formen kan i øvrigt ikke undersøges på den nuværende plads. Runerne er i gennemsnit 4″ höje. Den store rævne, der, som afbildningen viser, går igennem stenen og har brudt den i to stykker uden dog at tilföje den nogen væsenlig skade, omtales ikke af Worm og findes ikke på hans afbildning; den synes derfor at være fremkommen, da stenen blev udtaget af kirkens mur og flyttet til sin nuværende plads.

$^1/_{10}$.

Tulstorp-stenen.

Den korte indskrift begynder i linjen til venstre med ordet klibiʀ. En lille flis er bortslået over dette ord, hvorved runerne dog ikke har lidt noget, medens begyndelsen af rammestregen er forsvunden; den spores dog endnu ved toppen af bistaven i ᚠ og viser sig igen mellem ᛁᛦ. I ordet ąsa er den øverste bistav i ᚬ usædvanlig lang og anbragt temmelig höjt oppe ved rammestregen. Formen af den følgende s-rune er ligeledes karakteristisk i sammenligning med de almindelige former i risþu og især i þusi. I risþu når ᚱ og ᚦ ikke helt op til rammestregen. I ordet kuml har m-runen fået en noget usædvanlig form, og både den og især det følgende ᛚ er temmelig lave (3" og $2^1/_2$" i hovedstavene), alt naturligvis af hensyn til det dyrehoved, der afslutter indskriftbåndet foroven.

Hele den midterste flade af stenen udfyldes af karakteristiske billedlige fremstillinger, der, som alt bemærket, endnu er overordenlig tydelige, men om hvis virkelige betydning man rigtignok ikke vilde få nogen forestilling efter gengivelsen hos Worm, skönt han i sin tekst udtaler den formodning, at dyret skal forestille en „ulv“ og sigte til indskriftens ulf; men dyrets karakter er helt forvansket på hans afbildning, og så vel skibet som de øvrige fremstillinger fuldstændig misforståede, hvad allerede K. Stobæus har gjort opmærksom på i sin disputats de monumentis lapidariis, Londini Goth. 1740, s. 17 (= Kiliani Stobæi Opera, Dantisci 1753 4to, s. 195 f.), hvor han bemærker, at der på stenen under ulvens billede er ristet et skib („in ipso enim lapide sub Lupi effigie triremis insculpta cernitur“). I alt væsenligt er monumentets karakter rigtig gengivet af Bruzelius.

Nederst ses et drageskib, hvis for- og bagstavn løber ud i et dyrehoved. Endvidere fremstilles skibets ror og en række af fjorten skjolde langs med rælingen.

Over skibet svæver et vældigt dyr, der efter Worms og alle følgende fortolkeres mening forestiller en ulv og hentyder til indskriftens Ulv. Worm selv anser det dog for tvivlsomt, om dyret betegner Ulvs mærke ('våben') eller billedlig udtrykker, at han på ulvens vis var en vild og tapper kriger. Bægge disse forklaringer går igen hos N. H. Sjöborg, Samlingar för Nordens Fornälskare I (1822), s. 45 og III (1830), s. 128. Medens Liljegren (Run-Lära s. 188; sml. Run-Urkunder no. 1435) mener, at ulven kun er en billedlig fremstilling af indskriftens Ulv, anser Bruzelius det for sandsynligst, at den virkelig er Ulvs „mærke“. Idet jeg angående denne og de øvrige billedlige fremstillinger på vore runestene i øvrigt henviser til indledningen, bemærker jeg her blot, at man næppe tör antage, at dyret og skibet er anbragte på Tulstorp-stenen alene i dekorativt öjemed for at fylde stenens flade (sml. bemærkningerne foran s. 38 om de billedlige fremstillinger på Hunnestad-stenene). Det fortjæner dog at fremhæves, at dyrets hoved tydelig er anvendt som rent ornament på to andre steder, nemlig ved begyndelsen og slutningen af indskriftbåndet øverst på stenen, og at det hoved, hvori skibets forstavn ender, også har en umiskendelig lighed med de nævnte hoveder. Derimod har bagstavnshovedet en noget forskellig karakter.

Indskriften lyder:

× klibiʀ × auk × ąsa ×
× risþu × kuml ×
þusi × uftiʀ × ulf +

klibiʀ kender jeg ellers ikke. Det har mulig lydt *Kleppiʀ* (beslægtet med oldsprogets *kleppr*?).

I Olddansk gengiver jeg indskriften:

Kleppiʀ(?) åuk Ąsa résþu kuml þósi øftiʀ Ulf.
„Kleppe (?) og Åse rejste dette mindesmærke efter Ulv".

---

27. KÖPINGE-STENEN

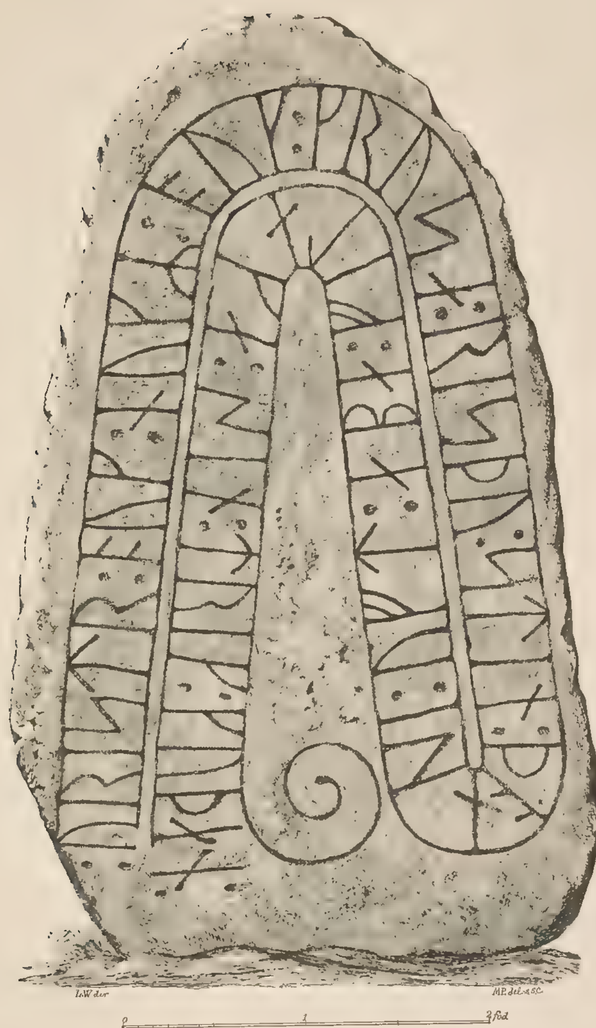
Köpinge sogn, Ingelstad herred

(undersøgt d. 21. August 1876).

Stenen, der findes både hos Worm (Monum. Dan. s. 182) og i Bautil (no. 1170; sml. Liljegren no. 1425), er nu indsat i den nye kirkegårdsmur i Stora Köpinge (lidt syd for Svenstorp station) ved den vestlige indgang, hvorhen den blev flyttet midt i forrige århundrede, medens den tidligere stod længere inde ved kirken, men ligesom nu ved kirkegårdsmurens vestlige indgang (sml. N. H. Sjöborg, Samlingar för Nordens Fornälskare III, s. 128). I Worms tid havde den derimod plads ved den østlige dör i kirkegårdsmuren. Den har, som det så ofte er tilfældet med runestenene, fået en temmelig uheldig stilling, idet den er sat mere end en fod for langt ned i jorden. Ved mit besøg var den desuden helt skjult af et stillads, der benyttedes til vandtønder. Alt dette måtte derfor flyttes, og stenen selv udgraves halvanden fod, för end indskriften blev tilgængelig. Denne er i øvrigt meget tydelig, så at der næppe kan rejses tvivl om en eneste rune eller et eneste skilletegn. Det må derfor vække nogen forundring, at indskriften hos Worm er fuldstændig forvansket ved en række grove fejl. Langt heldigere er gengivelsen i Bautil, skönt også den har et par betydelige fejl.

Stenen, der består af lysegrå, rødkornet granit, rager, således som den er fremstillet på afbildningen, 5′2″ op over jorden. Den störste bredde er 3′4″. Runerne er i gennemsnit godt 5″ höje.

Indskriften begynder i linjen til venstre, hvor toppen af den første rune med tilhørende rammestreg når lige ud til stenens kant, hvoraf dog intet synes at være bortslået. Den nederste rammestreg begynder ved bistaven i ᚢ, men spores ikke mellem denne runes hoved- og bistav. Både i det første ąuk og i det derefter følgende nukʀ er hovedstaven i ᚢ lidt svejet, hvad der i endnu höjere grad gælder om bistaven i den første af disse runer. I ordet stin får s-runen på grund af en lille ujævnhed i stenen udseende af at have formen ᛋ; men den øverste del af den sidste rette stav er sikkert ikke hugget, så at vi her

Köpinge-stenen.

som på de tre foregående steder i indskriften har det sædvanlige ᛋ (i sin omvendt ᛋ). Derimod er den første stav i ᛋ i þąnsi forlænget helt igennem, hvilket naturligvis er sket af ornamentale grunde for at udfylde den store åbne plads, som ellers vilde være fremkommen, og for at få de tre runer ąns bragte i symmetrisk stilling inden for rammen. I ordene filaka sin står runerne temmelig vidt fra hinanden og har en lidt hældende (kursiv) form. Til slutning har det derimod skortet noget på plads, hvorfor runerne i kuþan står forholdsvis tæt ved hinanden og den sidste helt uden for rammestregerne.

Den ornamentale spiral, hvormed den ene rammestreg afsluttes, forekommer også på andre skånske runestene, men til dels anbragt på anden måde, således på Skårby-stenen, hvor den findes foroven og ikke afslutter rammestregen, og på Tulstorp-stenen, hvor den bruges til at sammenknytte rammestregerne både ved begyndelsen og slutningen af indskriften. Runestenene i Jylland og på øerne er også undertiden forsynede med lignende spiraler, hvorom jeg henviser til bemærkningerne under Sæddinge- og Skovlænge-stenen (se II, s. 418 og s. 436).

Indskriften lyder:

: uristr : ąuk : nukʀ : ąuk : krusa : risþu : stin : þąnsi : uft : aba : filaka : sin : trik : kuþan :

uristr] Både dette og de to følgende navne er ganske ukendte. Heldigvis er de alle tre så tydelige, at der ikke kan være mindste tvivl med hensyn til læsningen af runerne. I Landnámabók forekommer et navn *Reistr*; skal ordet her måske læses *Wréstr* (af *Wræistr*)?

ąuk] Den enestående skrivemåde af dette ord med ᚬ for ᛆ kendes ellers ikke fra nogen af vore runestene og synes ikke at kunne sammenstilles med Tillise-stenens ᛆᚬᚴ, hvis forklaring ikke volder nogen vanskelighed (II, s. 495 f.). Brugen af ᚬ på Köpinge-stenen viser en stærk sammenblanding af óss- og ár-runen, skönt den første endnu efter gammel brug anvendes i þąnsi.

nukʀ = *Nykʀ*? af *nykr*, 'nøkke' (sml. *Dwærgʀ* på Fosie-stenen).

krusa] Om udtalen af dette navn vover jeg ikke at fremsætte nogen formodning. Det står næppe i forbindelse med norsk *grus*, „stolt, prægtig" (Aasen og Ross). At det er et mandsnavn, viser det følgende filaka.

aba må vel ligesom på Gunderup-stenen I læses *Apa* (II, s. 20).

I olddansk sprogform vilde jeg da gengive indskriften:

Wréstr (?) åuk Nykʀ (?) åuk Krúsa (?) résþu stén þannsi øft Apa félaga sinn, dræng góðan.

„Vrest (?) og Nøk (?) og Kruse (?) rejste denne sten efter deres fælle Abe, en god svend".

28. BJERSJÖHOLM-STENEN (BJERSJÖ-STENEN III)

Bjersjöholm, Bjersjö sogn, Herrestad herred

(undersøgt d. 22. August 1876).

Denne sten stod tidligere på en mark på herregården Bjersjöholms grund, men er nu opstillet i parken nær ved det nye slot. Indskriften tillige med en afbildning af stenen offenliggjordes første gang af N. G. Bruzelius i „Antiquarisk Beskrifning öfver Bjeresjö eller Bjergsjö socken i Herrestads härad“ i Samlingar till Skånes historia etc. (I—II), Lund 1868—69, s. 155.

Den ret anselige sten, der består af grov lysegrå, rødkornet granit, har, som nedenstående tværsnit viser, en tresidet form. Den er overordenlig ujævn og fuld af skører og afflisninger, som gör indskriften i höj grad utydelig (den minder i så henseende meget om Skifarp-stenen i Lund). Efter at stenen med velvillig bistand af den daværende ejer af Bjersjöholm, grosserer Näss fra Landskrona, var bleven befriet for det moslag, hvormed den var overgrot, og jorden, som dækkede begyndelsen af indskriften, var skaffet til side, lykkedes det dog at få hele indskriften således frem, at der ingen tvivl er om læsningen.

Som stenen er fremstillet på afbildningen, rager den 5′7″ over jorden; men den temmelig store ubeskrevne overdel gör det sandsynligt, at et större stykke (vistnok omtr. en fod) er skjult i jorden. Bredden er 1′8″, runerne i gennemsnit 4″ höje.

Utydeligst er de to første runer i indskriften, der begynder i linjen til venstre. Bruzelius læser her et navn ᚼᛦᚾᚦᛁ, og han tilföjer, at P. G. Thorsen, som 1845 undersøgte stenen sammen med pastor Lundh, har læst dette ord på samme måde. Den helt usædvanlige skrivemåde måtte dog straks vække tvivl om rigtigheden af denne læsning, og det viste sig også, at de to første runer ikke var ᚼᛦ. I steden for ᚼ har indskriften nemlig ᚠ, i hvilket hovedstaven er svag, men dog sikkert kan følges i sin hele længde. Den øverste bistav er endnu meget tydelig, og det samme er tilfældet med et större stykke af den nederste, hvis begyndelse derimod ikke træder stærkere frem end hovedstaven. Ved enden af den findes en udflisning, der gör det usikkert, om den har været ført helt ud til rammestregen. Jeg anser det dog for sandsynligt, at f-runen her har haft samme form som i aftiʀ. Efter ᚠ

følger et ᚱ, i hvilket både hoved- og bistav er svage, især foroven, men dog bægge sikkert kan følges; den mellemste del af hovedstaven og den mellemste og nederste del af bistaven står endogså forholdsvis skarpt. Aftrykket sætter det uden for al tvivl, at de to første runer er ᚠᚱ, der også trådte meget tydelig frem på stenen, da jeg i den stille aften undersøgte indskriften ved kunstigt lys. En skøre løber over nederste del af bistaven i ᚱ og hen over de følgende tre runer, der alle må kaldes ret tydelige. Svagest er bistaven i ᚦ, som forneden træffes af skøren; men runens hele form er sikker.

Efter det følgende ord risþi har en skøre og afskalninger næsten ødelagt skilletegnet, og et par naturlige fordybninger får lighed med et par punkter; men der kan næppe være tvivl om, at der her har stået et × ligesom efter de andre ord i indskriften. Også de følgende ord stin × þansi × træder svagt frem, men er sikre. I aftiʀ når f-runens nederste bistav ikke ud til rammestregen. Over ᚼ-runen i ulaf løber en afskalning, som giver den lighed med ᚼ; men kun den nederste stav er hugget. Ligesom det er tilfældet med f-runen i indskriftens begyndelse, får også i ulaf denne runes nederste stav på grund af en udflisning udseende af at løbe helt ud til rammestregen; men den har sikkert haft samme form som i aftiʀ. Ordet mak skrives med den yngre form af m-runen. I det følgende ord er s-runen gengivet uheldig af Bruzelius; den har den sædvanlige form. Den sidste rune i dette ord er som oftere urigtig ᚼ for ᚽ, som Bruzelius har læst.

Foran trik i begyndelsen af den mellemste linje findes et skilletegn. Dette ord er forholdsvis tydeligt, hvorimod det følgende harþa er stærkt udfliset, især bistavene i ᚼ og ᚱ. I det sidste ord kuþan er ᚽ-runens bistav meget kort, især til venstre, og det kan nu ikke ses, om den oprindelig har været længere.

Rammestregernes forbindelse forneden er det ikke muligt at følge med sikkerhed, da alt her løber sammen i ujævnheder og udflisninger, og et aftryk, som den om stenen opdyngede jord hindrede mig i at tage af denne del af indskriften, vilde næppe have bragt större klarhed (sml. bemærkningen under Torsjö-stenen foran s. 55).

Jeg læser altså indskriften:

n
fraþi × risþi (×) stin × þansi × aftiʀ × ulaf × mak × sia ×
× trik × harþa × kuþan ×

fraþi er et ellers ukendt navn, der er beslægtet med første led i oldnord. *Fraðmarr* (*Fráðmarr*?) og i fraþulf på Östra Herrestad-stenen (se foran s. 14).

mak oversætter Bruzelius på Islandsk ved *mög*; men da „sön“ i de sædvanlige formler på runestenene ellers altid udtrykkes ved sun, er der ingen grund til at antage, at man her skulde have valgt det til oldsprogets *mǫgr* svarende ord. Ved makʀ må vi derfor ikke tænke på oldnord. *mǫgr*, men på det til oldnord. *mágr* svarende svensk-danske *mágʀ*, vort 'måg'. Hertil kommer, at *mǫgr* væsenlig tilhører det norsk-islandske digtersprog, men i det sædvanlige prosasprog meget tidlig blev fortrængt af *sunr*, hvad der ligeledes er tilfældet i Svensk og Dansk. I Dansk kan jeg kun påvise et enkelt eksempel på det til oldnord. *mǫgr* svarende ord, nemlig hensynsformen *mægi* i et vers i den gamle indskrift

på Rimsø-stenen (II, s. 75), hvortil jeg föjer, at også i Svensk ejeformen *maghær* forekommer i forbindelsen *at maghær arffwi* (*arwi*) i to af de gamle love (J. E. Rydqvist, Svenska Språkets

0 1 2 fod

1/10.

Bjersjöholm-stenen.

Lagar II, s. 145), hvad der yderligere støtter min tolkning af Rimsø-stenens maki som *mægi*. Men uden for digtersproget og enkelte gamle i lovsproget bevarede formler var dette ord for længst gået af brug. I indskriften på Bjersjöholm-stenen må mak derfor ligesom

på Gunderup-stenen I (II, s. 20 f.) og i andre indskrifter være det til oldnord. *mágr* svarende ord. Hvilken særlig betydning 'måg' har her i indskriften, lader sig naturligvis ikke afgöre.

I Olddansk lyder indskriften:

Fraði (Fráði?) résþi stén þannsi æftiʀ Óláf mág sínn, dræng harða góðan.

„Frade rejste denne sten efter sin måg Olav, en såre god svend".

29. SKIFARP-STENEN

Skifarp sogn, Vemenhögs herred

(undersøgt d. 28. Juli—d. 3. August 1876 og d. 14. August 1882).

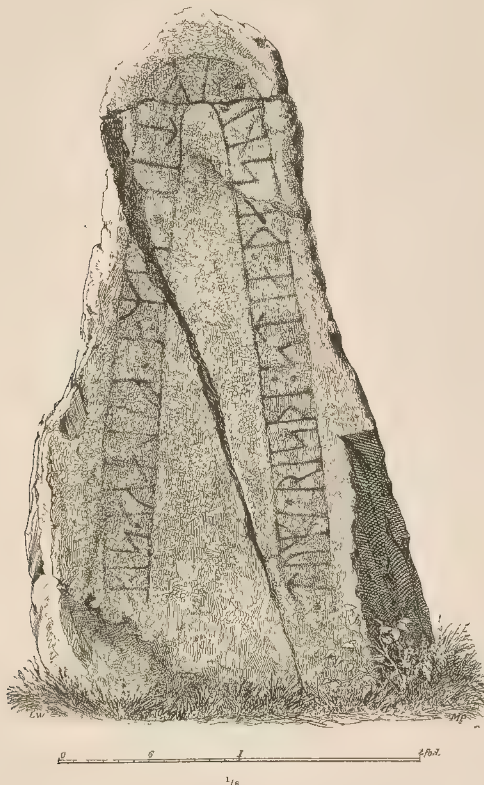
Runestenen i Skifarp (omtrent en mil vest for Ystad) kom for dagen midt i forrige århundrede ved udflytning af den gamle ringmur om kirkegården. Her fandtes den omtr. fire fod under jorden af en murer Tullgren, som forærede den til sin svoger Anders Johansson, der efter nogen tids forløb sprængte den efter længden, hvorved også den øverste del løsnede sig. De to större stykker brugtes til stene i en trappe, og det mindre øverste stykke blev indmuret i skorstenen. På disse steder lykkedes det 1864 N. G. Bruzelius, som tilfældig havde fået meddelelse om opdagelsen af en runesten i Skifarp, ved mølleejer Larssons hjælp at genfinde de tre stykker af stenen. Med Johanssons tilladelse lod Larsson stykkerne, der, som det viste sig, passede ret godt sammen, udtage og sammenföje med jærnkramper. Stenen blev derpå opstillet i Larssons have. Senere skænkede han den til „Föreningen för Skånes fornminnen och historia", som lod den føre til Lund[1].

Efter at de tre stykker, hvori stenen som ovenfor omtalt, og som det fremgår af afbildningen, var bleven sprængt, atter var föjede sammen med cement, blev den rejst på runestenshöjen. Des værre er nogle af runerne i linjen til venstre blevne stærkt beskadigede ved sprængningen. Hele indskriften træder i øvrigt svagt frem på den temmelig uanselige, lysegrå, grovkornede og stærkt forvitrede granitsten. På aftrykkene viser runerne sig forholdsvis langt klarere.

Stenens höjde over jorden er 3′ 10″, dens störste bredde 2′ 2″ (ved toppen 10″), tykkelsen i gennemsnit $11^1/_2$″. Runerne, der gennemgående er temmelig råt huggede, er $2^3/_4$″ til $3^3/_4$″ höje.

[1] Ovenstående meddelelser om stenens skæbne modtog jeg under et besøg i Skifarp 1876, og de bekræftedes senere fuldstændig af rektor Bruzelius. Det må derfor skyldes en forglemmelse, når han i den s. 99 nævnte afhandling „Runstenshögen i Lund" siger, at den blev sprængt straks efter fundet og brugt til bro over en grøft.

Indskriften, som først offenliggjordes af Bruzelius i „Runstenshögen i Lund“ i Samlingar till Skånes historia etc. (IV), Lund 1871, s. 150, begynder nederst i linjen til höjre med de temmelig svage, men fuldkommen sikre runer ᛏᚢ, foran hvilke der findes to punkter, af hvilke dog især det øverste er uklart på grund af de mange ujævnheder i stenen.

1/8

Skifarp-stenen.

Efter ᚢ følger et ᛘ, i hvilket staven til venstre på grund af stenens ujævnhed er noget uklar og træffer hovedstaven lidt længere nede end staven til höjre, der ligeledes er temmelig uklar i den nederste del; men navnlig aftrykkene viser aldeles tydelig, at bægge stave er huggede, og at der altså står ᛘ, ikke ᚴ (Bruzelius har også læst tumi). De følgende runer i denne linje kan ikke vække tvivl. I det tredje ord skrives ᛆ i steden for ᚽ, som Bruzelius

har. Derefter følger det tydelige þasni (således også Bruzelius), efterfulgt af to punkter, der ligger hvert på sin side af bruddet. I ᚦ er bistaven forholdsvis bred og noget kantet, og både i ᛅ og ᚾ er bistaven længere til höjre end til venstre. I det følgende ord (iftiʀ) træder ᚠ-runen meget svagt frem, og dens bistave, der ikke når ud til rammestregen, er blevne overskårne ved bruddet på toppen af stenen. I det sidste ᛦ er bistavene helt ødelagte ved sprængningen på langs. Derefter har der uden tvivl stået to punkter, af hvilke det øverste endnu ses, medens det nederste er bortsprængt. Også de to følgende runer har lidt så meget ved sprængningen, at af den første kun et stykke af hovedstaven foroven (næppe 1″), af den anden af hovedstaven forneden (næppe 2″) er lævnet. Derefter står meget klart og bestemt runerne ᛦᛅ med et tydeligt punkt foroven efter ᛅ, medens det nederste er så godt som ukendeligt. ᛦ-runens venstre bistav er usædvanlig lang og lige og løber sammen med enden af den foregående stav. I de to sidste ord træder runerne i det hele svagt frem, men er alle utvivlsomme; i filaka har det første ᛅ bistaven ualmindelig höjt oppe på hovedstaven. Efter dette ord ses kun et enkelt punkt lige over bistaven i ᛅ, med hvilken det næsten løber sammen, hvorimod det nederste er helt bortfliset. Herefter følger ᛋᛁᛅ, ikke ᛋᛁᚾ, som Bruzelius læser. Rammestregerne kan følges lidt ud over det sidste ᛅ; men der findes ingen punkter herefter.

Hele indskriften er således klar med undtagelse af navnet på den mand, efter hvem stenen er rejst. Dette navn har Bruzelius helt udeladt i sin gengivelse. Det er dog utvivlsomt, at det ender på ᛦᛅ, der endog må siges at træde stærkest frem i hele indskriften. Det er ligeledes klart, at der foran ᛦᛅ har stået to runer, af hvilke den første, som den lævnede del af hovedstaven viser, enten har været et ᛁ eller en rune med bistav på midten (dog næppe ᚦ), den anden ligeledes ᛁ eller en rune med bistav(e) foroven (næppe på midten). Skönt der således i og for sig er mange muligheder for at udfylde ᛁᛁᛦᛅ, vil der dog næppe findes mange navne på -ʀi at vælge imellem, især da det indbyrdes forhold mellem de lævnede stave snarest må bringe os til at antage den anden rune for ᛁ og til at udfylde den første ᛅ, ᚾ eller ᚼ, så at navnet altså har lydt aiʀa, niʀa eller hiʀa. For overvejende sandsynligt anser jeg det, at her har stået aiʀa, som vilde passe fortrinlig til de lævnede runespor. Derimod tror jeg ikke, at de kan udfyldes enten til ᚾᛁᛦᛅ eller til ᚼᛁᛦᛅ, skönt i hvert fald det sidste jo kunde give et ord, i hvilket også ᛦ var velbegrundet (— dansk *hare*, isl. *heri*, der forekommer som mandsnavn i Hálfs saga c. 6 og c. 8).

Jeg læser altså indskriften:

: tumi : risþi : stia(n) : þasni : ifti(ʀ) [:] [ai]ʀa : filaka [:] sia(n)

þasni er snarest en famlende (ved urigtig lydopfatning fremkaldt) skrivemåde for þansi. At indskriften ikke skyldes en øvet runerister, viser ved siden af de temmelig rå runeformer også ᛅ for ᚾ både i stin og i sin. Derimod skrives ᛅ og ᚾ rigtig i þasni.

aiʀa] Dette ellers ukendte navn, som her uden tvivl skal læses, står vist i forbindelse med oldnord. *eira*, 'skåne'. Bevarelsen af tvelyden foran *r* viser jo, at *r* ikke er oprindeligt, men opstået af *z*, så at indskriften med rette bruger ᛦ. En helt anden op-

rindelse har derimod navnet airu (genstandsform) på Hällestad-stenen II, hvor air- ikke kan stå for aiʀ-, da Hällestad-stenene nöje skelner mellem r og ʀ; airu må derfor snarest betegne udtalen *Ærru*, der stemmer med det i Landnámabók (Hauksbók s. 20^{24}) som tilnavn forekommende *erra* (*þordar* ᴇʀᴜ).

I olddansk sprogform må indskriften altså gengives:

Tomi résþi stén þannsi æftiʀ Æiʀa (Éʀa) félaga sínn.

„Tomme rejste denne sten efter sin fælle 'Ére'".

Jeg bemærker endnu, at den i Bautil som no. 1173 uden stedsangivelse afbildede skånske runesten både i sin form, i måden, hvorpå indskriften er anbragt, og i mange enkeltheder frembyder en så påfaldende lighed med Skifarp-stenen, at de ikke blot må være samtidige, men uden tvivl også tilhører samme egn — man kunde fristes til at sige skyldes samme runerister. Det tör nemlig anses for en ganske uvæsenlig forskel, at indskriften på Skifarp-stenen begynder i båndet til höjre, men på stenen i Bautil i båndet til venstre. Den sidstnævnte sten, hvis sted hverken Sjöborg (Samlingar för Nordens Fornälskare III, s. 129) eller Liljegren (Run-Urkunder no. 1451) har kunnet angive, og som jeg selv forgæves har eftersøgt på mine runologiske rejser i Skåne og ladet eftersøge, så at den synes at være forsvunden, bærer efter Bautil følgende indskrift:

ᚴᛆᛚᛁᛆ : ᚱᛁᛋᛏᛁ : ᛋᛏᛁᚾ : ᚦᛆᛆᛋᛁ ᛆᚠᛏᛁᛦ : ᛆᛁᛋᛁ : ᛒᚱᚢᚦᚢᚱ
ᛋᛁᛆ

Her er ᚱᛁᛋᛏᛁ utvivlsomt som andetsteds fejl for ᚱᛁᛋᚦᛁ, og punkterne mellem ᚦᛆᛆᛋᛁ og ᛆᚠᛏᛁᛦ er vistnok oversete. Det første ord læser Liljegren ..kalia og antager altså, at der i begyndelsen mangler et par runer; på lignende måde gengiver han det sidste navn som A..*si*..; men hele indskriften er fuldstændig bevaret, og runeristeren har ligesom på Skifarp-stenen to gange hugget ᛆ for ᚿ. Indskriften lyder nemlig:

kalia : risþi : stin : þansi : aftiʀ : aisi : bruþur sia
(n over 2nd a of kalia; n over 1st a of þansi)

kalia må læses *Galinn* (egenlig tillægsform af *gala*, der i oldsproget ofte bruges som tilnavn), og i aisi, genstandsform af aisiʀ, finder jeg et af oldsprogets *eisa*, „storme frem", dannet navneord (i lighed med *deilir, vísir* og mangfoldige andre i digtersproget forekommende ord, der betegner handlende personer). At ᛆᛁᛋᛁ skulde være fejllæsning for ᛆᛁᛦᛆ, og at denne sten altså skulde bære samme navn som Skifarp-stenen, synes mig nemlig en alt for dristig antagelse. I Olddansk gengiver jeg altså indskriften:

Galinn résþi stén þannsi æftiʀ Æisi (Ési) bróður sínn, „Galen rejste denne sten efter sin broder 'Ése'".

30. VALKÄRRA-STENEN

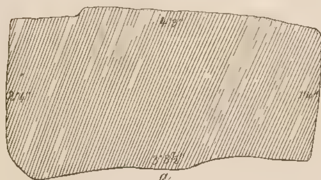
Valkärra sogn, Torna herred

(undersøgt d. 28. Juli—d. 3. August 1876 og d. 14. August 1882).

Denne især ved sin bredde og tykkelse forneden anselige sten af grovkornet, lysegrå granit stod tidligere på en mark i Valkärra, halvanden fjærdingvej nord(vest) for Lund ved vejen til Landskrona. På denne plads er den beskreven af Worm (Monum. Dan. s. 145) og senere af Sjöborg i Samlingar för Nordens Fornälskare II (1824), s. 200, hvor der tillige tav. 51—52 fig. 186 findes en ny afbildning af stenen (sml. Liljegren no. 1444). I nyere tid blev den for bedre at bevares flyttet til Lund og opstillet på runestenshöjen. Sammen med de andre runestene på dette sted er den beskreven af N. G. Bruzelius i „Runstenshögen i Lund“ i Samlingar till Skånes historia etc. (IV), Lund 1871, s. 149 f. Hverken han eller Liljegren nævner, at stenen allerede er behandlet af Worm.

Ved min undersøgelse 1876 ragede den, således som den er fremstillet på afbildningen, 5′ 7″ op over jorden. Dens störste bredde er omtr. 4′ 3″ (ved toppen lige over rammestregen 1′ 11″). Tykkelsen er forneden indtil 2′ 6″, men ved den øverste top kun $3^1/_2$″. Indskriftsiden er temmelig stærkt buet, således som nedenstående tværsnit, der er taget ud for det første ᛁ i risþi, viser (hele omkredsen er her 12′ $1^1/_2$″).

Indskriften træder i det hele temmelig svagt frem, og runerne er forholdsvis små (4″ til $4^1/_2$″ höje); men der er dog ikke tvivl om læsningen af en eneste rune, og Bruzelius har også i det væsenlige gengivet indskriften rigtig. Derimod er der ikke spor at opdage af det ansigt („en man i profil med mustascher“), som han tror at have fundet midt på stenen. Det er kun de naturlige fordybninger i den meget ujævne sten, der har skuffet ham (sml. også Valleberga-stenen). Måden, hvorpå indskriften er anbragt, störrelsen af runerne o. s. v. minder om indskrifterne på Strö-stenene.

Foran det ᛏ, hvormed indskriften begynder, findes temmelig langt nede et punkt, som aldeles har karakter af at være hugget; men et tilsvarende punkt foroven har jeg ikke

kunnet se. I ordet kamal har m-runen den runde form som hos Worm, ikke ᛘ som hos Sjöborg (og i gengivelsen hos Bruzelius, mulig af mangel på tegnet ᛘ). I bistaven i ʀ i ąsur

1/10.

Valkärra-stenen.

findes et stort hul, der må anses for en skålformet fordybning, som har været i stenen, för end indskriften blev indhugget. Efter ąsur står to punkter, af hvilke det nederste er svagere. Herefter fortsættes indskriften i en lille slutningslinje, der er overset hos Worm og læst

helt urigtig af Sjöborg, hvorimod Liljegren har sun h . ., trykt med kursiv skrift, altså efter formodning. Først Bruzelius har dog læst det hele rigtig som : ᛋᚢᚾ : ᚼᛋ :. Den svagest fremtrædende af disse runer er ᚼ; men intet af tegnene er tvivlsomt, og også de to punkter foran ᛋᚢᚾ og efter ᚼᛋ er tydelige. I sun er ᚢ forholdsvis bredt forneden, og det nederste punkt efter ᚼᛋ står tæt ind til ᛋ.

Hele indskriften lyder:

. tufa : risþi : stinạ : þisi : uftiʀ : kamal : buta : sin : uk : ạsur :
: sun : hs :

kamal ɔ: *Gamal*, der kendes som egennavn både fra Sverig og Danmark. Norsk-Islandsk har både *Gamall* og *Gamli*.

hs er forkortet skrivemåde for hans (fordi ᚼ tillige indeslutter ᛅ og ᚾ?). Til forkortelsen er der i øvrigt ingen påviselig grund, da der var mere end plads nok til at skrive ordet helt ud.

ạsur sun h(an)s må sikkert opfattes som nævneform, ikke som genstandsform. Også på Lundagård-stenen bruges sun i nævneform, efterfulgt af faderens navn i ejeform. Nöjagtig samme ordstilling som på Valkärra-stenen finder vi på Krageholm-stenen (foran s. 19) og andetsteds, f. eks. på en sten i Vada socken, Vallentuna härad, Uppland (Bautil no. 97, Liljegren no. 468, Dybeck fol. II no. 123, Upplands Fornminnesfören. Tidskr. II, s. 207 f.), hvis indskrift ender med ordene: h(a)n k[a]rþi bru at bruþur sin auk ạsa muþiʀ þiʀa, „han gjorde bro efter sin broder sammen med Åse deres moder". Valkärra-stenens sun i nævneform (for Krageholm-stenens sunʀ) stemmer godt med dens þisi og uk. Bægge disse former forekommer ligeledes på Gårdstånga-stenen II og på Lundagård-stenen, der i overensstemmelse med Valkärra-stenen også bruger óss-runen i stinạ, sinạ og ạsmut, ligesom alle tre stene har forholdsordet uftiʀ og m-runen i formen ᛘ.

I Olddansk gengiver jeg indskriften:

Tófa résþi sténa þes(s)i øftiʀ Gamal bónda sínn ok Ązurr sun hans.

„Tove rejste disse stene efter sin husbonde Gammel sammen med (i forening med) hans sön Asser".

Ifølge indskriften har Valkärra-stenen altså oprindelig hørt til et anseligt, af flere stene bestående mindesmærke, hvad der jævnlig har været tilfældet med de skånske runestene (sml. de tre Gårdstånga-stene og Lundagård-stenen, ikke at tale om Hunnestad- og Strö-monumentet). At hustruen i indskriften nævnes foran sönnen viser vistnok, at den sidste endnu var lille og umyndig. Da Asser kaldes sun h(an)s, ikke sun þiʀa, har han mulig været Toves stesön.

31–32. STRÖ-MONUMENTET (STRÖ-STENENE I–II)

Strö sogn, Onsjö herred

(undersøgt d. 6. og 12. August 1876 og d. 15. August 1882).

Worms afbildning af Strö-monumentet.

Dette storartede mindesmærke, der findes ved landsbyen Strö i Onsjö herred, omtrent en fjærdingvej nord for Trollenäs station, består af en höj, som bærer navnet Tulshöj, på hvilken der tidligere stod to runestene og fem stene uden indskrift. Strö-monumentet er mærkeligt i runologiens historie, eftersom det fremkaldte Ole Worms første forsøg på at beskrive og tolke et gammelt dansk runemindesmærke. I året 1628 udkom nemlig det lille skrift „Tulshøi sev Monumentum Strøense in Scania enucleatum ab Olao Worm D., Hafniæ, typis Salomonis Sartorii“, 16 sider i 4to. Denne afhandling, som senere med adskillige trykfejl, men i øvrigt uforandret blev optaget i Monumenta Danica s. 146 ff.[1], var dediceret til hr. Tage Tott til Eriksholm, på hvis ejendom monumentet fandtes, og hvis

[1] Kort tid efter udgivelsen af „Tulshøi“ gjorde den danske gesandt i England Palle Rosenkrantz til Krænkerup den engelske lærde Henr. Spelman bekendt med Worms skrift og udbad sig hans ytringer derom. Spelmans brev til Rosenkrantz er tillige med Worms svar föjet til afhandlingen om Strö-monumentet i Monumenta Danica s. 159 ff. (disse breve dannede indledningen til den senere brevveksling mellem Worm og Spelman og blev atter optrykte i Olai Wormii et ad eum doctorum virorum epistolæ I, 1751, s. 423 ff.).

stamfaders navn Worm trode at finde på de to runestene i Strö så vel som på Uppåkrastenen[1]. Worms beskrivelse ledsages af et prospekt af höjen med stenene, mærket F. N. R., som jeg foran har gengivet efter træsnittet i mit eksemplar af „Tulshøi", på hvilket særlig runerne viser sig langt klarere end på aftrykket i Monumenta Danica.

Ifølge Worm var höjen 24 sællandske alen lang og 4(!) alen bred. Af de syv store stene, som fandtes på den, stod tre på den østlige, tre på den vestlige side og en på midten (toppen), hvor der også var plantet et pæretræ. Den cylinderformede sten midt på höjen var mindre end de andre seks og gik i egnen under navnet „Lille Tule". Om denne sten fortalte et sagn, der var velbekendt på stedet, og som Worm meddeler, følgende: For ikke mange år siden havde en bonde i byen, da han syntes godt om stenens form, flyttet den til sit hus for at bruge den på en eller anden måde. Men den følgende nat var der blevet en sådan uro og larm i huset, at alle frygtede for, at det skulde styrte sammen. Det samme havde gentaget sig de følgende nætter, indtil et væsen havde vist sig i drömme for husbonden og hvisket ham i øret: „Før liden Tule på sit sted igen". Dette var da straks sket, og spøgeriet var hørt op med det samme. Siden den tid vedblev man at kalde stenen „Lille Tule" og höjen „Tulshöj".

Efter hvad Worm selv har udtalt, var det afhandlingen om Tulshöj, der gav stødet til hans senere omfattende studier af vore runemindesmærker[2].

Efter Worm har N. H. Sjöborg i Samlingar för Nordens Fornälskare II (1824), s. 61 ff. med tav. 9 fig. 30—32 beskrevet höjen og stenene, ledsaget af nye afbildninger, nemlig et prospekt af höjen med de syv stene og afbildninger af de to runestene. Disse sidste slutter sig imidlertid i gengivelsen af indskrifterne fuldstændig til Worm, men er omtrent dobbelt så store som hos ham, hvor runerne på grund af deres lidenhed er vanskelige at læse. Efter Sjöborgs angivelse var höjen 119 alen i omkreds, 50 alen lang og 20 alen bred. Den kaldtes „Tulles hög" efter den runde, kun en halv alen höje bavtasten på dens top, som havde navnet „Lille Tulle" på grund af sin „trubbiga (afstumpede) form; ty tuli betyder en trubbig påle". Denne „Lille Tulle", vedbliver han, er dog for længe siden ført bort af en Tage Tott og benyttet, da Eriksholm blev bygget; men nu er en anden, næsten ganske lignende sten stillet op i dens sted. Efter Sjöborgs prospekt, som dog næppe gengiver monumentet i dets virkelige tilstand, stod den gang både de seks store stene omkring höjen og „Lille Tulle" på dens top oprejste.

Ved min undersøgelse 1876 fandt jeg det stolte mindesmærke i en temmelig sørgelig forfatning, idet alle stenene med undtagelse af to (deriblandt den ene runesten) var omfaldne og runestenene i den grad dækkede med jord og overgrode med mos, at indskriften på den omfaldne sten var fuldstændig ukendelig. Höjen, der var stærkt sammensunken, var omtr. 240 fod

[1] Se min afhandling „Om undersøgelsen og tolkningen af vore runemindesmærker" i Universitetets indbydelsesskrift i anledning af kongens fødselsdag d. 8. April 1895, s. 21 ff.

[2] Caroli Ogerii Ephemerides sive iter Danicvm, Svecicvm, Polonicvm. Lvtetiæ Parisiorvm 1656, s. 66 f.: Dum Legatus Poloniæ nostrum inuiseret, adij ego interim Medicum Wormium, qui mihi libros suos de lingua Danica et Gothica communicauit, exemplumque dedit monumenti veteris familiæ Totticæ, vnde illi consilium sumptum fuerat plura de litteris ac moribus Gothicis scribendi, et amplius inquirendi.

i omkreds, 85 fod lang og 45 fod bred, hvad der nogenlunde stemmer med de af Sjöborg opgivne mål. Hosstående prospekt viser monumentet, således som jeg den gang forefandt det.

Prospekt af Strö-monumentet.

Efter at runestenene var omhyggelig rensede, trådte indskrifterne dog i det hele godt frem, så at læsningen af indskriften på den brede, rejste sten ikke voldte nogen som helst vanskelighed, hvorimod indskriften på den smallere, omfaldne sten på flere steder vakte tvivl, som det først lykkedes mig at løse, da jeg nogle dage senere atter besøgte Strö for at afslutte undersøgelsen, som denne gang blev foretaget i meget klart og for så vidt heldigt vejr. Derimod blæste det ved bægge besøg så stærkt, at det var umuligt at tage aftryk på sædvanlig måde. Ved den sidste undersøgelse lykkedes det mig dog ved at fastgöre en stor solskærm til den smalle sten, således at den optog vinden, at tage en række overordenlig gode aftryk af alle mere eller mindre tvivlsomme steder i denne indskrift.

I August 1882 undersøgte jeg endelig på ny mindesmærket i Strö under de heldigste forhold og kunde ved den lejlighed sammenligne mine afbildninger og mit manuskript med originalerne. Noget nyt udbytte bragte denne undersøgelse dog ikke; men den bekræftede fuldstændig alle de tidligere iagttagelser.

Strö-stenen I.

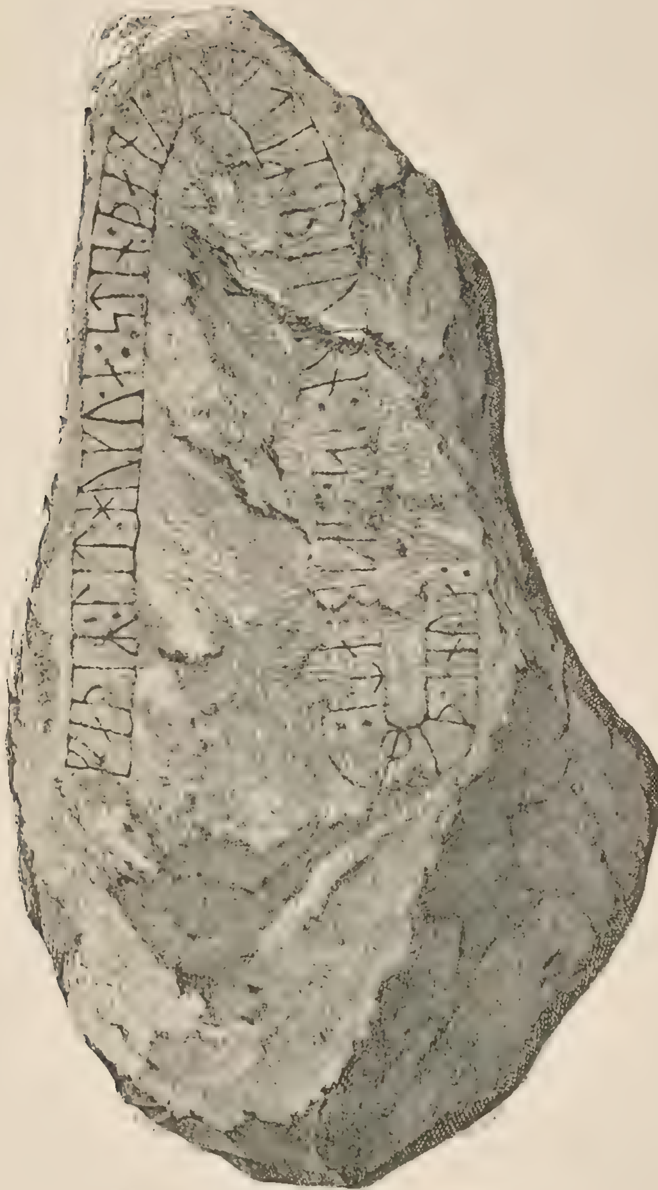
Denne sten, der består af lysegrå granit, som på nogle steder falder i det rødlige, er 5′ 9″ höj over jorden. Dens störste bredde er 5′ 4″, den störste tykkelse (ved foden)

3′5″ (ved toppen 1′5″). Formen ses af omstående tværsnit, der er taget over ᛏ i lit i begyndelsen af indskriften og over ᛁ foran uikiku i dens slutning. Runerne er i gennemsnit mellem $4^1/_2$″ og $5^1/_2$″ höje (det første ᚱ og det sidste ᚢ i bruþur 6″).

Strö-stenen I.

Indskriftens læsning frembyder ingen som helst tvivl eller vanskeligheder. Kun den første rune (ᚠ) er beskadiget ved en lille afflisning, som helt har borttaget den øverste bistav og toppen af hovedstaven indtil den anden bistav, der begrænser afflisningen. At

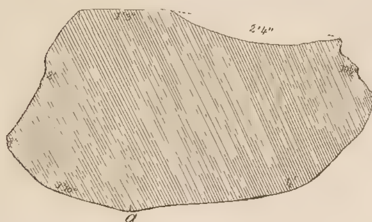

$^{1}/_{10}$.

Strö-stenen II.

runen har været ᚠ og ikke ᚴ, viser ikke blot indskriften på den anden Strö-sten, som begynder med samme navn, men også formen af den lævnede nederste stav, der er alt for lang ($3^1/_4$") til at kunne være bistav i ᚴ. En naturlig fordybning i stenen mellem de to punkter efter uftiʀ kan få en vis lighed med et hugget punkt. I ordet bruþur går en afflisning hen over den nederste del af uþ, som dog endnu tydelig kan følges. I nur er ᚱ forholdsvis bredt ($2^3/_4$" forneden, godt 2" foroven). I uarþ står bistaven i ᚱ på grund af sin plads frit uden at berøre rammestregen. Det samme gælder bistaven

i det sidste ᚴ i ordet uikiku, der heller ikke når ud til rammestregen, men hviler på en lille derfra udgående bue. Noget lignende iagttages ikke ved ᚱ i uarþ. Over toppen af det sidste ᚢ böjer rammestregen sig op i en lille bue. Den måde, hvorpå så vel det sidste ord som overhovedet hele indskriften er anbragt, gör et meget malerisk indtryk.

Medens begyndelsen af indskriften i det hele er nogenlunde rigtig gengivet hos Worm, er dens slutning fuldstændig forvansket, idet der i steden for ᛁ : ᚢᛁᚴᛁᚴᚢ : læses ᚼᚱᚠᚠ. Slutningen af båndet med de tre sidste runer ᛁᚴᚢ er nemlig overset, ᛁ : er læst som ᚼ, ᚢ som ᚱ og ᛁᚴ sammen med nogle af de mange naturlige ujævnheder i stenen som ᚠᚠ. Når man omhyggelig undersøger stenen og aftrykket, viser det sig, at denne læsning ikke er så ubegribelig, som det mulig ved første öjekast kunde synes. Allerede Sjöborg har dog gjort indvendinger mod Worms læsning og tolkning (Samlingar II, s. 61 ff.), idet han mener, at der i steden for ᚼᚱᚠᚠ snarere skal læses ᛁᚢᛁᚴ (de tre sidste runer har han altså overset ligesom Worms hjemmelsmand[1]). Først Werlauff har imidlertid i Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed I (1832), s. 293 efter en afskrift, der var meddelt ham af en unævnt svensk lærd, og som kun indeholder to större væsenlige fejl, nemlig uftir med ᚱ for ᛦ og bruþir (ved trykfejl?) for -ur, tolket hele indskriften rigtig.

Indskriften, i hvilken ordene adskilles ved to punkter, der også bruges ved slutningen, men ikke ved begyndelsen af indskriften, lyder:

faþiʀ : lit : hukua : runaʀ : þisi : uftiʀ : ąsur : bruþur : sin : is : nur : uarþ : tuþr : i : uikiku :

faþiʀ bruges her som egennavn ligesom det ofte forekommende *Bróðiʀ*. Også senere forekommer navnet *Fadhir*, *Father*, *Fader* ret almindelig i Svensk og Dansk.

nur ɔ: *norr* (for *norðr*), 'nordpå'; skrivemåden nur kendes også fra andre runestene.

[1] I indberetningerne fra 1624 til Ole Worm fra de skånske præster (håndskrift i rigsarkivet, tidligere no. 35 4to blandt de Rostgaardske håndskrifter i universitetsbiblioteket) findes der om Strö-stenene kun følgende bemærkning: „End findis ved Strö nogle store Steene oc udi dennem nogle Rune-Bogstaffue, huilke M: Bertel tilforne skal haffue exciperet (!) oc indført". Afbildningen hos Worm af Strö-monumentet skyldes altså vel hans ven og runologiske medarbejder i Skåne Bertel Knudsen.

På Olddansk gengiver jeg indskriften:

Faðiʀ lét hoggwa rúnaʀ þes(s)i øftiʀ Ązur bróður sinn, es norr warð déðr í wíkingu.

„Fader lod hugge disse runer efter sin broder Asser, som døde nordpå i viking".

Strö-stenen II.

Denne sten, der i modsætning til den først beskrevne ligger omfalden med indskriftsiden vendt opad og altså kan ses i sin hele længde, består ligeledes af lysegrå, rødlig granit. Den er 8′ 1″ lang og 4′ 8″ på det bredeste. Tykkelsen kan ikke angives nöjagtig, da en del er skjult i jorden; omtr. 2′ er synlig over denne. Runerne er i gennemsnit 5″ (de sidste kun $4^1/_2$″) höje.

Efter de tidligere læsninger af og meddelelser om denne indskrift nærede jeg ikke stort håb om, at det vilde lykkes mig at komme til noget tilfredsstillende resultat. Uden at have undersøgt stenen kunde man nemlig med sandsynlighed formode, at på Worms afbildning, der har ᚠᛆᚦᛁᛦ : ᛚᛁᛏ : ᚼᚢᚴᚢᛆ : ᛋᛏᛆᚿ : ᚦᚢᛋ : ᚢᚠᛏ : ᛏᚢᚦᚱ : ᚽᚠ : ᛆᛒᛆ, næppe mere end de tre eller höjst fire første ord og mulig det sidste var nogenlunde rigtig læste, og Sjöborg havde i sine Samlingar II, s. 62 erklæret, at kun de fem første ord hos Worm, som han gengiver Fadir lit hugva stan dus, endnu kunde læses, men at hele resten var udslettet. At også þus og sandsynligvis stan måtte være urigtig gengivne, kunde man på forhånd formode.

Den store mængde ujævnheder, som findes i stenen, gör i forening med forvitringer og anden overlast, som indskriften har været udsat for, at denne på mange steder træder meget svagt og utydelig frem. De fire første ord og de to første runer i det derefter følgende þani er dog forholdsvis klare og tydelige. Noget svagere står ni. De to punkter herefter så vel som de følgende ord uftiʀ : biurn : is : træder i det hele svagt frem; men der er dog ingen som helst tvivl om læsningen, og alle runerne viser sig også sikre på aftrykkene. Svagest er punkterne efter ni og det følgende uf, navnlig ᚠ, hvis hele form dog endnu sikkert kan følges. Navnet biurn er utvivlsomt; men særlig ᚱ træder svagt frem på grund af en fremstående knude, der løber over den øverste del; runen kan dog endnu følges helt og viser sig også tydelig på aftrykket.

Det efter is: følgende ord skib så vel som punkterne derefter træder ligesom de foregående ord svagt frem. Dog kan kib endnu følges meget tydelig, medens den øverste og mellemste del af ᛋ viser sig svagere på grund af en fremstående knude i stenen, hvori disse stave er huggede. Under heldige forhold kan hele den mellemste del dog endnu tydelig følges over knuden, medens af staven til venstre kun den øverste del viser sig klart. Det er vel b i skib sammen med ᛆ i det følgende ati, der genfindes i Worms aba, medens den øvrige del af indskriften er helt overset hos ham, hvad der jo er et yderligere bevis på, hvor utydelig den viser sig under almindelige forhold. Af alle runer så vel i ati som i det følgende miþ kan dog ingen give anledning til nogen som helst virkelig tvivl, og hele ordet miþ må endogså siges at stå forholdsvis klart og skarpt. Med dette ord drejer

indskriftbåndet om på samme måde som på den første Strö-sten, og herefter følger endnu et ord med fire runer og to punkter efter, som afslutter indskriften. Af de fire runer i slutningsordet er de to mellemste (ᚾᚢ) sikre, og det samme tör siges om den sidste, der kun kan læses ᛅ, da både bistaven og nederste del af hovedstaven er utvivlsomme. Derimod er bistaven i den første rune meget utydelig; men der findes dog så sikre spor deraf, navnlig lige inde ved hovedstaven og oppe ved rammestregen, at vi ikke kan være i tvivl om, at her må læses ᚴ. Dette bekræftes fuldstændig af aftrykket og fremgik også med sikkerhed af min undersøgelse 1882.

Indskriftbåndet er anbragt på samme måde som på den første Strö-sten, kun med en forskel, der er begrundet i bægge stenes naturlige form. Som på den første sten bruges også her to punkter ved slutningen, men ikke ved begyndelsen af indskriften, der altså lyder:

faþiʀ : lit : hukua : stin : þani : uftiʀ : biurn : is : skib : ati : miþ : knua :

þani] den yngre og sjældnere form for þansi, þasi o. s. v. forekommer også på enkelte andre af vore runestene (Øster Alling-stenen o. s. v.; se II, s. 169).

knua, som jeg ligeledes har formodet på Gårdstånga-stenen I (se foran s. 62), er et temmelig sjældent navn, der dog også kendes fra oldsproget (*Knúi* Grottasǫngr v. 14 med Bugges bemærkning).

Med indskriftens slutning is skib ati miþ knua kan jævnføres is ati ain sir skib, „som ene (for sig) ejede (et) skib“ på en sten i Svingarns socken, Åsunda härad, Uppland (Dybeck fol. I no. 100, E. Brate och S. Bugge, Runverser, s. 138 f.). Man tör vel heraf slutte, at et skib i reglen ejedes af to eller flere i forening som her af Björn og Knue.

I olddansk sprogform må indskriften gengives:

Faðiʀ lét hoggwa stén þanni øftiʀ Biorn, es skip átti með Knúa.

„Fader lod hugge denne sten efter Björn, som ejede skib sammen med Knue“.

Indskrifterne på Strö-stenene viser, at de er rejste af *Fader* efter to mænd, af hvilke den ene var hans broder, den anden hans frænde eller ven. Om den første siger indskriften udtrykkelig, at han var død på et vikingetog, og det samme tör man efter udtrykket i indskriften måske også antage om den anden. Som det ofte var tilfældet, har ingen af dem altså hvilet på det sted, hvor stenene til deres minde blev rejste. For at mindesmærket efter de døde kunde blive så stort og anseligt som muligt, lod Fader runestenene rejse på en ældre höj fra sten- eller bronzealderen, og han har uden tvivl også benyttet flere af de stene, som oprindelig hørte til höjen. Sikre eksempler på, at man har sat et mindesmærke fra vikingetiden i forbindelse med ældre mindesmærker, kender vi jo også andetsteds fra (sml. f. eks. Bække-stenen II og Glavendrup-stenen; se II, s. 86 ff. og s. 374 f.).

---

33. UPPÅKRA-STENEN (HJÄRUP-STENEN)

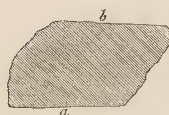
Hjärup, Uppåkra sogn, Bara herred

(undersøgt d. 5. og 7. August 1876).

Ligesom i Worms tid står denne sten på den lille by Hjärups grund (lidt vest for Uppåkra, en halv mil sydvest for Lund) på en mark, som ved min undersøgelse tilhørte bonden Mons Olson. Da jeg første gang besøgte stenen, fandt jeg den meget dybt nedsunken i jorden, så at nogle runer af indskriften var skjulte på bægge sider. Efter at jorden var gravet bort omkring den og stenen renset, viste hele indskriften sig meget tydelig.

Et i egnen meget udbredt sagn, der fortaltes mig enslydende af to forskellige mænd fra Hjärup, lød således: „En tidligere ejer flyttede stenen fra marken for at bruge den som bygningsæmne; men der blev da et sådant spøgeri med stöj og larm på gården, at stenen atter måtte bringes tilbage til sin gamle plads“. Mons Olson kendte også sagnet om stenens flytning til gården; men han meddelte tillige, at den i de 40 år, i hvilke han havde ejet gården, havde stået på sin plads, så at det i al fald måtte være sket i en af hans formænds tid. En tjænestekarl fra Hjärup, der ved mit første besøg påviste mig det sted på marken, hvor stenen stod, fortalte mig ligeledes sagnet om dens flytning og var ganske sikker på, at det forholdt sig rigtig dermed, da det var sket, medens hans morbroder tjænte på gården. Den var efter hans beretning kun flyttet en eftermiddag og en nat; ti om natten blev der en stöj, som om en hel eskadron husarer med trommer og klirrende våben stormede løs på gården, og stenen blev derfor næste dag flyttet tilbage til sin tidligere plads.

Det til Uppåkra-stenen knyttede sagn har jo en så iöjnefaldende lighed med det sagn, som Worm meddeler om den til Strö-monumentet hørende sten, der stod på höjens top, at der næppe kan være tvivl om, at det er sagnet om flytningen af „Lille Tule“, der i langt senere tid er bleven overført på stenen i Hjärup. En sådan sagndannelse kunde så meget lettere finde sted, som Worm ved urigtig læsning og tolkning af indskriften på Uppåkrastenen havde sat denne i forbindelse med Strö-stenene og derfor i afhandlingen om dem og senere i Monumenta Danica havde behandlet den sammen med Strö-stenene (Monum. Dan. s. 153 f.). I Monum. Dan. s. 208 giver han den dog også et

særskilt nummer med henvisning til behandlingen under Strö-stenene. Worms omtale af Uppåkra-stenen på to forskellige steder i Monumenta har imidlertid forledet N. H. Sjöborg til i Samlingar för Nordens Fornälskare III (1830), s. 128 f. at göre den til to stene (!).

1/8.

Uppåkra-stenen A.

Stenen, der består af grå, rødkornet granit, har, som foranstående tværsnit, der er taget over begyndelsen af indskriften, viser, en firkantet form. Den bærer indskrift både på forsiden (*a*) og på bagsiden (*b*). Således som den er fremstillet på afbildningen, rager den 4′ 4″ op over jorden. Dens störste bredde er 1′ 10″, tykkelsen omtrent 1′. Runernes

höjde er på forsiden fra omtr. 5″ (i begyndelsen af første linje) til $3^{1}/_{2}$″ (i slutningen af anden linje), på bagsiden mellem 4″ og næppe 3″.

Runerne er i det hele taget temmelig grundt indhuggede, men giver ikke på noget sted anledning til tvivl om læsningen. De enkelte ord adskilles ved et lille skråtliggende kors, som derimod ikke bruges ved begyndelsen og slutningen af linjerne.

Uppåkra-stenen B.

Indskriften begynder i linjen til höjre på forsiden. Derefter følger linjen til venstre i samme retning, medens på bagsiden ordet i sidste linje løber i flugt med (i modsat retning af) første linje. Med hensyn til læsningen bemærkes følgende:

Efter ordet si sidst i anden linje på forsiden var der meget god plads til det manglende ᚱ, og da der her findes en afskalning, som har borttaget et stykke af ramme-

stregernes forbindelseslinje, kunde man formode, at ᛅ virkelig havde stået her; men vi måtte i så fald vente at finde et sikkert spor i det mindste af bistaven til venstre. Da et sådant ikke kan opdages, tör vi slutte, at ᛅ-runen med forsæt er udeladt for symmetriens skyld, eftersom linjen til venstre ellers vilde strække sig ud over første linje. Dette bestyrkes også deraf, at s-runen i si(n) af hensyn til pladsen har formen ᛋ, medens der ellers bruges ᛌ, og står meget tæt ved det foregående skilletegn, og at de to ᛁ-runer i slutningen af første og anden linje løber ud i hinanden lige ved enden af den midterste rammestreg.

Efter ordet tuþr på bagsiden findes der ikke spor af runer eller rammestreg, som netop ender ved foden af ᚱ-runens bistav, eller skilletegn, og indskriften kan aldrig have været længere, end den nu er. Det beror derfor på ren fantasi, når Worm efter tuþr har ordet arf (på afbildningen nærmere ᛅᚱᚠ) med skilletegn foran og efter. Dette ord synes ganske vilkårlig at være tilföjet af Worm, for at han kunde bringe slutningen af indskriften på Uppåkra-stenen i overensstemmelse med slutningen af indskriften på Strö-stenen I, hvor han ligeledes efter ordet tuþr læste ᛅᚱᚠᚠ (i steden for ᛁ : ᚢᛁᚠᛁᚠᚢ :). I de indberetninger, som 1624 sendtes Worm fra de skånske præster, findes en gengivelse af indskriften på Uppåkra-stenen ved præsten Hans Hansen, hvori ordet arf mangler[1]. Det er heller ikke Hans Hansens afskrift, der ligger til grund for Worms afbildning af Uppåkra-stenen, men snarere en tegning af Bertel Knudsen (sml. foran s. 110 not. 1). At ordet arf ikke står på stenen, har også N. H. Sjöborg bemærket efter egen undersøgelse (Samlingar III, s. 129). I Run-Urkunder no. 1439 optager Liljegren det dog endnu efter Worm.

Indskriften lyder altså:

(A) nafni × risþi × stin × þasi
aftiʀ × tuka × bruþur × si
(B) han × uarþ × uistr
tuþr

nafni som egennavn er velkendt fra Danmark.

I olddansk sprogform gengiver jeg indskriften:

Nafni résþi stén þasi æftiʀ Tóka bróður sinn. Hann warð westr dóðr.

„Navne rejste denne sten efter sin broder Toke. Han døde vestpå (på et Englandstog)“.

At der ikke, som Worm antog, er nogen som helst forbindelse mellem Strö-stenene og Uppåkra-stenen, fremgår jo klart af deres indskrifter. Det eneste slægtskab, der kan påvises imellem dem, er, at de uden tvivl alle tre er rejste efter mænd, der omkom på vikingetog, og at de alle tre må være omtrent samtidige, idet de med et rundt tal må henføres til tiden omkring år 1000. Snarest må de alle rykkes lidt ned i det 11. årh.

[1] Håndskrift i rigsarkivet (tidligere no. 35 4to blandt de Rostgaardske håndskrifter i universitetsbiblioteket) bl. 18 i beskrivelsen af „Bare herit“; sml. (P. F. Suhms) Samlinger til den Danske Historie I, 1 (1779), s. 131.

34. FOSIE-STENEN

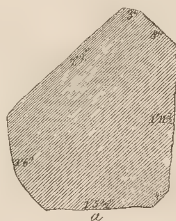
Fosie sogn, Oxie herred

(undersøgt d. 15. September 1876 og d. 12. August 1882).

I Worms tid fandtes denne anselige runesten, der består af lysegrå, rødlig granit, vistnok omtrent på samme sted som nu. Den lå nemlig den gang omfalden ved „kroen" i Fosie (Monum. Dan. s. 204)[1], medens den nu er opstillet i en lille køkkenhave ved et „gadehus" i landsbyen, ikke langt fra præstegården.

Stenen er ikke optaget i Bautil, men omtales hos Sven Bring, Dissertatio de territorio Oxie (resp. Olof A. Barohn), Londini Goth. 1754, s. 8 ff. med gengivelse af afbildningen hos Worm. Den fandtes den gang ligesom nu „i køkkenhaven ved en husmandsbolig". En ny afbildning af stenen offenliggjordes i „Antiqvariska Anteckningar, hvaraf första stycket.... under inseende af Ebbe Sam. Bring kommer att offentligen försvaras af C. A. Holm, Lund 1834" tav. I fig. 2. På denne afbildning, der er udført efter en tegning af Boström, er flere af fejlene hos Worm rettede. Indskriften gengives her således (s. 8): „A . . . irnrisþistinþansaaftiriugrkfilakisintrikkuþan d. ä. A . . . irn (må hända *Arimbirn*) reste denna sten efter Jugrk, sin följeslage, en tapper man".

Ved min undersøgelse 1876 fandt jeg stenen omgiven af nogle stikkelsbærbuske og den nederste del af indskriften skjult af jorden. Buskene måtte derfor omhugges og en betydelig mængde jord opgraves, for at stenen kunde vise sig, således som den er fremstillet på min afbildning. Den rager her 6′ 6″ op over jorden. Den flade, hvor indskriften findes, er 1′ 10″ på det bredeste (over ᚢ i kuþan), 1′ 2″ ved toppen. Denne flade er, som hosstående tværsnit, der er taget lige under indhugget ud for hovedstaven af þ i risþi, viser, noget smallere end den modsatte flade (bagsiden), der tillige er langt glattere end indskriftsiden og derfor tilsyneladende havde været bedre skikket til at benyttes af runeristeren. Når han alligevel har valgt den smallere, på grund af de mange ujævnheder vanskeligere flade, skyldes det uden tvivl æsthetiske hensyn, da den glatte bagside på midten har

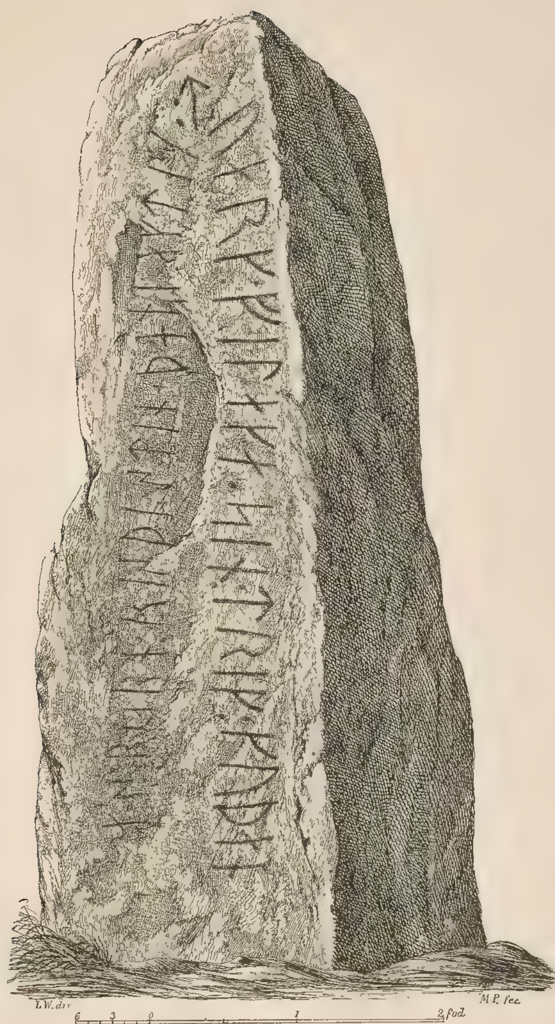
[1] „Oxeorum Provincia polità superbit Malmogiâ, quæ etiam in suo districtu, non procul ab urbe, parochiâ Fossensi, pulcrum tenet monumentum aliunde ad Rusticorum compotatoriam exornandum tabernam, ubi Andria et Syssitia celebrare solent, translatum".

et stærkt indhug, svarende til det mindre på indskriftsiden ud for ᚾ i stin, og derfor ikke var tilstrækkelig malerisk til at benyttes som indskriftside (sml. dog f. eks. Hjærmind-stenen i Jylland, hvor lignende hensyn ikke kan have gjort sig gældende ved valget af indskriftsiden, men hvor bagsiden rigtignok også er benyttet til en billedlig fremstilling; se II, s. 143).

Indskriften, der løber i et bueformet bånd fra venstre til höjre (ligesom på Gårdstånga-stenen i Flyinge og på Nöbbelöf-stenen i Ljunits herred, med hvilke to stene Fosie-stenen også i det ydre har en del til fælles), er i det hele taget temmelig råt indhugget og træder på mange steder i linjen til venstre meget svagt frem. I linjen til höjre er alle runer derimod endnu forholdsvis vel bevarede og en del större (5" höje i gennemsnit) end i linjen til venstre.

Rammestreg synes af og til at kunne skimtes et lille stykke i begyndelsen af indskriften ved toppen af runerne (over de to første ord og den første rune i det tredje); men da den ikke danner en sammenhængende linje, da runerne i ᚱᛁᚾᚦᛁ, særlig det sidste ᛁ, går et stykke op over den tilsyneladende rammestreg, og da vi på de øvrige steder, hvor indskriften er fuldkommen tydelig, intet spor finder af rammestreg hverken ved toppen eller foden af runerne, kan de tilsyneladende spor af rammestreg i begyndelsen af indskriften ikke anses for andet end naturlige ujævnheder og forvitringer i stenen, så at vi må antage, at indskriften ligesom på Fuglie-stenen II ikke har været omsluttet af rammestreger.

Utydeligst i hele indskriften er det første ord, der hos Worm gengives ᛅᚱᛉ. Her er dog kun den anden rune læst rigtig som ᚱ. Denne rune er temmelig smal i den nederste del, særlig i sammenligning med de følgende forholdsvis brede ᚱ-former, og en lille udflisning på midten giver den en vis lighed med ᚢ; men den oprindelige, aldeles regelmæssige ᚱ-form kan endnu tydelig følges. Den sidste rune i ordet er sikkert ᛅ, ikke ᛉ. De uregelmæssige afskalninger ved runens top er hos Worm opfattede som stave, medens den tydelige bistav midt på runen er overset. På E. Brings afbildning gengives disse to runer rigtig som ᚱᛅ. Hvad der står foran ᚱᛅ kan uagtet utydeligheden endnu sikkert følges: $1^1/_2$" foran ᚱ ses en större ret stav, hvis øverste og nederste del er forvitret, og på hvis midte der endnu findes sikre spor af en bistav, som gör den til ᛅ. Bistavens venstre side synes sammen med afflisningerne ved stavens top hos Worm at være opfattet som bistavene i hans ᛅ. $1^1/_4$" foran dette ᛅ ses atter en ret stav med stærke udflisninger foroven og forneden, men uden spor af bistave, som den ringe afstand fra ᛅ også gör usandsynlige. Denne stav, der således må opfattes som ᛁ, er sammen med afflisningerne ved dens top og fod hos Worm bleven til forbindelseslinje mellem de rammestreger, som findes på hans afbildning, men ikke på stenen selv. Foran ᛁ kan endnu følgende runestave, der helt er oversete hos Worm, sikkert følges: 2" fra midten af den sidstnævnte rette stav (ᛁ) og $2^1/_4$" fra dens top ses en noget skråtliggende stav med så stærke udflisninger og forvitringer på bægge sider, at runen er bleven meget utydelig, særlig i den nederste halvdel; derimod kan den øverste halvdel endnu sikkert følges og gör i forening med formen af udflisningerne ᛒ utvivlsomt, hvad også sammenhængen kræver. 2" fra toppen og 3" fra foden af denne runes hovedstav ses i samme retning som den et utvivlsomt ᚾ (af samme form som i det følgende

1/10.

Fosie-stenen.

risþi og stin, men lidt bredere end dem, medens i linjen til höjre sin skrives med ᛋ). Mellem ᛒ og ᛋ findes nogle ujævnheder, men ingen runestav. Endelig følges endnu 2" foran det nævnte ᛋ og i samme retning som det den sidste synlige stav, 3½" lang, med en tydelig fremtrædende bistav temmelig höjt oppe (1¼" fra toppen, 2¼" fra foden), som gör det sikkert, at vi her har runen ᛅ. Foran denne rune spores ingen flere huggede linjer. Det navn, med hvilket indskriften begynder, må altså efter de lævnede runespor, så vidt jeg kan se, med fuldkommen sikkerhed siges at være ᛅᛋᛒᛁᛅᚱᚾ. Da bistaven i det sidste ᛅ som foran nævnt er meget svag, bemærker jeg endnu udtrykkelig, at denne rune ikke kan forenes med det foregående ᛁ til ᚢ, så at en læsning asburn altså er utilstedelig. De to nævnte stave er utvivlsomt hovedstave i to runer. I steden for runen ᛅ i navnets begyndelse tilsteder de lævnede spor heller ikke at læse nogen form af óss-runen (hverken ᚭ, ᚮ eller ᚬ). På E. Brings afbildning gengives navnet således: ᛅᛍ!↓ᛁᚱᚾ. Skönt kun den første og de to sidste runer her er fuldkommen rigtig gengivne, har han dog kunnet følge alle runer i navnet, og fejlene lader sig let forklare efter de foranstående bemærkninger om de enkelte tegn.

Hvad jeg her har meddelt om læsningen af det første, meget utydelige navn i begyndelsen af indskriften, blev nedskrevet 1881 samtidig med udførelsen af den foranstående afbildning på grundlag af undersøgelsen 1876. Da denne undersøgelse imidlertid foretoges under mindre gunstige vejrforhold, så at heller ikke aftrykkene blev så heldige, som jeg kunde ønske, besøgte jeg på ny Fosie 1882. Den fornyede undersøgelse i løbet af en hel dag i det prægtigste sommervejr bekræftede imidlertid fuldstændig alle mine tidligere iagttagelser, og på de nye aftryk, som jeg tog ved den lejlighed, træder hele navnet asbiarn så tydeligt frem, at ikke en eneste rune kan vække tvivl. I b-runen, hvis bistave når helt ind til midten af hovedstaven, kan hele den øverste bistav endnu følges aldeles sikkert, og også i det sidste ᛅ træder bistaven meget klart frem.

Med hensyn til den øvrige del af indskriften bemærkes:

Efter ᚾ findes et par fordybninger, der dog ikke kan opfattes som punkter, hvorimod der imellem dem ses et temmelig svagt fremtrædende, men sikkert hugget lille skråtliggende kors. Derpå følger et ᚱ, hvis øverste del er stærkt forvitret, medens de følgende runer ᛁᛋᚦᛁ vel er noget svage, men fuldkommen sikre og tydelige. ᛋ-runen er forholdsvis smal, og dens höjre stav ligger i en afskalning, hvori også de følgende ni runer (til og med ᚾ i þani) er huggede. Denne större afskalning, der også løber langs med toppen af de tre runer, der følger efter ᚾ i þani, har altså været til stede, allerede da indskriften blev hugget. Hvad der er sagt om runerne ᛁᛋᚦᛁ gælder også ordet ᛋᛏᛁᚾ, i hvilket ᛋ ligeledes er meget smalt; en skøre, der løber langs med staven til venstre, giver det dog let udseende af at være lidt bredere, end det i virkeligheden er, hvad der især viser sig tydelig på aftrykket. Som skilletegn foran og efter stin bruges ×, der dog særlig på det første sted træder svagt frem; men dets form kan endnu tydelig følges på bægge steder. Kraftigere end de foregående ord står þani. Den ved den store afskalning fremkaldte ujævnhed i stenen mellem ᚾ og ᛁ har bevirket, at den sidste rune hos Worm er læst ᚢ for ᛁ (hans

oprindelige tegning har vel haft et omvendt ᚢ (ᚢ), der stiltiende er rettet på hans træsnit), medens den er bleven ᚼ på E. Brings afbildning (i teksten læses det følgende ᛅ dobbelt); ᛅ-runen har ligesom ᛅ i asbiarn bistaven höjt oppe på hovedstaven. Det følgende skilletegn er svagt; men der er ingen tvivl om, at det her ligesom efter de tre foregående ord har formen ×, ikke :, der bruges i det følgende. Hos E. Bring udelades alle skilletegn, hvorimod Worm overalt har to punkter. I aftiʀ er alle runer utvivlsomme, men de to første træder lidt svagere frem, og toppen af hovedstaven og den øverste bistav i ᚠ, der ligesom de to foregående runer når lige ud til afflisningen, er lidt beskadigede. Også bistavene i ᛦ er svage, men kan endnu sikkert følges. Kraftige og tydelige står derimod de to punkter mellem aftiʀ og det følgende ord, der begynder med et forholdsvis stærkt fremtrædende ᛏ. Den følgende rune er et utvivlsomt ᚢ, hvis top er noget forvitret, så at forbindelsen mellem hoved- og bistav er lidt utydelig. Derefter følger et sikkert ᛅ. Da bistaven til venstre imidlertid ikke træder meget stærkt frem, og den til höjre er en del udfliset ved enden, kan runen få en vis lighed med et ᚴ, hvad der dog er rent tilfældigt. Efter ᛅ følger et meget klart og tydeligt, men noget uformeligt (foroven $1^3/_4$", forneden $2^1/_2$" bredt) ᚱ. Den sidste rune i ordet (ᚴ) står ligesom den første (ᛏ) og det foregående ᚱ kraftig og giver ikke anledning til nogen tvivl. Herefter følger to punkter. Hos Worm er meget vilkårlig det første ᛏ læst som ᚢ, en ujævnhed i stenen mellem det og ᚢ opfattet som ᛅ, ᚢ som ᚠ, og efter det sidste ᚴ (hos Worm ᚠ) er endnu læst ᛅ, så at han har fået et navn ᚢᛅᚠᛅᚱᚠᛅ for indskriftens ᛏᚢᛅᚱᚴ. Langt nærmere ved dette ligger ᛁᚢᚠᚱᚠ (den nederste bistav i ᚠ meget uregelmæssig og i teksten, der har iugrk, rigtig gengivet som ᚴ) på E. Brings afbildning.

De følgende ord er i virkeligheden så tydelige, at de ikke trænger til nærmere omtale. Jeg bemærker derfor kun, at det øverste punkt efter filaka træder meget svagt frem (lige ud for ᛅ-runens bistav), og at s-runens venstre stav i sin med en lille spids løber neden for midtstaven. At ujævnhederne i stenen også i den sidste tydelige del af indskriften har kunnet forvirre læsningen på Worms tid, viser imidlertid hans ᚠᛅᚦᛅᚠᛅ for ᚠᛁᛚᛅᚴᛅ og ᛏᚱᚢᚴ for ᛏᚱᛁᚴ. Til den sidste fejl frembyder stenen selv dog ingen som helst grund, og den beror derfor snarere på Worms egen rettelse end på hans hjemmelsmands gengivelse. På E. Brings afbildning er de to sidstnævnte ord læste rigtig, når undtages, at den har ᛁ i steden for det sidste ᛅ i filaka.

Hele indskriften må altså læses:

asbiarn × risþi × stin × þani × aftiʀ : tuark : filaka : sin : trik : kuþan

asbiarn i nævne- og genstandsform for det sædvanlige -biurn udgår naturligvis fra ejeform biarnaʀ; biarn i genstandsform forekommer også på Lundhöj-stenen på Bornholm og på en sten i Nora, Bromma socken, Sollentuna härad, Uppland (Dybeck fol. II no. 29, Upplands Fornminnesfören. Tidskr. I, 2, s. 16 f., E. Brate och S. Bugge, Runverser, s. 339 f.). Ligesom på Fosie-stenen skrives asbiarn i nævneform i den latinske indskrift på runeligstenen i Føvling (IV, s. 35).

þani skrives også på Strö-stenen II (foran s. 112).

tuark må uden tvivl læses *Dwærg*. Som mandsnavne forekommer jo også både *Fundinn* og *Hornbori* (på Bække-stenen I og Kallerup-stenen), der bægge kendes fra oldsproget som dværgenavne. Fra først af har *dwærgʀ* naturligvis været brugt som tilnavn.

I olddansk sprogform lyder indskriften:

Ásbiarn résþi stén þanni æftiʀ Dwærg, félaga sínn, dræng góðan.

„Asbjörn rejste denne sten efter sin fælle Dverg, en god svend“.

---

35. FUGLIE-STENEN II

Fuglie sogn, Skyts (Skjuts) herred

(undersøgt d. 16. September 1876 og d. 11. August 1882).

Ligesom i Worms tid (Monum. Dan. s. 203) står denne sten på en anselig höj (nu 11 fod höj, idet toppen er afgravet, og 61 fod i tværmål fra Nord til Syd) lige ved Fuglie kirke (omtr. $2^1/_2$ mil syd for Malmø og $1^1/_4$ mil nord for Trelleborg). Det overfor stående prospekt viser stenen, således som jeg ved mine undersøgelser forefandt den på höjens top.

Efter hvad man fortalte mig ved mit besøg i Fuglie 1876, var stenen to gange bleven flyttet fra denne plads. Den ene gang blev den ført til et hus i Fuglie og benyttet i en bagerovn; men da familien i huset blev syg, måtte stenen flyttes tilbage til sin gamle plads. Anden gang blev den af en gårdmand i Fuglie flyttet til Tygelsjö i Oxie herred og indsat i en bro; men de folk, der havde været med til at flytte den, kunde ikke være i ro for spøgeri, og den måtte derfor ligesom forrige gang bringes tilbage til sin plads på höjen. Denne sidste begivenhed var endnu velbekendt i Fuglie, skönt den lå over 60 år tilbage i tiden, og gårdmanden Jöns Nilsson, på hvis ejendom den anden runesten i Fuglie fandtes, fortalte mig, at hans fader havde været med ved flytningen af stenen. Som man vil se, minder bægge disse sagn i höj grad om de til Strö-monumentet og Uppåkra-stenen knyttede sagn. Jöns Nilssons meddelelse svarer fuldstændig til, hvad bondekarlen fra Hjärup fortalte om Uppåkra-stenen.

At Fuglie-stenen virkelig har været flyttet fra sin plads for at benyttes på anden måde, kan dog næppe betvivles, og det er også sandsynligt, at den har lidt en del under de omtalte flytninger. Indskriften er nemlig overordenlig udslidt, især på den øverste halvdel, hvor flere runer og hele ord ved første öjekast synes at være aldeles forsvundne. I Worms tid har indskriften sikkert været meget tydeligere, i al fald i den sidste linje, da hans afbildning ellers utvivlsomt havde indeholdt langt flere fejl, end tilfældet er. En ny afbildning af stenen, som i slutningen af det 18. århundrede blev udført af Hilfeling og nu bevares i

Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens arkiv i Stockholm, tyder også uagtet flere betydelige fejl på, at indskriften den gang må have været omtrent som i Worms tid. Hilfelings afbildning er gengivet af Stephens, Old-northern Runic Monuments II, s. 690, som for sikkerheds skyld havde anmodet pastor J. E. Rietz i Fuglie om at sammenligne den med originalen. Rietz erklærede, at Hilfelings afbildning, så vidt han kunde se, var fuldkommen nöjagtig; men da han samtidig betegnede alle tvivlsomme steder som ulæselige, havde denne undersøgelse ingen betydning. Da Hilfelings afbildning imidlertid også stemmede med en ældre af „Nic. Wesm.“ (Wesman?) fra 1757, mente Stephens, at han trygt

Höjen i Fuglie med runestenen.

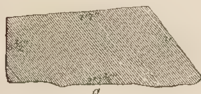
kunde stole på Hilfelings gengivelse af indskriften. At dette dog langtfra er tilfældet, vil de følgende bemærkninger vise.

Stenen, der består af lysegrå granit med fine rødlige korn, rager 3′ 8″ op over jorden. Som omstående tværsnit, der er taget ud for ᚢ i kutlati, viser, er dens form firsidet. Den bredeste flade (forsiden) er på dette sted 2′ 1½″, bagsiden 1′ 7″, sidefladerne 1′ og 8½″, hele omkredsen altså 5′ 5″.

Indskriften begynder i linjen til venstre og er fordelt i fire linjer, der alle går nedenfra opad og ikke er adskilte ved rammestreger. Slutningen af den sidste linje böjer om på kanten neden for stenens top. Runerne er mellem 2½″ og godt 4″ höje. De enkelte ord adskilles ved et langagtigt punkt eller en lille streg, der jævnlig forekommer som skilletegn især i de ældre runeindskrifter. Det samme tegn bruges også ved hver linjes be-

gyndelse, men ikke ved dens slutning. Hos Worm findes urigtig både rammestreger mellem linjerne og to punkter mellem de enkelte ord, hvorimod Hilfeling udelader rammestregerne og kun har et enkelt punkt; men han har ligesom Worm overset skilletegnene ved linjernes begyndelse.

Det første ord autr er forholdsvis meget tydeligt; kun i R er bistavens øverste del bortfliset. Dette ord er også rigtig gengivet af Worm og Hilfeling. Bægge har ligeledes rigtig det følgende risþi, i hvilket nu den øverste og nederste del af bistaven i R og nederste del af s-runen er meget svage. De to sidste ord i linjen træder svagt frem; dog kan alle runer sikkert følges. I stin er især bistavene i ᛏ og øverste del af ᛁ-staven svage; men der er ingen tvivl om, at denne rune er ᛁ som hos Worm, ikke ᚽ som på Hilfelings tegning. Skilletegnet efter ᚾ står endnu temmelig tydeligt oven for bistaven; en lille ujævnhed i stenen under bistaven får lighed med et punkt, men er ikke hugget.

Det følgende ord er hos Worm þiasi, hos Hilfeling þisi; men den anden rune er tydelig ᛅ, skönt bistavene træder meget svagt frem, hvad der ligeledes gælder bistaven i det følgende ᚾ (Worms ᚽ). Den næste rune (ᛋ) er vanskelig at følge, især i den nederste stav, fordi stenen her er i höj grad udslidt og affliset. Derimod står ᛁ forholdsvis klart; dets nederste del ligger i en gammel udflisning. En ujævnhed efter ᛁ kan ikke opfattes som skilletegn.

I anden linje er det første ord (auftiʀ) med skilletegnet foran og efter forholdsvis tydeligt og rigtig læst både hos Worm og af Hilfeling. En afskalning har borttaget en del af ᚠ-runens bistave, særlig den nederste, som har været temmelig stor, da afstanden mellem denne runes hovedstav og hovedstaven i det følgende ᛏ er $3^1/_2$". Efter dette ord følger runen ᚽ, i hvilken nederste del af hovedstaven er meget utydelig. Både denne rune og det følgende ᚢ er imidlertid sikre (bægge gengives også rigtig hos Worm og af Hilfeling). Resten af linjen er derimod i höj grad udvisket og må allerede have været utydelig i Worms og Hilfelings tid, da de bægge gengiver runerne efter ᚽᚢ fuldstændig urigtig, idet Worm har auftur : faþur, Hilfeling aulir · sunu ·. Efter ᚽᚢ ses nu en tydelig ret stav, der dog er svag og udfliset foroven. Der kan næppe have stået ᚠ, som Worm har, eller ᛚ, som Hilfeling læser. Derimod tillader formen af udflisningerne at læse ᚴ eller ᚦ, snarest det første. Men mellem denne stav og den næste sikre rune (ᛒ i bruþur) findes en plads på $5^1/_2$", hvor det på grund af udflisninger og forvitringer ikke mere er muligt med sikkerhed at påvise et eneste spor af runer. Det tör dog anses for i höjeste grad sandsynligt, at her har stået to runer med skilletegn efter. Skönt navnet altså kun kan udfyldes ved formodning, har min, mange gange og i forskellig belysning gentagne undersøgelse af denne del af indskriften ledet mig til det resultat, at her næppe kan have stået andet end aukut, ikke aumut eller aumun, som jeg ved min første undersøgelse også havde tænkt på.

Det sidste ord i linjen er, således som jeg allerede har meddelt i mine „Sproglige iagttagelser fra en runologisk rejse i Skåne i sommeren 1876“ i Kort Udsigt over det philologisk-historiske Samfunds Virksomhed i Aarene 1876—78, s. 14 (= særtryk s. 3), hverken faþur, som Worm har, eller sunu, som Hilfelings tegning viser, men bruþur. Alle runer

kan, uagtet utydeligheden på flere steder, følges med fuldkommen sikkerhed. Svagest er den nederste del af ᛒ-runen, den mellemste del af hovedstaven i ᚦ og den øverste del af bistaven i det følgende ᚢ. Et par ujævnheder efter bruþur kan ikke opfattes som skilletegn. Worms urigtige læsning af dette og det foregående ord er fremkommen derved, at han efter au i au[kut ı] har gjort ᚠᚢ til ᚠ, rigtig har det følgende ᛏ, men har overset skilletegnet

Fuglie-stenen II.

derefter og læst ᛒᚱ i begyndelsen af det følgende ord som ᚢᚱ. De fire sidste runer (uþur) er da sammen med en derefter følgende ujævnhed i stenen blevne faþur, idet det første ᚢ på grund af en udflisning mellem hoved- og bistaven er læst som ᚠ, det utydelige ᚦ som ᛅ, ᚢᚱ som ᚦᚢ og den følgende ujævnhed som ᚱ. Endnu mere ubegrundet end Worms læsning er dog Hilfelings aulir · sunu ·, hvor [kut ı]b meget vilkårlig er blevet til lir · og ruþur til sunu ·, idet ᚱ er læst som ᛋ, ᚦᚢ som ᚾ, det sidste ᚱ som ᚢ og en ujævnhed herefter

som punkt. En sammenligning mellem Hilfelings tegning og stenen viser aldeles utvivlsomt, at hans urigtige læsning er opstået på denne måde, og ikke, som man ellers snarere kunde formode, derved, at han har overset det sidste ᚱ og læst ᚦᚢ som ᚾᚢ.

Den tredje linje står skarpest i hele indskriften og er læst fuldkommen rigtig af Hilfeling, som kun har overset skilletegnet foran sin. Af alle runer i indskriften træder ingen så stærkt frem som ᛅᚱ i uarþ. Det derefter følgende ᚦ er meget udfliset i bistaven og øverste del af hovedstaven, men kan dog følges helt. Herefter står et tydeligt skilletegn og ordet tauþr, hvor bistaven i ᚱ er noget uklar på grund af en ujævnhed i stenen, der også berører ᚢ i linjen ovenfor; men runens hele form kan dog sikkert følges. En ujævnhed herefter må ikke opfattes som skilletegn. For ᛏᛅᚢᚦᚱ har Worm ᚽᛅᚢᛅᚢ : og derefter to runer ᚽᚢ, af hvilke der intet som helst spor findes på stenen.

Den sidste linje er meget utydelig undtagen i begyndelsen; men Worms og Hilfelings afbildninger synes at vise, at runerne på deres tid har stået langt skarpere end nu. Fuldt klare er endnu kun de to første ord med tilhørende skilletegn ᛬ᚼ᛬ᚠᚢᛏᛚᛅᛏᛁ᛬. Derefter følger et utvivlsomt ᚠᚢᚦ, som både Worm og Hilfeling har; men bistaven i ᚠ er nu næsten forsvunden, og også ᚢ kan kun følges svagt; tydeligere er ᚦ, og det følgende skilletegn står meget klart. I det derpå følgende ᚼᛁᛅᛚᛒᛁ ligger bistavene i ᚼ i en udflisning, som har gjort dem meget svage og næsten helt borttaget dem til höjre; midt over ᛅ løber en udflisning, hvori bistaven dog endnu tydelig kan følges; ᛒ har små bistave, som ikke når til enderne af hovedstaven. I forhold til runernes störrelse er afstanden mellem ᛒ, det følgende ᛁ og skilletegnet temmelig stor. Efter hialbi ses i flugt med hovedstaven i det ovenfor stående ᚦ en ret stav med stærke udflisninger på midten, i hvilke dog spor af bistavene i ᚼ endnu er kendelige. Midt imellem ᚦ og ᚱ i linjen ovenfor ligger en anden ret stav med tydelige lævninger af en bistav på midten, som sætter det uden for al tvivl, at vi her har runen ᛅ (der kan ikke have stået ᚬ). I flugt med hovedstaven i det ovenfor stående ᚱ ses endelig en tredje ret stav; men ujævnheder og forvitringer gör det vanskeligt at følge bistaven, der dog endnu træder nogenlunde klart frem til höjre og viser ᚾ. I flugt med bistaven i det nævnte ᚱ ligger øverste svage stav af et ᚽ; den mellemste, noget klarere stav løber langs med en skøre i stenens kant, og den nederste, meget tydelige del af denne rune står helt på kanten, hvor også den sidste del af indskriften er anbragt. Både Worm og Hilfeling har rigtig det utydelige hans, den sidste dog vistnok mere som formodning, end fordi han sikkert har kunnet følge de enkelte runer, eftersom ᚽ i ordets slutning hos ham ikke løber om på kanten, hvilket derimod Worms afbildning synes at ville antyde. Hilfeling har også overset skilletegnet efter hans.

Slutningen af indskriften efter ordet hans viser sig endnu nogenlunde tydelig. Efter ᚽ følger et skilletegn, derpå atter ᚽ, så en ret stav med et par stærke udflisninger, hvis uregelmæssige form dog gör det höjst usandsynligt, at denne rune har haft en bistav; den må derfor uden tvivl læses ᛁ, som Hilfeling har, ikke ᛅ som hos Worm. Efter ᛁ følger et tydeligt ᛚ, i hvilket hoved- og bistav ikke støder helt sammen (hos Hilfeling er bistaven alt for lille), og endelig ᚢ, i hvilket bistaven på grund af pladsen (stenens kant støder her

sammen med toppen) er temmelig kort i forhold til hovedstaven, hvorfor den hos Worm gengives som ᚴ. Intet spor af skilletegn findes herefter.

Uagtet den overordenlige utydelighed på mange steder er hele indskriftens læsning altså endnu fuldkommen sikker, alene med undtagelse af de tre sidste runer i det med au begyndende navn, der dog höjst sandsynlig skal udfyldes aukut. Indskriften lyder altså:

ı autr ı risþi ı stin ı þąnsi
ı auftiʀ ı au[kut ı] bruþur
ı sin ı han ı uarþ ı tauþr
ı ą ı kutlati ı kuþ ı hialbi ı hans ı silu

autr er et ubekendt navn, der må være beslægtet med Skårby-stenens autiʀ.
aukut forekommer også på Århus-stenen II, hvor der skrives augutr.
silu skrives også på Ålum-stenen III (II, s. 274).
I olddansk sprogform må indskriften gengives:

Áutr (?) résþi stén þąnnsi æftiʀ Øygót bróður sínn; hann warð dáuðr ą Gotlandi. Guð hialpi hans sælu.

„Ød (?) rejste denne sten efter sin broder Øgøt; han døde på Gulland. Gud hjælpe hans sjæl".

Den måde, hvorpå indskriften er anbragt uden anvendelse af rammestreger, det lille, langagtige skilletegn så vel som brugen af ᚬ i þąnsi og i forholdsordet ą kunde tyde på en temmelig höj alder. Alle de nævnte ejendommeligheder kan dog også forekomme i forholdsvis unge indskrifter, og mod at henregne Fuglie-stenen II til de ældste skånske runestene taler både det kristelige ønske, hvormed indskriften ender, og overgangen af tvelyden *æi* til *é* i risþi stin, medens *áu* (*øy*) samtidig er bevaret i autr, au[kut] og tauþr. Det er dog meget tvivlsomt, om au her virkelig betegner de gamle tvelyd og ikke snarere er tegn for *ó*, ligesom det i auftiʀ udtrykker *ø*. Heller ikke er det sikkert, at ᚬ i þąnsi og ą er blevet udtalt med næselyd; det kan her som ofte være den ældre skrivemåde, der har holdt sig langt ned i tiden; herfor synes ᚼ i han, hans, -lati i höj grad at tale. Fuglie-stenen II må dog regnes mellem de ældste bevarede runestene med det bekendte kristelige ønske; men den kan sikkert ikke rykkes længere tilbage i tiden end til første fjærdedel af det 11. årh.

Det må vel siges at fremgå af indskriften, at den mand, efter hvem stenen er rejst, ikke hviler i höjen, hvorpå den står. Den anselige, velbevarede höj, der ikke er bleven undersøgt, og hvis tid derfor ikke med sikkerhed kan bestemmes, er næppe samtidig med runestenen, men snarest en ældre bronzealders höj, der som oftere er sat i forbindelse med et mindesmærke fra jærnalderen (sml. bemærkningerne foran s. 112 om Strö-monumentet). Jeg tilföjer endnu, at runestenen i afstand tager sig langt anseligere ud på höjens top, end man efter dens temmelig ringe störrelse skulde formode.

36. GÅRDSTÅNGA-STENEN III

Gårdstånga sogn, Frosta herred

(undersøgt d. 28. Juli—d. 3. August 1876 og d. 14. August 1882).

Ligesom Gårdstånga-stenen I sad denne sten tidligere i Gårdstånga kirkegårdsmur, hvorfra de bægge blev udtagne og førte til Lund, hvor de blev opstillede ved foden af runestenshöjen (se foran s. 61).

Stenen består af grovkornet, grå granit med rødkornet overflade på indskriftsiden, hvad der giver den et temmelig ejendommeligt udseende. Den rager 4′ 4″ op over jorden; dens störste bredde er 2′ 10″, tykkelsen indtil 1′ 4″. Den har mange afskalninger og ujævnheder, og runerne er ofte stærkt udflisede; men indskriften, som for første gang temmelig fejlfuldt blev offenliggjort af N. G. Bruzelius i „Runstenshögen i Lund“ i Samlingar till Skånes historia etc. (IV), Lund 1871, s. 151, giver i øvrigt ikke anledning til nogen tvivl. Runerne er af meget forskellig störrelse, fra henved $8^1/_2$″ (de to første runer i asur og i iftiʀ) til $4^1/_2$″ (ᚢ i tuba).

Den første rune i indskriften er et sikkert ᛅ, ikke, som Bruzelius har læst, ᚼ. Afstanden mellem ᛅ og det følgende ᛋ er temmelig stor (4″ mellem hovedstavene), hvorved navnet på den, der rejste stenen, som oftere bliver stærkere fremhævet. Som ofte på de skånske runestene er s-runens venstre stav overalt ført helt igennem, hvoraf det kunde forklares, at runen i anden linje har fået den også fra Köpinge-stenen kendte, meget sjældne form ᛋ (dannet af ᛋ) for det sædvanlige (af ᛋ dannede) ᛋ, der forekommer tre gange i første linje (sml. dog nedenfor; på forsiden af Gårdstånga-stenen I bruges derimod de to former ᛋ og ᛋ, medens bagsiden har ᛋ). Det efter ᛋ følgende ᚢ når ikke op til rammestregen og er derfor betydelig lavere (7″) end de to foregående runer. Efter asur har der stået et skilletegn af samme form som det, der findes efter sati og stina. I tegnet efter sati er korsformen endnu tydelig; derimod er tegnet efter stina stærkt udfliset og til dels afskallet, og det, der har stået efter asur, er næsten helt forsvundet på grund af afskalningen; på bægge steder er der dog endnu svage, men sikre spor af korset. Derimod er de to sidste ord i linjen til venstre adskilte ved to punkter, der ligeledes bruges efter indskriftens sidste ord (sml. Fosie-stenen, der også har et kors som skilletegn i begyndelsen af ind-

skriften, men to punkter i dens slutning). Ved en skødesløshed fra runeristerens side er i hvert fald det sidste ord i linjen til venstre (iftiʀ) stillet på hovedet og skrevet med

¹/₈.

Gårdstånga-stenen III.

'venderuner', ligesom det er tilfældet med de to ord litu : sun på Vester Tørslev-stenen (II, s. 222 f.). Også det foregående þisi skal vistnok opfattes på samme måde, hvorved s-runen i dette ord vilde svare nöje til den i det foregående brugte form ꞁ. I iftiʀ er runerne, særlig i forhold til deres störrelse, stærkt sammenknebne, naturligvis af hensyn

til pladsen, for at dette ord ikke skulde løbe ud over ᛭ i begyndelsen af første linje. I ᛦ når bistavene ikke ud til rammestregen.

På venstre side af anden linje findes en meget stor afskalning, som også synes at have ødelagt et stykke af rammestregen. Uden tvivl har denne afskalning dog allerede for största delen været til stede, da indskriften blev indhugget, og været anledning til, at det sidste ord i indskriften er sat så langt op på toppen af stenen. Dette ord er aldeles utvivlsomt ᛏᚢᛒᛆ med to punkter efter og derpå et tegn, som vistnok er enestående både i form og stilling. Det viser sig imidlertid endnu så tydeligt, at der ikke kan være mindste tvivl om dets form, og denne synes mig snarest at tyde på en meget kunstløs fremstilling af „Tors hammer“. Bruzelius har i steden for ᛏᚢᛒᛆ læst ᚢᚼᛏᛁ, idet han har overset det første ᛏ — sml. indskrifterne på den mindre Sønder Vissing-sten (II, s. 117 f.) og på Ferslev-stenen (II, s. 164 ff.) —, læst det stærkt udflisede ᛒ som ᚼ (i gengivelsen af indskriften bruger han som på de andre steder ᚽ), det derefter følgende ᛆ som ᛏ (her er bistaven altså overset, og de flisninger, der findes ved toppen af hovedstaven, er opfattede som huggede linjer) og endelig tegnet efter de to punkter, som han har overset, som ᛁ.

På den ubeskadigede del af stenen foran tuba findes intet spor af runer, og indskriften, der altså er fuldstændig bevaret, lyder:

asur × sati × stina × þisi : iftiʀ
tuba : ⊢

stina þisi viser, at mindesmærket som oftere i Skåne har bestået af flere stene (sml. foran s. 104).

Navnet tubi forekommer jævnlig i svenske runeindskrifter (se f. eks. Liljegren, Run-Urkunder no. 104, 453, 454, 794). Hos Saxo ed. P. E. Müller, s. 960 nævnes en *Ako Tubbonis filius*, og i Vestgöta-Lagen, utg. af Collin och Schlyter, s. 296[3] en *Tubbi* lagmand i Vestergötland. Også fra Norge kendes *Tubbi* (se f. eks. Biskop Eysteins Jordebog ed. H. J. Huitfeldt, s. 96[10]). I vor indskrift har navnet været udtalt *Tobbi* eller *Tubbi* (sml. det tilsvarende kvindenavn *Tobba* Diplomatarium Norvegicum II, s. 235[26], *Tobbusynir* Fms. IX, s. 321 — Konunga sögur, udg. af C. R. Unger, s. 285).

I olddansk sprogform gengiver jeg indskriften:

Azurr satti sténa þes(s)i æftiʀ Tobba.

„Asser satte disse stene efter Tubbe“.

På Gårdstånga-stenen III finder vi altså et nyt eksempel på den samme korte indskriftformel, som vi også kender fra Bjersjö-stenen I, Fuglie-stenen I og Tulstorp-stenen. Uden for Skåne møder vi den samme formel f. eks. på Øster Alling-stenen (II, s. 169).

37. LUNDAGÅRD-STENEN

Lund, Torna herred

(undersøgt d. 28. Juli—d. 3. August 1876, d. 14. August 1882 og oftere).

Dette smukke, meget ejendommelige runemindesmærke, som ved sin höjde gör et særdeles imponerende indtryk, kom for dagen, da Allhelgona klosterets bygninger på Helgonabacken ved Lund efter slutningen af den skånske krig jævnedes med jorden på Carl XI^s befaling for at skaffe bygningsæmne til Caroli kirke i Malmø. Runestenen fandtes ved denne lejlighed indmuret i kirkens grund, hvorfra professor Andreas Stobæus 1691 med största besvær lod den optage ved hjælp af studenterne ved Lunds universitet, således som han selv meddeler i det lille skrift „De antiquis gentium Gothicarum insignibus dissertatio“ (resp. Jacobus Prank), Londini Goth. 1697, c. 4 § 8 (s. 38 f.). Endnu i året 1740 omtaler Kilian Stobæus stenen som liggende ved Allehelgen kirkens ruiner[1], og hans afbildning viser, at den den gang var skilt i tre stykker ligesom nu. Da A. Stobæus imidlertid ikke med et ord omtaler, at stenen blev optaget i flere stykker, og da de ældste gengivelser af indskriften aldeles ikke antyder, at nogle runer var helt ødelagte eller beskadigede, hvad der derimod fremgår af K. Stobæus' afbildning 1740, må vi antage, at det er lykkedes A. Stobæus at få stenen optaget hel; men da den efter hans egen meddelelse var så fast indmuret i grunden, at det kostede stor möje at få den løsnet, er den uden tvivl under optagelsen rævnet på de to steder, hvor den senere ved skødesløs behandling skiltes ad. For bedre at bevare de tre stykker af stenen blev de omkring midten af det 18. årh. flyttede fra den tidligere plads til Lundagård. I året 1751 foreslog professor Sven Bring (Lagerbring) i konsistorium at lade stykkerne sammenföje og stenen oprejse på dette sted. Skönt forslaget blev vedtaget, henlå stenen dog fremdeles urørt på samme sted i mere end 100 år. Først 1868 lod „Föreningen för Skånes fornminnen och historia“ endelig stykkerne föje sammen og stenen rejse på toppen af en dertil opført höj („Runstenshögen“), ved hvis fod også forskellige andre mindre skånske runestene, der efterhånden var førte til Lund, fik plads.

[1] I sin disputats de monumentis lapidariis (resp. Z. Kihlgren), Londini Goth. 1740, s. 27 kalder han stenen: „Monumentum Runicum, quod ad rudera Templi omnium Sanctorum sese offert“, og overskriften over afbildningen lyder: „Monumentum Runicum in Lapide ad rudera Templi omnium Sanctorum Lundensis obvio“.

Lundagård-stenen A og C.

Lundagård-stenen B og D.

Den ældste mig bekendte meddelelse om indskriften skyldes den danske præst Chr. Stistrup, som på den øverste halvdel af det foran s. 9 under Baldringe-stenen omtalte blad d. 13. Juli 1693 har gengivet den således med runer og latinske bogstaver:

ᚦᚢᚱᚠᛁᛋᛚ · ᛋᚢᚿ · ᛁᛋ · ᚠᛁᛋ · ᛒᛁᛆᚱᚿᛆᛦ · ᛋᚢᚿᛆᛦ · ᚱᛁᛋᚦᛁ ·
Turgisl · sun · is · gis · Biarnar · sunar · risdi
ᛋᛏᛁᚿᚭ · ᚦᛁᛋᛁ · ᚢᚠᛏᛁᚱ · ᛒᚱᚢᚦᛦ · ᛋᛁᚿᚭ ·
stino · disi · uftir · brudr · sino
ᛒᛆᚦᛆ · ᚢᛚᛆᚠ · ᛆᚢᚴ · ᚢᛏᛏᛆᚱ · ᛚᛆᚿᛘ-
bada · ulaf · auk · utter · lanm-
ᛁᛏᚱ · ᚴᚢᚦᛆ.
itr · guda.

I litteraturen har Andreas Stobæus for første gang gjort stenen og særlig de billedlige fremstillinger til genstand for en udførlig beskrivelse i sin foran nævnte disputats de antiquis gentium Gothicarum insignibus. Af mangel på runetyper gengiver han her s. 33 indskriften således med sædvanlige bogstaver:

Thurgisl sun Isgis Biarnar sunar risti Stino dise uftir Brudr sina bada Ulaf uk Utter Lanmitr guda i. e. *Turgislus filius Esgeri, nepos Biornonis, erexit hunc lapidem in memoriam fratrum suorum, et Olavi et Utteri, Propugnatorum terræ (patriæ) bonorum.*

Som man ser, findes der hverken i Stistrups eller i A. Stobæus' gengivelse af indskriften nogen som helst antydning af, at enkelte runer var ødelagte. Dette er derimod tilfældet på den ældste, i flere henseender meget mangelfulde afbildning af stenen, der offenliggjordes af Kilian Stobæus i den s. 131 not. 1 nævnte disputats de monumentis lapidariis tav. II (optrykt i Kiliani Stobæi Opera, Dantisci 1753 4to, tav. IX). Stobæus meddeler kun afbildningen af stenen, der er udført efter en tegning af „nuværende dr. med." Joh. Leche; med hensyn til den nærmere beskrivelse af mindesmærket nöjes han med en henvisning til sin onkels disputats. På tavlen gengives indskriften således under afbildningen (i væsenlig overensstemmelse med gengivelsen hos A. Stobæus):

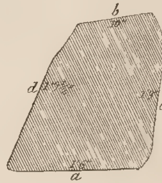
þurgisl sun isgis biarnar sunar risti stino þisi uftir bruþur sino baþa ulaf uk utar lanmitr guþa.

Thurgislus filius Esges, filii Biœrnonis erexit hunc lapidem in memoriam fratrum suorum amborum Olavi et Uttari, propugnatorum patriæ bonorum.

Efter A. Stobæus har N. H. Sjöborg beskrevet stenen i Samlingar för Nordens Fornälskare II (1824), s. 200. Den tilhørende afbildning (tav. 51—52 fig. 188—89), som i alt væsenligt svarer til den ældre hos K. Stobæus og indeholder nöjagtig de samme fejl som den, er atter gengivet af Stephens, Old-northern Runic Monuments II, s. 750 (optrykt i „Tordneren Thor", Kbh. 1878, s. 30). Endelig har N. G. Bruzelius i „Runstenshögen i Lund" i Samlingar till Skånes historia etc. (IV), Lund 1871, s. 148 f. meddelt en læsning af ind-

skriften og beskrivelse af de billedlige fremstillinger, hvortil jeg har föjet en række rettelser i min afhandling „Om undersøgelsen og tolkningen af vore runemindesmærker“ i Universitetets indbydelsesskrift i anledning af kongens fødselsdag d. 8. April 1895, s. 93 ff. (sml. De danske runemindesmærker II, s. 269 f.).

Den usædvanlig höje, men forholdsvis smalle, pyramideformede, firkantede sten, der består af grovkornet, rødlig granit, rager på den nuværende plads 12′ 2″ op over jorden. Af de fire sider er de to smalleste forsynede med runeindskrift, de to bredeste med billedlige fremstillinger. Stenens form ses af hosstående tværsnit (ligesom afbildningen i $1/_{16}$ störrelse), der er taget lige ud for hovedstaven af ᛒ i biarnaʀ på *a* og bistaven af ᚢ i ᚢᚠ på *b* (hele omkredsen er her 5′ $10^1/_2$″); *a* betegner den første (bredeste), *b* den anden (smalleste) indskriftside, *c* billedsiden med „hovedet“ på toppen, *d* billedsiden med dyrene. Denne sidste er stenens bredeste flade (fra 1′ 5″ på det smalleste til omtr. 2′ på det bredeste). Runernes höjde er på *a* mellem 6″ og $6^1/_2$″, på *b* mellem $6^1/_2$″ og 7″.

Som nys bemærket, og som det fremgår af afbildningen, er stenen skilt i tre stykker, der dog atter blev godt sammenföjede samtidig med opstillingen på „Runstenshögen“. På den flade, hvor indskriften begynder, har stenen lidt betydelig skade lige ved bruddene, idet större stykker her er afflisede, hvorved mange runer er helt forsvundne eller stærkt beskadigede. Heldigvis lader det manglende sig dog udfylde med så godt som fuldstændig sikkerhed ved hjælp af de ældre gengivelser.

Da K. Stobæus' afbildning blev udført, var stenen allerede skilt i tre stykker; men afbildningen viser, at runerne den gang ikke havde lidt nogen skade ved det nederste brud. Ved bruddet foroven var derimod de tre sidste runer i ordet ᛋᛏᛁᚾᛆ, punkterne herefter og hele det følgende ᚦᛁᛋᛁ ødelagte. Da de tre stykker af stenen kort tid efter udførelsen af denne afbildning blev flyttede til Lundagård, er uden tvivl de øvrige nu manglende runer forsvundne ved nye afskalninger, nemlig øverste halvdel af de to første runer i ᚢᚠᛏᛁᛦ ved det øverste brud og runerne mellem ᚦᚢ(ᚱ) og ᛋᚠᛁᛋ ved det nederste. Dette fremgår af den gengivelse af indskriften, som findes hos Sven Bring, Dissertatio de Oeconomia Camerali et commerciis (resp. Andreas Drysén), Upsaliæ 1741, s. 10, hvor indskriften lyder: ᚦᚢᚦ - - ᚠᛁᛋ : ᛒᛁᛆᚱᚾᛆᛦ : ᛋᚢᚾᛆᛦ : ᚱᛁᛋᚦᛁ : ᛋᛏᛁ - - ᛚᛁᛦ : ᛒᚱᚢᚦᚱ : ᛋᛁᚾᛆ : ᛒᛆᛏᛆ : ᚢᚠᛆᚠ : ᚢᚠ : ᚢᛏᛆᚱ : ᛚᛆᚾᛘᛁᛏᚱ : ᚠᚢᚦᛆ[1]. Indskriften var altså den gang nöjagtig i samme tilstand som nu og har senere ikke lidt nogen nævneværdig skade, heller ikke ved sammenföjningen, för end den blev rejst på runestenshöjen, hvad man ellers kunde formode. Med hensyn til enkeltheder i indskriften bemærkes følgende:

[1] Et par væsenlige fejl på Stobæus' afbildning (sunar, risti, uftir for sunaʀ, risþi, uftiʀ) er altså rettede hos Bring, og hans ᚦᚢᚦ - - for ᚦᚢᚱ - - og - - ᛚᛁᛦ for - - ᛏᛁᛦ viser, at ᚱ og ᛏ den gang var beskadigede ligesom nu; derimod giver stenen ikke nogen anledning til hans urigtige ᛒᛆᛏᛆ for ᛒᛆᚦᛆ. Bring optog i øvrigt indskriften i den nævnte disputats, alene fordi han mente i den at finde et bevis på, at man allerede på den tid kendte 'landmålere' i Norden. Denne tolkning af ordet lanmitr blev dog imødegået af E. J. Björner, Svea Rikens Hävda Ålder etc., Stockh. 1748, s. 39. I „Samling af åtskilliga Handlingar och Påminnelser, som förmodeligen kunna gifva lius i Swänska Historien“, I, Lund (1751), s. 96 har Bring selv indrömmet, at Björner mulig havde ret i sin indvending.

Foran dens begyndelse findes et lille kors med fordybninger på enderne af armene (den ene er bortfliset), men som ellers har omtrent samme form som korsene foran og ved slutningen af indskriften på den anden side, af hvilke det nederste har lidt svagere fordybninger på enderne af armene, det øverste ingen sådanne. Korset ved slutningen af første linje er derimod forskelligt fra de andre, medens de på Stobæus' (og Sjöborgs) afbildning alle har denne form ‹en lille tværstreg på enderne af armene).

Af det første ord i indskriften er störste delen af de to første runer (ᚦᚢ) samt øverste del af hovedstaven og et lille stykke af bistaven i det følgende ᚱ lævnet; men herefter mangler ifølge de ældre gengivelser gisl (eller kisl) : sun : i. Derimod er de fire følgende runer i det med ᛁ begyndende navn tydelige, nemlig ᛋᚵᛁᛋ. Afflisningen løber langs med den venstre stav i ᛋ, og den følgende rune er ᚵ, i hvilken punktet er overset på Stobæus' (og Sjöborgs) afbildning. Derimod har Stistrup i sin afskrift ᚵ, som han dog læser som g; han har altså set det temmelig langagtige punkt i runen, og hans ᚵ (for Stobæus' og Sjöborgs ᚴ) i -gisl er derfor vistnok også rigtigt. Det følgende biarnaʀ er også tidligere rigtig gengivet; men i steden for sunaʀ har Stobæus, Sjöborg og Bruzelius sunar og i steden for risþi risti. Efter dette ord ses nu kun runerne ᛋᛏ og lige i bruddet lævning af ᛁ. Herefter har Stobæus' afbildning ᚾᚬᚦᛁᛋᛁ :, hvoraf nu kun nederste del af det sidste ᛁ og det nederste punkt er lævnet. Bruddet går hos Stobæus lige imellem ᚬ og ᚦ og har ødelagt de mellemliggende punkter og hovedstaven i ᚦ (Stistrup har her som på alle øvrige steder et enkelt punkt). Derefter har fulgt ᚢᚠᛏᛁᛦ; men af ᚢᚠ ses nu kun den nederste halvdel af de tre stave, som dog gör læsningen ᚢᚠ utvivlsom. Af det følgende ᛏ er bistaven til venstre bortfliset. I steden for ᛦ har Stobæus, Sjöborg og Bruzelius ᚱ ligesom i sunaʀ. Derimod er ordet bruþr rigtig gengivet af dem (Stistrup har ᚢᚠᛏᛁᚱ · ᛒᚱᚢᚦᛦ; han har altså ombyttet ᚱ og ᛦ i de to ord).

Indskriften på den anden smalside er fuldstændig bevaret; kun bistavene i ᛒ har lidt en smule, da bruddet går lige igennem deres yderste kant. Efter siną har indskriften tre punkter, ikke som i de ældre gengivelser to (eller et). Det er derfor muligt, at der også på første side har stået tre punkter efter det første ord. I ordet lanmitr har m-runen formen ᛙ, ikke som i alle tidligere gengivelser ᛘ.

Som man ser, findes der i de ældre gengivelser hos Stobæus, Sjöborg og Bruzelius flere væsenlige fejl i de allertydeligste og simpleste runeformer. De foran påpegede fejl (sunar, uftir for sunaʀ, uftiʀ, risti for risþi, formen ᛘ for ᛙ) hører hver for sig til de fejl, som man mest må vogte sig for i gengivelsen af runeindskrifterne, da de alle er virkelig eksisterende former, som man derfor ikke a priori er berettiget til at anse for mistænkelige; men da de tillige alle er yngre end de former, der virkelig findes i indskriften, vil de samlede give en helt urigtig forestilling om dennes tid.

Indskriften må altså gengives:

k (⁝?)
✢ þu(r)[gisl : sun : i]sgis : biarnaʀ : sunaʀ : risþi : sti[ną : þis]i [⁝] (uf)tiʀ : bruþr ✢

✢ siną ⁝ baþa : ulaf : uk : utar : lanmitr : kuþa ✢

sun i nævneform som her findes også på Valkärra-stenen.

isgis ɔ: *Æsgis* skrives på Grensten-stenen askis, medens den noget ældre Århussten IV endnu har det oprindelige ąskaiʀ i nævneform. I genstandsform skrives ąski på Ålum-stenen III, hvorimod den samtidige Lille Rørbæk-sten har isgi ligesom Lundagårdstenen (II, s. 274 og s. 278).

stinąskrives ligesom siną med ą på grund af det foregående n (derimod baþa, kuþa). Ligesom her skrives stiną i genstandsform flertal på Gårdstånga-stenen II og Valkärra-stenen, hvorimod Gårdstånga-stenen I og III, Ålstorp-stenen og vistnok også Holmbystenen har stina. Hvis ą i disse former virkelig har været udtalt med næselyd, er det dog næppe bevarelse af den gamle nasal, der skyldtes det bortkastede *n* og holdt sig længst, hvor *n* gik umiddelbart foran, men snarere en nyere, af det foregående *n* udviklet næselyd. Som stiną þisi viser, har det mindesmærke, hvortil Lundagård-stenen hørte, altså bestået af flere stene, hvad der jævnlig har været tilfældet med runemindesmærkerne i Skåne.

ulaf skrives også på Bjersjöholm-stenen.

lanmitr ɔ: *lan(d)mændr*; sml. matr ɔ: *mandr* på Hedeby-stenen. I lan- (for lant- eller lat-) har vi vistnok det ældste eksempel på, at *d* i forbindelsen *nd* er udfaldet i første sammensætningsled, hvad vi oftere finder i runehåndskriftet af skånske lov. På Skivumstenen skrives ląnt-, på Egå-stenen lant- og på Ravnkilde-stenen lat-.

I rune- og sprogformer stemmer indskriften på Lundagård-stenen nöje med indskrifterne på Gårdstånga-stenen II og Valkärra-stenen (se foran s. 104).

I olddansk sprogform lyder indskriften:

Þórgísl, sun Æsgis Biarnaʀ sunaʀ, résþi sténa þes(s)i øftiʀ bróðr sína báða Óláf ok Óttar, lan(d)mændr góða.

„Torgisl (Torgils), sön af Esge Björnsön, rejste disse stene efter sine tvende brødre Olav og Ottar, gode (dygtige) landmænd“.

Også flere andre af vore anseligste runestene er rejste efter mænd, der ejede jordegods. Ligesom Lundagård-stenen er rejst efter to dygtige landmænd, således er Skivumstenen rejst til minde om en mand, der kaldes „den bedste og første blandt landmænd i Danmark“, Krageholm-stenen efter „den bedste blandt landmænd“, og på Sønder Vingestenen roses de to brødre, efter hvem den er rejst, for deres driftighed som landmænd.

Lundagård-stenen er imidlertid som flere af de andre skånske runestene mærkelig ikke blot ved sin runeindskrift, men også — og man må vel sige i endnu höjere grad — ved de billedlige fremstillinger, som den bærer. Disse fremstillinger er dog ganske urigtig gengivne på de tidligere afbildninger og i höj grad misforståede i de ældre beskrivelser. Den første udførlige beskrivelse leverede som foran bemærket Andreas Stobæus i disputatsen de antiquis gentium Gothicarum insignibus c. 4 § 3 ff. (s. 33 ff.), hvor han an-

fører Lundagård-stenen som bevis på, at allerede runestenene frembyder sikre eksempler på brugen af adelige våbenmærker. På stenens ene side fandt han nemlig billeder af vikingeskibe, på den anden side et råt udført løvehoved, på hvis isse der hvilede en tang, som med sin øverste del greb ind i en opad vendt hestesko. Dette forestiller efter Stobæus' mening det adelige våben, der tilhørte den slægt, til hvis minde stenen var rejst[1].

Andreas Stobæus' beskrivelse svarer til den afbildning af stenen, som Kilian Stobæus senere offenliggjorde. I steden for Stobæus' skibe fandt andre efter N. H. Sjöborgs meddelelse (Samlingar II, s. 200) på den ene side af stenen vogne eller i det mindste hjul og på den anden side i steden for et adeligt våben (løvehovedet o. s. v.) et par briller med en hestesko ovenover. Hertil bemærker Sjöborg: „De øverste figurer har man anset for en hestesko og et par briller; men tager man selv brillerne rigtig på, ser man, at det er et kronet løvehoved, at hesteskoen er kronen og brillerne løvens snude og öjne. Man har også trot at se skibe og vogne eller i det mindste hjul; men det er kun blomster og andre ornamenter“. Først N. G. Bruzelius har på det foran anførte sted givet en i det væsenlige rigtig beskrivelse af billederne, idet han om Sjöborgs forklaring udtaler: „Tager man brillerne rigtig på, som Sjöborg siger, ser man øverst på den ene side et fantastisk hoved med overskæg og adskillige sammensnode figurer. På den anden side findes endvidere to fantasidyr, der vender hovederne mod hinanden og med en mængde snoninger eller slangeornamenter af samme art som dem, der forekommer både på runestene og på

[1] Da det nævnte skrift af A. Stobæus er meget sjældent, anfører jeg her det væsenligste af hans ret skarpsindige forsøg på at forklare våbnets betydning:

§ 3. „ . . . . . . visitur hic prope Templi suburbani, memoriæ Omnium Sanctorum quondam dicati, rudera Saxum non exiguæ molis, forma quadrilatera . . . ., cujus binis lateribus Runæ insculptæ memoriam defunctorum continent, in altero reliquorum duorum laterum icones navium piraticarum notis obscurioribus exhibentur, in altero Insigne gentilitium apparet. Est autem Insigne, caput Leoninum rudi figura delineatum, prominente juba horridum, cujus vertici Forceps utroque pede insistit, sed forcipis caput soleæ equinæ sursum vergenti insertum est“. Efter derpå at have anført runeindskriften (se foran s. 134) fortsætter han: „Unde apparet et Turgislum, qui lapidem erexit, et Olavum et Uttarum, quorum memoriam lapis ille conservaturus esset, non fuisse plebejæ conditionis viros, sed tantæ dignitatis, ut non immerito insignibus asscriptis familiam suam notam Posteris facere voluerint“.

I de følgende paragraffer (§ 4—6, s. 33 38) forklares nærmere betydningen af de fremstillinger, som han tror at have fundet på stenen som våbenmærke (løvehovedet, tangen og hesteskoen):

§ 4. „Caput Leoninum nobilissimam denotat familiam . . . .“. Som eksempel herpå fra nyere tid anføres den svenske familie *Lejonhufwud*, der har 'løvehovedet' både som navn og våbenmærke.

§ 5. „Soleam alias una cum Forcipe capiti impositam primum et gentilitium familiæ Thurgislanæ fuisse Insigne eo confidentius asserimus, quo verisimilius est, simpliora fuisse antiquiora, et caput Leoninum novam familiæ acquisitam dignitatem designasse, veluti adhuc usu venire solet, ubi nobilitati accedit vel Baronatus vel Comitatus honor, Insignia novis iconibus et tesseris augeri. Superest alias adhuc in nostra Sveonia Nobilis familia a soleis equinis dicta *Hästskoo* . . . .“.

§ 6. „Sed ut et de Forcipe soleæ inserta mentem nostram aperiamus, nobilem illa locum etiam apud Exteros invenit e. g. apud Bavaros, ubi familia *Zenger* etiamnum floret, apud Majores nostros hic in Scandinavia fabrorum ferrariorum tribus minime inter ignobiliores aut urbanas censebatur . . . .“.

I § 7 udvikles det endelig, at det af skibsfremstillingerne på stenen („ex Myoparonum figuris“) fremgår, at Turgisl og hans brødre kaldes „propugnatores patriæ“, enten fordi de havde tilföjet fjenderne tab på vikingetog, eller fordi de ved deres sømandsdygtighed havde tilbageslået fjendtlige angreb på fædrelandet og således skaffet deres landsmænd fred og sikkerhed.

Man kan kun beklage, at al den lærdom og skarpsindighed, som Stobæus har udfoldet for at støtte sin forklaring, er fuldstændig spildt, da de billedlige fremstillinger, der virkelig findes på stenen, aldeles ikke svarer til de billeder, han har beskrevet.

andre genstande fra den yngre hedenske og ældste kristne tid. Noget spor af blomster vil man derimod næppe kunne opdage. Det er altså klart, at den Sjöborgske afbildning, som Stephens har optaget, er uheldig, og at tegneren aldeles ikke har forstået de fremstillede figurer, hvorfor en ny pålidelig tegning af denne runesten vilde være i höj grad ønskelig". Som man ser, har Bruzelius i alt væsenligt opfattet billederne rigtig, og det bör særlig fremhæves, at han er den første, der har gjort opmærksom på, at der på den ene brede side findes to mod hinanden vendte 'fantasidyr' med mange snoninger; men det fremgår dog af hans beskrivelse, at heller ikke han har haft et fuldstændig nöjagtigt billede af fremstillingerne i alle enkeltheder. Han har således blandt andet overset, at det „hoved", som vi finder øverst på den ene flade, også forekommer i 'snoningerne' mellem de to mod hinanden vendte dyr på den anden flade. Det af Bruzelius udtalte ønske om en ny pålidelig tegning af stenen håber jeg, at man vil finde fyldestgjort ved min afbildning, der er resultatet af mange dages undersøgelser under de heldigste forhold. Hver enkelt streg har derfor været genstand for den omhyggeligste undersøgelse til forskellig tid og i forskellig belysning. Særlig bemærker jeg, at det „hoved", som ses midt i „båndslyngningerne" mellem de to dyr, og som nöje svarer til det, der findes på toppen af stenens modsatte flade, næppe vil vise sig tydelig, når man ikke i længere tid med den störste opmærksomhed har betragtet „slyngningerne" i gunstig belysning. Derimod vil enhver, der har en smule øvelse i at læse runeindskrifter, uden tvivl straks med lethed få öje på dyrene. Selv på Stobæus' og Sjöborgs uheldige afbildninger kan man med lidt fantasi til dels følge deres omrids. Med hensyn til betydningen af de to dyr på Lundagård-stenen henviser jeg foreløbig til bemærkningerne under Hunnestad-monumentet (foran s. 38).

De billedlige fremstillinger på Lundagård-stenen, af hvilke „hovedet" øverst på den ene side og midt på den anden side mellem de to dyr fuldstændig svarer til det, som vi finder på den store Århus-sten, den större Skærn-sten og Sjælle-stenen, viser i forening med de i indskriften brugte rune- og sprogformer, at stenen må være samtidig med de nævnte jyske stene. Jeg anser den for at tilhøre nöjagtig samme tid som Sjælle-stenen, altså begyndelsen af det 11. årh.

Angående de i indskriften nævnte personer og deres sandsynlige slægtskab med de på forskellige jyske runestene (Århus-stenen IV, Gylling-, Hørning- og Grensten-stenen) forekommende personer, af hvilke nogle bærer de samme navne, som vi finder på Lundagård-stenen, henviser jeg til min udvikling under Grensten-stenen i De danske runemindesmærker II, s. 269 f.

---

38. JORDBERGA-STENEN (KELLSTORP-STENEN)

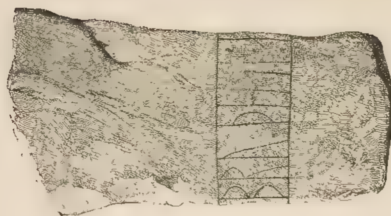
Jordberga, Kellstorp sogn, Vemenhögs herred

(undersøgt d. 30. August 1876 og d. 26. August 1882).

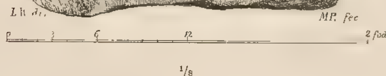
Da jeg 1876 tiltrådte min runologiske rejse til Skåne, var det mig bekendt, at der skulde findes en runesten i parken ved Jordberga (en fjærdingvej fra Kellstorp) med en fuldstændig ulæselig indskrift. Hos rektor Bruzelius i Ystad så jeg senere en tegning af stenen, som han under uheldige vejrforhold havde taget ved et besøg på Jordberga; det var derfor kun lykkedes ham hist og her at skimte enkelte runer, men intet helt ord, og han havde anset indskriften for et brudstykke, idet alle runerne på stenens top var oversete. Jeg ventede herefter kun at finde et stykke af en runesten med enkelte udslidte runer, hvis mening det næppe vilde være muligt at udfinde, hvorfor jeg anså det for tilstrækkeligt at anvende en halv eftermiddag til denne undersøgelse, efter at jeg havde benyttet den øvrige del af dagen fra morgenen tidlig til at undersøge Dybäck- og Tulstorp-stenen. At det var muligt at udrette så meget på en enkelt dag, skyldtes den gæstfrihed, jeg mødte hos godsejer Dahl på Torsjö, idet han havde indbudt mig til sammen med min tegner prof. Magnus Petersen at göre Torsjö til udgangspunkt for mine undersøgelser der i egnen og havde stillet sin vogn til min rådighed. På Jordberga blev vi med stor velvilje modtagne af ejeren, ryttmästare Stjernsvärd, som selv påviste os runestenen og efter mit ønske sørgede for, at den blev omhyggelig renset. Endnu för dette var sket, havde jeg dog set, at den forestilling, som jeg havde medbragt om indskriften, var aldeles urigtig, og at den frembød en langt större interesse, end jeg havde anet. I steden for et ulæseligt brudstykke forefandt jeg nemlig en fuldstændig indskrift, anbragt på en höjst ejendommelig måde, idet den løb fra den ene side af stenen over dens top ned på den modsatte side, hvor den endte med ordet sin, anbragt i en ramme for sig selv under den större ramme. I indskriften på toppen, som mærkelig nok hidtil var overset, skönt den hører til den tydeligste del af hele indskriften, læste jeg desuden straks ordet bru, der forekommer så sjælden i de danske runeindskrifter, at det kun kendes fra Fjænneslev-stenen og Sandby-stenen II (se II, s. 471). Dette gav naturligvis indskriften på Jordberga-stenen forøget interesse.

Des værre viste det sig imidlertid snart, at det par timer, der var lævnede mig til undersøgelsen, för end mørket faldt fuldstændig på, ingenlunde var tilstrækkelige til at fuldende denne, idet begyndelsen af indskriften, den første halve linje på den ene side, var så udslidt og utydelig, at jeg kun kunde spore enkelte stave, men ikke læse noget helt ord foran ᚦᛁ i karþi. Den øvrige del af indskriften fra ᚦᛁ stod derimod fuldstændig klar for mig, skönt en enkelt rune hist og her ganske vist kunde trænge til nöjere eftersyn. Med höj grad af sandsynlighed kunde jeg dog udtale, at ᚦᛁ uden tvivl var de sidste runer i ordet karþi, og at der foran dette ord endnu måtte stå et personnavn. De runespor, som jeg stadig skimtede her, gav mig også godt håb om, at hele indskriften sikkert vilde kunne læses, når jeg under gunstige vejr- og belysningsforhold kunde anvende tilstrækkelig tid derpå. Da der hele tiden faldt en tæt regn, var det også umuligt for mig at tage aftryk, som senere kunde lede til læsning af de utydelige runer. Der var således intet andet at göre end at udsætte den endelige undersøgelse til en anden lejlighed. Den rejseplan, jeg havde lagt, hindrede mig nemlig i at tage imod hr. Stjernsvärds gæstfri tilbud om at tilbringe natten på Jordberga og fortsætte undersøgelsen den følgende dag.

Først seks år senere kom jeg da atter tidlig på formiddagen til Jordberga sammen med Magnus Petersen med det forsæt om fornødent at tilbringe hele dagen her for at komme til et sikkert resultat. Runestenen var henlagt på samme sted i parken som ved mit forrige besøg. Vejret var i det hele taget gunstigt, når undtages, at der hen imod middag af og til faldt en fin regn, som let kunde beskadige eller helt ødelægge de aftryk, som jeg havde taget af hele indskriften, og som endnu sad på stenen for at törres. Uheldigvis var ejeren bortrejst med sin familie og hele tjænerskabet, så at jeg ingen hjælp kunde få der; men det lykkedes mig dog ved hjælp af rejsetæpper, regnskærme og de forskellige sager, som jeg medførte for aftrykkenes skyld, at danne et slags telt over stenen, så at den blev beskyttet mod regnen, og da jeg endelig hen på eftermiddagen kunde tage de törre aftryk af, viste det sig, at de var så fortrinlige som muligt og gengav hele indskriften, også dens utydeligste del, så klart, at der ikke kunde være tvivl om læsningen af en eneste rune. De bemærkninger, som jeg i det følgende gör om indskriften, blev alle nedskrevne på stedet som resultat af mine undersøgelser, og jeg har senere fundet dem fuldstændig bekræftede ved sammenligning med aftrykkene, hvorpå alle runer sikkert viser sig endnu tydeligere end på stenen selv under almindelige forhold. Den ældre tegning fra 1876 blev på ny på det omhyggeligste gennemgået i alle enkeltheder, og det efter denne tegning og aftrykkene udførte kemitypi fremstiller nu indskriften nöjagtig således, som den viste sig for mig, efter at jeg timevis havde undersøgt og betragtet de enkelte runer i den forskelligste belysning. Men det vil sikkert både her og ofte ellers gå således, at den, der betragter stenen uden at have tilstrækkelig øvelse i at læse runeindskrifter og uden at anvende den mest anspændte opmærksomhed på de enkelte tegn i løbet af længere tid, vil erklære afbildningen for alt for tydelig. Jeg må dog bestemt fastholde, at indskriften netop med den her gengivne tydelighed har vist sig både for mig og min tegner, medens tegningen fra mit første besøg 1876 foran ᚦᛁ i begyndelsen af første linje kun inde-

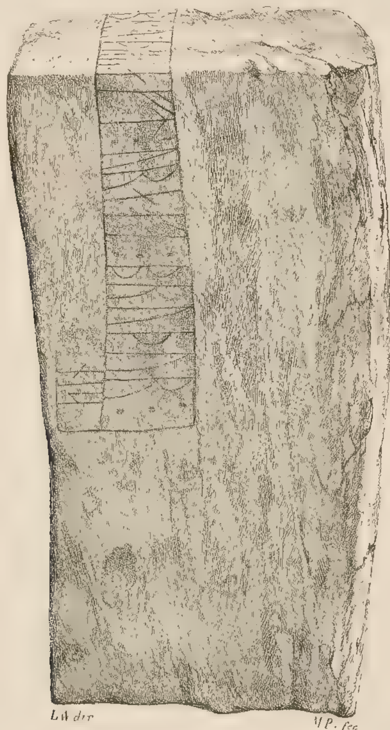

1/8

Jordberga-stenen A.

holdt nogle rette stave uden betydning. I den „tydelige“ afbildning er altså i virkeligheden hele undersøgelsens resultat og hele mit videnskabelige arbejde nedlagt; men derfor er denne afbildning også i alle enkeltheder udført så nöjagtig, at enhver nu ved hjælp af passer og målestok med afbildningen i hånden vil kunne udmåle, hvor hver enkelt rune i

Jordberga-stenen B.

indskriften har sin plads på stenen selv eller på aftrykkene. En sådan ofte pinlig nöjagtighed, der har krævet megen tid og megen tålmodighed, har jeg ifølge min natur anset for nødvendig overalt, hvor der mulig i fremtiden kunde rejses tvivl om min læsning.

Efter de oplysninger, som godsejer Stjernsvärd meddelte mig 1876, havde stenen tidligere stået som stænte i et stengærde. Derfra blev den flyttet hen til ladegården, hvor den i længere tid havde tjænt som afviser, indtil den forrige ejer af Jordberga, hr. Stjernsvärds afdøde svigerfader Noltken, for nogle år siden havde ladet den henlægge i parken,

for at den ikke skulde lide overlast. Det var meningen, at den skulde opstilles her, hvad der dog endnu ikke var sket 1882, så at dens hele form har kunnet gengives på afbildningen.

Det er en rødlig granit, hvis största længde er 3′ 8″; men den har vistnok oprindelig været noget længere, idet et stykke synes at være bortslået ved foden. Den nuværende bredde er 2′ 1″ ved toppen, 1′ 8″ ved foden; men den har oprindelig været en del bredere, idet et stykke er afslået til höjre for korset (sml. nedenfor). Den största tykkelse er ved toppen 1′ 2″, ved foden 1′ 1″. Indskriften på toppen er fremstillet på en særskilt afbildning, som således tillige tjæner til at vise stenens form i tværsnit.

Som foran bemærket træder indskriften på forsiden meget svagt frem, særlig i de to første ord; men alle de stærkt udviskede runer kan dog endnu sikkert følges, så at der i virkeligheden ikke er nogen tvivl om læsningen. Alle linjer i de smukke, slanke tegn er meget fine og minder noget om runerne på Snoldelev- og Rönninge-stenen. Runernes störrelse er fra næppe 3″ til henimod 6″. De mindste findes i det lille ord sidst i indskriften under hovedrammen; men for øvrigt tiltager de i höjde fra begyndelsen af indskriften til dens slutning.

Linjen på stenens forside er fra midten af hovedstaven i det første ᚦ til det mellemste af de tre punkter lige ved toppen 2′ 3¾″ lang. Runerne er her mellem 3¾″ höje i begyndelsen og 4¼″ i slutningen.

Svagest træder det første ord og begyndelsen af det andet frem, hvorimod bægge rammestreger endnu står forholdsvis klare og tydelige. Hvad der på flere steder ikke blot på denne side af stenen, men også på toppen og på den anden side forvirrer læsningen ved første öjekast, er forskellige dels naturlige, dels ved slid af fodtrin fremkomne ridser, ujævnheder og fordybninger i stenen, der ikke sjælden løber sammen med runerne og af og til får en vis lighed med de huggede linjer.

Forholdsvis tydelig står endnu den første rune, et smuktformet, temmelig skråtstillet ᚦ. Bægge rammestreger følges ligeledes meget bestemt 1½″ foran denne rune, og den øverste løber sammen med en naturlig ridse i stenen, fra hvilken den dog let kan adskilles. Af en forbindelseslinje mellem rammestregerne findes derimod ingen sikre spor lige så lidt som af punkter foran det første ord (således som efter bruþur sidst i linjen på den anden side). Alle de efter ᚦ følgende runer i navnet (ᚢᚱᚠᛁᚴ) er i höj grad udviskede og udflisede; men hele deres form kan dog endnu sikkert følges. En fordybning mellem hoved- og bistaven i ᚠ tæt oppe ved rammestregen er tydelig fremkaldt ved udflisning og kan ikke forveksles med et hugget punkt. Udflisninger af samme art findes omkring midten af den følgende rune (ᛁ) på bægge sider og kan give den en vis lighed med ᛡ; men der er ingen tvivl om, at de tilsyneladende bistave på midten kun er uregelmæssige, ved slid fremkomne huller, og at runen kun kan læses ᛁ, hverken ᛡ, ᚼ eller ᚽ. Utydeligst er den sidste rune, hvis hovedstav næsten er helt udvisket og kun i meget heldig belysning kan følges fuldstændig i svage spor; bistaven træder derimod tydeligere frem, men er noget udfliset og løber sammen med flere huller. Der er imidlertid ingen tvivl om, at her står ᚴ, og at enhver anden læsning er umulig. Først efter lang undersøgelse blev dog dette resultat mig

klart, og ingen rune i hele indskriften voldte mig i begyndelsen så meget besvær som denne, hvad der senere har undret mig noget, da jeg på mit aftryk meget tydelig kan følge dens hele form både i hoved- og bistav, hvilket også gælder de øvrige runer i ordet þurkil. De tre punkter efter dette ord viser sig endnu ret tydelig. Meget svage, men dog sikre i deres hele form er de fire følgende runer ᚴᛆᚱᚦ; i ᚦ er dog hovedstaven forholdsvis tydelig, hvad der ligeledes gælder ᛁ sidst i ordet, de tre punkter derefter samt det følgende ᚦᚢᚱᚦᛆᛘ : ᚼᚢ, hvilket alt i sammenligning med den foregående del af indskriften må siges at stå klart og skarpt, så at jeg også var i stand til at læse det under de uheldige forhold ved min første undersøgelse; ᛆ har af hensyn til det foregående ᚦ bistaven ualmindelig langt nede på hovedstaven. Det efter ᚼᚢ følgende ᚾ er derimod atter i höj grad utydeligt; dog kan både den nederste del af hovedstaven og hele bistaven endnu følges, hvorimod hovedstavens øverste del så vel som rammestregen over den, der har ligget på en lidt fremstående knude, er fuldstændig udvisket. Efter ᚾ ses tydelig de tre punkter lige i kanten ved toppen af stenen.

Den del af indskriften, der står på stenens top og ned ad dens anden side, er endnu forholdsvis vel bevaret, og kun undtagelsesvis kan udflisninger og naturlige ridser i stenen give anledning til en lille tvivl.

Indskriften på toppen indtager fra hovedstaven i ᛒ til hovedstaven i ᛆ, der netop ligger lige i kanten på stenens anden side, en længde af $10^1/_2$", og runerne er fra $4^1/_2$" til $4^3/_4$" höje. Efter det klare ᛒᚱᚢ med tre punkter efter følger ordet þisi, ligeledes efterfulgt af tre punkter. Den anden rune er utvivlsomt ᛁ og kan ikke læses ᛆ; en större flisning på den höjre side adskiller sig bestemt fra de huggede linjer og løber sammen med andre udflisninger, der har beskadiget toppen og den mellemste del af ᚼ, så at øverste del af denne rune nu kun skimtes svagt i flisningen.

Med det efter þisi følgende ᛆ drejer indskriften ned på siden af stenen, idet venstre side af ᛆ-runens bistav står på toppen og dens hovedstav lige på kanten, der danner grænsen mellem toppen og stenens side. Indskriftlinjen på denne side fra hovedstaven i ᛆ til rammestregernes forbindelseslinje efter det sidste ᚱ : indtager en længde af 1' $11^1/_2$", og runernes störrelse er fra $4^3/_4$" i begyndelsen til omtr. $5^3/_4$" i slutningen. I aft udgår ᛏ-runens bistave et stykke neden for toppen af hovedstaven, som det synes nærmest af hensyn til det foregående ᚠ. Det følgende ord kan kun læses uraka; en flisning, der begrænses af ᚴ-runens bistav, har beskadiget det følgende ᛆ, så at den mellemste del af denne rune med hele bistaven (særlig dens höjre side) er bleven höjst utydelig, men dog endnu sikkert kan følges; i heldig belysning viser hele runen sig aldeles klart. En svag fordybning mellem ᚴ-runens hoved- og bistav er ikke hugget, men fremkaldt ved udflisning. Efter bruþur med de forholdsvis store og tydelige, kun hist og her lidt udflisede runer følger tre stærkt fremtrædende punkter og derpå en forbindelseslinje mellem rammestregerne, som fortsættes således, at den også bliver forbindelseslinje for de rammestreger, der indeslutter det lille under bruþur anbragte sin. Dette ord, der løber bustrofedon i forhold til bruþur, indeholder de mindste runer i indskriften, idet ᚼ kun er $2^3/_4$" og de to følgende runer 3" höje.

Foran og efter sin findes som på hele den øvrige del af stenen flere ved slid frembragte huller, af hvilke dog intet kan forveksles med et hugget punkt. Den øverste rammestreg følges tydelig et stykke (omtr. $1^1/_2$") ud over hovedstaven i ᚾ, men af en forbindelseslinje mellem rammestregerne kan der lige så lidt her som ved indskriftens begyndelse på stenens første side påvises sikre spor, skönt de mange småhuller på dette sted undertiden i bestemt belysning kan antage en vis lighed med en svagt fremtrædende retvinklet forbindelseslinje.

Med hensyn til runeformerne i indskriften bemærkes, at bistavene i r-runerne overalt når helt ind til hovedstaven, at b-runen har formen ᛒ og s-runen formen ᛋ (de to første stemmer med formerne på Sjörup-stenen, som derimod for s bruger ᛋ).

Øverst på stenens forreste side til höjre for indskriften findes et, i det hele meget tydeligt kors, der foroven ender i en ᛏ-form, idet ^ over korset aldeles har karakter af at være hugget. Dette kors er 7" langt, men tilsyneladende længere på grund af en naturlig ridse i stenen, som forneden løber sammen med det, ligesom det er tilfældet med den øverste rammestreg foran det første ᚦ i indskriften. Korsets venstre arm, der er forsynet med en lille tværstreg, er $3^1/_2$"; men af armen til höjre, der må antages oprindelig at have haft samme form som den til venstre, er kun 2" lævnet, idet resten er forsvunden med et stykke af stenen, der er bortslået (dog næppe ved vold) fra bagsiden. Når man tænker sig korset udfyldt med det manglende stykke, bliver det i höj grad sandsynligt, at stenen oprindelig har været så bred, at indskriftbåndet er løbet hen over dens midte.

Jeg læser altså indskriften:

þurkil ⁝ karþi ⁝ þurþaʀ ⁝ sun ⁝
bru ⁝ þisi ⁝
aft ⁝ uraka ⁝ bruþur ⁝
sin

Med den lidt usædvanlige ordstilling i begyndelsen af indskriften kan jævnføres indskrifterne på Hedeby-stenen, Skærn-stenen I, Vester Tørslev-stenen, Kolind-stenen og Ferslev-stenen; på de to sidste står den til subjektet hørende apposition sidst i sætningen. Det ejendommelige ved ordstillingen på Jordberga-stenen er, at karþi er skilt fra sit objekt ved den til þurkil hørende apposition. Både denne ordstilling, rimbogstaverne og formen aft taler i höj grad for, at der i indskriften er tilsigtet versform.

þisi i genstandsform ental hunkön, forbundet med bru som her, står også på Sandby-stenen II (II, s. 485).

uraka kunde læses *Wranga*; i oldsproget bruges *rangr* undertiden som tilnavn (*Grettir rangi* o. s. v.). Det kan også læses *Úraga* (oprindelig tilnavn „den frygtløse, uforfærdede"), der vel næppe forekommer som egennavn i 'Ribe oldemoder' ed. O. Nielsen, s. 17[16], skrevet *wraghi næbæ*, hvor *w* altså måtte have betydning *u* ligesom f. eks. i *ebbo wghæth sun* smst. s. 19[15]. Snarest betegner dog både *wraghi* i 'Ribe oldemoder' og uraka på Jordberga-stenen udtalen *Wragi*, og det er vist dette navn, der er bevaret i det skånske *Vragerup* i Uppåkra sogn (tidligere skrevet *Wraghathorp, Wraghæthorp*; se A. Falkman, Ortnamnen i Skåne, Lund 1877, s. 254).

På Olddansk lyder indskriften:

Þórkell gærði, Þórðar sun, bró þes(s)i æft Wraga (Úraga?) bróður sinn.

„Torkel Tordssön gjorde denne bro efter sin broder Vrage (Urage?)".

Jordberga-stenen er omtrent samtidig med Fjænneslev-stenen, idet bægge tilhører første halvdel af det 11. årh. Formen *æft* for det sædvanlige *æftir* skyldes ældre indskriftformler og stemmer med *øft*, der bruges sammen med *øfti* på Sandby-stenen II.

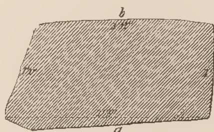
39. HYBY-STENEN

Vismarlöf, Hyby sogn, Bara herred

(undersøgt d. 9. August 1876 og d. 19. August 1882).

Den smukke, maleriske sten af rødlig granit, som i Worms tid fandtes i et stengærde i den vestlige del af landsbyen Vismarlöf (Monum. Dan. s. 205), står nu uden for skolebygningen i denne by, vistnok omtrent på samme sted som i Worms tid. Dens höjde over jorden er 3' 8", den störste bredde 2' 3", tykkelsen godt 1'. Formen ses af nedenstående tværsnit, der er taget over den vandrette linje på bagsiden.

Da det i Lund var blevet mig meddelt, at indskriften var aldeles udslettet, valgte jeg til undersøgelsen en dag, på hvilken den fra morgenen tidlig kunde foretages under de heldigste vejr- og belysningsforhold, så at det også lykkedes mig at tage særdeles gode aftryk både af indskriften og af de øvrige fremstillinger på stenen. Kun derved blev det muligt for mig at komme til klarhed om betydningen af hele indskriften, der må regnes til de allerutydeligste blandt vore runeindskrifter. For at overtyde mig om rigtigheden af de tidligere iagttagelser besøgte jeg atter Vismarlöf 1882.

På stenens forside ses foroven et **kors** og forneden til höjre et dyr, som ved sine takkede horn tydelig viser sig at være en art **hjort**. Mellem hjorten og korset løber indskriften i en enkelt bugtet linje, der ikke indesluttes af rammestreger, nedenfra opad og fortsættes over toppen af stenen ned ad bagsiden, hvor der neden under den på stenens venstre side er anbragt et **kors** af samme art som det, der findes på forsiden. Til höjre for korset løber en vandret indskriftlinje hen over bagsiden og ender på den tilstødende kant. Måden, hvorpå indskriften er anbragt, er således ganske enestående.

Bægge korsene, af hvilke det på forsiden er 10½", det på bagsiden 1' höjt, er endnu meget tydelige. I det på bagsiden er dog tværstregen på venstre arm ved udflisning og afskalning bleven så medtaget, at den næsten er ukendelig, og det samme gælder venstre side af foden i korset på bagsiden. Nogenlunde klart træder også omridsene af hjorten, de

¹/₈.

Hyby-stenen A.

to første ord i indskriften på forsiden og de fleste runer i den vandrette linje på bagsiden frem. Derimod er den sidste del af indskriften på forsiden i höj grad udvisket og dens fortsættelse over toppen og ned ad bagsiden overordenlig udfliset og utydelig.

Den tidligere skolelærer i Vismarlöf, som endnu havde sin bolig tæt ved det sted, hvor runestenen står, meddelte mig, at ifølge et sagn der i egnen skulde indskriften være indhugget af stedets præst (navnet erindrer jeg ikke) for omtrent 100 år siden. Da der imid-

lertid ingen tvivl kan være om, at både indskriften og fremstillingerne på stenen skriver sig fra oldtiden, kunde man fristes til at forklare sagnet på den måde, at den omtalte præst havde søgt at göre den gamle udviskede indskrift tydeligere ved at ophugge den på ny. Særlig linjen på toppen af bagsiden, hvor runerne er i höj grad forstyrrede, kunde synes

Hyby-stenen B.

at tale herfor. Heldigvis modsiger Worms afbildning dog bestemt en sådan formodning og alt, hvad der kunde knyttes dertil; ti uagtet kun det første ord i indskriften gengives rigtig på denne afbildning, sætter den det uden for al tvivl, at indskriften den gang i alt væsenligt har haft samme skikkelse som nu, og at særlig de samme udflisninger, som nu gör runerne i linjen øverst på bagsiden uklare, også fandtes på Worms tid, hvad der tilstrækkelig forklarer hans urigtige gengivelse og læsning af denne linje. Da indskriften altså

sikkert i over halvtredje hundrede år har haft samme udseende som nu, og da der desuden intet andet sted på stenen findes ringeste spor af en sådan senere foretagen ophugning af runerne eller de billedlige fremstillinger, bliver det i og for sig usandsynligt, at linjen på toppen af bagsiden nogen sinde skulde have været genstand derfor. Det fremgår altså heraf, at en præst for 130 år siden i hvert fald hverken kan have hugget indskriften eller ophugget den ældre indskrift.

Med hensyn til læsningen bemærkes følgende: Det første ord er tydelig som hos Worm ᚦᚢᚱᚦᚱ; i ᚢ og det sidste ᚦ er bistavene meget svage, men kan dog endnu sikkert følges. Herefter findes kun et enkelt punkt, der ligesom i den følgende del af indskriften på denne side er anbragt temmelig höjt oppe (Worm har både her og i det følgende urigtig to punkter). I det næste ord ᚼᚢ er h-runens bistave, der er anbragte höjt oppe på hovedstaven, hvad der også er tilfældet med de følgende runer, meget udflisede, men fuldkommen sikre. Her står ikke, som man ved første öjekast mulig kunde tro, ᛏ. Meget tydelige er ᚢ og det følgende punkt. Så følger ordet ᚱᚢᚾᛅᛦ, hvor øverste del af bistaven i ᚱ er meget svag og i ᚢ næsten helt udvisket. Derimod er de tre sidste runer ᚾᛅᛦ forholdsvis tydelige; i ᛦ træder bistaven til höjre dog meget svagt frem. Punktet herefter står temmelig skarpt. Det følgende ᚦ er svagt både i hoved- og bistav, men kan dog endnu følges i alle sine omrids. Så følger et nogenlunde klart ᛅ og ᛋ og et noget svagere ᛁ med punkt efter. Derimod er en lille fordybning under bistaven i det følgende ᛅ tilfældig. Endelig ses endnu på denne side af stenen lige ved dens top et ᛅ og derefter på selve toppen en svag ret stav med en ligeledes svag bistav, der dog bægge endnu kan følges så tydelig, at der ingen tvivl er om, at de har dannet et ᚢ, hvorefter pladsen endnu tillader én rune foran den følgende sikre stav på bagsiden (fra ᛁ i ᚦᛅᛋᛁ til den følgende tydelige stav på bagsiden er der hen over stenens top en afstand af 6").

Alle stavene på bagsiden af stenen øverst til venstre er stærkt forvitrede og udflisede, så at deres virkelige betydning ikke længer overalt kan fastsættes med fuld sikkerhed; men deres form har afbildningen søgt at gengive så nöje som muligt, hvorfor også selve stenens udfoldede top og forbindelsen mellem indskriften på for- og bagsiden er fremstillet særskilt. Da begyndelsen af indskriften lyder þurþr · hu · runaʀ · þasi · a, lå det, hvad jeg også straks formodede, nær at antage, at vi i det sidste a havde den første rune i ordet at eller snarere aft, hvortil der netop, som foran bemærket, vilde være plads foran indskriften på bagsiden. Men da runen efter ᛅ som sagt kun kan læses ᚢ, må den næste så godt som fuldstændig udviskede rune ifølge sammenhængen sikkert have været ᚠ, og af denne kan også særlig øverste del af hoved- og bistav endnu følges i svage, men utvivlsomme spor, ligesom en tydelig fordybning under bistaven sikkert synes at være lævning af et punkt derefter. De herefter følgende runestave på bagsiden indeholder, som det vil vise sig, et nyt navn, der følgelig ikke kan være navnet på den person, til hvis minde „Tord hug disse runer", men må være en anden runerister. Den første rune i navnet, der indtager en plads af 1' 3", får let udseende af at være et ᚱ; men da bistaven i det tilsyneladende ᚱ på midten når helt ind til hovedstaven, er det sandsynligst, at dens nederste

del kun skyldes udflisning, og at vi i virkeligheden har et ᚦ. Dette bliver også sandsynligt af den grund, at det lave R vilde blive temmelig uformeligt og få en uforholdsmæssig bredde forneden, og at den følgende runestav ($2^1/_4$" fra den foregående runes hovedstav) vilde komme så nær ind på dette R, at deres nederste del vilde løbe sammen. Efter aftrykkene må her også langt snarere læses ᚦ end R; ᚦ vilde netop blive meget regelmæssigt, når vi tænker os, at toppen og nederste del af hovedstaven er blevne utydelige ved afskalninger. $1^1/_4$" fra den stav, der som nys nævnt ligger $2^1/_4$" fra hovedstaven i ᚦ, følges nederste del af en anden stav, som uden tvivl må forbindes med den førstnævnte til ᚢ, skönt deres forbindelse foroven er så udvisket, at den kun har efterladt usikre spor. $^3/_4$" herfra findes en ny ret stav, som må forbindes med den følgende ($1^1/_4$" derfra) stærkt udflisede, men tydelig på midten noget indad böjede til R. Forbindelsen mellem stavene ved toppen spores her lidt tydeligere end ved den foregående rune. $1^1/_4$" herfra ligger en på grund af stærke udflisninger svag og utydelig stav og $1^1/_4$" fra denne en anden nogenlunde tydelig fremtrædende, som vistnok i forening med den første har dannet et ᚺ. Af forbindelseslinjen i midten skimtes dog kun svage spor i afflisningerne, og disse er ikke blot ved midtstaven, men også ved enderne af de rette stave til höjre og venstre så stærke, at det endogså kan være noget tvivlsomt, om runen har haft formen ᚺ, som jeg tror, eller ᚻ. På höjre side af dette ᚺ findes temmelig langt nede ved foden en fordybning, der får lighed med et uregelmæssigt punkt, og $2^1/_8$" fra ᚺ ses en ny tydelig ret stav med stærke udflisninger ved foden både til venstre og især til höjre; ved toppen er bistaven til höjre utvivlsom, og til venstre findes der spor af en lignende, så at ᛏ er langt sandsynligere end ᛚ. $2^1/_2$" fra hovedstaven i denne rune ses en anden lige så tydelig med en fordybning på midten (nærmest ved toppen), som gör læsningen ᛁ mulig; men den tilsyneladende bistav har aldeles ikke karakter af at være hugget, og dens uregelmæssige og næsten fuldstændig vandrette form gör det langt sandsynligere, at vi her kun har en udflisning af samme art som ved foden af den foregående rune, ikke en hugget linje. Dette gælder i ethvert fald fordybningerne ved stavens top og fod, der ikke løber sammen med hovedstaven, men for øvrigt har samme karakter som udflisningen på midten. $2^1/_4$" fra denne rune findes endelig den sidste rette stav i linjen med umiskendelig bistav höjt oppe, som gör den til ᚾ. Der er således sandsynlighed for, at navnet skal læses þurstin (eller -stan, såfremt fordybningen over den næstsidste rune virkelig er hugget og ikke, som jeg sikkert antager, er en tilfældig udflisning).

Alle de foran meddelte iagttagelser, der blev nedskrevne 1881 samtidig med udførelsen af afbildningerne af stenens to sider på grundlag af min undersøgelse 1876, fik jeg på ny fuldstændig bekræftede ved den undersøgelse, som jeg atter under de allerheldigste forhold foretog 1882, ved hvilken lejlighed den særskilte tegning af stenens udfoldede top blev udført. Det viste sig den gang utvivlsomt, at de to utydeligste runer i navnet, den første og fjærde, kun kunde læses ᚦ og ᚺ (i det sidste trådte også midtlinjen tydelig frem), og jeg anser derfor nu læsningen þurstin for fuldkommen sikker. Det fortjæner at bemærkes, at karakteren af runerne i navnet på bagsiden er noget forskellig fra og synes at vidne om en mindre øvet runerister end indskriften på forsiden og i den vandrette linje

på bagsiden. Tord har derfor mulig hugget hele indskriften med undtagelse af navnet Torsten, som er hugget af denne selv.

De huggede linjer i de tre sidste runer i þurstin er i forening med udflisningerne hos Worm ved vilkårlige rettelser for at bringe mening i indskriften blevne til ᚼᚱᛘ :, som han læser Gorm, medens den foregående del af linjen læses ᚢ : ᚼᚠ :, hvor det efter ᚢ følgende : ᚼᚠ : ingen som helst støtte har i indskriften selv. Næsten endnu mindre støtte i denne har dog den aldeles vilkårlige læsning af hele linjen på forsiden efter þurþr.

Indskriften fortsættes og sluttes i den vandrette linje til höjre for korset, der er 1′ 5″ lang og indeholder en ny, selvstændig sætning. Runerne i denne linje står i det hele taget klarere end i den øvrige del af indskriften; men de stærke forvitringer og udflisninger gör dog på flere steder ved første öjekast læsningen noget tvivlsom. Den første rune er sikkert ᚠ; men den del af hovedstaven, som ligger oven for den øverste bistav, er ligesom denne næsten forsvunden med udflisninger, hvorved det kan få udseende af, at runen er ᚴ. Den følgende rune er i höj grad udfliset i bægge stave, og forbindelsen mellem dem kan ikke tydelig følges; men der er ingen tvivl om, at vi her har et ᚢ. Den tredje rune gör ved første öjekast nærmest indtryk af at være ᛁ med et punkt efter; men det tilsyneladende punkt, der ligger langt nede og forholdsvis tæt ved ᛁ, viser sig ved nærmere undersøgelse ikke at være hugget, men at udgöre en del af en udflisning ved runens fod. En anden mindre fordybning oven for det nævnte punkt har ganske samme karakter som flere andre lignende småhuller, der findes rundt omkring, f. eks. til höjre for toppen af den følgende ᚢ-rune. Hvad selve runen angår, findes der ved toppen på dens höjre side nogle udflisninger, der har en så regelmæssig form, at man her sikkert kan følge bistaven i et ᛚ. Også afstanden fra det følgende ᚢ, der står meget skarpt og klart, taler for, at runen er ᛚ, ikke ᛁ. Efter ᚢ følger et sikkert ᚴ. Formen af forvitringerne og udflisningerne neden for bistaven tilsteder ikke læsningen ᚠ, som Worm har, og af de to herefter følgende punkter hos ham findes der intet spor på stenen. Utvivlsomme er de to følgende runer ᚢᛁ så vel som det nederste punkt efter ᛁ. Derimod er et andet tilsyneladende punkt oven for dette kun fremkommet ved en udflisning ved enden af bistaven i den følgende ᛅ-rune. Også ved enden af bistaven til höjre i denne rune findes en lille fordybning af samme art. Med den nævnte ᛅ-rune drejer indskriften om på kanten af stenen. Denne del af indskriften har naturligvis af hensyn til stenens form på afbildningen måttet fremstilles en del i forkortning; i virkeligheden er afstanden mellem skilletegnet foran ᛅ og efter det sidste ᚴ 7″. De tre efter ᛅ følgende runer ᚼᚢᚴ kan ikke give anledning til nogen tvivl. En lille, svagt fremtrædende fordybning mellem den sidste runes hoved- og bistav, nærmest ved den første, har samme karakter som flere småhuller i den foregående del af indskriften og kan ikke forveksles med et hugget punkt; her står ᚴ, ikke ᚵ. I ᚼ er bistavene ligesom i ordet ᚼᚢ på forsiden anbragte höjt oppe på hovedstaven. En fordybning mellem ᚼ og det foregående ᛅ (temmelig tæt ved hovedstaven i ᚼ) har ligesom det omtrent i samme linje liggende punkt foran ᛅ ganske karakter af at være hugget, hvad der derimod ikke er tilfældet med en temmelig stærkt fremtrædende fordybning efter ᚴ lige neden for bistaven. Derimod findes

der ud for samme runes bistav en lille langagtig fordybning, som utvivlsomt er hugget og altså må være skilletegn efter det sidste ord. Herefter findes intet som helst spor af runer.

I henhold til disse bemærkninger læser jeg altså indskriften således:

þurþr · hu · runaʀ · þasi · au(k ·) þurstin
fulukui · a · huk ı

hu ɔ: hiu, idet ᚢ som oftere står for ᛁᚢ (sml. ąsburn på Hunnestad-stenene).

fulukui er kvindenavnet *Folkwí*, her med svarabhaktisk *u* mellem *lk* (sml. Die runenschrift s. 330 § 10). På en sten i Dalby socken, Hagunda härad, Uppland (Liljegren no. 95, Upplands Fornminnesfören. Tidskr. I, 1, s. 110) skrives navnet uden indskudt u fulkui.

Indskriftens fulukui a huk kan kun betyde: „Folkvi ejer höjen", et udtryk, der vistnok er enestående, men som i al fald minder om det væsenlig ensbetydende og ligeledes enestående þurmutʀ nią̨ut kubls på Nörre Nærå-stenen (II, s. 368). Folkvi er altså navnet på den døde, til hvis minde Tord og Torsten huggede runerne, og som hvilede i den höj, på hvilken runestenen var rejst.

I olddansk sprogform lyder indskriften:

Þórðr hió rúnaʀ þássi (þæssi?) áuk Þórsténn.
Folkwí á hóg.

„Tord hug disse runer og (i forening med) Torsten.
Folkvi ejer (hviler i) höjen".

Til bestemmelse af indskriftens tid tjæner enkeltlydene i þurstin og huk sammen med mindesmærkets hele karakter, særlig formen af korsene og den billedlige fremstilling, som alt i forening viser, at Hyby-stenen tidligst kan henføres til første fjærdedel af det 11. årh. Snarere må den sættes til århundredets midte.

Af Hyby-stenen har hidtil kun den afbildning, som Worm meddelte i Monumenta Danica, været offenliggjort. Som foran bemærket indeholder denne afbildning kun et eneste rigtigt ord (þurþr først i indskriften), hvorimod alt det øvrige er fuldt af fejl, så at det hele er ganske meningsløst. Ved en række vilkårlige ændringer og en ganske urigtig læsning af indskriften kom Worm til det resultat, at Hyby-stenen var rejst efter „kong Gorm", hvorved han tænkte på den Gorm, som Saxo omtaler udførlig i 8. bog, idet han tillige formodede, at indskriftens *Tord* var det hedenske navn på Saxos *Torkil.*

Om rigtigheden af Worms læsning og tolkning har allerede N. R. Brocman ytret tvivl (Sagan om Ingwar Widtfarne, Stockh. 1762, s. 147 f.), idet han i steden for Worms uftir kunung Gorm læste uftir Kunu ok Gorm, hvilket han oversætter „efter Gunne(!) och Gorm". Til Brocmans læsning har senere både Werlauff (Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed I, 1832, s. 310) og Liljegren (Run-Urkunder no. 1438) sluttet sig, uden at det kan ses, hvorledes de har opfattet *Kunu*, som de bægge ligesom Brocman trykker med stort bogstav. I øvrigt er Brocmans rettelser af indskriftens slutning lige så voldsomme som Worms.

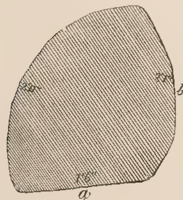
40. ÅLSTORP-STENEN

Ålstorp, Vestra Karleby sogn, Harjagers herred

(undersøgt d. 11. August 1876 og d. 18. August 1882).

I Vestra Karleby (Karaby) sogn i Harjagers herred ved landevejen fra Lund til Landskrona ligger den lille by Ålstorp, hvor den runesten, der er afbildet i Bautil no. 1163 uden angivelse af stedet[1], findes ifølge N. H. Sjöborg, Samlingar för Nordens Fornälskare III (1830), s. 128 og Liljegren, Run-Urkunder no. 1446. For at undersøge stenen kørte jeg med 'skjuts' fra Lund over Käflinge til Ålstorp, en egn, der udmærker sig ved sine mange höje.

Stenen står på en 'alminding' (en lod, der tilhører hele byen), som var udlejet til en husmandsfamilie, og som uheldigvis var bevokset med byg. Af dette måtte jeg derfor lade husmanden afmeje så meget, at der blev dannet en vej hen til stenen; men for øvrigt blev undersøgelsen foretaget under meget heldige forhold, hvad der ligeledes var tilfældet, da jeg seks år senere for at skaffe mig yderligere vished om rigtigheden af min læsning atter besøgte stenen, til hvilken adgangen da var uhindret. Ved bægge mine undersøgelser måtte jeg lade stenen udgrave et betydeligt stykke, da jorden gik op over den nederste del af indskriften.

Det er en lysegrå, rødkornet granit, der, således som den er fremstillet på afbildningen, rager 4′ 3″ op over jorden. Dens form ses af hosstående tværsnit, der er taget over begyndelsen af indskriften (punkterne foran ᚼᚿᛚᛋ), hvor hele omkredsen er 6′ 6″.

Indskriften er fordelt i fem linjer, de to første i et bånd på stenens smallere side (forsiden), der er mellem 1′ 6″ og 1′ 7″ bred, de tre sidste på den tilstødende, indtil 2′ 1½″ brede flade til höjre. Runerne i de to første linjer er mellem 6″ og 7½″ höje, i de tre sidste mellem 5″ og 6½″.

[1] En afbildning af stenen ligeledes uden angivelse af sted og uden nogen som helst dertil knyttet bemærkning findes også på den foran under Nöbbelöf-stenen s. 85 nævnte tavle XI i Kiliani Stobæi Opera, Dantisci 1753 4to. Stobæus' afbildning står noget tilbage for afbildningen i Bautil; men da den indeholder alle de samme grove fejl som denne, må bægge utvivlsomt føres tilbage til samme kilde. Stobæus' afbildning omtaler jeg derfor ikke nærmere i det følgende.

For Worm var denne sten ubekendt, og Bautils afbildning indeholder et usædvanlig stort antal betydelige fejl, der yderligere er forøgede i Liljegrens gengivelse af indskriften. Dette er så meget mærkeligere, som indskriften i det hele taget med undtagelse af navnet øverst på forsiden må kaldes forholdsvis meget tydelig. Hvor dette navn står, findes derimod så stærke afskalninger, at flere af runerne kun har efterladt meget svage spor. Enkelte spor af slag i stenen på dette sted forekom mig ganske friske, og da jeg i den anledning søgte underretning hos byens folk, der som sædvanlig havde samlet sig for at iagttage undersøgelsen og skaffe sig oplysning om indskriftens indhold, blev det fortalt mig, at drengene jævnlig brugte stenen som skive for deres stenkastning, og at de nye slag, som jeg havde opdaget, skrev sig derfra. At slutte efter afbildningen i Bautil må stenèn dog allerede den gang have været væsenlig i samme tilstand som nu, så at den overlast, som drengene i nyere tid skal have tilföjet den, næppe har været så stor, som man efter disse oplysninger ved første öjekast kunde fristes til at tro.

Med hensyn til enkelthederne fremhæves følgende:

Foran indskriften, der begynder i linjen længst til venstre og derpå løber bustrofedon, findes to i Bautil oversete punkter, der ligeledes bruges som skilletegn mellem de enkelte ord (Bautil har på de steder, hvor skilletegnene ikke er helt oversete, kun et enkelt punkt langt nede ved rammestregen). Meget tydelige er de to første ord med tilhørende punkter : hals : auk : (i Bautil gengives bægge a-runer urigtig med ᚾ for ᛆ). Den herefter følgende rune, der i Bautil læses ᚠ, er et sikkert ᚠ, som dog er noget udfliset og forvitret i bistavene, der er stærkt krummede og anbragte temmelig höjt oppe på hovedstaven, hvilket også, om end i ringere grad, gælder de øvrige f-runer i indskriften. Utvivlsomt, men temmelig svagt fremtrædende særlig i øverste del af hovedstaven er ligeledes det efter ᚠ følgende R. Derimod har runerne efter R så vel som den øverste rammestreg, der har omsluttet dem i en bue, kun efterladt mere eller mindre tydelige spor. Lige efter R ses øverste del af en ret stav, der viser sig meget klart så vel som det punkt, hvori den ender; men den del af staven, der har ligget neden for punktet, er næsten helt udvisket. At der har stået ᚽ, kan dog ikke betvivles. Så følger en stærkt forvitret og særlig i nederste halvdel svagt fremtrædende ret stav, der hviler på yderste del af den midterste rammestreg, med en fra toppen udgående bistav til höjre, som hviler på den følgende runestav; nederste del af denne bistav er dog stærkt forvitret, omgivet af ujævnheder og vanskelig at følge. En fordybning mellem hoved- og bistaven gör i modsætning til et par andre större huller under den ganske indtryk af at være hugget, så at her synes at måtte læses ᚭ, ikke ᚢ. Den efter ᚭ følgende hovedstav, på hvilken bistaven i ᚭ hviler, kan endnu følges i sin hele længde og er særlig tydelig i den øverste del. Dens fod løber ikke sammen med rammestregen, men hviler på nederste del af den følgende rette stav, som støder sammen med enden af den midterste rammestreg ligesom hovedstaven i det lige overfor liggende ᚢ. Af bistavene kan den øverste endnu tydelig følges, medens den nederste kun har efterladt enkelte svage spor, der dog viser, at her har stået et B. Den nogenlunde tydelige rette stav efter B har intet spor af bistave. Utydeligst i hele indskriften er den herefter følgende

rune, hvis hele hovedstav er så godt som aldeles forsvunden, og af hvis bistav kun den nederste halvdel sikkert kan følges. Dennes form viser imidlertid, at her har stået ᚢ. Også den næste runes hovedstav er stærkt udvisket, men har dog efterladt sikre spor, og hele

1/8.

Ålstorp-stenen A.

bistaven følges tydelig, særlig i den nederste halvdel, og sætter det uden for al tvivl, at der står ᚱ. Klart er det følgende ᚾ med punkterne efter. Jeg nærer således ingen tvivl om, at navnet skal læses freybiurn (næppe freubiurn). At dette ord, som foran bemærket, da tegningen til den i Bautil optagne afbildning blev udført, væsenlig har været i samme utydelige tilstand som nu, fremgår af, at det her lyder ᚠᚱᛁᛒᚢᚾ, idet altså ᚠ er

læst som ᚴ, ᛂ som ᛁ og ᚨ mellem ᛂB helt overset. Endelig har Bautil i steden for de tre runer ᛁᚢR kun et ᚢ, som åbenbart er fremkommet derved, at nederste del af bistaven i R er sat i forbindelse med de mange stærke ujævnheder i stenen, der omgiver ᚢR. Da B i

Ålstorp-stenen B.

Bautil står ganske tydeligt på sin rigtige plads, synes denne rune, hvis bistave nu træder så svagt frem, på den tid at have været klarere, end det nu er tilfældet.

Den øvrige del af indskriften giver ikke anledning til tvivl. R i risþu er meget tydeligt, og jeg indser ikke, hvad der kan have foranlediget Bautils tegner til at gengive denne rune som ᛦ. Af de to punkter efter risþu er det nederste temmelig svagt. Linjen

ender med de to klare runer st, hvorefter ordet fortsættes i første linje på den næste side med de tre runer ina, af hvilke ᚽ så vel som de følgende punkter er oversete i Bautil (Bautils stin er hos Liljegren yderligere forvansket til stan). I det næste ord er det første ᛁ stunget; i Bautil er punktet i ᛁ overset, hvorimod en skøre, der fra toppen af det foregående ᚽ løber hen over runen oven for punktet, er forvekslet med en hugget stav, så at runen urigtig gengives som ᚽ (efter skørens form måtte her dog læses ᚽ for ᚽ). Også i ordet efter þesi er den første rune tydelig stungen, og ordet må altså læses eftiʀ, ikke iftiʀ som i Bautil, hvor punkterne efter ordet også er oversete. Rammestregen over de to sidste runer i dette ord så vel som toppene af runerne er forsvundne.

Den næste linje begynder med ordet hufa uden punkter foran, således som det også findes i Bautil, hvis hufa hos Liljegren er blevet tufa; ✱-runens bistave skærer hinanden lidt uden for (på höjre side af) hovedstaven. I det følgende ord er både ᛁ og ᚠ stungne; i Bautil er ikke blot punkterne i runerne, men også de to punkter efter ordet oversete, hvad der ligeledes gælder om de tydelige punkter foran og efter indskriftens sidste ord sin (i dette ord har Bautil urigtig ᚽ for ᚽ).

Indskriften lyder altså:

(u)
: hals : auk : freybiurn : risþu : st
ina : þesi : eftiʀ :
hufa : felaga :
: sin :

hals som egennavn findes f. eks. også på en sten i Blacksta, Jomkil socken, Bälings härad, Uppland (Bautil no. 439, Liljegren no. 170, Dybeck fol. I no. 205, Upplands Fornminnesfören. Tidskr. I, 5, s. 17).

freybiurn skrives ganske som her på en sten i Tible socken, Håbo härad, Uppland (Bautil no. 309, Liljegren no. 26, Dybeck fol. I no. 15, Upplands Fornminnesfören. Tidskr. I, 1, s. 67). På Sjælle-stenen skrives derimod fray- i første led af navnet fraystain (se I, s. 146). Både fray- og frey- betegner vel snarest udtalen *fræy-* (næppe *frøy-* eller *fré-*).

hufa forekommer også på de jyske stene i Hune og Jætsmark (II, s. 122).

I olddansk sprogform gengiver jeg da indskriften:

Hals åuk Fræybiorn résþu sténa þes(s)i eftiʀ Hófa félaga sinn.

„Hals og Frøbjörn rejste disse stene efter deres fælle Hove“.

Ved siden af den stærke og temmelig konsekvente brug af stungne runer (ᚽ, ᚠ og uden tvivl ᚼ) finder vi dog som ofte risþu og stina. Indskriften kan ifølge sine rune- og sprogformer tilhøre første fjærdedel af det 11. årh. (omtr. år 1020); men snarere skal den dog rykkes en del længere ned i tiden, til hen imod midten af århundredet.

41. HOLMBY-STENEN

Holmby sogn, Frosta herred

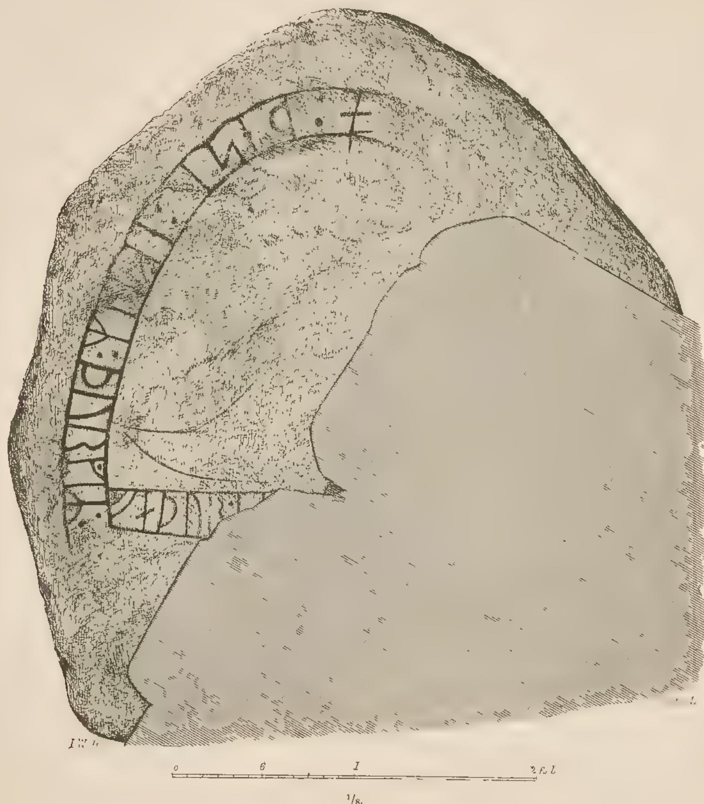
(undersøgt d. 10. August 1876).

I Run-Urkunder no. 1417 meddeler Liljegren, at der ifølge J. Peringskiölds håndskrevne samlinger findes en runesten i det sydvestlige hjörne af kirketårnet i Holmby; af indskriften anføres intet. Ved mit besøg i Holmby fandt jeg stenen på det anførte sted, idet kirketårnets sydvestlige hjörne hvilede på en runesten, hvoraf omtrent halvdelen var skjult. Ved at udhugge nogle stene og fjærne en del kalk og cement lykkedes det mig dog at blotte noget mere af stenen, end der i forvejen var synligt. Runestenen vilde uden tvivl let kunne udtages, hvad der naturligvis burde ske snarest muligt. Så vidt jeg ved, har mine anmodninger i den anledning dog hidtil været frugtesløse.

Stenen, der består af grov, rødkornet granit, er, så vidt det kan ses, omtrent 4′ lang og 3′ 9″ bred. Som på enkelte andre skånske runestene er indskriftsiden glat tilsleben. Indskriften er anbragt i et bånd, der løber langs med stenens kant fra höjre til venstre, og i en tværlinje, der forbinder båndets ender. Både stenens og indskriftens form minder meget om Örsjö-stenen, der dog er en del smallere.

De små, mellem $2^1/_8$″ og $2^3/_4$″ höje runer er i det hele ret tydelige. Den del af indskriften, som nöjere kunde undersøges, indtager båndets sidste halvdel og begynder med ordet ᚦᛂᛋᛁ med to tydelige punkter foran og efter, de sidste i forholdsvis stor afstand fra ᛁ. De tre første runer, særlig ᛂ, er noget udflisede, men punktet i ᛂ klart. Herefter følger ordet ᛂᚠᛏᛁᛦ, i hvilket toppen af ᛏ-runen næsten er helt bortfliset, særlig på venstre side. Også det følgende ᛁ er affliset ved foden. Klare, men ikke stærkt fremtrædende er de følgende små punkter, der står skråt for hinanden. Meget tydelige er alle runer i ᚦᚢᚱᚠᛁᛦ; dog træder den venstre bistav i ᛦ temmelig svagt frem. Af de følgende punkter, der er stillede skråt for hinanden ligesom efter det foregående ᛦ, er det nederste stærkt udfliset. I tværlinjen ses hele ordet ᚠᛅᚦᚢᚱ med undtagelse af bistavens nederste del i ᚱ. I ᚠ-runen, der bruger rammelinjen som hovedstav, er den øverste bistav stærkt udfliset. Af de følgende punkter er det nederste skjult. Endelig ses en noget större top af en rune (efter sammenhængen ᛋ) og derpå et ganske lille stykke af den følgende stav (ᛁ).

I båndets begyndelse foran : ᚦᛂᛋᛁ : findes desuden en meget tydelig hovedstav med lige så tydelig bistav, der gör runen til ᛅ; men oven for og parallelt med bistaven løber en anden finere og mere uregelmæssig linje sammen med rammestregen, og hovedstaven synes ligeledes at være forlænget et stykke oven for den sidstnævnte linje ud over

1/8.

Holmby-stenen.

rammestregen. Både linjen, der løber parallelt med bistaven, og hovedstavens forlængelse skyldes imidlertid tilfældige udflisninger, så at her i virkeligheden kun står ᛅ, hvilket jeg opfatter som den sidste rune i ordet stina. Af alle de foregående runer er det dog på stenens nuværende plads ikke muligt at skimte en eneste, men kun med fingeren at følge nogle utydelige spor. Det synes, at runerne foran ᛅ for störste delen er helt udviskede.

Med undtagelse af navnet i begyndelsen af indskriften kan denne dog udfyldes med så godt som fuldkommen sikkerhed efter de velbekendte formler. Foran a : þesi må der stå : risþi : stin, og både risþi og stina skrives uden tvivl ligesom på Ålstorp-stenen med ᛁ, ikke med ᚼ.

Efter pladsen at dömme kan der efter faþur [:] (si) i tværlinjen følge n : harþa : kuþan som f. eks. på Nöbbelöf-stenen i Ljunits herred (foran s. 60). Men sandsynligere er det dog, at der som sædvanlig står enten þign : kuþan eller kuþan : þign. I så fald er der ikke plads til ordet harþa : foran kuþan. At stenen virkelig har þign (vistnok med ᚠ som i þurgiʀ) og ikke trik, tör man slutte deraf, at *þegn* i vore runeindskrifter bruges om den ældre (gifte), men *drængʀ* om den yngre (som oftest vistnok ugifte) mand (sml. II, s. 20 f.). På de stene, som hustruen har rejst efter sin ægtefælle eller barnet efter sin fader, bruges nemlig *þegn* regelmæssig som hædersnavn om den døde, hvorimod de stene, som fader (moder) har rejst efter sön, broder (søster) efter broder, fælle efter fælle lige så regelmæssig bruger ordet *drængʀ*. Dette synes mig i höj grad at styrke min tolkning af slutningen af indskriften på Asfærg-stenen, som en broder har rejst efter sin broder, og hvis þin alene af den grund ikke kan antages at stå for þikn (II, s. 237 f.). At Bjersjöholm-stenens mak 'måg' ikke har betydningen 'stefader' som det samme ord på Gunderup-stenen I, viser ordet trik (foran s. 96 ff.).

Indskriften gengiver jeg da:

[. . . . . . : risþi : stin]a : þesi : eftiʀ : þurgiʀ :
faþur [:] (si)[n : kuþan : þign]

þurgiʀ skrives som her også på Asfærg-stenen (II, s. 234 ff.).

I Olddansk lyder dette:

[. . . . . . résþi stén]a þes(s)i eftiʀ Þórgéʀ faður sí[nn, góðan þegn].

„[. . . . . . rejste] disse [sten]e efter sin fader Torger [, en brav mand]".

Lige over tværlinjen findes på den indskriftløse del af stenen et par temmelig svagt fremtrædende, men utvivlsomt huggede linjer, der altså må antages at være den venstre side af en billedlig fremstilling. Hvad denne fremstilling betyder, vil dog ikke kunne afgöres, för end stenen er udtaget fra den nuværende plads og kan undersøges i sin helhed. Formen af de linjer, der nu er synlige, gör det muligt, at de danner en del af en skibsfremstilling. Hvis dette er rigtigt, synes skibet at være fremstillet i temmelig løse omrids som på Hjærmind-stenen eller måske snarere på Spentrup-stenen, men derimod at adskille sig væsenlig fra skibene på Tulstorp- og Sønder Kirkeby-stenen. Jeg er dog mest tilböjelig til at anse de nævnte linjer for dele af et ganske andet ornament.

Som foran bemærket frembyder Holmby-stenen stor lighed med Örsjö-stenen; men de stungne runer på Holmby-stenen viser, at denne må rykkes noget længere ned i tiden. Nærmest må den sammenstilles med den foran behandlede sten fra Ålstorp.

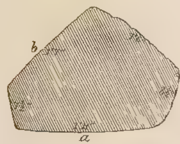
42. VALLEBERGA-STENEN

Valleberga sogn, Ingelstad herred

(undersøgt d. 25. August 1876).

Denne smukke og anselige sten, der består af grå granit med fine røde korn, står nu uden for et hus (no. 26) i Valleberga, et stykke vej fra kirken. Som afbildningen viser, er den kløvet i to stykker, af hvilke det øverste er 2′ 2″ langt, medens hele stenen rager 6′ 2″ op over jorden. Gårdmanden, på hvis ejendom den stod, mindedes tydelig, at den nederste del af stenen i begyndelsen af fyrrerne i forrige århundrede, da han var en lille dreng, blev funden i et stendige på marken i nærheden og flyttet hen på den plads, hvor den endnu står, oprindelig som ledstolpe ('grindstolpe'). Her så P. G. Thorsen den på sin runologiske rejse i Skåne 1845. Omtrent 25 år senere (1869) fandtes toppen af stenen i et stendige ved kirken og blev ved rektor Bruzelius' omsorg forenet med den nederste del, til hvilken den passede så nöje, at kun rævnen er synlig. Vi har altså her ligesom ved Egå- og Læborg-stenen et af de sjældne tilfælde, hvor et manglende stykke af en runesten er kommet for dagen efter mange års forløb.

Samtidig med at de to stykker af stenen blev sammenföjede, meddelte Bruzelius professor Stephens en tegning af denne til brug for hans Old-northern Runic Monuments, hvor et kemitypi efter denne tegning er optaget II, s. 820 (optrykt i „Tordneren Thor", Kbh. 1878, s. 31). Stephens' afbildning tillige med hans tolkning af indskriften offenliggjorde Bruzelius atter selv i sin afhandling „Antiqvarisk Beskrifning öfver Walleberga Socken" i Samlingar till Skånes historia etc. (VII), Lund 1873, s. 3 f. Som jeg har påvist i min afhandling „Om undersøgelsen og tolkningen af vore runemindesmærker" i Universitetets indbydelsesskrift i anledning af kongens fødselsdag d. 8. April 1895, s. 95 f., og som det vil fremgå af de følgende bemærkninger, indeholder Bruzelius' afbildning imidlertid flere væsenlige fejl.

Indskriften må i det hele siges at være velbevaret; men udflisninger, ujævnheder og skører i stenen vanskeliggör på flere steder læsningen, som dog intetsteds kan kaldes tvivlsom. Indskriften er fordelt på stenens to bredeste flader og på den mellemliggende kant. På ovenstående tværsnit, der er taget ved

s-runen i begyndelsen af indskriften, betegner *a* fladen med hovedindskriften, medens slutningen løber over *b* og kanten mellem bægge. Runerne er på *a* mellem 3″ og 5″ höje, på *b* mellem næppe 3″ og 3½″.

Hovedindskriften på den bredeste flade (forsiden) begynder i linjen til venstre med ordet suin. Udflisninger og ujævnheder løber over den øverste del af dette ord, hvorved toppen af s-runen og rammestregen foroven næsten er forsvundne. En udflisning, der strækker sig gennem ᚢ hen over ᛁ og er temmelig dyb, hvor den træffer denne rune, gör, at den ved løselig betragtning let kan anses for stungen; men det tilsyneladende punkt ligger ikke blot usædvanlig höjt oppe på hovedstaven, men har også en helt anden karakter end punkterne i de øvrige stungne runer i indskriften. Der må derfor læses ᛁ, således som også Bruzelius har, ikke ᛂ. I steden for det aldeles tydelige ᚦ i þurgutr har Bruzelius mærkelig nok ᛏ. Punktet i ᚴ står skarpt og klart.

I kiaurþu løber stærke udflisninger fra foden af ᛅ hen over ᚢ til toppen af ᚱ, hvis bistav ender lige i bruddet. I kuml har m-runen formen ᛘ, ikke som hos Bruzelius ᛉ. I þisi er ᛋ og især det sidste ᛁ stærkt udflisede foroven. Både den øverste og nederste rammestreg strækker sig lidt ud over dette ᛁ; men der er ingen forbindelseslinje mellem dem.

Herefter følger den anden linje fra höjre, som begynder med et tydeligt ᛂ, ikke som hos Bruzelius ᛁ. Indskriften på denne side ender med den anden linje fra venstre, hvor intet skilletegn ses efter auk (Bruzelius har her to punkter). Det sidste ord ender med runerne ᚾᛅ, imellem hvilke der strækker sig en stor udflisning, som dog kun har gjort den höjre side af bistaven i ᚾ noget utydelig, medens hele bistaven i ᛅ er fuldkommen klar; Bruzelius har urigtig læst den sidstnævnte rune ᛁ.

Over de to mellemste indskriftlinjer findes et kors, i hvilket linjerne i armene til höjre og venstre dannes af den indvendige rammestreg i det ydre indskriftbånd. Rammestregen, der adskiller de to midterste linjer, løber ud i korsets nederste arm. Formen af korset er meget uheldig gengivet af Bruzelius, som blandt andet i steden for det karakteristiske ꩜ i dets midte har en lille cirkelrund figur. Bruddet i stenen træffer nemlig korset i den nævnte figur og vanskeliggör en smule den nöjagtige opfattelse af dens form. I øvrigt må det fremhæves, at korsformen er lidt usymmetrisk, idet længden fra spidsen af den nederste til spidsen af den øverste arm er 9½″ til venstre og 10″ til höjre; bredden mellem rammestregerne er foroven 8½″, forneden 9″. Armenes störste bredde er både foroven og forneden 5″, men til venstre 3½″ og til höjre 4″.

Over og i korsets øverste arm har Bruzelius fremstillet et hoved; men af dette findes der intet som helst spor på stenen. Det er kun de ved de stærke udflisninger fremkaldte huller og ujævnheder, der har skuffet ham, så at han har trot her at finde et hoved, ligesom de naturlige ujævnheder på Valkärra-stenen af ham er blevne opfattede som et mandshoved (se foran s. 102). Heller ikke den linje, der på Bruzelius' afbildning udgår til höjre fra hovedet, eller linjen under korset over de to mellemste indskriftlinjer findes på stenen, og de sidstnævnte to linjer er kun adskilte ved en enkelt, ikke som hos Bruzelius ved en dobbelt rammestreg.

Slutningen af indskriften dannes af et enkelt bånd, der snor sig op ad sidefladen *b* og ned ad den kant, som ligger mellem denne og hovedfladen. De små spiraler, der af-

$^1/_{10}$.

Valleberga-stenen A.

slutter rammestregerne ved begyndelsen af dette indskriftbånd, og som også kendes fra andre indskrifter (sml. foran s. 94), er oversete af Bruzelius.

Angående enkeltheder i denne del af indskriften bemærkes: I þeʀa er den anden rune et utvivlsomt ᚿ, ikke ᛁ som hos Bruzelius. Midt over ᚢ-runen i uel løber en flisning

Valleberga-stenen B.

fra hoved- til bistaven, som ved flygtig betragtning kan få udseende af et punkt, således som den er opfattet af Bruzelius; men det tilsyneladende punkt har en ganske anden

karakter end punktet i det følgende ᚼ og i de øvrige ᚼ-runer i indskriften samt i ᚠ på forsiden. Dette viser sig også tydelig på aftrykket; her står altså ᚢ, ikke ᚢ. I likia har Bruzelius læst ᚠ for ᚠ; men den ujævnhed, der findes mellem denne runes hoved- og bistav, er af samme art som de ujævnheder, der findes over hele stenen, og kan endnu mindre end udflisningerne over ᛁ i suin og over ᚢ i uel forveksles med de huggede punkter. På aftrykket træder dette måske endnu klarere frem end på stenen selv.

Ved slutningen af indskriftbåndet findes en enkelt lille spiral af samme art som de to ved dets begyndelse; også denne spiral er overset af Bruzelius. Den er anbragt under den næstsidste rune (ᚢ), ikke under den sidste (ᛘ), så at den kommer i flugt med indskriftens begyndelse. Af en tilsvarende spiral over ᚢ finder jeg intet spor.

Medens det stungne ᛁ er stærkt fremtrædende i indskriften (eftiʀ, þeʀ, þeʀa, uel, men suin, suina; sml. Ålstorp-stenen), forekommer ᚠ kun i þurgutr (derimod kiaurþu, kuþ, likia), og ellers bruges ingen stungne runer (hialbi med ᛒ, luntunum med ᛏ), hvad der stemmer med forholdet i andre indskrifter med stungne runer. Med hensyn til runeformerne må det endvidere fremhæves, at m-runen én gang har den runde form ᛘ, men to gange den yngre form ᛘ (sml. de to Hunnestad-stene og m-formerne på Krageholm-stenen; se foran s. 19). Derimod har de sprog- og runeformer, der efter den tidligere læsning vilde bringe os i stor forlegenhed med hensyn til bestemmelsen af indskriftens alder (turgutr, suini i genstandsform, stunget ᚢ i uel), hvad der også måtte siges at gælde det mærkelige hoved på Bruzelius' tegning[1], vist sig at være urigtige. Her er altså et lignende forhold som mellem de ældre afbildninger af Lundagård-stenen og stenen selv.

Indskriften på Valleberga-stenen må altså læses:

(A) suin : auk : þurgutr : kiaurþu : kuml : þisi
eftiʀ : mana
auk suina

(B) kuþ : hialbi : siaul : þeʀa : uel : ian : þeʀ : likia : i : luntunum

kiaurþu] Med denne skrivemåde kan jævnføres formen siaul i indskriften på den anden side. Ved kiaurþu betegnes vist snarest en udtale *giårðu* (ell. *giorðu*); sml. fauþur på Glemminge-stenen, sautu på Hunnestad-stenen I og Skårby-stenen. Betegner siaul måske udtalen *siål*?

mana og suina læser jeg *Manna* og *Swéna*; sml. Egå-stenens mana (II, s. 220) og Glemminge-stenens suini (foran s. 78).

Nöjagtig samme kristne formel som her finder vi også på Ålum-stenen III (II, s. 274).

[1] Til hvilke fantasier dette hoved har kunnet give anledning, viser Stephens' udtalelser i „Tordneren Thor" s. 32, hvor det om korset og hovedet hedder: „På blokken er udhugget en almindelig korstype, det såkaldte paté-kors, men på dettes øverste gren hviler et *skæggeløst hoved* med milde ansigtstræk. Dette holder jeg for et overgangs-billede, en forbigående fremstilling på denne tidlige sten. Kristi hoved er kommet i steden for Thors, medens tordnerens hammermærke er veget for fredsfyrstens korsmærke. Det er en yndig konventionel kunstbehandling. *Det giver os i det små Kristus på korset*".

luntunum kan kun være hensynsform af *Lundúnir*, 'London'.

I Olddansk lyder indskriften:

Swénn åuk þórgótr giårðu kuml þes(s)i eftir Manna åuk Swéna. Guð hialpi siál þéra wel; en þér liggja í Lundúnum.

„Sven og Torgøt gjorde dette mindesmærke efter Manne og Svenne. Gud hjælpe deres sjæl vel (være deres sjæl nådig); men de ligger (begravede) i London".

Ifølge indskriftens eget vidnesbyrd er Valleberga-stenen altså et sikkert eksempel på et gravminde (*kumbl*, *kuml*), rejst efter mænd, der hvilede andetsteds. Slige kenotafier har i det hele taget ikke været sjældne. Vi læser jo ofte i runeindskrifterne, at stenene rejstes efter mænd, der var faldne i kamp eller døde langt fra det sted, hvor stenene havde plads. Men meget sjælden meddeler indskriften navnet på det sted, hvor den døde var begravet. Med Valleberga-stenen stemmer i så henseende runestenen fra Slesvig domkirke og Rösås-stenen fra Småland nöje, idet de ligeledes anfører de steder i England, hvor de døde var stedede til hvile (se R. v. Liliencron u. Ludv. Wimmer, Der Runenstein im Schleswiger Dom, Kiel 1898, s. 10 og s. 18 samt min afhandling „Sønderjyllands runemindesmærker" i Haandbog i det nordslesvigske Spörgsmaals Historie, s. 51 ff.). I höj grad oplysende med hensyn til indskriften på Valleberga-stenen er i øvrigt den danske runeligsten, som 1852 blev funden på den tidligere St. Pauls kirkegård i London, og som ifølge rune- og sprogformer sammen med den billedlige fremstilling uden tvivl må henføres til samme tid som Valleberga-stenen og således bliver den ældste kendte danske runeligsten. Herom henviser jeg til indledningen, hvor London-stenen vil blive nærmere behandlet. At de lagte gravstene tidligere kom i brug i England end i Danmark, kan jo ikke vække forundring.

Det fortjæner endnu at bemærkes, at en gammel ligsten, der nu står på Valleberga kirkegård, og hvoraf Bruzelius i den foran nævnte afhandling har meddelt en ikke fuldt nöjagtig afbildning, minder så meget om runestenen, at de ikke blot synes at være samtidige, men endogså udgåede fra samme værksted. Ligheden mellem runestenen og den nævnte ligsten har også slået Bruzelius, som endogså anser det for sandsynligt, at de bægge har hørt til samme gravminde. Dette er muligt; men jeg er dog mere tilböjelig til at tro, at det oprindelig har været hensigten også at forsyne det indskriftløse bånd på ligstenen med runer, så at vi her i virkeligheden har en påbegyndt, men ufuldendt runesten. Dette henstiller jeg dog kun som en usikker formodning, hvorpå jeg ikke lægger mindste vægt. Jeg vil dog i den anledning henlede opmærksomheden på, hvad jeg har udtalt om fremstillingerne på bagsiden af Åsum-stenen (I, s. 164).

43. SIMRIS-STENEN I

Simris (Cimbris) sogn, Järestad herred

(undersøgt d. 23.—24. August 1876).

Denne smukke runesten var ukendt for Worm, men er optaget i Bautil som no. 1166 uden angivelse af stedet[1], som derimod anføres af Sven Bring, Dissertatio de territorio Jerrestad (resp. J. G. Alsing), Londini Goth. 1760, hvor hele s. 46 optages af en afbildning af stenen med overskrift: „In muro cœmeterii Runis inscriptum saxum conspicitur. Figuram ejus exhibet adjecta tabula". Afbildningen i Bautil nævnes ikke, og Brings afbildning er dobbelt så stor som denne og på et par steder nöjagtigere, medens den til gengæld har nogle fejl, som ikke findes i Bautil[2]. Liljegren har i sin gengivelse af indskriften (Run-Urkunder no. 1418) benyttet både afbildningen i Bautil og hos Bring (sml. også C. C. Rafn, Antiquités de l'Orient, s. 180f.). En ikke offenliggjort tegning af stenen ved N. G. Bruzelius i Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens arkiv i Stockholm er benyttet af Bugge (E. Brate och S. Bugge, Runverser, s. 277).

Stenen sad tidligere i den gamle ringmur omkring Simris kirke; herfra blev den flyttet til den nye kirkegårdsmur, hvor den er indsat på den sydlige side ud til vejen lige over for præstegården. Den er 6' 5" lang, 3' 4½" bred og skal efter mundtlig meddelelse til mig af pastor Schröder i Simris være 1' 3" tyk forneden og omtr. 1' foroven. Den består af en art grå 'marmor', som findes der i egnen, blandt andet på pastor Schröders ejendom, hvor den blev mig påvist. Et stærkt brud i stenen synes at have skilt den i to stykker; men det berører efter hr. Schröders sigende kun overfladen.

Indskriften så vel som de pyntelige ormeslyngninger træder i det hele taget meget tydelig frem på stenens glatte overflade, og kun på et par steder, hvor den er udfliset eller beskadiget ved brud, kan der være tvivl om læsningen af en enkelt rune. Ellers står de små runer, der i gennemsnit er 2½" höje (når bredden af rammestregerne medregnes 3"),

[1] En afbildning af stenen ligeledes uden angivelse af sted og uden nogen som helst dertil knyttet bemærkning findes også på den foran s. 85 under Nöbbelöf-stenen nævnte tav. XI i Kiliani Stobæi Opera, Dantisci 1753 4to. Denne afbildning står dog tilbage for afbildningen i Bautil.

[2] At no. 1166 i Bautil hører hjemme i Simris, har også N. H. Sjöborg bemærket i Samlingar för Nordens Fornälskare III (1830), s. 128; men Sjöborg synes ikke at have kendt afbildningen hos Bring.

endnu meget skarpt og bestemt. Min læsning af indskriften har jeg tidligere meddelt i „Der Runenstein im Schleswiger Dom. Erläutert von R. v. Liliencron u. Ludv. Wimmer", Kiel 1898, s. 24.

1/10.

Simris-stenen I.

Indskriften begynder et stykke oven for hovedet på den store slange og følger derpå det bånd, som denne danner over stenen fra venstre til höjre. Hverken i begyndelsen

eller slutningen af båndet er der anbragt runer. En mindre slange snor sig om den större, der bærer indskriften, og rummet ovenover udfyldes ligeledes af en större slange, omslynget af en mindre, hvis halespids er sat i forbindelse med indskriftslangens hale, så at alle slyngninger på den måde griber ind i hinanden. Det fortjæner med hensyn til „slangerne“ at fremhæves, at hovederne på de to större frembyder samme karakter, som vi også kender fra så mange uppsvenske stene. Derimod har de to mindre slangers hoveder, der ligeledes stemmer indbyrdes, en helt forskellig form (et langt mere naturalistisk slangehoved med et par öjne). På afbildningen i Bautil er særlig disse to hoveder stærkt forvanskede.

Det første ord i indskriften lyder biarngaiʀ, ikke som i Bautil biarnkaaʀ. Øverste del af bistaven i R og venstre side af bistaven i ᚼ er noget udflisede, men bægge runers form sikker. Det tydelige punkt i ᚴ er overset i Bautil, og den næstsidste rune er læst ᚽ for ᛁ; på midten af denne stav findes nemlig en udflisning, som ved første öjekast giver den en skuffende lighed med ᚽ; men at den tilsyneladende bistav kun er en tilfældig udflisning, fremgår deraf, at den er meget uregelmæssig og uren i kanterne og ikke så dyb som de huggede linjer. Den har ganske samme karakter som en udflisning lige foran, der hvor den mindre slange slynger sig over den större. Forskellen mellem de huggede linjer og udflisningerne træder meget tydelig frem på aftrykket.

Efter det første ord findes et lille korsformet skilletegn, medens de øvrige ord i indskriften adskilles ved et enkelt punkt, som dog på grund af afskalning ikke mere ses mellem lit og raisa. I raisa har s-runen formen ᛋ, hvorimod ᛌ bruges på de andre steder i indskriften. De følgende ord til sin er meget tydelige (Bautil har dog urigtig ᚽ for ᚾ i eftiʀ og ᚽ for ᚼ i rafn). Punktet efter sin træder nu meget svagt frem, og derefter følger de to tydelige runer ᛋᚢ. Hvad der står mellem ᛋᚢ og det følgende klare ᚴᚢ betegnes i Bautil som ulæseligt, og det samme gælder runerne mellem ᚴᚢ og det følgende tydelige ᛋ. Alle de, der har omtalt indskriften, har været enige i at læse de utydelige ord som sun, efterfulgt af et eller andet navn eller af ordet kunuks. Men denne læsning forbydes bestemt af de lævnede runespor, som endnu sikkert viser, hvad der oprindelig har stået. 2″ fra foden af bistaven i ᚢ (afstanden mellem foden af s-runen og hovedstaven i ᚢ er en ubetydelig smule större) ses endnu nederste del af en runestav, hvis top ligeledes kan følges tydelig oven for bruddet, og 3″ fra foden af denne stav ligger foden af ᚼ-runen, hvis nederste del taber sig i bruddet, medens den øverste del med hele bistaven endnu er tydelig. I steden for sun må dette ord altså læses suin (suen er naturligvis også muligt med ᚾ som i eftiʀ; men suin stemmer bedre med -gaiʀ, raisa stain samt med lit, þina). Man kunde også tænke på suain; men de tre sidste runer vilde i så fald komme uforholdsmæssig nær på hinanden, og af I-runen måtte vi desuden endnu kunne finde tydelige spor oven for bruddet, hvad der ikke er tilfældet.

Det følgende ord begynder med de to klare runer ᚴᚢ, af hvilke ᚴ ikke er stunget (som i -gaiʀ) og ᚢ lidt udfliset ved foden af bistaven. $1^1/_2$″ fra foden af bistaven i ᚢ ses nederste halvdel af en runestav, på hvilken bistaven endnu tydelig kan spores i afskalningen, som den begrænser. Denne rune kan kun læses ᚼ. $2^1/_4$″ fra foden af dette ᚼ følges störste

delen af hovedstaven og 1½" fra denne nederste del af bistaven i en rune, som kun kan være ᚢ eller ᚱ. 1½" fra foden af bistaven i ᚢ (ᚱ) ses atter nederste del (½") af en runestav. 2½" fra denne ligger endelig nederste del af en ret stav, på hvilken spor af en bistav endnu tydelig følges lige under afskalningen, som viser, at her enten har stået et ᚴ eller et ᚠ; men da bistaven, hvis spor endnu ses, udgår langt nede fra hovedstaven (⅞" fra dens fod), er det meget sandsynligere, at vi her har lævning af ᚠ end af ᚴ. Den store afstand mellem foden af denne rune og det følgende ᛋ (4¾") viser ligeledes, at runen foran ᛋ har indtaget en forholdsvis stor plads, og at den altså snarere har været ᚠ end ᚴ. Hermed stemmer det også godt, at de lævnede spor af den fjærde rune i ordet langt snarere taler for at opfatte denne som ᚢ end som ᚱ, idet den bevarede del af bistaven har en temmelig stærk krumning som i ᚢ-runerne, medens ᚱ-stavene er mere lige. Da det er sikkert, at der ikke har stået flere runer end de omtalte, formoder jeg med en så höj grad af sandsynlighed, at jeg ikke nærer mindste tvivl i så henseende, at ordet skal læses kunulfs, hvorimod kunriks, som jeg også tænkte på ved min undersøgelse, af de foran fremhævede grunde må betegnes som ganske usandsynligt, for ikke at sige umuligt.

De to sidste ord frembyder ingen vanskelighed. Som ofte er forholdsordet ᛅ ikke skilt fra det styrede ord ved punkt.

Jeg læser altså indskriften:

biarngaiʀ × lit[·] raisa · stain · þina · eftiʀ · rafn · broþur · sin · su(i)n · kun(ulf)s · a suiþiuþu

Nærmere efter udtalen kan dette gengives således:

Biarngæiʀʀ lét ræisa stæin þenna eftiʀ Rafn bróður sínn, swén Gunnulfs á Swíþiúðu.

„Bjarngér lod rejse denne sten efter sin broder Ravn, svend hos Gunnulv i Svitjod".

At indskriftens slutning (*swén Gunnulfs á Swíþiúðu*) skulde danne et par verslinjer, hvad Bugge på det foran anførte sted s. 278 henstiller som muligt, anser jeg for lidet rimeligt. Disse ord er sikkert lige så ægte prosa som slutningsordene på Valleberga-stenen (ian þeʀ likia i luntunum), hvori Bugge ligeledes — som det synes uden betænkelighed — finder vers (E. Brate och S. Bugge, Runverser, s. 353 f.).

De kunstige „ormeslyngninger" på Simris-stenen kendes ellers ikke fra danske runestene, men er meget almindelige på de svenske, særlig i Uppland, hvad allerede Montelius og Bugge har henledet opmærksomheden på (Svenska Fornminnesfören. Tidskr. I, s. 62; Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad 1875—77, s. 99). Det er derfor interessant, at indskriften selv siger, at den er rejst efter en mand, som havde været „svend" hos en anset mand i Svitjod. Derfra er åbenbart motivet til slyng-

ningerne hentet, selv om Ravn og broderen Bjarngér har haft hjemme i Skåne i egnen om Simris, hvad jeg anser for sandsynligt. Som foran bemærket skriver materialet til stenen sig herfra, og indskriften må derfor antages også at være indristet her. Stenen er altså ikke, hvad man ellers mulig kunde fristes til at formode, ført med sin indskrift fra Svitjod til Skåne; men runeristeren, der uden tvivl har været en fælle af Ravn og ligesom han „svend“ hos Gunnulv, har åbenbart lånt motivet til slyngningerne og indskriftens hele form fra sit hjem i Svitjod.

Ikke blot ved sine slyngninger viser indskriften nemlig bort fra Danmark og til Sverig; men dens sprog- og runeformer stemmer også med en mængde svenske indskrifter fra tiden omkring midten af det 11. årh. Jeg henviser blandt andre til stenen fra Öfver Grans socken, Håbo härad, Uppland (Liljegren no. 26, Dybeck fol. I no. 38, Upplands Fornminnesfören. Tidskr. I, 1, s. 29), hvor vi ligesom på Simris-stenen læser: . . . . . lit · raisa · stain · þina · eftʀ . . . broþur . sin. Som på Simris-stenen finder vi her ved siden af den yngre form þina tvelydene i raisa stain, det stungne ᛂ i eftʀ (men ikke i lit, þina) og ⁎ i broþur. Ligheden strækker sig endogså til brugen af ᛅ i raisa, men ᛅ̇ i stain. På den nævnte upplandske sten er slyngningen simplere end på den skånske, idet den kun har en enkelt större slange, i hvilken indskriften er anbragt; men denne slange minder netop ved hovedets form om de store slanger på Simris-stenen, og ligesom på denne er slangens forreste del og et större stykke af dens hale ubenyttede.

En skrivemåde suin sammen med tvelyd i andre ord (her -gaiʀ, raisa stain) og brugen af den stungne rune i -gaiʀ, men ikke i kun-, i eftiʀ, men ikke i lit, þina har også sidestykker på mange svenske stene, ligesom vi på flere danske stene finder samme vaklen i brugen af de stungne runer (sml. f. eks. Hedeby-stenen, den store Århus-sten og den ikke langt fra Simris rejste Valleberga-sten).

Den her beskrevne runesten i Simris må, således som jeg har hævdet på det foran anførte sted i „Der Runenstein im Schleswiger Dom“, ligesom denne sten henføres til midten af det 11. årh., og bægge skyldes svenske runeristere; men de er sikkert rejste af og efter danske mænd. Når jeg uagtet indskriftens svenske oprindelse alligevel behandler Simris-stenen sammen med de øvrige skånske runestene og ikke sammen med andre „fremmede runemindesmærker i Danmark“, der vil blive nærmere omtalte i min indledning, ligger det i, at denne sten er så nær beslægtet med den anden, herefter følgende runesten i Simris, at det syntes mig unaturligt at skille dem ad, ligesom jeg har anset det for en selvfølge, at den svenske og danske Vedelspang-sten måtte behandles i forening under de historiske runemindesmærker i første bind.

44. SIMRIS-STENEN II

Simris (Cimbris) sogn, Järestad herred

(undersøgt d. 23.—24. August 1876).

Denne sten sad ligesom den foregående i den gamle ringmur omkring Simris kirke og blev derfra flyttet til den nordlige side af den nye kirkegårdsmur, hvor den nu findes. I den foran (s. 168) anførte Dissertatio de territorio Jerrestad, s. 47 nævner Sven Bring, at der i Simris kirkegårdsmur fandtes en anden runesten af samme art som den foregående, hvis bogstaver dog var så udviskede, at de ikke kunde læses. Herefter opfører Liljegren i Run-Urkunder no. 1419 en runesten i Simris uden angivelse af indskrift. Lige så lidt som S. Bring og N. H. Sjöborg (Samlingar för Nordens Fornälskare III, s. 129) har Liljegren nemlig bemærket, at det er denne runesten i Simris, der uden angivelse af sted er optaget i Bautil som no. 1167. Denne sten findes derfor som no. 1450 i Run-Urkunder med bemærkning „ouppgifvet ställe", og den ansås for tabt, indtil jeg ved min undersøgelse 1876 opdagede, at den var identisk med den anden sten i Simris.

För end jeg 1876 tiltrådte min første runologiske rejse i Skåne, var det blevet mig meddelt, at der endnu ligesom i S. Brings tid fandtes to runestene i Simris, af hvilke den ene dog var fuldstændig ulæselig. Dette fik jeg senere bekræftet af rektor Bruzelius i Ystad, der erklærede indskriften for så utydelig, at det ikke havde været ham muligt at læse noget som helst af den, hvorfor han heller ikke havde kunnet tegne stenen. Jeg kom derfor til Simris med meget ringe håb om, at det vilde lykkes mig at få noget pålideligt ud af indskriften. Det første blik på stenen lovede heller ikke noget stort udbytte for undersøgelsen; men efter at jeg havde fået den omhyggelig renset og hele indskriften dækket med aftrykspapir, lykkedes det mig dog ved at betragte dette under det forskellige farveskær, som det efterhånden antog, medens det törrede på stenen, ikke blot at komme på det rene med formen af slyngningen, i hvilken indskriften var anbragt, men også at følge denne. Og efter at aftrykspapiret var fjærnet, og jeg i løbet af to dage kunde betragte indskriften i forskellig belysning, så jeg mig i stand til at læse största delen af denne med fuldkommen sikkerhed. De fortræffelige aftryk, som jeg under de heldigste forhold tog af hele indskriften, og som jeg senere under udarbejdelsen af min tekst har

haft liggende for mig, bekræfter ikke blot fuldstændig rigtigheden af mine iagttagelser på stedet; men en mangfoldige gange gentagen betragtning af dem har også skaffet mig den sikkerhed med hensyn til formen af tværbåndet og til hele slutningen af indskriften, som jeg ikke for alle enkeltheders vedkommende mente at have nåt ved den stedlige undersøgelse. Det er en selvfølge, at disse aftryk ligeledes har gjort fortrinlig nytte ved den endelige udførelse af afbildningen, som sikkert tör siges både i det hele og enkelte at gengive indskriften med så stor nöjagtighed, som det ad den vej overhovedet er muligt at opnå.

Stenen, der er 5′ 10½″ lang og 2′ 7½″ på det bredeste, består af en art lysegrå sandsten, der ligesom den 'marmorsten', der er benyttet til den foran beskrevne runesten i Simris, hører hjemme i denne egn, hvor den brydes og især bruges til møllestene. Det skyldes efter pastor Schröders meddelelse til mig luftens indvirkning, at runestenen er noget mørkere og hårdere end de sandstene, der kommer lige fra bruddet, og som jeg havde lejlighed til at sammenligne med runestenen.

Stenen er gennemgående i höj grad forvitret og affliset, hvad der har bevirket, at indskriften og den smukke ormeslyngning, i hvilken den er anbragt, og som den helt udfylder, på mange steder, særlig dog i slutningen, træder overordenlig utydelig frem.

Indskriften begynder ved slangens hoved med de forholdsvis klare runer sigrif, af hvilke det sidste ᛁ har en större udflisning på midten, hvor der dog hverken har ligget en bistav eller et punkt. Disse runer er også rigtig gengivne i Bautil, når undtages, at punktet i ᚠ er overset. Derimod er ormeslyngningens form her fuldstændig misforstået, idet en del af halen er sat i forbindelse med hovedet, og höjre side af det kringleformede tværbånd, der sammenknytter slangens hoved og hale, og som også kendes fra mange andre indskrifter (se f. eks. Dybeck fol. I no. 146 og flere, II no. 71 og særlig no. 76, hvor båndet har ganske samme form som her; sml. også Brogårds-stenen på Bornholm), er opfattet som slutningen af indskriftbåndet. „Slangens" hele karakter er derved bleven forvansket. Det ᚠ ×, som Bautil har foran det første ord, er åbenbart fremkommet ved misforståelse af de to små tydelige linjer (og en derefter følgende ujævnhed), som tjæner til at vise forbindelsen mellem slangens hoved og hals. Der står ingen rune foran sigrif; men Bautils tegner har trot, at der foran dette navn stod et andet, efterfulgt af auk, af hvilke ord han dog kun har været i stand til at gengive det sidste ᚠ. Efter sigrif er der et lille åbent rum uden runer på grund af tværbåndet, som knytter hovedet sammen med halen; men lige efter den nederste af de to linjer i båndet, der løber over slangen, følger runen ᚱ med ét punkt efter og derpå de forholdsvis tydelige ord let risa, ligeledes med ét punkt efter hvert. Bautils tegner, der, som foran bemærket, antog, at indskriften begyndte med to navne, må heraf have ladet sig forlede til at læse litu × risa for let . risa. Dette er fremkommet derved, at han har opfattet den øverste tværbåndslinje lige efter ᚠ som runestav, hvilken han da på grund af sammenhængen har læst ᚱ, så at han rigtig fik formen -rifr; men det virkelige ᚱ i dette ord er da blevet til ᛚ, ᛚ til ᛁ, ᛂ til ᛏ og ᛏ til ᚢ, alt sammen vilkårligheder, som næppe på dette sted lader sig undskylde med indskriftens utydelighed, da i hvert fald hverken ᛚ eller ᛂ burde give anledning til tvivl, hvorimod ᛏ er noget

udfliset og utydeligt i bistavene, som dog er fuldkommen sikre. Da punkterne, der adskiller de enkelte ord, også på flere steder er noget forvitrede og urene, er de i Bautil overalt

1/10.

Simris-stenen II.

urigtig gengivne som ×. Punktet efter l e t står endnu meget tydeligt og skarpt. I r i s a er øverste og mellemste del af s-runen stærkt udfliset; udflisningen langs med den øverste

stav har en så regelmæssig form, at det næsten ser ud som to stave, der er huggede ved siden af hinanden. Ordet stin er stærkt udfliset i alle runer, som dog endnu er ganske tydelige, når undtages den venstre bistav i ᛏ, hvoraf der kun findes meget svage spor. En lille udflisning midt på ᛁ-runen kan ikke opfattes som punkt. Efter stin ses to sikre punkter. I det følgende þensa (i Bautil urigtig þansi) er kun ᚿ-runen svag, særlig i nederste del af hovedstaven og i bistaven, som dog bægge endnu kan følges. Herefter ses et punkt lidt oven for bistaven i ᚿ, og et andet synes at spores i en afskalning lige ud for bistaven i det følgende ᚿ. Det næste ord er sikkert aiftiʀ (i Bautil urigtig atiʀ), hvor de efter ᚭ følgende runer ᛁᚠᛏ er en del forvitrede foroven, så at særlig bistavene i ᛏ træder temmelig svagt frem; men alle tre runer kan dog endnu tydelig følges; det sidste ᛁ er noget udfliset på midten, og en större afskalning strækker sig over nederste del af ᛦ uden dog at have gjort formen af hovedstaven eller bistavene ukendelig. Punktet herefter træder svagt frem lige ud for den øverste bistav i det følgende ᚠ. Forholdsvis tydelige er de følgende runer, skönt flere af dem er stærkt udflisede; ᚠᚢᚱᚴ står endnu temmelig klart, uagtet den nederste del af hoved- og bistaven i ᚱ og hele hovedstaven i ᚴ er en del udflisede. Utvivlsomme er også de to følgende runer ᚢᚿ; men da bistaven i ᚢ træder noget svagere frem særlig i den midterste del, og da en udflisning løber fra foden af ᚴ hen over hovedstaven i ᚢ, er denne rune i Bautil gengivet som ᛦ og et lille hul efter ᚢ opfattet som skilletegn, hvorfor navnet her læses ᚠᚢᚱᚴᛦ ×, medens ᚿ trækkes hen til det følgende ord, der læses ᚿᚿᚠᚢᚱ. Efter furkun synes der at stå to punkter, af hvilke især det nederste på grund af udflisningerne er noget utydeligt, men næppe tvivlsomt. Den følgende rune er en ret stav med en stærk udflisning på midten, der dog ikke tillader at læse den ᚿ som i Bautil, men enten ᛂ eller snarest ᛁ alene uden punkt, idet udflisningen væsenlig er af samme art som den, der findes mellem denne og den følgende rune, der er et tydeligt ᚠ. Så følger en ret stav og derpå nederste del af en anden stav, der bægge har samme karakter som ᚢ i det følgende faþur — kun er der i dette lævnet et lidt större stykke af bistaven — og utvivlsomt som i Bautil må forbindes til ᚢ. Det følgende ᚱ med ét eller snarere to punkter efter (det nederste træder nemlig så svagt frem, at det ikke med sikkerhed kan anses for hugget) og derpå ordet faþur, som også gengives rigtig i Bautil, står tydeligst i hele indskriften; kun toppen af ᚢ er forsvunden på grund af forvitring. Af de følgende to punkter træder det nederste svagere frem, hvorimod det øverste (mellem bistavene i det følgende ᚼ) står forholdsvis kraftigt.

Fra faþur har Bautil kun gengivet enkelte runer af indskriften; men de nærmest følgende ord må dog betegnes som ret tydelige og fuldkommen sikre. Det første ord efter faþur er osulfs, hvoraf kun runerne ᚢ og ᚠ findes på afbildningen i Bautil; men alle de øvrige forekommer mig lige så tydelige som disse to, og ingen giver anledning til nogen som helst tvivl; óss-runen skrives ᚼ, og bægge s-runer har formen ᛋ, medens den foregående del af indskriften bruger ᛋ. Efter det sidste ᛋ i osulfs følger en större afflisning, i hvis kant man endnu sporer skilletegnet, og herefter ses et tydeligt ᛏ, hvis bistave vel er lidt svage, men fuldkommen kendelige; så følger ᚱ, derpå ᛁᚴ, mellem hvilke en afflisning løber fra midten af ᛁ til foden af ᚴ, og endelig ᛋ med et eller to punkter efter (kun det

øverste viser sig aldeles sikkert). Dette ᛏᚱᛁᚴᛋ er i Bautil blevet til det meningsløse ᛁᚢᚢᚴᛁ (med nogen afstand mellen ᚢᚢ og med hovedstaven i ᚴ stærkt krummet). De herefter følgende tre runer hører til de störste og tydeligst fremtrædende i hele indskriften, nemlig ᚴ, ᛂ, i hvilket punktet står meget skarpt, og endelig en rune, som man snarest må opfatte som ᚢ, måske endogså med et lille punkt i midten temmelig langt nede ved foden. Både på grund af sin plads, sin lidenhed og ringe dybde har dette punkt dog karakteren af at være tilfældigt og af samme art som de mange andre små fordybninger i stenen (et ganske lignende lille hul ligger lige foran det nævnte mellem hovedstavene i ᛂ og den følgende rune). Da nu også i det tilsyneladende sikre ᚢ foden af bistaven böjer udad og løber ind i det følgende ᛊ (med hensyn til stillingen af disse to runer kan jævnføres ᚢ og ᚱ i forskellige andre indskrifter), har vi her snarere en form af ᚱ- end af ᚢ-runen, hvad også sammenhængen nødvendig synes at kræve (sml. nedenfor). De nævnte tre runer er i Bautil gengivne ᚴᛁᚢ (med en större afstand mellem ᚴᛁ), hvormed indskriften her ender, da den sidste del af slyngningen er helt misforstået og det efter ᚢ følgende ᛊ (af denne form) overset.

Efter ᛊ findes ligesom mellem ᚠᚱ i begyndelsen af indskriften på grund af tværbåndet et lille rum uden runer; men umiddelbart efter båndets øverste linje ses mellem den og øverste del af den følgende runestav et lille, temmelig stærkt fremtrædende hul, der næppe på denne plads kan opfattes som skilletegn og derfor snarest må antages at være fremkommet ved en udflisning ligesom punktet i det foregående ᚱ og på andre steder. Efter det nævnte hul følger en tydelig ret stav med svage spor af bistave på midten, der dog endnu sikkert kan følges og viser et ᚼ, som også sammenhængen kræver. Herefter følger øverste del af en ret stav uden spor af bistave, og hvis nederste del er helt bortfliset. Den næste rette stav kan atter følges helt, og en lidt svag, men tydelig bistav temmelig höjt oppe gör den til ᛆ. Afskalningerne og forvitringerne giver let de to runer efter ᚼ udseende af ᛊ, der kunde opfattes som en form af s-runen, i hvilken staven til höjre var ført helt ud til rammestregen; men da denne s-form ellers ikke forekommer i indskriften, som derimod oftere har ᛊ og ᛋ, er det allerede af den grund usandsynligt, at vi på dette sted skulde have en s-rune af den nævnte form. Hertil kommer, at tværstaven i den tilsyneladende s-rune ved nöjere betragtning viser sig at være forlænget ud over staven til höjre og ikke at nå staven til venstre; følgelig kan her kun læses ᛁᛆ. Efter ᛆ ses temmelig svage spor af en ret stav med en större afskalning til höjre, i hvilken dog endnu formen af ᛒ-runens bistave tydelig kan følges undtagen i den midterste del. Herefter står et klart ᛁ, efterfulgt af to punkter. Så følger et nogenlunde tydeligt ᚴ, et sikkert ᚢ og et i bistaven overordenlig udfliset ᚦ. Ret tydelig træder det følgende ᚼ frem; men af den næste rune følges kun hovedstaven sikkert. Ikke blot sammenhængen gör det dog i höj grad sandsynligt, at her har ståèt et ᛏ; men af bistaven til venstre findes endnu svage spor. Derimod er en fordybning, der løber over midten af staven og giver den en vis lighed med ᛆ, ikke hugget, men en del af en större udflisning. I de to følgende små runer ᚼᛆ kan endnu både hoved- og bistave følges ret tydelig, hvad der i ringere grad ligeledes gælder de to sidste runer i indskriften ᛆᛋ. Skilletegnene, som tör antages også at have adskilt de tre sidste ord, spores ikke mere.

Jeg læser altså indskriften således:

e
sigrifr . let . risa . stin : þensa : aiftiʀ . furkun : ifur : faþur : osulfs .
u
triks [·] kers
hiabi : kuþ [·] ot [·] hans

sigrifr forekommer oftere i svenske indskrifter, hvor vi finder sikrifr, sikraif (genstandsform). Det er oprindelig et tillægsord, der i oldsproget vilde lyde *sigreifr*, 'kampglad'; sml. de i digtersproget brugte ord om en kriger *bǫð-*, *gunn-*, *her-*, *hjaldrreifr*, 'kampglad'.

furkun kendes også fra andre svenske og danske runeindskrifter (se II, s. 480).

ifur eller efur, som der har stået, læser jeg *éfor*. Det er oprindelig et tillægsord, som i oldsproget vilde lyde *eiforr* (oldnord. *forr*, 'hæftig, hidsig'), der her bruges som tilnavn („den altid hæftige, hidsige") og böjes som navneord. Jeg tror altså her at have fundet det ord, hvoraf Vilh. Thomsen med vanlig skarpsindighed har ment at kunne forklare det af Konstantin Porphyrogennetes meddelte russiske navn på den fjærde Dnjepr-fos *Aifor*, som han oversætter „den alltid häftige, den alltid forsande (semper præceps), af *ei*, alltid, och *forr*, häftig, våldsam" (Vilh. Thomsen, Ryska rikets grundläggning genom Skandinaverna, Stockh. 1882, s. 59 ff.; sml. hans „Bemærkninger om Varægerspörgsmålet", der medfulgte Svensk Historisk Tidskrift 1883, s. 1 ff.). Ordet var lige betegnende for den voldsomt strömmende fos og den hidsig fremstormende kriger.

osulfs] óss-runen, der på denne indskrifts tid også brugtes i den nyere betydning o (sml. broþur på Simris-stenen I), er i osulfs og ot tegn for det oprindelig nasalerede a og å (her vel uden næselyd), således som det er tilfældet i andre samtidige indskrifter, hvor runen forekommer i bægge betydninger.

triks står altså i apposition til osulfs, ikke som sædvanlig til navnet på den, efter hvem stenen blev rejst.

kers må her vistnok læses, da keus (keys) ikke synes at kunne give nogen mening, og da, som foran nævnt, runens form også tillader at opfatte den som ʀ, selv om man ved første öjekast snarest vilde tænke på ᚢ (ᚺ). Dette kers forstår jeg = *gers*, *gærs*, ejeform ental hankön af det til oldnord. *gǫrr* (*gørr*, *gerr*) svarende tillægsord; *drængr gærr* må da betyde en „dygtig, djærv svend" (sml. oldnord. *at sér gǫrr*), et udtryk, der synes noget stærkere og tillige mere betegnende end det i runeindskrifterne almindelig brugte trikʀ kuþr, *drængʀ góðr*, en „god (brav, dygtig) svend".

hiabi skrives her som oftere uden l, hvad der sikkert er begrundet i udtalen (sml. II, s. 267).

ot er almindeligt på svenske runestene, skrevet ot(u), ont(u), hvorimod de danske har silu, siol(u) o. s. v. (II, s. 274); de bornholmske stene bruger dog også ont.

Nærmere efter udtalen lyder indskriften:

Sigréfr lét résa stén þennsa æftiʀ Forkunn éfor, faður Ásulfs, drængs gærs. Hiappi guð ånd hans.

„Sigrev lod rejse denne sten efter Forkunn 'éfor' ('fremstormeren'), fader til den djærve svend Asulv.

Gud hjælpe hans sjæl".

Med hensyn til slyngningens form gælder til dels det samme, som blev bemærket om den forrige sten, idet den, når vi ser bort fra noget lignende på et par af de bornholmske runestene, ellers ikke lader sig påvise i Danmark, men derimod er meget almindelig i Sverig. Skönt indskriften ikke, således som det er tilfældet med Simris-stenen I, udtrykkelig nævner Svitjod, tör vi derfor sikkert antage, at motivet til ormeslyngningen også på denne sten oprindelig er hentet derfra. Derimod er slyngningen så forskellig fra den, der findes på Simris-stenen I, at den umulig kan være fremkaldt ved påvirkning af denne. Medens slyngningen altså skyldes fremmede forbilleder, hører stenarten, som foran påvist, ligesom den, der er benyttet til den foran behandlede sten, hjemme i egnen om Simris, og indskriften er følgelig indhugget her. Heller ikke findes der i øvrigt i rune- og sprogformer noget, som med sikkerhed kan vise, at indskriften ikke er ristet af en Skåning.

Uagtet slyngningen på Simris-stenen I i sig selv er noget kunstigere og mere indviklet end på Simris-stenen II, synes den sidste dog ifølge sine rune- og sprogformer at være noget yngre; men i alt væsenligt stemmer bægge indskrifter overens. Følgende punkter må særlig fremhæves:

1. Brugen af -ʀ, ikke -ᛦ i -rifr på II ved siden af aiftiʀ. Derimod har I både eftiʀ og -gaiʀ (-r i efur, faþur på II og i broþur på I stemmer jo med den ældre brug).

2. Det stungne ᛁ (ᛂ) bruges på II i let, þensa, kers (derimod aiftiʀ, triks), medens I har lit, þina, men eftiʀ.

3. II har ᚵ i sig- ved siden af ᚴ i triks, kers, kuþ; ligeledes har I -gaiʀ ved siden af kun-.

4. II bruger to gange óss-runen i formen ᚬ med betydning *á*, *å* (oprindelig *ą́*, *ą̊*); derimod har I én gang ᚬ i betydning *ó* (svarende til ældre ᚢ, der skrives på II i fur- = *For-*). Bægge runeristere har utvivlsomt brugt óss-runen både i betydning ą (a) og o.

5. Endelig udtrykkes den gamle tvelyd ai på II ved ᛁ i -rifr, risa stin og vistnok ifur, medens I har ai i -gaiʀ, raisa stain ved siden af ᛁ i suin. Tvelydene må uden tvivl skrives på den svenske runeristers regning.

Brugen af i og e på Simris-stenen II for ai og i på I i de foran anførte former afgiver således ikke noget sikkert bevis for aldersforskel mellem de to indskrifter, og lige så lidt kan eftiʀ og þina på I lige over for aiftiʀ og þensa på II tjæne som aldersbestemmelse, skönt de sidstnævnte former må kaldes relativt ældre end de første.

Resultatet bliver altså, at bægge indskrifter er væsenlig samtidige, og med et rundt tal vilde jeg henføre dem bægge til år 1050; men et umiddelbart skön leder mig dog til at rykke II lidt længere ned i tiden end I. Medens jeg sætter denne nogle år för midten af det 11. årh., vilde jeg sætte II nogle år efter dette tidspunkt.

RETTELSE.

S. 137, l. 7—11 skal lyde: Ligesom Lundagård-stenen i genstandsform flertal har stiną, siną i overensstemmelse med den gamle regel, finder vi stiną på Gårdstånga-stenen II og Valkärra-stenen. Derimod har Gårdstånga-stenen I og III, Ålstorp-stenen og vistnok også Holmby-stenen stina. Da ᚬ og ᛆ således bruges i flæng på stene, der ikke blot er samtidige, men også fra samme egn, betegner ą næppe den nasale udtale, men stiną, siną er kun bevarelse af den ældre skrivemåde i disse hyppig forekommende ord. Dette bestyrkes også deraf, at vi i genstandsform ental finder mana, suina på Valleberga-stenen, tuma på Baldringe- og Skårby-stenen og i ejeform ental kuna på Hunnestad-stenene. I omskrivningen til Olddansk har jeg derfor gengivet ą i stiną, siną på de nævnte stene med *a* (sml. i øvrigt min afhandling „De nasalerede vokaler og deres betegnelse i de danske runeindskrifter“ i Arkiv för nordisk filologi XXI, ny följd XVII, s. 45 ff.).

V

RUNESTENENE PĂ BORNHOLM

Skönt runestenene på **Bornholm** gennemgående er de yngste og for så vidt de mindst interessante af vore runestene, har de i tidernes løb været genstand for nöjere undersøgelse og som følge deraf for omhyggeligere røgt end runestenene i de øvrige danske provinser. I forhold til øens störrelse kendes der også på Bornholm et langt större antal runestene end i nogen anden dansk egn af lignende udstrækning.

De ældste meddelelser om runestenene på Bornholm gives i en indberetning, som i henhold til det kongelige brev af 11. August 1622 blev udarbejdet af præsterne på øen og 1624 gennem provst Jens Pedersen indsendtes til Ole Worm[1]. Denne indberetning er endnu bevaret og findes i samme håndskrift som indberetningerne fra Skåne, hvor den udgör de 11 sidste blade. Håndskriftet tilhører nu rigsarkivet, men var tidligere i universitetsbibliotheket (no. 35 4to blandt de Rostgaardske håndskrifter). Et udtog af beskrivelsen over Bornholm er meddelt i (P. F. Suhms) „Samlinger til den Danske Historie“ I, 2, 1780, s. 32 ff. (sml. Finn Magnusen, „Runamo og Runerne“, Kbh. 1841, s. 455 f.). Hvad der kan hentes fra dette håndskrift er kun et par historiske notitser om enkelte runestenes daværende plads, derimellem også et par stene (Øster Marie-stenen II og III), som ikke nævnes af Worm; men i øvrigt har indberetningen naturligvis givet Worm anledning til at anstille nærmere undersøgelser om de deri nævnte runestene og til at lade nöjagtigere afbildninger af dem udføre for hans Monumenta Danica, hvor runestenene på Bornholm udgör en særlig afdeling i slutningen af tredje bog (s. 223—237). Vi finder her tre stene fra Åker (Grødby- og Møllegårds-stenen samt et senere forsvundet brudstykke), to fra Ny Larsker (bægge endnu på samme sted), to fra Klemensker (Kongevejs- og Lundhöj-stenen), en fra Øster Larsker, en fra Rø og en fra Gyldensgård (Gyldenså-stenen i Svaneke), i alt ti stene, af hvilke de ni er bevarede, i det væsenlige i samme tilstand som på Worms tid. Efter at have afsluttet behandlingen af de bornholmske runestene tilföjer Worm udtrykkelig, at det er ham bekendt, at der på denne ø endnu findes flere brudstykker af runestene, som han dog må overlade andre at undersøge, da han ikke har fået så nöjagtige gengivelser af dem, at han har kunnet göre dem til genstand for nærmere beskrivelse.

Nöje til Worm slutter P. Resen sig i Atlas Danicus (håndskrift i det store kgl. bibliothek, Uldalls samling no. 186 fol.) III, s. 165 ff. Det samme gælder i alt væsenligt

[1] Sml. min afhandling „Om undersøgelsen og tolkningen af vore runemindesmærker“ i Universitetets indbydelsesskrift i anledning af kongens fødselsdag d. 8. April 1895, s. 19 f.

L. de Thurah, som godt hundrede år efter udgivelsen af Worms Monumenta på ny behandlede de bornholmske runestene i sin bekendte beskrivelse af øen („Omstændelig og tilforladelig Beskrivelse over den i Øster-Søen liggende, under det Kgl. Danske Herredømme blomstrende navnkundige Øe Bornholm“ o. s. v., Kbh. 1756). Thurah föjer dog ingen nye mindesmærker til de tidligere kendte, og han går ved behandlingen af dem fuldstændig i Worms spor, hvis afbildninger, læsninger og tolkninger han i reglen optager uforandrede. Når han en sjælden gang går på egen hånd og meddeler nye afbildninger og tolkninger, står han som oftest tilbage for Worm (se mine bemærkninger under Ny Larsker-stenen I i De danske runemindesmærker I, s. 150 ff. og under Øster Larsker-stenen nedenfor). Thurahs bidrag kan derfor ikke siges i nogen henseende at have fremmet kendskabet til de bornholmske runeindskrifter[1].

Ligesom Thurah nöje sluttede sig til Worm, således fulgte P. N. Skougaard i sin „Beskrivelse over Bornholm“ I, Kbh. 1804, i reglen Thurah, skönt han også har benyttet Worm og Resens Atlas (se f. eks. s. 246). Hans behandling af runemindesmærkerne er derfor for störste delen en gentagelse af Worm på anden hånd. De tilløb, som han af og til gör til selvstændig opfattelse, er ganske mislykkede.

At de bornholmske runestene i höj grad trængte til fornyet eftersyn, hvorved det tillige kunde fastslås, om de af Worm (og hans efterfølgere) behandlede stene endnu var i behold, stod klart for den i begyndelsen af forrige århundrede (d. 22. Maj 1807) udnævnte „Kgl. Commission for Oldsagers Samling, Opbevaring og Undersøgelse“. I sit møde d. 6. Marts 1817 vedtog kommissjonen derfor, at der skulde skrives til landmåler, löjtnant J. Jansen „med anmodning om, at han ville give tegninger af de runestene, som findes på Bornholm“. Kommissjonens skrivelse afsendtes d. 31. Marts, og i sit svar, der fremlagdes i mødet d. 5. Juni, lovede Jansen at tegne runestenene til efteråret. Resultatet af Jansens undersøgelser foreligger i et lille håndskrift i 4to (nodeformat) i nationalmusæets antikvarisk-topografiske arkiv med titlen: „Tegninger af de paa Landet Bornholm værende Runesteen samt Forklaring over, i hvad Tilstand de befandtes at være i Aaret 1819 af J. Jansen“. Håndskriftet indeholder fem sider tekst og fem tavler med afbildninger af ti runestene, af hvilke de otte findes hos Worm, medens de to (Brogårds-stenen og Vester Marie-stenen IV) ikke tidligere var kendte. Af de hos Worm omtalte stene lykkedes det ikke Jansen at finde brudstykket i Åker og Kongevejs-stenen. På en lille seddel, der er fastklæbet foran i Jansens håndskrift, har C. J. Thomsen skrevet nogle bemærkninger om indskrifterne på stenene i Ny Larsker, og på grundlag af Jansens meddelelser leverede han en fortegnelse over de ti den gang kendte bornholmske runestene i R. Nyerups „Verzeichnisz der in Dänemark 1824 noch vorhandenen Runensteine“, Kopenh. 1824, s. 30—34.

Med Jansens meget mangelfulde tegninger af de ti bornholmske runestene foretog J. J. A. Worsaae 1851 som inspektør for de antikvariske mindesmærker en rejse til Bornholm, på hvilken han blandt andet også særlig havde opmærksomheden rettet på rune-

[1] Liljegren har i Run-Urkunder (1833) kun benyttet Worm og Thurah (s. 168 f. og s. 183).

stenene. Ved denne lejlighed blev i det mindste en enkelt tidligere ukendt sten (Vester Marie-stenen II) fremdraget, og flere stene, der hidtil havde ligget under uheldige forhold, blev kort tid efter flyttede til de nærliggende kirker. Nogle korte bemærkninger om stenenes daværende og fremtidige plads og enkelte rettelser til de tidligere læsninger af indskrifterne har Worsaae tilskrevet på Jansens tegninger. Et par af de stene, der som følge af Worsaaes rejse var blevne fremdragne eller opstillede under heldigere forhold (Marevad-, Gyldenså- og Lundhöj-stenen), blev 1853 ved hans foranstaltning tegnede af D. Jacobsen. Også på disse tre, i det antikvarisk-topografiske arkiv bevarede tegninger, der ikke kan kaldes heldigere end Jansens, er enkelte rettelser tilskrevne med Worsaaes hånd.

Et betydeligt fremskridt i kendskabet til de bornholmske runestene skete ved en rejse, som G. Stephens og C. Säve foretog på øen i sommeren 1865. De ledsagedes på denne rejse af den samme mand, som senere også fulgte mig på mine forskellige runologiske undersøgelsesrejser, nemlig vor udmærkede arkæologiske tegner Magnus Petersen, der tegnede de femten runestene, som den gang kendtes, til direktionen for de antikvariske mindesmærkers bevaring. Denne samling fortræffelige tegninger tilhører derfor nationalmusæets antikvarisk-topografiske arkiv. Vi finder her de af Jansen tegnede stene med undtagelse af Brogårds-stenen, og desuden Kuregårds-stenen, Marevad-stenen, Vester Marie-stenen II, Bjælke-stenen, Øster Marie-stenen III og Nyker-stenen (på brudstykket i tårnet dog kun en lille del af indskriften).

Året efter Stephens' og Säves undersøgelser på Bornholm blev E. Vedel udnævnt til amtmand over øen, og ved den interesse, som han forstod at vække hos befolkningen for øens oldtidsminder, oprandt også en ny tid for fremdragelsen og bevarelsen af runestenene. Dette skyldtes først og fremmest amtmand Vedels to nidkære hjælpere ved hans arkæologiske undersøgelser, lærerne J. A. Jörgensen og L. Petersen, som stadig gennem Vedel meddelte direktionen for de antikvariske mindesmærkers bevaring underretning om hvert nyt fund af stene med runeindskrift og samtidig på direktionens vegne drog omsorg for deres hensigtsmæssige bevarelse. Som følge af mange gamle kirkers restauration eller fuldstændige ombygning er der i den sidste fjærdedel af forrige århundrede kommet et usædvanlig stort antal runestene og brudstykker af sådanne for dagen på Bornholm. Et talende vidnesbyrd herom er den kendsgærning, at Stephens og Säve som nys bemærket 1865 kun fandt 15 runestene, hvorimod jeg ved afslutningen af min sidste runologiske rejse på øen i sommeren 1893 havde undersøgt 40, nemlig de 39, som omtales i det følgende, og stenen i Povls kirke, som jeg har behandlet i fjærde bind (s. 170 f.).

En kort udsigt over de på den tid kendte bornholmske runemindesmærker med forsøg på at gengive deres indskrifter har L. Petersen meddelt i E. Vedels „Bornholms Oldtidsminder og Oldsager", Kbh. 1886, tillæg XIII, s. 402—410 og i sammes „Efterskrift til Bornholms Oldtidsminder og Oldsager", Kbh. 1897, s. 153—154. Med alle de mangler, der klæber ved Petersens læsninger og tolkninger af indskrifterne, har de naturligvis kunnet tjæne mig som kontrol ved mine egne undersøgelser, der i øvrigt for de fleste mindesmærkers vedkommende var afsluttede, för end Petersen offenliggjorde sine resultater.

En betydelig hjælp, som kom mine undersøgelser til gode allerede under min første rejse på Bornholm, ydedes der mig imidlertid fra anden side. Under et par ferieophold på Bornholm i somrene 1876 og 1878 havde min ven, den nordiske sprogforsker dr. F. Dyrlund lejlighed til personlig at undersøge et stort antal af øens runestene. Som jeg allerede har meddelt under behandlingen af Ny Larsker-stenen I i „De danske runemindesmærker“ I, s. 156, var han så elskværdig umiddelbart för min første runologiske rejse på øen i sommeren 1879 at tilstille mig en række værdifulde bemærkninger, der indeholdt resultaterne af hans undersøgelser, ledsagede af omrids af indskrifterne, udførte af hans hustru. Disse bemærkninger, som ofte var mig til stor hjælp, anser jeg for det eneste væsenlige bidrag af virkelig videnskabelig betydning, der fra anden side er ydet mig til mit runeværk, og jeg beder min gamle trofaste ven og studiefælle modtage min bedste tak for den deltagelse, han herved har vist for dette arbejde, som han fra første færd og gennem de mange år, som udgivelsen har krævet, har omfattet med den mest levende og usvækkede interesse.

Når vi betragter alle de bevarede bornholmske runestene under ét, viser det sig, hvad jeg allerede har fremhævet i „Døbefonten i Åkirkeby kirke“, s. 6 ff., at de indtager en særstilling mellem de danske runestene. Medens nemlig den egenlige runestensperiode i de øvrige danske provinser — heri Skåne indbefattet, hvortil Bornholm dog kunde antages nöje at have sluttet sig — falder i (den sidste halvdel af) det 10. og i begyndelsen af det 11. årh., er runestenene på Bornholm gennemgående betydelig yngre, idet de for störste delen må henføres til sidste halvdel af det 11. og begyndelsen af det 12. årh. Hermed stemmer det godt, at et så overordenlig stort antal af disse stene har kristelige påkaldelser, undertiden sammen med kors, medens andre bærer kors alene uden påkaldelse. Men også det mindre antal stene, som hverken har korset eller den kristelige påkaldelse, må ifølge rune- og sprogformer utvivlsomt henføres til samme tid som de stene, der er udtalt kristelige, og efter tidsfølgen indordnes mellem dem, således som det er sket i det følgende.

Også i en anden henseende bærer de bornholmske runestene vidnesbyrd om at tilhøre en yngre tid end hovedmassen af runestenene fra de andre egne i det gamle danske rige. De består ganske vist som disse i reglen af granit, og således kalder jeg overalt stenmassen, da jeg ikke ved, hvorledes den hårde, lagdelte stenart, der undertiden er anvendt, særlig på sydlandet, skal benævnes, hvad jeg i sin tid anmodede min kollega, senere afdøde prof. Johnstrup, om at undersøge for mig, når han på sine geologiske rejser besøgte Bornholm[1]. Men i modsætning til de rå, ubearbejdede granitblokke, der som oftest er benyttede til de ældre danske runestene både i Jylland, på øerne og i Skåne, er stenene

---

[1] Medens prof. Johnstrup ikke fik lejlighed til at foretage denne undersøgelse, kunde han efter en rejse i sommeren 1889 meddele mig, at døbefonten i Åkirkeby kirke består af gullandsk sandsten (fra den sydlige del af øen), således som jeg havde formodet i min afhandling s. 18 not. 1. Hermed er altså spörsmålet om det til fonten benyttede materiale afgjort.

på Bornholm gennemgående flade og tynde. Dette gælder også de stene, som har en betydelig höjde (mellem 8 og 12 fod), hvad der jævnlig har været tilfældet. Desuagtet synes stenene meget sjælden at være blevne tilhuggede eller afglattede, för end indskrifterne ristedes; som oftest har de vistnok deres naturlige form.

I almindelighed er indskriften anbragt i et bånd, der løber langs med stenens kant fra venstre til höjre og jævnlig fortsættes op ad stenen (på Vester Marie-stenen II, Øster Marie-stenen II, Lundhöj-stenen og bagsiden af Klemensker-stenen II begynder indskriften undtagelsesvis til höjre). Ikke sjælden er indskriften fordelt i flere bånd, der på forskellig måde kan slynges i hinanden. Jo kunstigere disse slyngninger er (som f. eks. på Ny Larsker-stenen II og på Nyker-stenen), desto yngre er i reglen indskrifterne.

De forhold, der særlig kommer i betragtning ved bestemmelsen af de bornholmske runestenes alder, er overgangen af tvelyd til enkeltlyd, brugen af stungne runer, adskillelsen af ᚱ og ᛦ og endelig betydningen og formen af den gamle óss-rune.

At de gamle tvelyd har holdt sig længere på Bornholm end i de vestlige danske provinser, og som det, når vi skal slutte fra runeindskrifterne, kunde synes, endogså længere end i Skåne, kan jo ikke i og for sig vække vor forundring. Medens overgangen fra *æi* til *é* i Jylland (og vistnok også på øerne) synes at være gennemført ved midten af det 10. årh. — overgangen fra *åu* (*øy*) til *ǿ* er derimod indtrådt noget senere —, finder vi på Bornholm endnu omkring midten af det 11. årh. (og sporadisk langt senere) tvelydene brugte i indskrifterne. At tvelydene i det talte sprog i mange tilfælde var blevne enkeltlyd, men at man i skriften bevarede den gamle betegnelse, kan dog næppe betvivles, så at man i samtidige indskrifter kan finde f. eks. stain, stein, stin, sten. Skrivemåden indeholder altså ikke i og for sig noget fuldgyldigt bevis for tilstedeværelsen af tvelydene. Når vi således på Kuregårds-stenen, der hører til de ældste bornholmske runestene, finder reistu ved siden af stin, suin og uilkiʀ, vilde det jo være höjst mærkeligt, at udsagnsordet skulde have bevaret tvelyden, medens den i stin og i egennavnene var bleven enkeltlyd. Selv om dette på grund af betoningen kunde være tilfældet i sidste led af uilkiʀ, er det höjst usandsynligt, at man samtidig skulde have sagt *Swénn*, *stén* og *ræistu*. Og det samme forhold møder vi i mange andre indskrifter: Vester Marie-stenen II har således raistu og þaiʀa sammen med þurstin og suin. Andre indskrifter gennemfører derimod for det gamle *æi* betegnelsen med enkeltlyd: Øster Marie-stenen I har suin, auþkiʀ, ristu og stin. Omvendt finder vi på endnu yngre stene — helt ned i det 12. årh. — skrivemåden med ᛆᛁ (ᛂᛁ) ved siden af ᛁ (ᛂ), således på Lundhöj-stenen raisa sammen med stin, på Vester Marie-stenen IV þaiʀ og raistu, på Møllegårds-stenen stein og restu, på Vester Marie-stenen VI stein ved siden af risti og suek. Jo yngre stenene er, desto almindeligere bliver dog i reglen brugen af enkeltlyd. Betegnende er i så henseende forholdet på de to unge, nær beslægtede stene Øster Marie-stenen II og III, af hvilke den ældre har

þeiʀ reistu stein, medens der på den yngre står resa sten. Så yndet var dog den gamle skrivemåde af enkelte runeristere, at man, som de foran anførte eksempler viser, længere ned i tiden endnu kan møde former som raisa, stein o. s. v.

Jeg anser det derfor for i höjeste grad tvivlsomt, om en eneste af de bornholmske runeindskrifter, som bruger skrivemåden ᛅᛁ, ᛂᛁ, i virkeligheden dermed betegner tvelyden *æi* — denne lyd var vistnok på den tid, hvortil selv de ældste bornholmske runestene hører, bleven *é*. Om det samme har været tilfældet med overgangen fra *åu* (*øy*) til *ǿ*, vover jeg derimod ikke at afgöre. Som foran fremhævet antager jeg nemlig, at tvelyden *åu* (*øy*) har holdt sig noget længere i talesproget end tvelyden *æi*.

En helt usikker tidsbestemmelse yder indskrifterne os altså ved brugen af ᛅᛁ (ᛂᛁ) og ᛁ (ᛂ). Og lige så ubestemte og vaklende er de slutninger, der kan drages af brugen af de stungne runer. Af disse optræder som bekendt ᚵ og ᛂ allerede i slutningen af det 10. årh., og lidt senere — i begyndelsen af det 11. årh. — finder vi også en enkelt gang ᚤ. At de stungne runer har fundet almindelig udbredelse noget tidligere i Skåne end i Jylland og på øerne, er foran omtalt (s. 3f.). For Bornholms vedkommende gör runemindesmærkernes alder det a priori sandsynligt, at vi her jævnlig vil møde dem. Dette er også tilfældet med et enkelt af disse tegn, nemlig ᛂ. Derimod forekommer både ᚵ og ᚤ forholdsvis sjælden. Medens vi i de bevarede bornholmske runeindskrifter finder ᛂ 63 gange (deraf 12 gange i tvelyden ᛂᛁ og én gang i ᛂᚤ), møder vi kun tre gange ᚵ (i guþ Vester Marie-stenen IV, helgi Nyker-stenen og skogi Vester Marie-stenen VI — men på den sidste endnu koþr) og fire gange ᚤ (på Brogårds-stenen, Nyker-stenen, Vester Marie-stenen VI og Bodilsker-stenen II — på den sidste i tvelyden ᛂᚤ). Lige så lidt som tvelydene er de stungne runer dog skikkede til i og for sig at tjæne som sikkert holdepunkt ved fastsættelsen af det indbyrdes aldersforhold mellem runeindskrifterne. Af samtidige indskrifter bruger nogle nemlig de stungne runer i större eller mindre udstrækning, medens andre slet ikke anvender dem, idet enkelte runeristere åbenbart stadig har kastet vrag på dem. Dette forhold er i øvrigt ikke ejendommeligt for Bornholm, men møder os i indskrifterne fra alle provinser. Selv i sidste halvdel af det 11. og langt ned i det 12. årh., da de stungne runer er i almindelig brug, finder vi dog jævnlig den gamle skrivemåde med ᚴ, ᛁ og ᚢ, særlig i så hyppig forekommende ord som ᚴᚢᚦ, ᚴᚢᚦᚱ eller ᚴᛂᚦᚱ; ᚱᛁᛋᛏᛁ, ᛋᛏᛁᚾ, ᛁᚠᛏᛁᛦ; ᛋᚢᛋᛏᛁᛦ, ᛒᚱᚢᚦᚱ o. s. v.

Hverken den fuldstændige mangel på stungne runer eller den stærke brug af tvelydene i indskriften på den i første bind under de historiske runemindesmærker behandlede Ny Larsker-sten I afgiver derfor noget bevis for en særlig höj alder af denne indskrift, som tvært imod på grund af andre forhold uden tvivl må henføres til tiden omkring 1050.

Når der derimod optræder andre stungne runer end de tre nævnte, er det et sikkert bevis på, at indskriften er meget ung. Dette gælder om det i en enkelt indskrift (Vester Marie-stenen VI) to gange forekommende ᛑ i betydning d.

Langt sikrere er det holdepunkt, som adskillelsen mellem ᚱ og ᛦ yder os. De regler, som vi her finder gennemførte på runestenene fra de andre egne i Danmark til ind i det 11. årh., møder vi også i störste delen af de bornholmske indskrifter. Allerede ved

midten af det 11. årh. finder vi dog sporadisk eksempler på en sammenblanding af begge tegn. Det ældste er efter min mening aftir for aftiʀ på Ny Larsker-stenen I, i hvilket ord ᛦ ellers står fast på de bornholmske stene, indtil vi kommer så langt ned i tiden som til år 1100 og senere, da vi på Lundhöj-stenen møder eftir og -biarnar, på Øster Marie-stenen I og Ny Larsker-stenen II både eftiʀ og eftir, på Nyker-stenen eftir, trenkr og þera. Endnu på Vester Marie-stenen VI skrives dog iftʀ ved siden af drinr. At begge lyd på denne tid er faldne sammen, kan da ikke være tvivlsomt, og den mod de gamle regler stridende anvendelse af de to tegn indeholder et afgörende bevis for, at vedkommende indskrift tilhører en forholdsvis sen tid.

Et ikke mindre afgörende bevis for det samme afgiver den betydning, som óss-runen har i de bornholmske indskrifter. Denne rune optræder jævnlig i indskrifterne både i sin gamle form ᚭ og i de yngre former ᚭ, ᚬ og ᚬ. Medens de sidstnævnte former relativt er de yngste, udelukker dette dog ikke, at den ældste form kan optræde i meget unge indskrifter; netop i den, der af flere grunde må anses for den yngste af dem alle (Øster Marie-stenen IV), finder vi to gange formen ᚭ, og det samme er tilfældet på den omtrent samtidige Vester Marie-sten VI[1]. I indskrifterne med det yngre (kortere) runealfabet var denne rune jo oprindelig tegn for det nasalerede a, og brugen af óss-runen holdt sig i en række hyppig forekommende ord helt ned i det 11. årh., selv efter at den nasale udtale vistnok i mange tilfælde var opgivet, og ᚭ (også i de nyere former ᚭ, ᚬ, ᚬ) regelmæssig var tegn for o. På svenske runestene forekommer óss-runen af og til i samme indskrift både i den gamle betydning ą (eller uden nasal a) og i den nye betydning o (det samme tegn kan f. eks. bruges til at udtrykke *ą* eller *a* i *hąnn*, *hann* og *ó* i *bróður*; sml. også bemærkningerne foran s. 179 om betydningen af denne rune på de to skånske stene i Simris). I de bornholmske indskrifter, hvor jeg overalt omskriver de forskellige tegn af óss-runen med o, bruges denne rune kun rent undtagelsesvis i overensstemmelse med den gamle skrivemåde som tegn for oprindelig nasaleret *a* (*å*, *æ*). Således må den uden tvivl opfattes i osu på Øster Marie-stenen IV og i ota på Grødby-stenen = *anda* (ældre *ąnda*), der stemmer med det i andre indskrifter (Ny Larsker-stenen I og Vester Marie-stenen II, III og V) forekommende ont, hvor o er tegn for den ved u-omlyd af *a* fremkomne *ǫ́*-lyd, der på grund af det følgende n oprindelig udtaltes med næselyd. Heraf forklares det da også, at óss-runen findes som tegn for det korte og lange *ǫ* (u-omlyd af *a* og *á*) i nogle tilfælde, hvor en næselyd ikke oprindelig fulgte efter, og hvor de ældre indskrifter derfor har ᚼ, nemlig i foþur på Kongevejs- og Marevad-stenen, i kobu på Ny Larsker-stenen I og i det også fra Tillise-stenen kendte siol(u) (Marevad-stenen, Øster Marie-stenen II, Lundhöj-stenen, Ny Larsker-stenen II, Møllegårds-stenen, Nyker-stenen). Kongevejs- og Marevad-

[1] Af de 18 bornholmske runestene, på hvilke óss-runen findes, bruger 7 formen ᚭ, 7 ᚬ, 4 ᚬ og 2 (de meget unge stene Vester Marie-stenen V og Povlsker-stenen) ᚭ, medens alfabetstenen (Øster Marie-stenen VI) har ᚭ. At de hyppigst forekommende former ᚭ, ᚬ og ᚬ brugtes i flæng, fremgår deraf, at Øster Marie-stenen III en gang har ᚭ og en gang ᚬ, medens der på Marevad-stenen en gang skrives ᚬ og to gange ᚬ.

stenens foþur ɔ: *fåður* svarer til andre indskrifters faþur ligesom siol(u) på de nys nævnte stene til Gyldenså-stenens sialu.

Oftest står óss-runen i de bornholmske indskrifter dog i den yngste betydning som tegn for kort og langt *o*, hvor de ældre indskrifter bruger ᚢ: urostu Ny Larsker-stenen I, -biorn Møllegårds-stenen (to gange); tosta, broþur, moþur Brogårds-stenen, bonta Marevad- og Lundhöj-stenen, koþr Bjælke-stenen, Nyker-stenen, Vester Marie-stenen VI, tofi Øster Marie-stenen II og III, skogi Vester Marie-stenen VI. I de samme indskrifter, hvor óss-runen står som tegn for *o*, *ó*, finder vi dog også eksempler på brugen af det ældre ᚢ (urostu og trutin Ny Larsker-stenen I, kuþan Marevad-stenen, bruþur Nyker-stenen, Vester Marie-stenen VI o. s. v.), ligesom vi et par gange finder au som tegn for *ó* og for *å* (u-omlyd af *a*): bausa — *Bósa* Ny Larsker-stenen I, auka — *(h)ågga* Brohuse-stenen. Alleryngst er brugen af óss-runen for ældre ᚼᚢ, ᚢ i ok på Øster Marie-stenen III (ved siden af auk) og på Nyker-stenen.

Alle de her nævnte forhold må naturligvis betragtes samlede, og hertil kommer i forskellige indskrifter flere andre forhold, som er af större eller mindre betydning ved bedömmelsen af deres alder, således overgangen af *þ* til *t* i *ræisti*, *résti*, som vi finder på alle bornholmske stene, der har denne form; endvidere bortkastelsen af *-r* i nævneformen, der tyder på meget sen tid, når det som på Møllegårds-stenen forekommer i navnet kuþmunt. Derimod lægger jeg mindre vægt på formen krist for kristr, da formen uden *-r* kun forekommer i forbindelsen krist helgi på Øster Marie-stenen III og på Nyker-stenen, hvor *-r* kan være bortfaldet tidligere end i forbindelsen kristr hialbi på Gyldenså-stenen, Øster Marie-stenen II, Lundhöj-stenen og Ny Larsker-stenen II, skönt også disse stene af andre grunde hører til de yngste.

Til de foran omtalte sproglige og palæografiske vidnesbyrd kommer endelig indskrifternes hele form (slyngningernes og korsenes art; indskrifternes indhold, særlig den form, hvori det kristelige ønske optræder).

Når vi med alle disse forhold for öje søger at fastslå rækkefølgen af de bornholmske runestene efter deres indbyrdes alder, vil det vise sig, at de — hvad der jo ligeledes i det væsenlige er tilfældet med runestenene ikke blot i de øvrige danske provinser, men også i Sverig — må grupperes inden for meget snævre tidsgrænser, idet de for största delen tilhører sidste halvdel af det 11. årh. og når ned i første fjærdedel af det 12. årh. Kun undtagelsesvis falder de uden for denne tidsgrænse, idet et par uden tvivl må henføres til tiden mellem 1025—50 og nogle få må rykkes længere ned i tiden end år 1125.

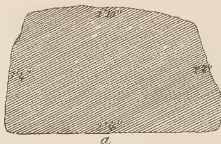
1. KONGEVEJS-STENEN

Klemensker sogn, Nörre herred

(i Allinge; undersøgt d. 26. August 1879).

I Worms tid lå denne sten i Klemensker sogn „ved kongevejen mod nord". Efter folks sigende havde den tidligere stået på et andet sted, uvist hvor. Det blev almindelig fortalt, at en bonde havde forsøgt at føre den bort til eget brug; men da vognen gik i stykker på grund af stenens vægt, og hestene blev trætte, måtte han lade den ligge på vejen. Ved den lejlighed var et stykke slået af stenens fod. Da det manglende stykke af stenen imidlertid hører til toppen, har Worm på sin afbildning stillet stenen på hovedet, og den har fået en ganske urigtig form (Monum. Dan. s. 230 f.).

Skönt Thurah (s. 98 f.) ganske mekanisk gengiver Worm med nogle nye fejl, og Skougaard (s. 330) atter Thurah, og ingen af dem nærmere betegner stedet, hvor stenen fandtes, må man vel antage, at den endnu 1804, da Skougaards „Beskrivelse over Bornholm" udkom, lå ubedækket på samme plads som i Worms dage. Derimod kunde Jansen 1819 „ikke erholde nogen kundskab" om den, hvilket Thomsen omskriver til, at der „intet spor findes af den" (Nyerup, Verzeichnisz s. 33). Senere blev den flere gange forgæves eftersøgt, indtil gårdejer J. Kofoed på den første selvejergård (Nörre Skrubbegård) i Klemensker i Marts 1876 genfandt den ved at nedbryde et gammelt havegærde ved sin gård, hvor den lå som hjörnegrundsten med skriften nedad. Efter at lærer L. Petersen i Allinge havde fået underretning om fundet, og stenen ved hans undersøgelse viste sig at være den forsvundne Kongevejs-sten, sendte han straks en meddelelse derom til direktionen for de antikvariske mindesmærkers bevaring. Med dennes tilladelse blev stenen ført til Allinge og opstillet på den gamle kirkegård. Det manglende øverste stykke blev forgæves eftersøgt mellem de øvrige stene fra havegærdet, og der er således næppe håb om, at det atter vil komme for dagen.

Det bevarede stykke af stenen, der består af grovkornet, lysegrå granit med sorte og røde korn, rager, således som det er fremstillet på min afbildning, 3' 10" op over jorden. Bredden er indtil 2' 4", tykkelsen mellem 8" og 1' 6". Ovenstående tværsnit viser stenens form.

Indskriften, der løber i en spiral fra venstre til höjre, er på mange steder temmelig udslidt, særlig i begyndelsen, og træder i det hele svagt frem. Dog giver ikke en eneste af de små, mellem 2" og 3" höje runer grundet anledning til tvivl om læsningen. Med hensyn til enkelthederne bemærkes følgende:

Det første ord er ᛒᚱᚢᚾᛁ med to punkter mellem ᛒ og spiralens begyndelseslinje. I ᛒ er den nederste bistav, i ᚱ hovedstaven stærkt udviskede, de øvrige runer forholdsvis klare. Mellem ᚾᛁ ligger en række ved udflisning fremkomne fordybninger i stenen; et par sådanne findes også i ordets sidste rune ᛁ, som dog ikke af den grund kan læses ᛂ. I ᛆᚢᚴ er hele ᛆ-runen og hovedstaven i ᚴ stærkt udviskede, men fuldkommen sikre. Hele ordet ᚦᛂᛁᛦ træder svagt frem; klarest er punktet i ᛂ, svagest nederste del af bistaven i ᚦ og bægge bistave i ᛦ. Meget svag er også nederste del af ᛒ i det følgende ᛒᚱᚢᚦᚱ, hvis øvrige runer vel er noget udflisede, men forholdsvis meget tydelige på grund af den store plads, de indtager. I ᛚᛂᛏ sidst i denne linje er ᛏ-runens höjre bistav og toppen af hovedstaven bortslået.

Øverst i linjen til höjre står ordet ᛂᚠᛏᛁᛦ, i hvilket kun de to sidste runer samt punktet i ᛂ træder nogenlunde klart frem. Derimod er øverste del af hovedstavene med bistavene både i ᚠ og ᛏ næsten helt udviskede; svage, men sikre spor følges dog endnu. Også ᚦ i begyndelsen af det næste ord er stærkt udslidt, særlig i nederste halvdel; men hele runens form følges endnu sikkert. Forholdsvis meget tydelig er hele den følgende del af indskriften. I ᚠᚬᚦᚢᚱ, hvis ᚬ er aldeles klart, er nederste del af ᚠ-runens øverste bistav næsten fuldstændig udslidt. I ᛆᚢᚴ løber ᛆ-runens bistav sammen med det foregående punkt, og ᚢ-runens bistav når på grund af pladsen ikke rammestregen, men ender et lille stykke fra ᚴ-runens hovedstav, på hvilken den ellers vilde hvile. Slutningen af indskriften trænger ikke til nærmere bemærkning.

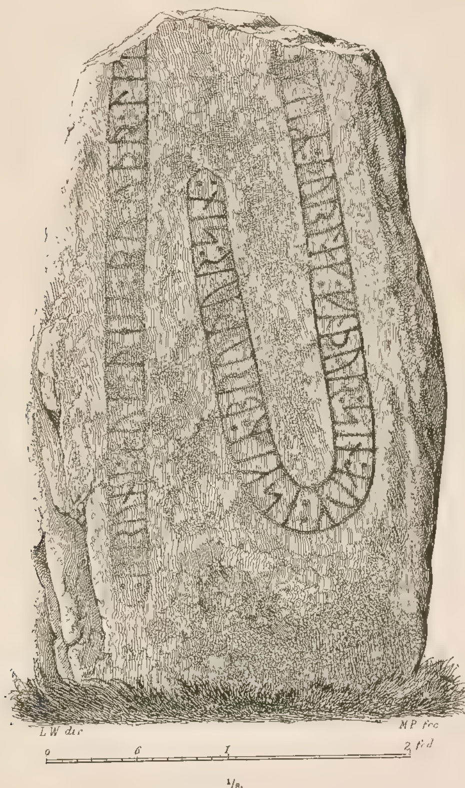
Når spiralen tænkes forlænget hen over stenens manglende top, vilde der netop blive plads til følgende del af indskriften, som altså med sikkerhed lader sig udfylde: ᚢ : ᚱᛂᛁᛋᛆ : ᛋᛏᛂᛁᚾ : ᚦᛂᚾᛋᛆ :. Hele indskriften har da lydt:

: bruni : auk : þeiʀ : bruþr : let[u : reisa : stein : þensa :] eftiʀ : þurlak : foþur : sin : auk : eskiʀ : bruþur : sin :

bruni ɔ: *Brúni*, der oftere forekommer i oldsproget (Landnámabók) og på svenske runestene samt af og til senere i Sverig. I oldsproget findes det også som tilnavn.

bruni auk þeiʀ bruþr er den fra runeindskrifter og oldsproget bekendte forbindelse, der rent sproglig kan betyde enten „Brune og hans brødre" eller „Brune og hans broder". Hvor sammenhængen ikke udtrykkelig viser, at talen er om flere, må det dog sikkert altid opfattes som ental. Jeg oversætter altså ordene her i indskriften „Brune og hans broder", således som jeg allerede har udtalt i „Døbefonten i Åkirkeby kirke", s. 6 f. not. 2. På samme måde forstår jeg indskriften på en sten i Årsta, Lena socken, Norunda härad, Uppland (Bautil no. 519, Liljegren no. 233, Upplands Fornminnesfören. Tidskr. I, 5, s. 32), hvor det hedder: nasi × auk × þair : bruþir : raistu : stain : þisa × aftir : iarl : faþur : sin; sml. indskriften på en sten i Benstads hage, Skånela socken,

Seminghundra härad (Bautil no. 47, Liljegren no. 491, Upplands Fornminnesfören. Tidskr. II, s. 27), som lyder: fuluki · lit · h[a]kua · stain · auk · þaiʀ arlukʀ baþiʀ bryþr · eftiʀ · mana faþur sin. Hermed kan jævnføres sådanne udtryk fra oldsproget som: *settisk Þórr til náttverðar ok þeir lagsmenn*, „Tor og hans følgesvend"; *með þeim búningi gekk hann*

1/8.

Kongevejs-stenen.

fyrir jarlinn ok þeir Auðun, „han og A. med ham"; *Óláfr konungr ok þeir Kolbjǫrn báðir hljópu fyrir borð*, „kong O. og K. sprang bægge over bord" (se min Oldnordisk læsebog[6], s. 270); *einnhvernn dag hittaz þeir brøþr oc Magnvs konvngr*, „han og hans broder kong M." (Morkinskinna ed. Unger, s. 28[16]).

foþur] I denne form, der også findes på Marevad-stenen, er ᚼ jo ikke tegn for oprindelig nasaleret a (ą). At det heller ikke står i steden for ᛆ i betydning *a* ved den fra

andre yngre indskrifter kendte sammenblanding af óss- og ár-runen, hvorpå de bornholmske indskrifter i øvrigt ikke frembyder noget eksempel, viser indskriften på Marevad-stenen, der bruger óss-runen ikke blot i ordet foþur, men også i bonta og siol, altså som tegn for *ó* og *ǻ*. I Kongevejs- og Marevad-stenens foþur må óss-runen derfor betegne den korte *å*-lyd (u-omlyden af *a*), og formen på de bornholmske stene svarer således nöje til fauþur på Glemminge-stenen i Skåne (se foran s. 78).

eskiʀ har altså, uagtet forleddet allerede er blevet es-, endnu bevaret ᛦ i endelsen. Derimod skrives på Ålum-stenen III ąski (II, s. 274) og på Lille Rørbæk-stenen isgi (II, s. 278), ligesom Lundagård-stenen i ejeform har isgis (foran s. 137). I -kiʀ er det oprindelig lange *e* måske forkortet (*Æsgeʀ* eller *-giʀ*).

I olddansk sprogform må indskriften gengives:

Brúni åuk þæiʀ brǿðr lét[u ræisa stæin þennsa] æftiʀ Þórlák fåður sínn åuk Æsgéʀ (Æsgiʀ?) bróður sínn.

„Brune og hans broder lod [rejse denne sten] efter deres fader Torlak og deres broder Esge".

Indskriften har i flere henseender et temmelig gammeldags præg, hvad der også stemmer med stenens form, der, således som tværsnittet viser, i höjere grad end de øvrige bornholmske runestene minder om vore ældre stene fra det 10. årh. Med hensyn til sprog- og runeformer må det fremhæves, at tvelydene er bevarede undtagen i -kiʀ, at der skelnes nöje mellem ᚱ og ᛦ, og at ᚢ bruges i betydning *ó* (og *ǿ*); men den gennemførte brug af det stungne ᛁ, overgangen af ąs- til es- i eskiʀ og især anvendelsen af ᚬ i formen foþur viser, at vi ikke kan rykke Kongevejs-stenen længere tilbage i tiden end til første halvdel af det 11. årh., nærmest dets midte (omtr. 1030—40). Den må dog efter min mening anses for den ældste af de bevarede bornholmske runestene.

2. BROGÅRDS-STENEN

Brogård, Klemensker sogn, Nörre herred

(undersøgt d. 27. August 1879).

Runestenen ved Brogård, der vistnok må kaldes den smukkeste og anseligste af alle for tiden kendte bornholmske runestene, omtales første gang 1819 af J. Jansen, som til sin tegning på tav. 2 fig. 1 knytter følgende bemærkninger: „Den er efter en mands sigende der i sognet [Klemensker] for omtrent 50 år siden ført fra en höj tæt ved en gård „på stellen“ kaldet i Rø sogn[1]. Den ligger nu over en bro på landevejen nær ved Hasle; skriften vender opad. Denne sten er 6 alen lang og 2 alen bred og bedst konserveret af alle de mig forekomne runesten her på landet“. Jansens gengivelse af indskriften indeholder dog flere betydelige fejl, og det sidste ord (sina øverst på stenen) er overset, hvorfor også Thomsens angivelse af indskriftens indhold i Nyerups Verzeichnisz s. 32 no. 4 er ufuldstændig.

Senere tabte man i længere tid stenen af syne, og da den midt i forrige århundrede atter eftersøgtes (sml. nedenfor under Marevad-stenen), vidste man kun, at den ifølge Jansens meddelelse skulde ligge i en af broerne mellem Hasle og Rönne. Først 1868 lykkedes det urmager (senere telegrafist) J. P. Møller i Allinge — bekendt som forfatter af digtet „Vautehorrijn“ og som udgiver af bornholmske folkesagn — at skaffe amtmand E. Vedel nærmere oplysning om stenens plads. Efter hans anvisning blev den også genfunden d. 12. Maj 1868 i den såkaldte Brogårdsbro på Rönne-Hasle landevej, en fjærdingvej sydøst for Hasle. Den lå som dæksten midt i broen med skriften vendt opad, men var beskyttet ved vejbanens omtrent en fod tykke gruslag. Broen antages at være bygget eller ombygget omtr. 1801, og så længe må stenen i hvert fald have ligget der.

Ved amtmand Vedels omsorg blev den kort tid efter udtaget af broen og d. 30. September samme år smukt opstillet i udkanten af en lille lund ved vejen lige syd for broen på en fredet plads, som ejeren af Brogård velvillig havde skænket i det öjemed. En efter

[1] Ifølge meddelelse i nationalmusæets antikvarisk-topografiske arkiv (mellem aktstykkerne vedrørende Brogårdsstenen) af 5. Juni 1868 fra pastor Chr. Rasmussen i Rø var det almindelige navn på den den gang nedlagte 7. vornedegård (Store Hallegård) „på stælen“, og „således kaldtes den til den sidste tid af alle ældre folk i sognet“.

fotografi udført afbildning af stenen på dette sted, ledsaget af en kort meddelelse om den ved E. V(edel), findes i Illustreret Tidende no. 504 (23. Maj 1869). Den samme afbildning er også optaget i E. Vedels „Bornholms Oldtidsminder og Oldsager“, Kbh. 1886, s. 203 (sml. s. 404 f. no. 9).

Stenen, der består af grå granit med røde korn, rager på den nuværende plads 8′ 9″ op over jorden; men 2′ 9″ er skjult under denne, så at hele længden er 11′ 6″. Den er 4′ bred og fra 1′ 2½″ til kun 3″ tyk. Den störste tykkelse har den til venstre ved ᛁ i ᚱᛅᛁᛋᛅ, medens den lige overfor til höjre ved ᛅ i ᛅᚢᚴ er 9½″ tyk.

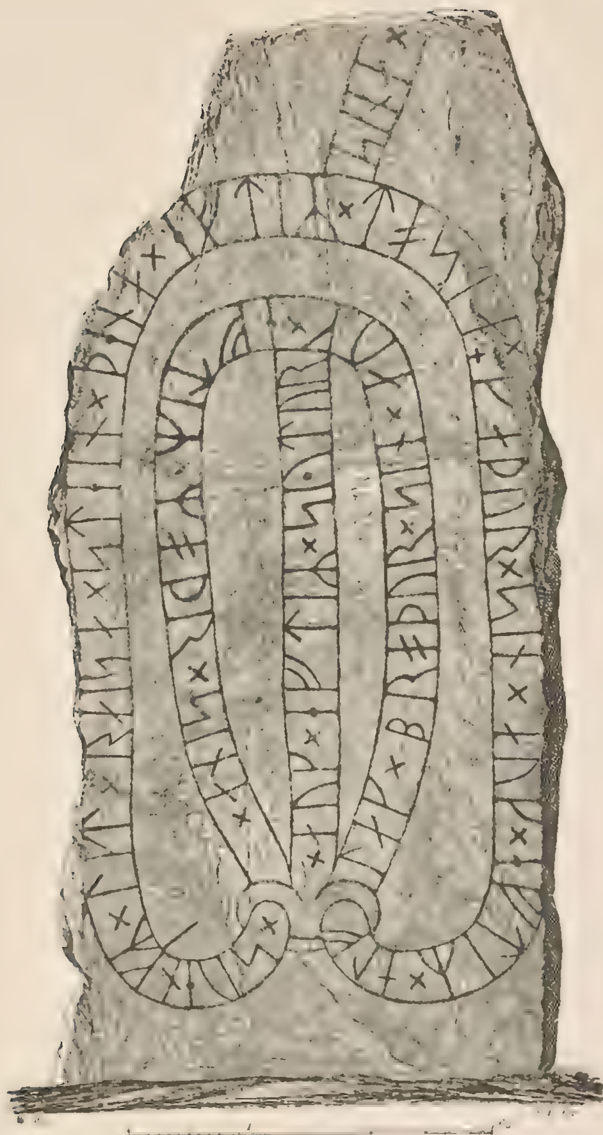
Indskriften er anbragt i et smukt snot bånd (en slangevinding), der strækker sig over stenens hele forside. Den begynder i den ydre bue nederst til venstre med × ᛋᚢᛂᚾᚴᛦ × og løber langs med stenens yderkant til ᛅᛚᚠ nederst til höjre. Derefter fortsættes den i den indre bue (fra ᛚᛅᚴ × på höjre til ᛋᛁᚾᛅ × på venstre side) og ender i midtlinjen, hvortil den korte linje på toppen slutter sig. Det kringleformede tværbånd, der sammenknytter slyngningen forneden, kendes fra mange svenske runestene og fra Simris-stenen II i Skåne.

Om læsningen af den i det hele fortrinlig bevarede indskrift kan der ikke på noget sted rejses tvivl. Kun på enkelte steder er småfliser sprungne af stenen, hvorved rammestregen over runerne i det yderste bånd på mange steder, særlig til höjre, er forsvunden eller bleven utydelig; runetoppene selv er derimod meget sjælden beskadigede herved. Runerne er mellem 4½″ (ᛋ i indskriftens begyndelse) og 6½″ höje. Med hensyn til enkeltheder behøver kun følgende at bemærkes:

I det første ord suenkʀ er der under rammestregen mellem ᚴᛦ i flugt med hovedstaven i ᚴ senere tilföjet et ᛁ, der har ganske samme störrelse og karakter som de øvrige runer. Det er derfor muligt, skönt af forskellige grunde næppe sandsynligt, at dette ᛁ skriver sig fra den runerister, som har hugget indskriften. Anderledes forholder det sig med et par svage linjer over ᛘᚬᚦᚱ mellem ᚦᚱ og over ᛋᚤᛏᚢᚱ mellem ᚤᛏ. De tilhører sikkert en tid, der er langt senere end indskriften og synes at hidrøre fra en person, som har villet rette moþr og sytur til de fuldt udskrevne former moþur og systur, idet de nævnte linjer danner et lille, særlig i nederste del svagt fremtrædende ᚢ og et noget klarere ᛋ.

I ordet lit er ᛁ-runens top bortfliset; den venstre bistav i ᛏ løber helt sammen med det foregående ᛁ, som derved får udseende af at være ᚴ (ᛚᚴᛚ), især da ᛏ-runens bistave ikke støder helt sammen med hovedstaven, hvilket ligeledes gælder det følgende noget uregelmæssige ᚱ (sml. også det andet ᛏ i tosta, ᚤ og ᛏ i sytur og ᚢ i suenkʀ). I det første ᛅ i alfla̦k er bistaven næsten vandret. s-runen har overalt formen ᛋ undtagen i det sidste ord sina, hvor den skrives ᛋ med staven til venstre ført helt igennem. I ᛒ i broþur når hovedstaven foroven ikke ud til rammestregen.

Som skilletegn bruges overalt × undtagen efter tosta, hvor der står ⁑, hvad der er begrundet i, at der på dette sted findes en gammel skøre i stenen; i steden for at anbringe et enkelt större kors (×) i denne skøre, har runeristeren stillet et mindre kors (×) over og under den; det øverste af disse kors er som på de andre steder skråtliggende, det nederste lodret i forhold til rammestregen.

$^{1}/_{12}$.

Brogårds-stenen.

Indskriften lyder:

× suenkʀ × lit × raisa × stein × þena × eftiʀ × tosta ⁑ faþur × sin × auk × eftiʀ ×
(i) [u]
alflak × broþur × sin × auk × eftiʀ × moþr × sina ×
[s]
× auk × eftiʀ × sytur sina ×

suenkʀ, som der først er skrevet, kunde lige efter runerne læses *Swenkʀ*; men et sådant navn lader sig næppe påvise, skönt det anføres som forældet af P. A. Munch (Samlede Afhandlinger IV, s. 177), og det samme gælder *Swenkiʀ*, hvis vi indsætter det under ᚴᛦ huggede ᛁ mellem disse to bogstaver. Usandsynligt forekommer det mig også, at runeristeren selv ved det under ᚴ huggede ᛁ har villet rette suenkʀ til suenki, så at vi vilde få det til gammelnorsk *Sveinki* svarende *Swénki*. Jeg antager derfor, at suenkʀ er skrevet forkortet for suenikʀ (= *Swéningʀ*, oldsprogets *Sveinungr*), og at det nedenunder ristede ᛁ skal indsættes mellem ᚾᚴ; men også uden tilföjelse af ᛁ kunde suenkʀ læses *Swéningʀ* (sml. suiþks – *Swiðings* på Kallerup-stenen; II, s. 337). At ᛁ under suenkʀ ikke skyldes den oprindelige runerister, men senere er tilföjet af en anden for tydeligheds skyld, anser jeg for overvejende sandsynligt, eftersom der også i et par andre velbekendte ord, hvor ingen misforståelse kunde opstå, er udeladt en rune (moþr og sytur), som senere er föjet til over ordene, åbenbart af en anden end den oprindelige runerister.

alflak er et sjældent navn, hvis dannelse dog er ganske klar.

I Olddansk gengiver jeg indskriften:

Swéningʀ lét ræisa stæin (résa stén) þenna æftiʀ Tósta faður sínn áuk æftiʀ Alflák bróður sínn áuk æftiʀ móður sína áuk æftiʀ systur sína.

„Svenning lod rejse denne sten efter sin fader Toste og efter sin broder Alvlak og efter sin moder og efter sin søster".

Med hensyn til indholdet fortjæner det at fremhæves, at moder og søster som sædvanlig nævnes efter fader og broder, og at kun mændenes, men ikke kvindernes navne anføres; sml. hermed bemærkningerne til Rimsø-stenen i De danske runemindesm. II, s. 71.

Uagtet den stærke brug af det stungne ᛁ og af ᚢ i sy[s]tur, anvendelse af óss-runen i formen ᚬ og med betydning *ó* i tosta, broþur og moþ[u]r samt formen þena i genstandsform ental hankön, synes Brogårds-stenen at høre til de ældste bornholmske runestene. Den falder vistnok kort för midten af det 11. årh. (omtr. 1040); men jeg vilde dog ikke kunne anføre afgörende grunde mod den, som vilde rykke den noget længere ned i tiden, så at den omtrent blev samtidig med Ny Larsker-stenen 1 og Marevad-stenen.

3. KLEMENSKER-STENEN I

Klemensker sogn, Nörre herred

(undersøgt d. 19. August 1893).

Dette anselige brudstykke af en runesten består af to sammenhørende stykker, der kom for dagen til forskellig tid.

I. Det første og störste stykke fandtes i November 1882 i den da nedbrudte sidste del af den gamle Klemens kirke, hvor det lå som grundsten i den sydlige side af kirken, hen imod den vestlige ende, med skriften nedad. Ved min undersøgelse var det opstillet på kirkegården.

II. Det andet mindre stykke øverst til venstre fandtes det følgende år af graver Thorsen i Klemensker, som straks så, at det passede nöje sammen med det tidligere fremdragne stykke, med hvilket det dog ikke var föjet sammen ved min undersøgelse.

Det bevarede brudstykke, der består af lysegrå, rødlig granit, rager, når de to stykker stilles sammen som på min afbildning, 4' 6" op over jorden (hele höjden er 6'). Bredden er 3' 4", tykkelsen mellem $3\frac{1}{2}$" og $8\frac{1}{2}$".

Skönt stenens øverste del med så godt som hele indskriften mangler, kan der dog ikke være mindste tvivl om, hvorledes denne har været anbragt på stenen. Brudstykket frembyder nemlig ved første öjekast en slående lighed med den nederste del af Brogårds-stenen: ornamenteringen, skriftbuernes og skilletegnenes form, runernes höjde og skarphed minder straks derom, og vi er berettigede til at antage, at stenen i sin uskadte tilstand har dannet et fuldstændigt sidestykke til runestenen ved Brogård.

Forholdet mellem slyngningerne viser, at stenen på höjre side oprindelig har været omtrent dobbelt så bred som nu, så at den har været over 4' bred. Höjden har svaret hertil, hvad der alene kan sluttes af, at de tiloversblevne runer med deres indfatninger er anbragte 3' 6" over stenens nederste ende.

De bevarede stumper af rammestregerne viser, at der har været en indre skriftbue som på Brogårds-stenen, og ligesom på denne har de to buer været sammenknyttede ved et kringleformet tværbånd. At en runelinje har gået langs op ad stenens midte, fremgår med sikkerhed af det forneden bevarede korsformede skilletegn ganske som på Brogårds-stenen (på denne findes der naturligvis ikke noget kors ved slutningen af den udvendige

bue til höjre, da det her vilde komme til at stå midt inde i ordet alflak). Hvorvidt midterlinjen som på Brogårds-stenen har været fortsat ud over bægge buer op imod stenens top, kan vi selvfølgelig ikke vide.

Indskriften begynder nederst til venstre med det overordenlig klare og fuldstændig bevarede asur med et stort korsformet skilletegn foran og efter. I de to følgende runer ᛅᚢ

Klemensker-stenen I.

mangler toppene. Af ᚴ står hovedstavens øverste del og hele bistaven på det andet brudstykke, hvorimod hovedstavens nederste del findes på det første stykke. Derefter følger de tre fuldstændig bevarede runer ᚦᛅᛁ og endelig den svage, men sikre venstre bistav samt hovedstavens nederste del af et ᛦ.

På brudstykkets höjre side findes kun de to runer ᛁᚿ, efterfulgte af det korsformede skilletegn. Endelig er et skilletegn af samme art bevaret foran den ødelagte indskrift i midtlinjen.

Den lævnede del af indskriften må altså gengives:

× asur × auk × þai(R) . . . . [s]in × . . . .
× . . . . . .

asur ɔ: *Azurr*, der er velbekendt også fra andre danske runestene (skrevet ąsur, asur) og har holdt sig lige til nutiden (*Adser*, *Asser*). På Bornholm findes endnu i Klemensker sogn, næppe halvanden fjærdingvej sydøst for kirken, en *Asseregård* (den 44. selvejergård), hvori vi vel har en lævning af den gamle ejeform.

asur auk þai(ʀ) er samme forbindelse som på Kongevejs-stenen. Også på Klemensker-stenen har der derfor efter þai(ʀ) snarest fulgt bruþr (bryþr), og foran in på höjre side, der uden tvivl er lævning af [s]in, har der da stået faþur eller broþur.

Den væsenligste betydning har dette brudstykke ved at vise, at det smukkeste og anseligste runemindesmærke, som for tiden kendes på Bornholm (Brogårds-stenen), ikke har været enestående, men har haft nære slægtninge, der vistnok endog overgik det i störrelse.

4. VESTER MARIE-STENEN I

Vester Marie sogn, Vester herred

(undersøgt d. 17.—18. August 1893).

Ved udgravning af grunden under den nedbrudte Vester Marie kirkes tårn i sommeren 1883 stødte man omtrent fire fod under jordoverfladen på en större sten, som des værre blev kløvet i flere stykker. Ved optagelsen opdagede man nemlig, at den nedad vendte side af stenen bar en runeindskrift. De fire stykker, på hvilke der fandtes runer, lod sig dog atter sammenföje, således som det er sket på min afbildning, og det viste sig da, at de udgjorde den øverste venstre del af en stor og anselig runesten, hvis nederste del og höjre side altså manglede.

De nævnte fire brudstykker, der består af lysegrå granit, er tilsammen omtr. 4′ höje, 2′ 8½″ brede og godt 8″ tykke. Som det fremgår af nogle brudstykker, der senere kom for dagen, har stenen vistnok oprindelig været i det mindste 10′ höj.

Indskriften løber i et af rammestreger indesluttet bånd langs med stenens kant fra venstre til höjre. Af runerne, der er mellem 3¼″ og godt 4″ höje, når mange hverken med toppen eller foden ud til rammestregerne, og de er gennemgående temmelig rå i deres former. Den lævnede del af indskriften er i det hele meget tydelig.

Den første helt bevarede rune er et ᚼ, i hvilket hovedstaven med en stor top rager op over bistaven, hvad der ikke er tilfældet med ᚢ-runerne i det følgende. Foran dette ᚼ ses endnu den höjre ende af bistaven i et ᛅ. Alle de følgende runer så vel som punkterne, der bruges som skilletegn mellem de enkelte ord, er klare. På det første brudstykke står (ᛅ)ᚼᚠ · ᛏᚢᚴ, hvor ᚴ-runens bistav er temmelig vandret. Hertil slutter sig nöje det andet lille brudstykke, hvorpå vi først finder den höjre side af bistaven i et ᛅ

(ganske som ved begyndelsen af det første brudstykke), der dog efter stykkernes sammenföjning næsten er helt skjult af cement. Herefter følger et punkt og endelig ᚼ og den venstre del af et ᚢ. Det tredje lille stykke indeholder höjre side af ᚢ, derpå ᚠ med punkt efter og venstre side af et ᚢ. På det fjærde og störste stykke findes den øvrige del af ᚢ, i hvilket dog hovedstavens nederste del og den mellemste del af bistaven er forsvundne med de fliser, der er afslåede mellem det tredje og fjærde brudstykke. Også i det følgende ᛁ mangler et ubetydeligt stykke af toppen. Meget klare og ubeskadigede er de følgende tegn på dette stykke, nemlig ᚠᚱᛁᚦᚱ · ᚦᚼᚢ ·; punktet efter ᚦᚼᚢ ligger i en fordybning.

Denne del af indskriften lyder altså:

(a)uk · tul(a) · auk · uifriþr · þau ·

Fem år efter at de nu omtalte fire brudstykker var komne for dagen, fandt man i sommeren 1888 ved rydningsarbejder på Vester Marie kirkegård tre nye runestensbrudstykker, der består af samme stenart som de foran beskrevne og utvivlsomt hører til samme sten som de. Runerne har ganske samme karakter som på dem, og jeg behandler derfor disse tre stykker, som jeg kalder det femte, sjætte og syvende brudstykke, sammen med de fire tidligere fundne.

Det femte brudstykke, som efter min mening har udgjort en del af indskriften i linjen på stenens höjre side, er 2′ 6½″ bredt og 1′ 6″ höjt. Det første tegn på dette stykke synes sikkert at være bistaven af et ᚢ; bistaven har været temmelig kort som i det sidste klare ᚢ på samme stykke. Hovedstaven er helt bortfliset og har ikke efterladt noget spor. En stor rund fordybning efter den nævnte stav er sikkert et hugget punkt. Herefter følger de tydelige tegn ᚱᚼ · (med bistaven i ᚼ langt nede på hovedstaven og det følgende punkt höjt oppe). Vi har altså her en utvivlsom binderune for uk eller ku (efter sammenhængen det første). Endelig findes endnu på dette stykke de to runer ᚢᚼ, som bægge både med toppen og med foden er langt fjærnede fra rammestregerne, hvis bredde her er påfaldende stor.

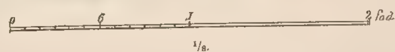
Nær til dette stykke, kun adskilt derfra ved nogle afslåede fliser, slutter sig vistnok det lille sjætte brudstykke, der er 11½″ höjt og lige så bredt. Herpå står kun de meget tydelige tegn ᛦ · ᚦ, hvorefter der ikke findes noget sikkert spor af huggede linjer.

Det syvende brudstykke, der er 2′ höjt, 2′ 9″ bredt og 8¼″ tykt, indeholder levninger af to indskriftbånd, af hvilke det ene må have dannet indskriftens begyndelse, det andet dens slutning. Stykket hører altså til stenens nederste del.

I modsætning til tegnene på de tidligere omtalte brudstykker er runerne på dette gennemgående i höj grad udflisede og udslidte. Den bevarede del af indskriften til venstre, der omsluttes af en ramme, til hvilken runerne ligesom på de øvrige stykker ikke når helt ud, begynder med et meget utydeligt tegn, hvis spor dog er utvivlsomme og viser, at her står et ᛋ af formen ᛋ, som også kendes fra Vester Marie-stenen II og andre bornholmske stene; kun den venstre stav i runen er endnu nogenlunde klar. Derpå følger de tydelige runer ᚢᚼ, så et ᛁ, der er udfliset foroven til höjre (her har ikke stået ᚠ), og endelig den

1/8.

Vester Marie-stenen I.

forholdsvis lange venstre side af bistaven i ᚾ, hvis hovedstav tydelig følges lige foran bruddet. Her står altså suain, som både på stenen og på mit aftryk synes mig ganske sikkert.

De få bevarede tegn i indskriftbåndet til höjre, der omsluttes af en ramme ligesom det til venstre, er endnu stærkere udflisede og udviskede og træder derfor overordenlig utydelig frem. Først ses hovedstavens nederste del med den meget svage bistav af et ᚾ, derpå et noget klarere ᚾ, som kan følges helt, og endelig det velbekendte skråtliggende skilletegn (kryds), der er forholdsvis tydeligt. Både på mit aftryk og på stenen selv i heldig belysning mener jeg sikkert at kunne læse ᚾᚾ ×.

Jeg antager som sagt, at alle syv brudstykker er lævninger af samme sten. Indskriftens begyndelse og slutning findes i så fald på det syvende brudstykke. Mellem den bevarede del af begyndelseslinjen på dette stykke og de først fremdragne fire brudstykker mangler efter sammenhængen et större stykke. Mellem fjærde og femte brudstykke må ligeledes et större stykke mangle. Derimod er kun nogle fliser bortslåede imellem det femte og sjætte stykke; men imellem dette og det syvende stykke er der atter et stort hul ligesom på venstre side. Jeg anser det nemlig for höjst sandsynligt, at brudstykkerne må sammenstilles som på min afbildning, så at hele indskriften har lydt:

suain [· auk · ×××× ·] (a)uk · tul(a) · auk · uifriþr · þau · [sustkin · lit](u) · u͡ka · un[a]ʀ · þ[isi . ×××× · ××× · si]na ×

tula er det til mandsnavnet tuli svarende kvindenavn. Bægge navne var almindelige i Sverig og Danmark, særlig, som det synes, i Skåne (i Lunde Domkapitels Gavebøger ed. Weeke bærer seks mænd og fem kvinder disse navne). Mandsnavnet tuli forekommer også på Ålum-stenen I i Jylland (II, s. 196).

uifriþr — *Wéfríðr* eller *Wífríðr*, her snarest det sidste (sml. *Wifridis* Lunde Domkapitels Gavebøger ed. Weeke, s. 77).

u͡ka for huka ɔ: *hogga*; sml. auka på Brohuse-stenen.

un[a]ʀ er vel fejlristning, næppe forsætlig forkortelse for runaʀ. I så fald var der snarest skrevet rnaʀ; men den første rune er et klart ᚢ og kan ikke læses ᚱ.

Således som jeg allerede har udtalt i min afhandling „Om undersøgelsen og tolkningen af vore runemindesmærker“ i Universitetets indbydelsesskrift i anledning af kongens fødselsdag d. 8. April 1895, s. 103, er det femte og sjætte brudstykke ved sammenföjningen med de fire første indsatte på ganske urigtige steder, så at der ved hjælp af kalk og cement er dannet en höjst uformelig sten. Det femte brudstykke slutter sig nemlig ikke umiddelbart til det fjærde på toppen af stenen, således som det er tilfældet på den „restaurerede“ sten. Derimod sætter sammenhængen det uden for al tvivl, at dette stykke har hørt til indskriftlinjen på stenens höjre side, og for at det kan passes ind her, må et större stykke antages at mangle mellem det og det fjærde stykke. Jeg har derfor tænkt mig, at der imellem þau sidst på det fjærde stykke og [lit](u), hvis ᚢ findes først på det femte stykke, har stået ordet sustkin, ligesom det f. eks. på en sten i Högelby, Botkyrke socken, Svartlösa härad, Södermanland (Bautil no. 685, Liljegren no. 816) hedder: sibi · auk · iurun ·

auk · þurkun · auk · [i]nkikirþr · þau sustkun · litu · risa · stain · þinsa. Med ᚢ i sustkin har indskriften på Vester Marie-stenen allerede begyndt at dreje om i linjen på höjre side, således at ᚢ har stået lige over for det første ᚱ i ᚢᛁᚠᚱᛁᚦᚱ og det følgende ᛋ over for ᚠ. Herefter er linjen fortsat ned ad stenens höjre kant, indtil den forneden har böjet indad mod midten, endende med det ord, af hvilket de to sidste runer med efterfølgende korsformede skilletegn (ᚾᛅ ×) er bevarede. Linjen til höjre har endda, som det syvende brudstykke viser, strakt sig noget længere ned på stenen end linjen til venstre.

Hvorledes den manglende del i begyndelsen og slutningen af indskriften skal udfyldes, lader sig naturligvis ikke afgöre med sikkerhed. At de to sidste runer na har dannet slutningen af ordet sina tör dog anses for höjst sandsynligt, og stenen er da uden tvivl rejst til minde om en moder. Hvis vi endvidere antager, at indskriften kun har indeholdt ordet „moder“ uden navns nævnelse, således som det er tilfældet på Brogårds-stenen og på Rø-stenen, og at ordene „efter“ og „moder“ har været skrevne forkortede (f. eks. iftʀ og muþ eller muþr) som på andre stene, hvad der jo også vilde stemme med brugen af binderunen i uka, måtte de syv stykker af stenen sammenstilles omtrent som på afbildningen. Der vilde da mellem indskriftens første ord (suain) og det følgende (a)uk være plads til auk · og et kort navn med punkt efter (f. eks. asur ·).

Men det er selvfølgelig også muligt, at moderen har været nævnet ved navn, og at ordene „efter“ og „moder“ har været skrevne helt ud. I så fald må afstanden mellem det syvende brudstykke og den øverste del af stenen have været endnu större end på afbildningen, og der kan da efter suain mangle to korte navne (f. eks. auk · asur · auk · tufi ·)[1].

I Olddansk kan indskriften altså, når den udfyldes som foran antydet, have lydt:

Swæinn [åuk . . . . .] åuk Tóla åuk Wífríðr þåu [systkin lét]u hogga rúnaʀ þ[essi æftiʀ móður sí]na.

„Sven og . . . . . og Tole og Vifrid de søskende lod hugge disse runer efter deres moder“.

Skönt indskriften har bevaret tvelydene og nöje adskiller ᚱ og ᛦ, ikke kender stungne runer og bruger ᚢ som tegn for *ó*, tyder dens hele form ikke på nogen særlig höj alder. Jeg vover ikke at sætte den længere tilbage i tiden end til midten af det 11. årh.; men den hører altså dog til de ældste af de bevarede bornholmske runestene.

[1] Da det altså er umuligt med sikkerhed at afgöre, hvor stor afstand der oprindelig har været mellem det nederste (syvende) brudstykke og de øverste, havde jeg fra først af ikke tænkt mig at stille dette brudstykke sammen med de øvrige på samme afbildning. Dette er grunden til, at denne afbildning er gengivet i 1/8 af den virkelige störrelse, medens den efter stenens længde i overensstemmelse med de regler, som jeg ellers følger, i det höjeste burde være gengivet i 1/10 störrelse. Som man let vil se, mangler nemlig også det store stykke af stenens fod, der har været nedsat i jorden, og som altså må tænkes tilföjet, for at stenen kan få sin oprindelige höjde, der uden tvivl har været mindst 10 fod.

5. KUREGÅRDS-STENEN

Kuregård, Klemensker sogn, Nörre herred

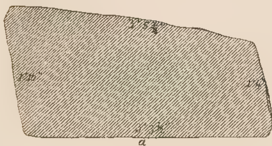
(undersøgt d. 28. August 1879, d. 30.—31. August 1882 og d. 19. August 1893).

Stenen opdagedes 1856 af by- og herredsfoged Jörgensen i Hasle ved Kuregården (den 27. selvejergård i Klemensker sogn), hvor den lå som dæksten til en overkørsel; men den havde tidligere tjænt som grundsten for en lille mølle, der stod på en ret anselig höj („Kurebakken") nær ved nævnte gård. Heraf tör man dog ikke slutte, at runestenen oprindelig har haft plads på denne höj[1]. Efter aftale med Worsaae lod hr. Jörgensen den 1857 flytte til Klemensker og opstille på kirkegården, hvor den er rejst på venstre side af indgangen fra præstegården lige over for Lundhöj-stenen.

Her rager den temmelig anselige sten, der består af grå, rødlig granit, 6′ 2″ op over jorden. Den er indtil 3′ 4″ bred og fra 11″ til 1′ 10″ tyk. Dens form ses af nedenstående tværsnit, der er taget over ᛂ i ᚱᛂᛁᛋᛏᚢ, hvor hele omkredsen er 9′ 11″. Stenen har i form större lighed med andre danske runestene end de bornholmske stene i almindelighed, der gennemgående har en meget ringe tykkelse.

Indskriften løber i en enkelt, af rammestreger indesluttet linje op ad stenen langs med dens venstre kant lige til toppen og ender i en med denne linje forbunden tværlinje lidt neden for toppen.

Runerne, der er fra $3^1/_2$″ til 5″ höje, træder i det hele temmelig svagt frem; men læsningen kan kun på et enkelt sted give anledning til tvivl. Rammestregerne løber et lille stykke ud over den første rune, men har ingen forbindelseslinje ved indskriftens begyndelse. Den øverste rammestreg er tydelig overalt; den nederste følges tydelig under det første ord ᛋᚢᛁᚿ, men spores slet ikke under det følgende ᚿᚢᚠ, hvor den taber sig i naturlige skører i stenen. Fra ᚠ i ᚠᛂᛏᛁᛚ spores den atter svagt til ᛏ i ᚱᛂᛁᛋᛏᚢ, hvorpå den følges temmelig klart lige til stenens top. I de seks første, ved to punkter adskilte ord giver ingen rune anledning til tvivl; ᛂ i ᚠᛂᛏᛁᛚ, ᚱᛂᛁᛋᛏᚢ og ᛂᚠᛏᛁᛦ er lige så sikkert som ᛁ i ᛋᚢᛁᚿ, ᛋᛏᛁᚿ og (ᚢᛁᚱ)ᚠᛁᛦ. I ᚠᛂᛏᛁᛚ når hovedstaven i ᛏ et lille, i ᛚ et större stykke op over bistavene,

[1] Sml. E. Vedel, „Den ældre Jernalders Begravelser paa Bornholm" i Aarbøger for nord. Oldkyndighed og Historie 1872, s. 177 not. 1.

hvad der ikke er tilfældet med de samme runer i den følgende del af indskriften. Samme forhold findes mellem R-runen i reistu og det følgende R i faþur.

¹/₁₀.

Kuregårds-stenen.

De sidste runer i linjen må læses ᚢᛁᛚᚠ. ᚢ er en del udfliset ved toppen, hvorved det kan få udseende af, at hovedstaven når lidt op over bistaven; men runen har ganske

samme form som i suin. En stærk udflisning løber over ᛁᛚ langs med ᛚ-runens venstre side og kan under visse belysningsforhold give denne rune en påfaldende lighed med ᛏ, således som man tidligere har læst. Jeg nærer dog ikke mindste tvivl om, at den tilsyneladende bistav til venstre kun skyldes en afflisning, der har ganske samme karakter som de flisninger, der findes flere andre steder på stenen, således ved toppen af ᛦ i ᛂᚠᛏᛁᛦ. ᚴ sidst i linjen er lidt beskadiget især ved foden.

Den første rune i tværlinjen er et klart og tydeligt ᛁ, omgivet af mange ujævnheder, der dog umulig kan forveksles med huggede linjer; at læse runen som ᛏ, således som man tidligere har gjort, er derfor ganske uberettiget. Efter faþur findes kun et enkelt, kraftigt punkt lige ud for midten af ᚱ. De to sidste runer i linjen (ᛁᚿ) ligger i en stærk fordybning i stenen. Rammestregerne er forlængede et lille stykke ud over hovedstaven i ᚿ. Efter denne rune findes en mængde naturlige fordybninger og ujævnheder, af hvilke dog ingen kan forveksles med huggede punkter.

Indskriften må altså læses:

suin : auk : ketil : reistu : stin : eftiʀ : uilk
iʀ : faþur · sin

uilkiʀ kendes også fra oldsproget (*Vilgeirr* i Landnámabók). I sidste led er selvlyden næppe forkortet, selv om det vistnok er tilfældet i eskiʀ (foran s. 194).

I Olddansk lyder indskriften:

Swénn åuk Ketill (Kætill) réstu stén æftiʀ Wilgéʀ faður sínn.

„Sven og Ketel (Kæld) rejste sten(en) efter deres fader Vilgér".

Indskriften gör i det hele et ret gammelt indtryk, hvad der, som foran bemærket, også støttes af stenens form. Den sporadiske brug af de stungne runer (ketil, reistu, eftiʀ, men suin, stin og -kiʀ med ᛁ og ᚴ) så vel som den nöjagtige adskillelse af ᚱ og ᛦ taler ligeledes for, at Kuregårds-stenen hører til de ældre bornholmske runestene; men da overgangen fra *æi* til *é* må anses for gennemført (suin, stin, -kiʀ), så at reistu kun er bevarelse af den ældre skrivemåde, og da ᛏ er trådt i steden for ᚦ i reistu, kan den sikkert ikke sættes længere tilbage i tiden end til omtr. år 1050.

6. KLEMENSKER-STENEN II

Klemensker sogn, Nörre herred

(undersøgt d. 30.—31. August 1882 og d. 19. August 1893).

Ved nedbrydningen af den gamle Klemens kirke 1881 fandt man tre stykker af en runesten, der viste sig at passe nöje sammen; af det mindste (nederste) stykke var dog hjörnerne bortslåede. Endelig blev der efter Klemens præstegårds brand 1888 i murgruset fundet et fjærde lille stykke, som viste sig at høre sammen med det nederste af de tre tidligere fremdragne stykker. Efter anmodning af direktionen for de antikvariske mindesmærkers bevaring lod lærer L. Petersen i Allinge 1889 alle fire stykker indfatte i et stativ af planker og brædder, således at både for- og bagsiden, der bægge bærer indskrift, er synlige. Stenen blev derpå hensat på kirketårnets loft, hvor jeg undersøgte den 1893, medens jeg 1882 havde haft lejlighed til at undersøge de tre først fundne brudstykker. På min afbildning er alle fire stykker sammenstillede.

De bevarede stykker af stenen, der består af grovkornet, rødlig granit, er i dens hele længde godt 4′; den störste bredde er omtr. 1′ 6″, tykkelsen godt 4″.

Stenen er fuld af naturlige fordybninger og ujævnheder, så at indskriften træder temmelig svagt frem; men det hele må dog kaldes meget tydeligt, og næppe en eneste af de fine, smuktformede runer, der er mellem $3^1/_2$″ og $4^1/_2$″ höje, kan give anledning til tvivl.

Indskriften på forsiden løber i et bånd fra venstre til höjre langs med stenens kant og ender i en midtlinje i båndets åbning, der går nedenfra opad. Runerne i båndet hviler på en rammestreg; men toppene står frit og når på flere steder helt ud til stenens kant. I midtlinjen står runerne frit uden rammestreger. I mellemrummet mellem båndets øverste del er der anbragt et kors, som i midten tydelig har hagekorsets form. I korsets venstre arm dannes den lodrette linje af rammestregen ved foden af runerne.

Den første bevarede rune i indskriften er et ᚱ, hvis øverste del og venstre side er bortslået. Af hovedstaven ses dog endnu den nederste del, og også et stykke af bistavens øverste del følges tydelig lige inden for bruddet. Helt bevarede er de tre efter ᚱ følgende runer ᚾᛁᚼ; men af den næste ses kun hovedstavens nederste del, dog et så stort stykke (2″), at det sikkert kan siges, at runen har været ᛏ, ikke ᚦ. Helt forsvundet ved kløvningen er ᛁ. De følgende klare punkter, af hvilke det nederste findes nær ved rammestregen, har stået

i forholdsvis stor afstand fra ᛁ. Også i den følgende del af indskriften er punkterne ofte anbragte langt nede og höjt oppe. Fuldstændig ødelagt er det første ᛁ i þinsi, som har ligget lige i bruddet. At runen ikke har haft bistav (ᚿ) er sikkert; derimod kan det ikke afgöres, om den har haft punkt i midten. Jeg bemærker dog, at det foregående ord sikkert skal læses ᛋᛏᛁᚿ, ikke ᛋᛏᛂᚿ. En lille fordybning midt på ᛁ er nemlig en af de mange naturlige ujævnheder i stenen, ikke et hugget punkt. I aiftiʀ når ᛁᛦ ikke helt ned til rammestregen, hvad der også i den foregående og følgende del af indskriften er tilfældet med enkelte runer. ᛋᚢᛁᚿ har et tydeligt ᛁ, ikke ᛂ (sml. Kuregårds-stenen, som ligeledes har suin og stin). Hvor nöje brudstykkerne passer sammen, fremgår blandt andet deraf, at höjre side af bistaven i ᚦ i ordet bruþur tydelig følges på det mellemste stykke af stenen. Efter ᚴᚢ sidst i linjen på det mellemste brudstykke er der af denne linje på det tredje brudstykke længst til höjre endnu kun bevaret et ubetydeligt stykke af rammestregen med den allernederste del af en runestav — efter pladsen må det være nederste del af det første ᛁ i hialbi, som har fulgt efter ᚴᚢ[ᚦ :].

På det sidstfundne lille stykke af stenen ses først den nederste del af ᛒ i hialbi, hvor ᛒ har haft samme form som i bruþur. Efter det følgende ᛁ, hvoraf största delen er lævnet, findes endnu det nederste punkt, hvorimod det øverste, der har ligget höjt oppe (som efter det foregående sin og flere steder), er forsvundet. Af det følgende ᛋ mangler kun et lille stykke af toppen; ᛁ er fuldstændigt og ligeledes den herefter følgende rette stav uden spor af bistav på midten. Her kan kun have stået ᛚ, hvis bistav er helt bortslået, så at her altså må læses silu, ikke siol(u) eller sialu som på andre bornholmske stene. Mulig findes også, men i så fald nu skjult af cement, nederste del af hovedstaven i ᚢ. Af de to runer ᚿᛚ foran ᛒ i hialbi kunde man vente på brudstykket at finde hovedstavenes nederste del; men den må enten være bortfliset ved kløvningen, eller de to runer har ikke nåt helt ned til rammestregen, hvad der ligeledes er tilfældet med ᛒ. Efter ordet si(l)[u] har uden tvivl fulgt hans, og ordet, hvormed indskriften har begyndt i linjen til venstre, har da indeholdt omtrent syv runer (f. eks. þurstin), da bægge linjer må antages at have været omtrent lige lange. Midflinjen har derimod begyndt höjere oppe på stenen end de to andre. Når vi skal slutte fra midtlinjen på forsiden og fra linjen på bagsiden, har der vist stået punkter både efter hans og foran navnet i begyndelsen af indskriften.

I midtlinjen ses først på det sidst fundne brudstykke et ᚿ, foran hvilket det nederste punkt endnu viser sig klart, medens det øverste er forsvundet så vel som toppen af runens hovedstav. I det følgende ᚢ mangler kun bistavens øverste del. Endelig findes på dette brudstykke nederste del af hovedstaven i ᚴ, hvis øvrige del er bevaret på det tredje brudstykke. Alle de øvrige runer i midtlinjen er meget klare. Kun i ᚢ-runen i muþiʀ er hovedstavens nederste del forsvunden ved bruddet, som går gennem denne rune. Jeg bemærker udtrykkelig, at en naturlig fordybning mellem hoved- og bistaven i ᚴ i kus ikke kan forveksles med et hugget punkt.

På bagsiden løber indskriften i en enkelt linje fra höjre, hvad der ellers er meget sjældent på de bornholmske stene, til venstre langs med stenens kant. Runerne står her

alle frit. Stenens bagside er om muligt, særlig ved indskriftens begyndelse, opfyldt af endnu flere naturlige ujævnheder og fordybninger end forsiden, hvad der bevirker, at runerne træder svagt frem og derfor ved første öjekast kan forvirre læsningen af enkelte tegn. Ikke på et eneste sted er der dog grund til virkelig tvivl. På mine aftryk står det hele også så skarpt og bestemt som ønskeligt.

1/8.

Klemensker-stenen II.

Forrest ses allerøverste del af hovedstaven og et större stykke af bistaven af et ᚴ. Derefter følger et tydeligt ᛁ, hvoraf kun nederste del er bortslået, og så et fuldstændig bevaret meget klart ᚱ, efterfulgt af to punkter. Efter det følgende ᚱᛁᛋᛏ, i hvilket ᛁ er ganske sikkert, findes det øverste punkt höjt oppe (ligesom efter det foregående ᛚ og efter det følgende ᛦ og ᛁ) lige foran bruddet, hvorimod det nederste er forsvundet (en lille for-

dybning lige under ↑-runens bistav er ikke hugget). I runaʀ når ʀ-runens bistave ualmindelig langt ind til hovedstaven. I þisi står hele den venstre ᚺ-stav tydelig på det mellemste stykke lige foran bruddet, resten af runen på det øverste stykke. Meget klart træder i det sidste ord punktet i ᚽ frem.

Jeg læser altså hele indskriften:

(A) [: . . . . :] rais(t)[i] : stin : þ[i]nsi : aiftiʀ : suin : bruþur : sin : ku[þ : h](i)[al](b)i [·] si(l)[u : hans :]

[·] auk : kus : muþiʀ :

(B) [: . . .] (k)il : rist [·] runaʀ : þisi : auk : sueni :

silu skrives også på Fuglie-stenen II (foran s. 127).

kil i begyndelsen af den bevarede del af indskriften på bagsiden er naturligvis slutningen af et på *-kell* endende navn.

sueni ɔ: *Swéni*, der også forekommer på de skånske stene i Glemminge og Valleberga, skrevet suini og suina. Ordet skrives her med ᚽ, ikke med ᛁ, som derimod bruges i suin på forsiden (ligesom i stin og rist, medens tvelyden endogså er bevaret i raisti). Skrivemåden sueni gör jo navnets form utvivlsom (sml. „Døbefonten i Åkirkeby kirke", s. 6 ff. not. 2 slutn.).

I Olddansk lyder indskriften:

. . . . ræisti (résti) stén þennsi æftiʀ Swén bróður sínn. Guð hialpi sælu [hans] åuk guz móðiʀ.

. . . kell rést rúnaʀ þessi åuk Swéni.

„. . . . . . rejste denne sten efter sin broder Sven. Gud hjælpe [hans] sjæl og guds moder.

. . . kel ristede disse runer og Svenne".

Nogen påviselig forskel mellem runerne i indskriften på forsiden og bagsiden findes ikke, så at det er umuligt at afgöre, hvilken andel *-kel* og hvilken *Svenne* har haft i indskriften.

Hele indskriften gör et temmelig gammeldags indtryk. Den adskiller f. eks. nöjagtig ʀ og ᛦ og bruger ᚢ i betydning *ó*; men dens sprogformer (t i raisti, enkeltlyd undtagen i dette ord og det stungne ᚽ i sueni o. s. v.) forbyder dog at rykke den længere tilbage i tiden end til midten af det 11. årh. Hermed stemmer også den kristne formel med „gud og guds moder".

7. KLEMENSKER-STENEN III

Klemensker sogn, Nörre herred

(undersøgt d. 30.—31. August 1882 og d. 19. August 1893).

Dette lille brudstykke af en runesten fandtes 1879 af provst Sodemann i Klemensker i fodmuren til et af præstegårdens udhuse, hvoraf en del blev nedrevet. Med den omhu, som provst Sodemann i en lang årrække under sin embedsvirksomhed viste for at værne om de runestene og brudstykker af sådanne, som efterhånden kom for dagen i Klemensker og blev samlede der, sørgede han også for, at denne lille stump blev bevaret.

0 6 1 Fod

1/8.

Klemensker-stenen III.

Brudstykket er kløvet på de tre sider; kun den höjre side — således som stykket er stillet på min afbildning — har sin oprindelige form. Det består af grovkornet, rødlig granit, er 1′ 2″ langt, omtr. 1′ bredt og næppe 1′ tykt. Foran det fuldstændig bevarede, 4″ höje ᚱ ses lige inden for bruddet en runestav, som ifølge sin form må være bistaven af et ᚢ. Efter ᚱ findes to punkter, derpå et 4″ höjt ᚼ og endelig et ᛏ, hvis nederste del er bortslået. Her står altså

. . . . (ᚢ)ᚱ : ᚼᛏ . . . .

Den bevarede del af indskriften viser, at denne har været anbragt langs med stenens kant, rimeligvis i en bue fra venstre til höjre, og at runerne ikke har hvilet på

rammestreger. Men om brudstykket har hørt til stenens höjre eller venstre side, eller til dens top, eller mulig til en linje på bagsiden ligesom på Klemensker-stenen II, lader sig naturligvis ikke afgöre, lige så lidt som de lævnede runer med sikkerhed lader sig udfylde. ur kunde jo være slutningen af et navn (f. eks. asur), eller slutningen af faþur, bruþur, og det følgende *ł kunde være begyndelsen af han eller hans. Men der er selvfølgelig flere andre muligheder, og de lævnede runer afgiver heller ikke et tilstrækkelig sikkert holdepunkt til bestemmelse af indskriftens alder. Jeg anser den efter runeformerne for nærmest beslægtet med Klemensker-stenen II og har derfor givet den plads efter denne.

8. NY LARSKER-STENEN I

Ny Larsker sogn, Vester herred

(se I, s. 150 ff.).

9. MAREVAD-STENEN

Marevad, Klemensker sogn, Nörre herred

(i Hasle; undersøgt d. 27. August 1879).

Ved de undersøgelser, som by- og herredsfoged Jörgensen i Hasle efter anmodning af inspektionen for de antikvariske mindesmærker (J. J. A. Worsaae) i efteråret 1851 lod anstille for at komme på spor efter Brogårds-stenen, fik han meddelelse om, at der „i broen over en bæk imellem Marevads og Pilegårds jorder“, en halv mil fra Hasle og lige så langt fra Klemensker, lå „en temmelig betydelig runesten“ med „mange i en kreds løbende runer“. Idet hr. Jörgensen sendte inspektionen underretning herom, forespurgte han samtidig, om denne vilde afholde de med stenens udtagelse og flytning og med broens istandsættelse forbundne udgifter. Da inspektionen naturligvis straks erklærede sig villig hertil, blev stenen i begyndelsen af 1853 udtaget og flyttet til Hasle, hvor den blev opstillet på kirkegården ved diget lige over for våbenhuset.

Den smukke, anselige sten, der består af grovkornet, rød granit, rager, således som den er fremstillet på min afbildning, 6′ 6″ op over jorden. Den er 2′ 7″ på det bredeste og mellem 8″ og 1′ 4″ tyk.

1/10.

Marevad-stenen.

Den i det hele meget tydelige indskrift, i hvilken runerne er mellem $2\frac{1}{4}$" og 4" höje, snor sig i en spiral fra venstre til höjre. Midt på stenen er der i det åbne rum med benyttelse af spiralens indvendige linje anbragt et lille kors af meget regelmæssig form. Som skilletegn bruges det velbekendte skråtliggende kors, der findes foran og efter alle ord undtagen på et enkelt sted. Angående læsningen bemærkes følgende:

Mellem stein og þana er skilletegnet svagt og utydeligt på grund af skører og ujævnheder i stenen. I eftiʀ er toppene af runerne ᚠ og ᛏ en smule beskadigede, fordi nogle småfliser her er slåede af stenen. Fra det første ᛋ i sasur til ᚾ i sin bruges stenens kant som rammestreg. I foþur sin står runerne ᚦᚢᚱᛋ påfaldende tæt sammen, og der bruges intet skilletegn mellem de to ord. I bonta er ᛒ-runens bistave stærkt forvitrede, men dog fuldkommen tydelige. Efter dette ord, i hvilket ᚾ-runens bistav, der er stillet meget skråt på hovedstaven, træder svagt frem, findes der en række ujævnheder og fordybninger i stenen, der får påfaldende lighed med et ᚠ, i hvilket øverste del af hoved- og bistaven mangler. Man kunde derfor formode, at runeristeren virkelig havde begyndt på ᚠ — den første rune i det næste ord —, som han dog lod stå ufuldendt, da han opdagede, at skilletegnet var glemt. Han tilföjede derfor dette og huggede så på ny ᚠ. Denne forklaring anser jeg dog for ganske urigtig. Jeg nærer ingen tvivl om, at det tilsyneladende ᚠ efter ᚾ kun skyldes gamle naturlige skører i stenen, af hvilken grund runeristeren ikke kunde benytte denne plads og derfor måtte anbringe skilletegnet på höjre side af skøren i stor afstand fra ᚾ. Hvis der her virkelig var begyndt på et ᚠ, måtte hele hovedstaven nemlig findes; men hverken hoved- eller bistav i det tilsyneladende ᚠ er fuldført. Lignende huller som her, der kan få en vis lighed med huggede linjer, finder vi også i ordet sata til venstre ved toppen af den første ᚾ-runes hovedstav og under dens bistav. I de sidste ord står runerne forholdsvis langt fra hinanden, naturligvis for at udfylde hele linjen.

Med hensyn til runeformerne fortjæner det at fremhæves, at óss-runen i foþur og bonta har formen ᚬ, men i siol ᚭ.

Indskriften lyder:

× aulakʀ × let × reisa × stein × þana × eftiʀ × sasur × foþur sin × bonta × kuþan × kuþ × hialbi × siol × hans × auk × sata × mihel ×

aulakʀ står vel for auþlakʀ, ligesom vi på svenske stene finder auk(a)iʀ ved siden af auþk(a)iʀ, senere i Svensk og Dansk *Ødhger*; auþ- som første led i et personnavn forekommer også i Lundhöj-stenens auþbiarn. aulakʀ kan dog også betegne *Øyláкʀ* (*Æyláкʀ*). Da der nemlig på Bodilsker-stenen II skrives eykil, kan Gyldenså-stenens aukil opfattes i samme betydning, ikke som auþkil, hvad der ellers vilde ligge nær. Det er derfor tvivlsomt, om Marevad-stenens aulakʀ betegner *Áuðlákʀ* eller *Øylákʀ* (*Æylákr*).

sasur, der også findes på Ny Larsker-stenen II og på andre danske runestene (se II, s. 468), holdt sig længe på Bornholm: *Satzer Andersen* 1596, *Jep Satzerssen* 1555, *Peder S.* 1569 (J. R. Hübertz, Aktstykker til Bornholms Historie, Kbh. 1852, s. 512, 216

og 359). Hos N. Rönne, „Fortegnelse over samtlige Landeiendomme paa Bornholm, deres Eiere, Hartkorn og Areal“, Rönne 1876, s. 16 nævnes endnu en *Sadsersen* i Ibsker sogn.

foþur ɔ: *fåður* ligesom på Kongevejs-stenen (s. 193 f.). I siol opfatter jeg ligeledes o som tegn for (den lange) å-lyd, hvorimod det i bonta naturligvis betegner (langt) o.

sata skrives også på Ny Larsker-stenen I, medens Lundhöj-stenen og den lålandske Tillise-sten har santa. Denne latinske form bruges oftere i sene runeindskrifter også som hankön for nordisk *helgi* i forbindelse med helgeners navne (derimod *helgi Kristr* Ny Larsker-stenen II, *Krist helgi* Nyker-stenen og Øster Marie-stenen III).

mihel] h er vel tegn for spirantisk g som almindelig i sen runeskrift. Hermed stemmer skrivemåden migael på Tillise-stenen, hvorimod Ny Larsker-stenen I har mikial og Lundhöj-stenen mikel (sml. I, s. 157 og II, s. 496).

I Olddansk lyder indskriften:

Åu(ð)lákʀ (Æyláкʀ?) lét ræisa stæin (résa stén) þanna æftiʀ Sazur fåður sínn, bónda góðan. Guð hialpi siål hans åuk sa(n)ta Migél.

„Ø(d)lak lod rejse denne sten efter sin fader Sasser, en god bonde. Gud hjælpe hans sjæl og sankt Mikkel (den hellige Mikael)“.

Indskriften er omtrent samtidig med indskriften på Ny Larsker-stenen I, snarest fra tiden kort efter midten af det 11. årh. (omtr. 1060).

10. RØDSKER-STENEN

Rødsker (Rutsker) sogn, Nörre herred

(undersøgt d. 26. August 1879).

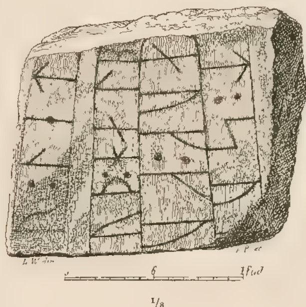
Under et reparationsarbejde, som et par murere fra Klemensker i Maj 1877 foretog ved kirken i Rødsker (Rutsker), opdagede de, at der i det nordøstlige hjörne af tårnet, hvor trappegangen førte ind i det andet stokværk, var indmuret en sten med runeskrift. Stenen var til dels overkalket, hvorfor skriften ikke tidligere var bemærket.

Efter at lærer L. Petersen i Allinge straks havde fået underretning om fundet, sendte han meddelelse derom til direktionen for de antikvariske mindesmærkers bevaring, ved hvis foranstaltning stenen blev udtaget samme år under hr. Petersens tilsyn. Da den på grund af sin tykkelse ikke kunde indmures i våbenhuset, blev den med kirkeværgens samtykke opstillet på et muret fodstykke på kirkegården tæt ved klokketårnet.

Stenen, der består af grovkornet, rødlig granit, er kun et brudstykke (den mellemste del) af en ret anselig runesten. Det bevarede stykke er 1′ 3″ höjt, 1′ 6″ bredt og 1′ 3″ tykt.

Indskriften har været anbragt i en spiral, der begyndte i linjen til venstre og dannede fire linjer ligesom i indskriften på Marevad-stenen, kun at de tre sidste linjer på Rødsker-stenen havde fælles rammestreger. De mellem $2^3/_4$″ og $4^3/_4$″ höje runer på det bevarede stykke af stenen er alle meget tydelige og står i god afstand fra hinanden.

Foran det noget udflisede, men fuldkommen klare ᚱ først i linjen til venstre findes intet spor af den foregående rune. Heller ikke foran ᛏ øverst i linjen til höjre kan nogle ved udflisning fremkaldte fordybninger i stenen forveksles med huggede linjer. Derimod er en lille fordybning efter ᛋᚢ, 2″ fra enden af ᚢ-runens bistav, nederste del af den følgende runes hovedstav. Sammenhængen viser, at vi her har lævning af et ᚾ. Herefter følger den

$^1/_8$

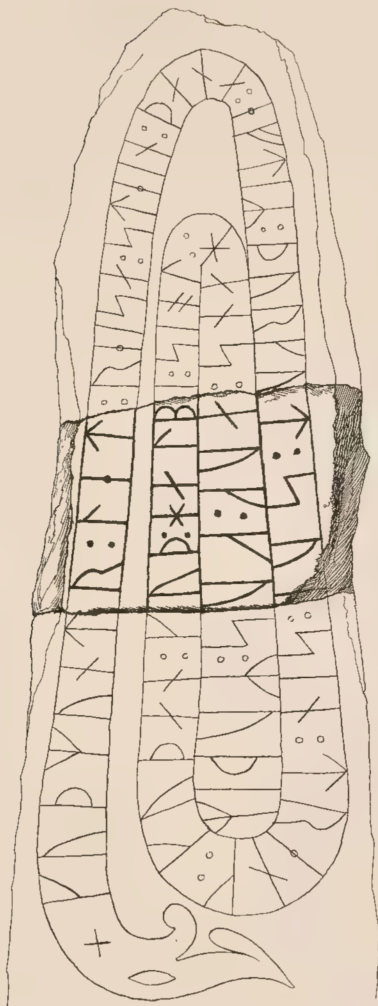
Rødsker-stenen.

anden linje fra venstre, hvor ᚦ er lidt udslidt midt i bistaven, ᛡ i bistavene på venstre side og ᛒ i bægge bistave; dog er alle de nævnte runer fuldkommen tydelige. Mellem ᚦ og ᛡ er der så lille plads til punkterne, at de måske først er tilföjede, efter at bægge runer var huggede. I den sidste linje (den anden fra höjre) er de smukt formede runer större end i den foregående del af indskriften. Efter ᚴᚢ har naturligvis fulgt ᛋ, da ejeformen altid skrives kus (Klemensker-stenen II, Vester Marie-stenen II, Grødby-stenen). I den sidste ᚢ-rune rager hovedstaven et stykke op over bistaven, hvad der ligeledes er tilfældet med ᚢ i su, men ikke med de to andre ᚢ-runer i indskriften. Samme forhold findes mellem ᛚ-runerne i let og halb. Også det første ᚱ har en top.

Den bevarede del af indskriften lyder:

. . . r : let . . . . t : su(n) . . . . . uþ : halb . . . auk : ku . . .

Indskriften lader sig naturligvis let udfylde efter de kendte formler. Jeg formoder, at hele stenen omtrent har haft følgende form, hvorved den i alt væsenligt får samme udseende som Marevad-stenen:

Det vilde jo være mere end mærkeligt, om jeg i udfyldningen af navnene havde truffet det rette; men da den øvrige del af indskriften næppe lader sig udfylde på anden måde end her — afset fra forskellige uvæsenlige enkeltheder —, må navnene i hvert fald have haft omtrent den længde som i min udfyldning, hvorefter indskriften altså vilde lyde:

[× kuþmunt]r : let [: reisa : stein : þana : eftiʀ : þurku]t : su(n) [: sin : trenk : kuþan : k]uþ : halb[i : siol : hans :] auk : ku[s : muþiʀ]

ɔ: *[Guðmund]r lét [résa stén þanna æftiʀ Þórgé]t su(n) [sinn, dræng góðan. G]uð hialp[i siál hans] åuk gu[z móðiʀ].*

„[Gudmund] lod [rejse denne sten efter sin] sö(n) [Torgø]t, [en god svend. G]ud hjælp[e hans sjæl] og gu[ds moder]".

Som allerede bemærket har Rødsker-stenen haft stor lighed med Marevad-stenen, med hvilken den også må være samtidig.

---

11. VESTER MARIE-STENEN II

Vester Marie sogn, Vester herred

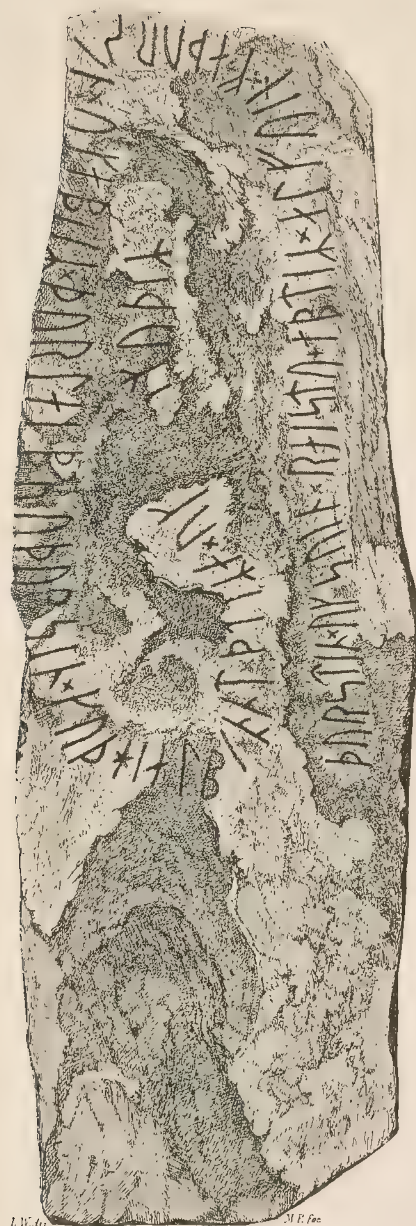
(undersøgt d. 13.—14. August 1879 og d. 17.—18. August 1893).

Om denne stens tidligere skæbne vides kun, at den 1851 fandtes i den 17. selvejergård i Vester Marie, hvor Worsaae den gang havde lejlighed til at undersøge den. Efter hans anmodning afstod ejeren stenen og flyttede den samme år til Vester Marie kirke, samtidig med at Vester Marie-stenen IV blev flyttet fra den 31. selvejergård. Af en skrivelse i nationalmusæets antikvarisk-topografiske arkiv af 21. Oktober 1851 fra inspektøren for de antikvariske mindesmærker (Worsaae) til by- og herredsfoged Garde i Rönne ses det, at inspektionen „i henhold til tidligere aftale" oversendte fem rigsdaler til hver af ejerne af de nævnte gårde i Vester Marie (Jens Kofoed og kaptajn Lund) „for afståelsen og flytningen" af de to stene. Bægge stene blev opstillede i våbenhuset, og her undersøgte jeg dem første gang 1879. Senere blev de rejste på kirkegården, hvor jeg fandt dem 1893, og hvor den her behandlede sten var sat så dybt ned i jorden, at den nederste del af indskriften var skjult og derfor måtte udgraves.

Worsaaes gengivelse af indskriften hos C. J. Brandt, Gammeldansk Læsebog, Kbh. 1857, s. 7 indeholder flere væsenlige fejl.

Den på enkelte afflisninger nær særdeles vel bevarede sten, der består af rød granit (eller en art hård sandsten), er 8′ 5″ höj, indtil 2′ 10″ bred og fra 6″ til 8″ tyk.

Indskriften løber i en bue langs med stenens kant. Den begynder nederst til höjre, hvad der er meget sjældent på de bornholmske runestene, hvor indskriften ellers så godt som altid begynder nederst til venstre (kun på Øster Marie-stenen II og på bagsiden af

I. W. del. M. P. fec.

0 6 1 2 Fod.

1/10.

Vester Marie-stenen II.

Klemensker-stenen II begynder indskrifterne ligeledes på höjre side, og det samme er tilfældet med hovedindskriften på Lundhöj-stenen). Nederst til venstre svinger indskriften indad og fortsættes i en temmelig bugtet linje op ad stenens midte. Runerne står frit uden rammestreger ligesom på Brohuse-stenen og er stillede forholdsvis tæt ved hinanden; de er mellem godt 5" og næppe 4" höje. Som skilletegn bruges det lille skråtliggende kors, der dog udelades mellem flere ord. Medens a-runen gennemgående har formen ᛭, bruges for n ᚽ undtagen på et enkelt sted, hvor der skrives ᚾ (i alfuin). Med hensyn til læsningen bemærkes i øvrigt:

I ᚦᚢᚱᛋᛏᛁᚽ når ᛏ-runens hovedstav ikke helt op til bistavene. En lille fordybning ved foden af ᚠ i ᚢᚠ er umiskendelig lævning af et skilletegn af ganske samme form som efter det foregående ord. I ᛋᚢᛁᚽ hælder de tre første runer stærkt til venstre, og ᚢ har en lille top. I raistu løber ᛏ-runens hovedstav på samme måde et lille stykke op over bistavene. I abtiʀ er ᛭-runens bistav på grund af det foregående skilletegn anbragt höjt oppe på hovedstaven, og ᛏ har også her en lille top. I alfuin er ᚾ-runens hovedstav temmelig svejet, især i den nederste del. En lille fordybning mellem faþur og sin, i hvilket s-runen har formen ᛋ, er ikke lævning af skilletegn. Heller ikke mellem ᚢᚠ og ᛭ᛒᛏᛁᛦ findes skilletegn; i det sidstnævnte ord er toppen af ᛏ-runen med bistavene næsten fuldstændig bortfliset; enden af staven til höjre følges dog endnu i et tydeligt spor. Også ᚠ-runens bistav i ᚦᚢᚱᛚ᛭ᚠ følges kun svagt. I ᛒᚱᚢᚦᚢᚱ træder ᛒ-runens nederste bistav temmelig svagt frem, og i det første ᚱ er øverste del, i det sidste nederste del næsten helt bortfliset. Hverken efter þurlak eller bruþur findes skilletegn, som heller ikke bruges mellem kuþ hialbi. · Derimod er det umiskendeligt, skönt temmelig udvisket, mellem hialbi og ont, lidt oven for den nederste bistav i ᚼ. I þaiʀa er toppen af det første ᛭ og bistaven til höjre så vel som toppen af ᛁ bortfliset. En större flisning har næsten helt ødelagt de to efter ᚢᚠ følgende runer ᚠᚢ; bægge har dog endnu efterladt sikre spor. Af det følgende ᛋ er staven til höjre ubeskadiget, men den øvrige del af runen næsten helt forsvunden.

Indskriften må altså gengives:

> þurstin × uk × suin × raistu × abtiʀ × alfuin × faþur sin × uk abtiʀ × þurlak bruþur sin × kuþ hialbi × ont × þaiʀa × uk kus muþiʀ

abtiʀ, som forekommer to gange, er en enestående skrivemåde på de bornholmske og i det hele taget på de danske runestene. Derimod finder vi på den mindre Gunderup-sten, der ikke i egenlig forstand kan kaldes en dansk runesten, og som derfor vil blive behandlet i min indledning, både -ulb og abt. I abt, abtiʀ, der kendes fra flere svenske runestene, betegner bt vel udtalen *æpt*, *æptiʀ* (ikke *æft*, *æftiʀ*); sml. Die runenschrift s. 331 § 12, c, 3 og s. 332 § 13, b, 2 slutn.

raistu med udeladelse af stain forekommer også på Gyldenså-stenen og oftere på svenske runestene.

alfuin er et temmelig sjældent navn, som ellers ikke kendes fra vore runestene. I Lunde Domkapitels Gavebøger forekommer nogle gange *Alwinus*.

I Olddansk lyder indskriften:

þórsténn ok Swénn réstu æptiʀ Alfwin faður sínn ok æptiʀ þórlák bróður sínn. Guð hialpi ånd péʀa ok guz móðiʀ.

„Torsten og Sven rejste (stenen) efter deres fader Al(v)vin og efter deres broder Torlak. Gud hjælpe deres ånd (sjæl) og guds moder".

Medens hverken indskriftens form eller den usædvanlige skrivemåde abtiʀ afgiver noget sikkert holdepunkt til bestemmelse af indskriftens alder, viser sprog- og runeformer, at Vester Marie-stenen II hører til de ældre bornholmske runestene. Den adskiller regelmæssig ᚱ og ᛦ og bruger overalt ᚢ, ikke óss-runen, til betegnelse af o (*o* og *ó*); kun i ᚬᚾᛏ skrives ᚬ (ikke det yngre ᚭ, ᚯ); men her står ᚬ sikkert i betydningen *å* (*u*-omlyd af *a*), og ᚬ er bevarelse af den gamle skrivemåde fra den tid, da selvlyden var nasaleret. På den anden side viser -stin, suin (ved siden af raistu, þaiʀa) og især det tre gange forekommende uk, at ikke blot *æi*, men også *åu* er gået over til enkeltlyd.

Stenen må uden tvivl henføres til tiden kort efter midten af det 11. årh. og er altså samtidig med de to foregående og de nærmest følgende stene.

12. VESTER MARIE-STENEN III

Vester Marie sogn, Vester herred

(undersøgt d. 13.—14. August 1879 og d. 17.—18. August 1893).

Fremdragelsen af denne sten skyldtes en af lærer L. Petersen i Allinge i „Bornholms Avis" d. 23. Oktober 1875 no. 125 indrykket opfordring til øens indbyggere om at meddele ham underretning om hidtil ubekendte runestene. Som følge heraf påviste brevsamler Lars Olsen i Vester Marie kort tid efter hr. Petersen den her omhandlede sten gennem huslærer K. O. Pedersen på Lyneborggård (den 46. selvejergård).

Stenen havde den gang indtil for et par år siden ligget som trappesten ved den 13. vornedegård tæt ved Vester Marie kirke, da den blev ført bort og nedlagt til overgang over et vandløb i en dal — Store Engedalen i samme sogn — lidt vest for Almindingen, syd for Rönne-Svaneke landevej. Ved foranstaltning af direktionen for de antikvariske mindesmærkers bevaring blev stenen optaget i Juni 1876 under ledelse af lærer Petersen og opstillet på Vester Marie kirkegård, hvor den ved min undersøgelse 1879 havde plads lige inden for diget til höjre for indgangen.

Stenen, der består af rød granit (eller en art hård sandsten), er kun et brudstykke, idet den øverste del, der uden tvivl har indeholdt omtrent halvdelen af indskriften, mangler. Det bevarede stykke rager 3′5″ op over jorden (hele længden er omtr. 4′); dets bredde er i gennemsnit 2′6″ (forneden henved 3′), tykkelsen kun 4″.

Indskriften, der på mange steder er overordenlig udslidt og utydelig, løber i et spiralformet bånd langs med stenens kant fra venstre til höjre, hvor båndet danner en bue og drejer op ad stenen. Runerne er mellem $3^1/_2$″ og godt $4^1/_2$″ höje.

Det første ord i indskriften er ᚴᛁᛚᛁᚿᛦ, i hvilket ingen rune giver anledning til tvivl, skönt særlig det temmelig smalle ᚴ med bistav langt nede på hovedstaven træder lidt svagt frem. Foran ᚴ findes intet som helst spor af huggede linjer, og at indskriften har begyndt med denne rune, fremgår også deraf, at rammestregerne tydelig følges netop til enderne af runens hovedstav. Meget klare er punkterne efter kilinʀ. Heller ikke i det næste ord (ᚱᛂᛁᛋᛏᛁ) kan nogen rune vække tvivl, skönt de tre første er stærkt udflisede og svagt fremtrædende; punktet i ᛂ viser sig tydeligt (her har ikke stået ᛆ). Punkterne efter reisti og den nærmest følgende del af indskriften er bortslået med stenens top.

Indskriften, der har dannet en slyngning ganske som på Kongevejs-stenen, hvor toppen ligeledes mangler, fortsættes atter i linjen til höjre, hvor jeg sikkert følger hele formen af de to runer ᚦᚢ, bægge stærkt udviskede og udflisede. Endnu svagere er de spor af en stav, som ses foran ᚦ, og som ifølge sin form kun kan være bistaven af et ᚢ. Særlig ved undersøgelsen 1893 trådte denne stav ret tydelig frem. Efter ᚦᚢ følger svage, men sikre spor af et ᚱ, efterfulgt af to på grund af udflisninger og huller uklare punkter. Derpå ses den nederste og mellemste del af et ᛋ, hvis øverste del derimod ikke må søges i en foran liggende fordybning, der i en vis belysning får lighed med en hugget linje, men som kun skyldes udflisning. Efter ᛋ følger to rette stave, bægge omgivne af stærke udflisninger og den sidste med tydelig lævning af bistav til höjre, som viser, at runen er ᚿ. I nogen afstand fra denne findes et par svagt fremtrædende punkter. Både de bevarede linjer, pladsen og flisningernes form gör det utvivlsomt, at her står ᛋᛁᚿ :, som også trådte sikkert frem ved undersøgelsen 1893. Overordenlig udslidte er de følgende runer, som kun har efterladt meget svage spor. Umiddelbart efter punkterne ses nemlig en ret stav med stærke udflisninger ved toppen til höjre, som viser formen af et ᚴ, derefter den ret klare bistav i et ᚢ, som på grund af pladsen ikke når helt ned til rammestregen, men står frit ligesom ᚢ i det sidste auk på Kongevejs-stenen, og endelig största delen af et ᚦ, alle tre runer temmelig nær ved hinanden. Umiskendelige er de følgende punkter. Sammenhængen sætter det uden for al tvivl, at vi her har ordet ᚴᚢᚦ :. Lige efter de sidstnævnte punkter, hvor båndet, hvis rammestreger overalt kan følges temmelig sikkert, drejer om på midten af stenen, ses øverste del af en ret stav med utvivlsomme spor af bistave, som viser, at her står ᚼ. I nogen afstand fra dette følges i meget svage spor øverste del af en ny ret stav og lidt fra den en forholdsvis meget klar ret stav med lige så tydelig bistav til höjre, som viser, at her har stået et ᛆ; bistavens venstre side er dog næsten helt udslidt. Fuldkommen klare er de to følgende runer ᛒᛁ, den sidste dog med et par udflisninger, af hvilke den øverste

ved flygtig betragtning kan give anledning til at læse ᛆ. Efter ᛁ følges sikkert to punkter og derefter meget svage lævninger af to runer, som dog efter de bevarede spor utvivlsomt har været ᚬᚾ. Lidt klarere er det følgende ᛏ, hvis hele form endnu viser sig. Punkterne herefter og det sidste ᚼᛅᛋ : er fuldkommen tydelige.

1/8.

Vester Marie-stenen III.

Jeg læser altså:

kilinʀ : reisti . . . . (u)þur : sin : (ku)þ : h(i)abi : (on)t : has :

kilinʀ skal vel læses *Gillingʀ*, dannet af *Gilli*, der oftere forekommer som personnavn i ældre Svensk (M. F. Lundgren, Personnamn från medeltiden, s. 64 f.). Det efter ᚾ følgende ᛦ taler i höj grad for, at ᚾ her betegner *ng*, altså er brugt i samme betydning som det sædvanlige ᚴ eller ᚾᚴ (sml. også drinr ɔ: *drængr* på Vester Marie-stenen VI).

. . . (u)þur er naturligvis slutningen af ordet bruþur.

Om indskriften har været afsluttet med det af to punkter efterfulgte has (sml. Kongevejs-stenen), eller om der efter has har fulgt f. eks. auk : kus : muþiʀ, lader sig ikke afgöre. Ellers er indskriften let at udfylde efter de sædvanlige formler, f. eks.:

kilinʀ : reisti [: stein : þensa : eftiʀ : . . . . . : br]uþur : sin : kuþ : hiabi : ont : has : [auk : kus : muþiʀ?]

Om der efter stein har fulgt þensa eller en anden form af dette ord, kan vi jo ikke vide. Ordet stein kunde også være udeladt som på Vester Marie-stenen II og på Gyldenså-stenen, så at indskriften blot havde lydt kilinʀ : reisti : eftiʀ . . . . . I så fald vilde det manglende sving i båndet øverst på stenen sikkert blive så lille, at der ikke i slutningen af indskriften kan have været plads til ordene auk : kus : muþiʀ.

I Olddansk har indskriften lydt:

Gillingʀ résti . . . . bróður sínn. Guð hialpi (hiappi) ånd hans.

„Gilling rejste . . . . sin broder. Gud hjælpe hans ånd (sjæl)".

Stenen må vist henføres til samme tid som Vester Marie-stenen II.

13. GRØDBY-STENEN

Åker sogn, Sønder herred

(undersøgt d. 16. og d. 19. August 1879 og oftere).

I følge indberetningen fra 1624 til Ole Worm fandtes stenen „udi Grødby hoes Jörgen Wis gaard", og allerede da var toppen afbrudt[1]. Efter Worm var den udlagt som bro, der af beboerne kaldtes „Runebro" (Monum. Dan. s. 225 f.). Thurah havde forgæves ladet stenen eftersøge (s. 86). Derimod fandt Jansen den på dens tidligere plads i den sydlige del af Åker sogn „på en bro over Grødby-å, som mulig i forrige tider kan være kaldet Runebroen, men nu i almindelighed Grødby bro". Senere blev den ligesom Møllegårds-stenen flyttet til Åkirkeby og opstillet i våbenhuset, hvor den endnu har plads.

Stenen, der består af mørkerød granit, eller snarere vistnok en art hård sandsten, er 8′ höj, indtil 2′ 7″ bred og fra 6″ til 8″ tyk. Som afbildningen viser, er et lille stykke af toppen med nogle (5 til 6) runer bortslået, hvad der, som ovenfor bemærket, var tilfældet allerede i Worms tid.

[1] Håndskriftet bl. 8. I gengivelsen af indskriften står der mellem ᛦ: i aftiʀ: og de bevarede bistave af det følgende ᚠ: „her er steenen affbrusten".

¹/₁₀.

Grødby-stenen.

Indskriften løber i et bånd langs med stenens kant fra venstre til höjre. De smukke, i det hele særdeles vel bevarede runer når i linjen til venstre en höjde af indtil godt 4½", men er gennemgående lavere i linjen til höjre, hvor de mindste næppe er 3" höje. Angående enkeltheder bemærkes følgende:

I þurfastr har både ᚦ og ᛅ bistaven temmelig langt nede på hovedstaven, hvad der ligeledes gælder ᚦ i þiʀ. Især i det første ᚱ rager hovedstaven et stykke op over bistaven, hvad der også er tilfældet med nogle af de følgende ᚱ-runer. Derimod går ᚢ-runens hovedstav sjælden op over bistaven; denne rune er omvendt åben foroven i ordet ᚴᚢᚦ i linjen til höjre. Punkterne efter det første ord er anbragte skråt for hinanden, hvilket også gentager sig flere gange i det følgende som oftest uden påviselig grund. I ᚴᚢᛘᛚ er ᚢ-runen temmelig klokkeformet. Det øverste punkt efter þusi ligger i en skøre i stenen, men er ganske tydeligt. Efter aftiʀ : ses nederste del (2½") af en ret stav, hvis øverste del er forsvunden med den bortslåede top af stenen. Her har enten stået et ᛁ eller en rune med bistav (bistave) på höjre side; mulige er ᚴ, ᚠ (med bistavene temmelig höjt oppe på hovedstaven som i aftiʀ), ᛚ, ᚢ, ᚱ (usandsynligt ᛊ, da denne rune ellers overalt i indskriften har formen ᛋ). Forrest i linjen til höjre ses de to klare bistave af en ᚠ-rune, hvis hele hovedstav er forsvunden. Herefter følger ordet ᛅᚢᚴ, i hvilket ᚴ-runens bistav er noget udslidt, men fuldkommen sikker, så at læsningen er aldeles utvivlsom; også på aftrykket træder bistaven frem med al ønskelig tydelighed. I habi har ᛅ-runen bistaven ualmindelig höjt oppe på hovedstaven.

Mellem ᚦᛦ i muþʀ findes nogle afskalninger, som har gjort bistaven i ᚦ, særlig dens nederste del, meget uklar og ligeledes beskadiget venstre bistav i ᛦ. Bægge runer følges dog endnu med fuldkommen sikkerhed. Det nederste, for øvrigt tydelige, punkt efter ᛦ ligger i en afskalning. Noget udslidte (omtrent som ᚴ-runens bistav i ᛅᚢᚴ i linjens begyndelse) er alle runer i det følgende ᛋᛅᚱᛏᚱ, uden at dog nogen kan vække mindste tvivl. Også på mit aftryk følges de alle meget tydelig; svagest viser nederste del af det sidste ᚱ sig. Lidt svagt fremtrædende, men ganske sikre er også de to sidste ord ᚱᛁᛋᛏ : ᚱᛂᛏ. Stærkest udvisket er nederste del af ᛁ-runen, der har en lille krumning ligesom hovedstaven i det følgende ᛏ.

Indskriften må altså læses:

þurfastr : auk : þurils : auk : bufi : þiʀ : satu : kuml : þusi : aftiʀ : . . . . . . f : auk : buruþʀ : kuþ : habi : ota : þisa : auk : kus : muþʀ : sartr : rist : ret

þurils ɔ: *Þorils* (af *Þorgils*) skrives ligeledes på Sandby-stenen II (se II, s. 485).

bufi ɔ: *Bófi* kendes også fra andre bornholmske runestene. Navnet er oldsvensk (*Bóvi* Ynglinga saga c. 39) og forekommer senere jævnlig både i Sverig og Danmark.

buruþʀ for bruþuʀ (bruþur) må være egennavn *Bróður*; ᛦ er her urigtig brugt for ᚱ, hvorimod muþʀ for muþiʀ rigtig har ᛦ (sml. det oftere forekommende iftʀ = iftiʀ).

Det efter aftiʀ følgende navn har været temmelig langt, idet der imellem den lævnede rette stav sidst i linjen til venstre og ᚠ-runens bistave i begyndelsen af linjen til

höjre sikkert har været plads til fem eller seks runer. Et navn, som udmærket vilde fylde pladsen, er ᚠᛆᛋᛏᚢᛚᚠ (sml. fastulf på Øster Alling-stenen; se II, s. 169).

ota ɔ: *anda* (ældre *ǫnda*; se foran s. 189). Som oftere i svenske runeindskrifter står *andi* her i samme betydning som det hyppigere *ǫnd*.

sartr læser jeg *Swartr*, et oftere forekommende mandsnavn, der endnu lever som slægtnavn på Bornholm (*Svart* ved siden af det af dansk skriftsprog påvirkede *Sorth* (!)). I sartr er ᚢ altså udeladt, vist af hensyn til pladsen, ligesom ᛁ er udeladt i muþʀ.

rist ɔ: *rést* skrives med ᛁ ligesom þiʀ, medens den punkterede rune bruges i ret.

ret betyder efter sammenhængen „indridsningen, indskriften". Det er samme ord, som vi finder på den norske Reidstad-sten med de ældre runer i formen *wraita* (genstandsform ental). Oldnord. *reitr* hak. har betydningen „fordybning, som göres med et skarpt redskab ved at *ríta*, rids, fure" (sml. S. Bugge, Norges Indskrifter med de ældre Runer, s. 222).

I Olddansk lyder indskriften:

þórfastr åuk þorils åuk Bófi þéʀ sattu kuml þési æftiʀ . . . . . . f åuk Bróður. Guð hialpi (hiappi) anda þessa åuk guz móðiʀ. Swartr rést rét.

„Torfast og Torils (Troels) og Bove de satte dette mindesmærke efter . . . . . . v og Broder. Gud hjælpe disses (de tvendes) ånd (sjæl) og guds moder. Svart ristede indskriften".

14. BODILSKER-STENEN I

Bodilsker sogn, Sønder herred

(undersøgt d. 21. August 1893).

Opdagelsen og fredningen af denne så vel som af den anden, under no. 17 behandlede runesten i Bodilsker i September 1883 skyldes den nidkære oldforsker, lærer J. A. Jörgensen. Allerede nogle år tidligere havde et par murere, brødrene Gubbersen af Bodilsker, meddelt hr. Jörgensen, at de ved hvitning af kirketårnet havde bemærket en sten med indskrift höjt oppe i dette. Da tårnet næste gang skulde hvittes, og hejseapparatet derfor var anbragt på det, besluttede hr. Jörgensen personlig at undersøge sagen nærmere, og da den omtalte sten viste sig at være en runesten med en ret tydelig indskrift, lovede han på direktionen for de antikvariske mindesmærkers bevarings vegne murerne, de nævnte to brødre, 20 kroner som belönning for deres opdagelse. I glæden herover gav de sig straks i færd med at løsne kalkpudsen på flere af de store stene i tårnet, og de opdagede virkelig ved den lejlighed en anden, stor runesten helt nede ved tårnets fodmur. Det er denne sten, som vi først behandler.

Stenen, der fremdeles sidder i den sydlige side af Bodils kirketårns fod lige over soklen, består af lysegrå granit (sandsten?). Den er 6′ 3″ höj og fra 1′ $7^1/_2$″ til 1′ 9″ bred.

Indskriften begynder som sædvanlig nedenfor til venstre og løber langs med stenens kant; nederst til höjre böjer den indad imod midten, idet et enkelt kort ord er anbragt her i flugt med den sidste rune i indskriftbåndet. Et godt stykke neden for stenens top løber desuden en kort indskriftlinje ovenfra ned ad stenens midte.

De mellem $2^1/_4$″ og 3″ höje runer er temmelig råt huggede. Med toppene når de helt ud til stenens kant, og en rammestreg ved deres fod er kun anbragt under runerne på toppen af stenen og et lille stykke ned på bægge sider. De øvrige runer i indskriftbåndet så vel som runerne i det sidste ord og i midtlinjen står frit uden rammestreger. På nogle steder, særlig i indskriftens begyndelse, er runerne helt eller så godt som helt ødelagte. Med hensyn til læsningen i det enkelte bemærkes følgende:

I linjen til venstre ses først, omtrent i flugt med bistaven i det sidste ᚱ i linjen til höjre, nederste del af en ret stav og 8″ derfra en svagere lævning af nederste del af en anden ret stav, efterfulgt af et punkt i temmelig stor afstand fra staven. Alle runer mellem de nævnte to stave er sporløst forsvundne. Efter punktet ses den klare nederste halvdel af hovedstaven og venstre del af bistaven af et ᛆ, derpå atter halvdelen af en ret stav og en tilhørende bistav på höjre side, hvis form snarest tyder på, at her har stået ᛚ med en temmelig lang bistav. Så følger atter nederste del af en ret stav og derpå en fordybning, uden tvivl lævning af et punkt. Herefter ses den största nederste del af to meget klare rette stave, der efter sammenhængen har været runerne ᛚᛁ. Ubeskadigede er de to næste runer ᛏᚢ, punktet og det i midten noget udflisede ᚼ. Derpå følger hovedstavens nederste del med venstre side af bistaven af et ᛆ. Helt ødelagt er runen mellem dette ᛆ og det følgende klare ᛆ; men sammenhængen viser jo, at her har stået ᚴ. I ᛋᛏᛆᛁᚿ er kun ᛏ-runens øverste del forsvunden, de øvrige runer væsenlig ubeskadigede, hvad der også for största delen gælder om alle de følgende tegn. Med ᛦ i eftiʀ drejer indskriften om i linjen på stenens höjre side. Hverken dette ᛦ eller de følgende runer når ned til rammestregen, som strækker sig lidt længere ned på stenen i denne linje end i linjen til venstre. I den sidste rune i linjen (ᚱ) er bistavens øverste del bortfliset.

Herefter böjer indskriften (mulig på grund af en gammel afskalning) ind mod stenens midte med ordet ᛋᛁᚿ, i hvilket formen ᚿ for n-runen er meget klar.

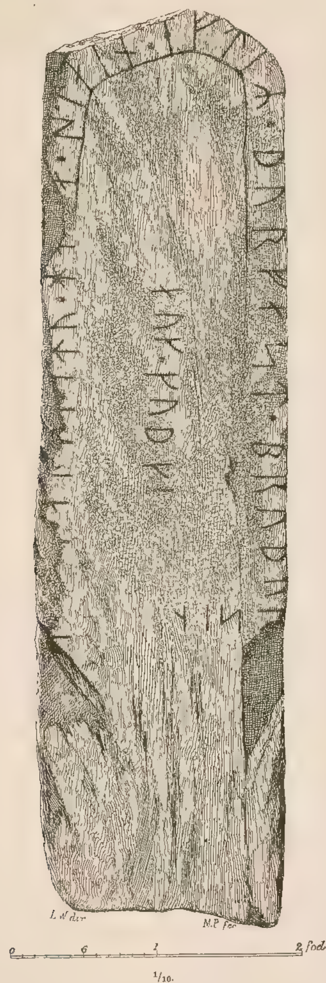
I den mellemste linje er auk med punktet efter og de følgende fire runer ᚴᚢᚦᚴ meget tydelige. Derimod er runen efter ᚴ noget uklar; men den kan sikkert kun være et ᛁ, skönt fordybninger i stenen, der omgiver staven, også kan lede til urigtig at læse ᛆ eller ᚼ. Efter ᛁ findes intet spor af flere runer.

Hele indskriften gengiver jeg da:

×××××××× · a(li) · (li)tu · ha[k]a · stain · eftiʀ · þurfast · bruþur
sin

auk · kuþki

Skönt symmetrien i indskriften snarest kunde tale for, at linjen til venstre havde nåt lige så langt ned på stenen som linjen til höjre, og skönt man kunde antage, at det

¹/₁₀.

Bodilsker-stenen I.

sidste ord i denne linje netop var rykket ind på stenen for at opnå denne symmetri, synes både de lævnede runespor og sammenhængen mig dog med nødvendighed at kræve, at

linjen til venstre må have begyndt noget længere nede end linjen til höjre. Flertalsformen litu viser nemlig, at der foran ali må have gået et andet navn, der har været forbundet med ali ved auk; men nu kan netop den første bevarede stav være det ᛁ, hvorpå indskriftens første navn har endt, og mellem dette ᛁ og punktet foran ali er der just plads til et punkt og til ordet auk. Vi må derfor antage, at der i flisningen foran den første stav har stået nogle helt ødelagte runer, så at indskriften har begyndt f. eks. med [ᛏᚢᚴᛁ · ᛅᚢᚴ] · ᛅᛚᛁ. Flisningens form kræver nemlig, at det første navn også har været kort, og f. eks. ᛏᚢᚴᛁ (ᛏᚢᚴᛁ) eller ᛒᚢᚴᛁ vilde lige kunne fylde pladsen, hvor afskalningen findes.

Med hensyn til runeformerne bemærker jeg, at bistaven i ᚦ overalt når til toppen og foden af hovedstaven, at s både har formen ᛋ og ᛌ, og at n regelmæssig skrives ᚾ, men én gang ᚿ (også på Vester Marie-stenen II bruges både ᛋ og ᛌ, ᚾ og ᚿ).

ali — *Alli* kendes også fra Glavendrup-stenen og forekommer ofte senere (II, s. 379).

ha[k]a må der læses på grund af pladsen; Brohuse-stenen har auka, ligeledes uden ᚢ i slutningen, og haka har vel ligesom auka været udtalt *hågga*.

þurfast findes også på Grødby-stenen.

Vanskelighed volder således kun de to ord auk · kuþki midt på stenen. At vi i kuþki har et mandsnavn, må dog anses for utvivlsomt, og det er åbenbart dette sjældne navn, som vi finder i formen *Guthki* i Lunde Domkapitels Gavebøger ed. Weeke, s. 205. Med fuld sikkerhed vover jeg dog ikke at afgöre, hvorledes ordene auk kuþki skal forstås. auk kan naturligvis her som på mange andre bornholmske stene være bindeordet „og", og kuþki måtte da være navnet på en tredje person (næppe broder, men ven eller fælle), der sammen med de to i indskriftens begyndelse nævnte brødre havde ladet stenen rejse til minde om Torfast. Langt sandsynligere forekommer det mig dog, at auk skal læses *(h)ågg* og altså er fortid af „hugge". At formen skrives uden *h*, skönt navneformen lyder ha[k]a, modbeviser ikke denne opfattelse; auk, der ganske svarer til Brohuse-stenens auka (sml. u͡ka på Vester Marie-stenen I), forekommer oftere på svenske runestene lige så vel som hauk i betydning *hågg*. Efter at have anført navnene på dem, der rejste stenen, meddeler indskriften på Bodilsker-stenen altså også runeristerens navn, ganske som det er tilfældet på Grødby-stenen og på Klemensker-stenen II.

I Olddansk vilde jeg da gengive indskriften:

[Tóki åuk] Alli létu hågga stén æftiʀ Þórfast bróður sínn. Hågg Guðki.

„[Toke og] Alle lod hugge sten(en) efter deres broder Torfast. Gudke huggede (den)".

Ifølge sine rune- og sprogformer må denne sten vistnok være samtidig med Grødby-stenen o. s. v. og lidt ældre end Brohuse-stenen og den anden sten fra Bodilsker, altså fra omtrent år 1060.

15. TJÖRNEBY-STENEN

Tjörneby, Povlsker sogn, Sønder herred

(undersøgt d. 24. August 1893).

Under min runologiske rejse på Bornholm i sommeren 1893 fik jeg meddelelse om, at der for et par uger siden var fundet to stykker af en runesten i Tjörneby i Povlsker sogn. Ved min ankomst til Povlsker fandt jeg stykkerne henlagte på kirkegården, og det viste sig, at de ved at sammenstilles passede nöje sammen, således som de er fremstillede på min afbildning. Som det vil ses af denne, mangler den øverste og nederste del af stenen og et stort stykke foroven til höjre.

Stenen havde ligget i kostalden i den 8. selvejergård i Tjörneby med skriften nedad. Den kom for dagen, da brolægningen i stalden blev opbrudt, og ved den lejlighed er stenen uden tvivl bleven brudt i to eller mulig flere stykker. Det störste stykke blev sammen med de andre stene, som der ikke havde været brug for, henlagt uden for gården, hvor også det andet stykke nogle dage senere fandtes af lærer J. A. Jörgensen.

Den uanselige sten, der består af den samme lysegrå stenart som Bodilsker-stenen I, er, når bægge stykker sammenföjes, 2′ 4″ höj, 1′ 5″ på det bredeste og 3¼″ til 4″ tyk. Runerne, der ikke omsluttes af rammestreger, er mellem 2″ og 2½″ höje.

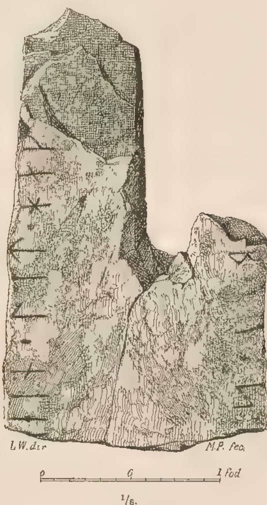
Indskriften, der ved sin hele form påfaldende minder om indskriften på Bodilsker-stenen I, løber som på denne langs med stenens kant fra venstre til höjre. På det större brudstykke med linjen til venstre er de bevarede runer endnu overordenlig klare og tydelige. Lige efter bruddet ses nederste del af en stav, som efter sin form må være et stykke af bistaven i et ᚢ eller ᚱ. Derefter følger de ubeskadigede tegn ᚽᛁᚿ · ᛚᛁᛏ · ᚼᛆᚴ.

På det andet, mindre brudstykke til höjre er nogle få runer eller dele af sådanne fra indskriftens slutning bevarede. Først ses et utvivlsomt ᛒ, hvis top dog er bortfliset. Herefter følger to runer, i hvilke hovedstavene er så godt som helt forsvundne, medens störste delen af bistavene endnu er forholdsvis klar. Formen af disse stave viser, at vi her har lævning af runerne ᚱᚢ (eller ᚢᚢ). En fordybning mellem den sidste af de nævnte stave og det følgende klare ᛋ er en sikker lævning af et hugget punkt. Herefter følger jeg endnu lige i bruddet enderne af en ret stav.

Den bevarede del af indskriften lyder altså:

(r) (u)
(u)ein · lit · hak ××××××××××××××× b(r)u · s(i)

Der kan således ingen tvivl være om, at indskriften har begyndt med navnet [s]uein, som vi også kender fra andre bornholmske runestene, og at der efter det sidste ᛋᛁ har fulgt et ᚿ (ᚽ), hvorved bægge linjer vilde blive lige lange. Af hensyn til pladsen er derfor også ordet bruþur foran sin skrevet forkortet bru (næppe buu).

1/6.

Tjörneby-stenen.

Vi finder her samme formel som på Bodilsker-stenen I lit haka og det sidste ord skrevet på samme måde som der. I det hele er overensstemmelsen mellem de to indskrifter så stor, at jeg antager dem for udførte af den samme runerister og altså også for samtidige. Indskriften på Tjörneby-stenen kan derfor med sikkerhed udfyldes således:

[s]uein · lit · hak[a · stain · eftiʀ · ×××× ·] bru · si[n]

Swénn lét hågga stén æftiʀ . . . . bróður sínn.

„Sven lod hugge sten(en) efter sin broder . . . .“.

Muligt er det jo, at runeristerens navn har stået på den manglende mellemste del af stenen, således som det er tilfældet på Bodilsker-stenen I.

16. BROHUSE-STENEN

Øster Marie sogn, Øster herred

(undersøgt d. 24. August 1879).

Gårdejer Elleby i Øster Marie sogn havde bemærket, at der i den søndre sidemur under den såkaldte Brohusebro over Gyldensåen på vejen til Lyrsby, omtrent en fjærdingvej sydøst for Øster Marie, lå to stykker af en sten med runeskrift. I sommeren 1866 meddelte han sin opdagelse til lærer L. Petersen, som kort tid efter begav sig til stedet, hvor han fandt stenene, der viste sig at høre sammen. Så snart amtmand E. Vedel havde fået underretning om fundet, satte han sig straks i bevægelse for at få stenene udtagne af broen, hvad der imidlertid viste sig at være forbundet med store vanskeligheder. I August 1870 lykkedes det dog at få de to store stykker udtagne, og da de passede nöje til hinanden, blev de sammenföjede med jærnbolte og jærnskinner, hvorefter stenen blev rejst på en af proprietær Thorsen til Gadebygård dertil overladt plads i et buskads ved vejen syd for broen.

Stenen, der består af grovkornet, rødlig granit og har en smuk bavtastensform, rager, således som den er fremstillet på min afbildning, 7′ 2″ op over jorden, medens 1′ 3″ er skjult under denne, så at hele længden er 8′ 5″. Indskriftsiden er kun indtil 11″ bred, men de ubeskrevne flader indtil 1′ 11½″. Formen ses af hosstående tværsnit, der er taget over hovedstaven i ᛒ ved indskriftens begyndelse.

Som afbildningen viser, er stenen kløvet på tværs i to store stykker, der dog atter er föjede godt sammen, og kløvningen har kun beskadiget en enkelt rune.

Indskriften er anbragt i en enkelt linje på stenens ene smalle side (sml. Øster Marie-stenen II, hvor de to smalle, men ikke de brede sider er benyttede). De temmelig plumpe og uregelmæssige runer, der er mellem 5″ (ᛒ i indskriftens begyndelse) og 3″ höje, når for det meste helt ud til stenens kant, og indskriftlinjen retter sig efter dennes form. Rammestreg findes hverken ved toppen eller foden af runerne. Læsningen af de enkelte tegn giver i øvrigt ikke anledning til nogen tvivl. Jeg bemærker kun følgende:

I ᛒᚢᚠᛁ når ᚢ-runens bistav ikke så langt ned som hovedstaven, hvad der ligeledes gælder de to andre ᚢ-runer i indskriften. Dog kan en naturlig fordybning i stenen i flugt med

bistaven i det første ᚢ give det udseende af, at denne stav er længere end i virkeligheden. Efter bufi findes et stort punkt langt nede og i temmelig stor afstand fra ᛁ. Et lignende stort punkt bruges ligeledes på de øvrige steder i indskriften, også efter det sidste ord. Mellem ᛅᚢᚴᛅ og det meget tæt derved anbragte ᛚᛁᛏ findes intet skilletegn, da bægge ord vistnok blev opfattede som ét begreb. Et par uregelmæssige naturlige fordybninger i stenen, som løber sammen med midten af ᛁ-runen, kan ved første öjekast give denne rune en vis lighed med ᛂ; men fordybningerne på runens höjre og venstre side står ikke i forbindelse med hinanden og skiller sig tydelig fra de huggede linjer. Der er ingen tvivl om, at der her står ᛁ, ikke ᛂ. I ᛏ-runen når hovedstaven et lille stykke op over bistavene. Det følgende store punkt er ligesom punktet efter ᛒᚢᚠᛁ anbragt temmelig langt nede. I ᛋᛏᛅᛁᚿ er ᛏ-runens venstre bistav og hele hovedstaven forsvundne ved bruddet; derimod er hele bistaven til höjre endnu klar. Runen har haft ganske samme form som i det foregående lit. I ᚿ-runen er hovedstaven af hensyn til en gammel skøre i stenen stillet ualmindelig skråt, hvorved hele runen har fået en temmelig uregelmæssig form. Det følgende store punkt står forholdsvis höjt oppe, hvad der ligeledes gælder punktet efter ᛅᛏ. I det sidstnævnte ord er ᛏ-runens bistave næsten forsvundne med nogle småfliser, som her er sprungne af stenens kant. Enderne af bistavene følges dog endnu sikkert, særlig til höjre. I þukil er ᛁ-runen en del udfliset, men fuldkommen sikker; kun for en ganske overfladisk betragtning kan flisningerne antage form af punktet i et ᛂ.

Mulig er et lille stykke bortslået af stenens top efter det sidste ord; men jeg anser det for usandsynligt, at der her kan mangle et så stort stykke, at der f. eks. endnu kan have stået ᛋᚢᚿ · ᛋᛁᚿ. Indskriften er vistnok fuldstændig bevaret.

Jeg læser altså indskriften:

bufi · aukalit · stain · at · þukil ·

bufi forekommer også på Grødby-stenen og Gyldenså-stenen (se foran s. 228).

aukalit kan kun betyde hauka lit ɔ: *hågga lét*, idet h som ofte udelades i forlyd (sml. u͡ka på Vester Marie-stenen I og auk på Bodilsker-stenen I). Derimod kan det ikke antages, at runeristeren har skrevet auka forkortet for aukua; uden tvivl var *w* i endelsen bortfaldet allerede på Brohuse-stenens tid (sml. haka på Bodilsker-stenen I og Tjörneby-stenen). Ligesom på Bodilsker-stenen I, Tjörneby-stenen og Brohuse-stenen hedder det på Strö-stenen II i Skåne og ofte på svenske runestene, at vedkommende „lod hugge sten(en)“ efter den afdøde. Ordstillingen er i almindelighed *lét(u) håggwa stæin*, sjældnere *lét(u) stæin håggwa* (Liljegren no. 354, 398, 429, 1014). Kun på Brohuse-stenen har jeg fundet ordfølgen *hågga lét stæin.*

at i samme betydning som „efter“ kendes kun fra denne ene bornholmske sten, men er almindeligt på svenske runestene og forekommer også undertiden ellers på danske (sml. II, s. 129, 138, 174 og 447).

þukil kunde være = þurkil, idet r forsætlig var udeladt; bortfaldet i udtalen kan det nemlig ikke være, da det har holdt sig til den nyeste tid. Jeg anser det dog for langt

Brohuse-stenen.

sandsynligere, at þukil står for þiuþkil, idet þ kan være bortkastet i indlyd, og ᚢ kan stå i betydning ᛁᚢ som oftere (sml. -burn — -biurn på Hunnestad-stenene, lus — lius i den ene indskrift på Lundhöj-stenen o. s. v.). Netop som her skrives også på Øster Larsker-stenen og Vejlby-stenen þuþkil med ᚢ for ᛁᚢ (se nedenfor s. 243 og II, s. 281).

I Olddansk gengiver jeg da indskriften:

Bófi hǫ́gga lét stæin (stén) at þiú(ð)kel.

„Bove lod hugge sten(en) efter Tykel“.

Brohuse-stenen gör ved første öjekast et noget ejendommeligt indtryk i sammenligning med de øvrige bornholmske runestene. Det ligger dog mest i stenens form og i den måde, hvorpå indskriften er anbragt på den smalle kant uden rammestreger. En nöjere betragtning viser nemlig, at den både i rune- og sprogformer stemmer nöje med flere andre forholdsvis unge indskrifter (jeg fremhæver særlig ᛋ-runen samt formerne auka og þukil). Også på Øster Marie-stenen II er, som foran bemærket, de smalle sider benyttede til indskriften, og i henseende til de temmelig råt indhuggede runer og skilletegn er ligheden mellem Brohuse-stenen og Gyldenså-stenen iöjnefaldende. Brohuse-stenen må utvivlsomt henføres til sidste halvdel af det 11. årh., omtrent 1070.

17. BODILSKER-STENEN II

Bodilsker sogn, Sønder herred

(undersøgt d. 21. August 1893).

Som jeg allerede har bemærket foran s. 229 ved behandlingen af Bodilsker-stenen I, blev bægge stene fremdragne samtidig i September 1883. Medens den første sten fandtes indmuret i tårnets fod, hvor den endnu har plads, sad den anden höjt oppe i tårnet, hvor den var vanskelig tilgængelig. Den blev derfor udtaget og opstillet på kirkegården ved siden af stenen i tårnet.

Stenen, der består af lysegrå, rødlig granit, viste sig at være et brudstykke, idet der mangler et mindre stykke af toppen og et större stykke forneden. Ved kløvningen er nogle runer ødelagte på bægge steder.

Det uanselige brudstykke, på hvilket næsten hele indskriften er bevaret, er 2′ 7″ höjt, 1′ 6″ bredt og fra $4^1/_2$″ til 8″ tykt.

Indskriften løber langs med stenens kant fra venstre til höjre, og de smukt ristede, meget klare runer, der er mellem $2^1/_4$″ og $2^1/_2$″ höje, omsluttes af rammestreger, der er huggede i samme dybde og bredde som runerne.

Omtrent midt på stenen — nærmere ved toppen end ved foden — findes et stort, meget udslidt og derfor svagt fremtrædende **kors**, hvis hele form dog endnu følges tydelig. Korset er 1′ 3/4″ höjt og 7 1/2″ bredt. Dets nederste arm er betydelig smallere end de tre andre.

Angående indskriftens læsning bemærker jeg følgende: I ᚦ, hvormed indskriften begynder, er hovedstaven bortslået, men hele bistaven klar. Skilletegnet efter þurkil og til dels efter auk er ikke så skråtliggende som på de følgende steder. I ᚱᛁᛋ eller ᚱᚽᛋ mangler alle runetoppe; af ᛋ følges endnu den mellemste stav. Af det følgende ᛏ er kun det nederste lille stykke af hovedstaven bevaret. Helt forsvundne er ᚢ × ᛋᛏ. Af det følgende ᛁ eller ᚽ

1/8

Bodilsker-stenen II.

ses atter hovedstavens nederste del. Efter þina bruges af hensyn til pladsen et punkt som skilletegn. Efter faþur × ses hele den øverste stav af ᛋ og svage spor af den mellemste. Det må vel antages, at der har stået et temmelig stort korsformet skilletegn foran ᚦᚢᚱᚠᛁᛚ, men intet efter ᛋ[ᛁᚿ], da indskriften kun på den måde vilde nå omtrent lige langt ned i bægge linjer. Nødvendig er denne antagelse dog ikke.

Korset efter [ᛋᛏ](ᛁ)ᚿ træder svagt frem og ligeledes efter faþur, og de er bægge små af hensyn til pladsen. De stungne runer (i eftiʀ og eykil) er meget klare. Ligesom på Bodilsker-stenen I har þ-runen formen ᚦ.

Indskriften lyder:

[×] þurkil × auk × alfkil × r(i)s[tu × st](i)n × þina · eftiʀ × eykil × faþur × s[in]

(e over (i) i r(i)s og (i)n)

eykil] Skrivemåden med de stungne runer viser altså, at navnet har lydt *Æykell* (*Øykell*), ikke *Åu(ð)kell* (se bemærkningen om aulakʀ på Marevad-stenen foran s. 216). Ligesom her skrives også på Ålstorp-stenen ᚼᚢ i navnet freybiurn (foran s. 158).

I olddansk sprogform må indskriften gengives:

þórkell áuk Alfkell réstu stén þenna æftiʀ Æykel faður sinn.

„Torkel og Alvkel rejste denne sten efter deres fader Økel“.

I den slægt, der har rejst stenen, må navnene på *-kell* have været særlig yndede. Det sjældne *Alfkell*, der tidligere kun kendtes fra Egå-stenen (II, s. 220), har nu fået et sidestykke på Bodilsker-stenen.

Indskriften er vistnok noget, men ikke synderlig yngre end indskriften på Bodilsker-stenen I. Det stungne ᚢ (ᚢ) forekommer også på Brogårds-stenen og Nyker-stenen og med to punkter på Vester Marie-stenen VI.

18. ØSTER LARSKER-STENEN

Øster Larsker sogn, Øster herred

(undersøgt d. 25. August 1879 og d. 23. August 1893).

Allerede i Worms tid stod denne sten, der ikke omtales i indberetningen 1624, uden for Øster Lars kirkes våbenhus (Monum. Dan. s. 235), og her har den også senere haft plads.

Efter sit eget sigende har Worm på flere steder rettet „den meget forvanskede indskrift“, og hans gengivelse af denne er derfor yderst vilkårlig. Undtagelsesvis afviger afbildningen hos Thurah (tav. III fig. 1 ved s. 56) meget fra Worms, men indeholder også betydelige fejl, og han erklærer selv, at Worm, hvis tolkning han meddeler, rimeligvis har ret, da bogstaverne den gang uden tvivl var tydeligere. Fejlene hos Thurah gentages for störste delen af Jansen, som dog udelader omtrent alle runer i de tre første ord.

Den ret smukt formede sten, der består af grovkornet, rødlig granit, er vistnok i modsætning til de fleste andre bornholmske runestene tildannet og noget afglattet, för end den blev benyttet til runesten. Den minder i form (indskrift, kors o. s. v.) ikke så lidt om den sællandske Alsted-sten (II, s. 473). Den rager 4′ 10″ op over jorden; bredden er mellem 1′ 10″ (forneden) og 1′ 2″ (ved toppen), tykkelsen fra 9″ til 11″.

Indskriften løber i et bånd fra venstre til höjre langs med stenens kant. Under den bue, som båndet danner oppe på stenen, er der med benyttelse af den indvendige

rammestreg i indskriftbåndet anbragt et **kors** af bekendt form. De mellem 2¼" og 2¾" höje runer er i det hele meget tydelige undtagen i begyndelsen og til dels i slutningen af båndet.

Øster Larsker-stenen.

I indskriftens første ord giver de tre sidste runer ᚴᛁᛚ ikke anledning til mindste tvivl. Derimod træder de foranstående tegn svagt frem, særlig i bistavene. 2" foran hoved-

staven i ᚴ følges en temmelig klar ret stav med så tydelige spor af bistav, at der ikke er mindste tvivl om, at her står ᚦ af ganske samme form som senere i indskriften. Godt 2″ fra hovedstaven i denne rune ses en mindst lige så klar hovedstav, hvis bistav er stærkt udslidt og derfor meget uklar på midten, men hvis øverste og nederste del må kaldes ganske tydelig og viser, at runen er ᚢ. Endelig følges 2″ fra ᚢ-runens hovedstav nogle temmelig svage, men sikre spor af en ret stav med tilhørende bistav, som kun tilsteder læsningen ᚦ af samme form som på de følgende steder i indskriften. Den øverste rammestreg følges tydelig, den nederste derimod i meget svage spor et lille stykke ud over hovedstaven i ᚦ. En forbindelseslinje mellem rammestregerne spores hverken ved begyndelsen eller slutningen af indskriften, hvor rammestregerne ligeledes når et stykke ud over den sidste rune. Det første ord må altså læses ᚦᚢᚦᚴᛁᛚ, hvorimod jeg anser både ᛅᚢᚦᚴᛁᛚ og ᚦᚢᚱᚴᛁᛚ, som man tidligere har formodet, for umulige, en mening, som fuldstændig bekræftedes ved den nye undersøgelse 1893, da alle tre runer ᚦᚢᚦ viste sig meget tydelig i overordenlig heldig belysning. Også på mit aftryk træder de klart frem.

Særdeles klare er alle runer i det følgende rit, i hvilket ᛏ ikke når helt op til rammestregen. Også ᚦᛏᛁᚾ er utvivlsomt, skönt ᚦ er noget udvisket i bistavens øverste del. En fin lille streg, som inden for den nederste rammestreg, med hvilken den dog ikke står i forbindelse, lige under punkterne efter ᚱᛁᛏ løber ind på stenen under korsets venstre arm, kan under visse belysningsforhold få lighed med en hugget linje og kunde lede til den formodning, at runeristeren havde gjort forsøg på at rette det urigtige ᚦ i ᚦᛏᛁᚾ til ᚺ ved at bruge hovedstaven i ᚦ til den höjre, rammestregen til den mellemste og den omtalte streg til den venstre del af denne rune. En sådan antagelse er dog ganske urigtig, da der ikke er mindste tvivl om, at den nævnte linje, der som sagt slet ikke hænger sammen med rammestregen, kun er en naturlig lille rævne i stenen. Ingen af runerne i de fire første ord efter ᚦᛏᛁᚾ kan give anledning til nogen som helst tvivl. Det samme gælder de to første runer ᚼᚢ i det følgende ord. Derimod har man i almindelighed læst den efter ᚢ følgende rune som ᛚ; men her står sikkert ᛁ, idet den tilsyneladende bistav kun er en naturlig fordybning, som løber sammen med det øverste skilletegn efter ᚼᚢᛁ, men slet ikke står i forbindelse med ᛁ-staven. I det sidste ord må de to første runer ᛋᚾ betegnes som meget tydelige, og det samme gælder i virkeligheden den sidste, som kun kan læses ᚾ. Hvad der her ved første öjekast kan forvirre læsningen en smule, er en fordybning lige under bistaven til höjre, som kan give runen en vis lighed med et ᚼ; men den tilsyneladende bistav er kun en naturlig fordybning af ganske samme art som en hel række fordybninger på dette sted, der står i forbindelse med hinanden.

Indskriften må altså gengives:

ᚦᚢᚦᚴᛁᛚ : ᚱᛁᛏ : ᚦᛏᛁᚾ : ᛅᚢᛏᛁ : ᛒᚢᚦᚢ : ᚦᚴᚢ : ᛋᚢᚾ : ᚼᚢᛁ : ᛋᚾᚾ

Tolkningen af denne indskrift vanskeliggöres i höj grad ved de stærke forkortelser, som runeristeren har brugt især i dens slutning. Også herved minder Øster Larsker-stenen en del om Alsted-stenen.

þuþkil er det samme navn, som på Brohuse-stenen skrives þukil (se foran s. 236 ff.).

rit kunde læses *rét* eller *ré(s)t*; men det er uden tvivl forkortelse for det sædvanlige risti ɔ: *résti*. Ordet *ríta* forekommer nemlig ikke i vore runeindskrifter, hvor det meget tidlig er fortrængt af *rísta*, og dette bruges kun om indskriften, ikke om stenen (således på Klemensker-stenen II og på Grødby-stenen).

þtin er en ved urigtig lydopfatning fremkaldt famlende, men i øvrigt let forståelig betegnelse for stin. Omvendt skrives i udlyd s for þ i navnet ulmfris = *Holmfríð* på en sten i Skälby, Jerfälla socken, Sollentuna härad, Uppland (Bautil no. 158, Liljegren no. 386, Dybeck fol. II, no. 40, Upplands Fornminnesfören. Tidskr. I, 3, s. 48; sml. S. Bugge i Aarbøger for nord. Oldkyndighed og Historie 1870, s. 195).

auti læser jeg *øtti*, en dialektform for „efter", der nu på Bornholm hedder *ætte*. På samme måde har også Dyrlund opfattet Øster Larsker-stenens auti. At det er en form af forholdsordet „efter", sætter sammenhængen jo uden for al tvivl; men da ᚢ og ᚠ som bekendt ikke sammenblandes i runeindskrifterne, vover jeg ikke at forklare auti som unöjagtig skrivemåde for afti (= aftiʀ), hvad der ellers kunde være fristende.

buþu forstår jeg som egennavnet *B(r)óðu(r)*, der også kendes fra Grødby-stenen (foran s. 228).

þku må, som det følgende sun viser, være ejeform af navnet på den dødes fader eller moder. Det kunde jo være forkortet af þ(ur)ku(s) = *þórgéts*, hvor ejeformens -s i så fald kan lånes fra det følgende sun. Snarere skal þku dog vistnok læses þ(ur)ku(nu) = *þórgunnu*, et navn, som må antages at have været velkendt på Bornholm (sml. *Sveinn þorgunnuson* Knytlinga saga c. 40; se De danske runemindesm. I, s. 158).

hui : sna tilsteder mange udfyldninger. Jeg tör dog ikke slå mig helt til ro med nogen af dem, der hidtil er faldne mig ind. Som et forsøg, der imidlertid både fra indholdets og formens side synes mig ret tiltalende, nævner jeg hui[ld] s[iol] na[i], „sjælen (hans sjæl) opnå (finde) hvile (ro)". I oldsproget bruges *hvíldarstaðr* i samme betydning som *paradís* om det sted, hvor de salige finder hvile. Udtrykket på Øster Larsker-stenen vilde da svare til Lundhöj-stenens *liús åuk paradís* og til Nyker-stenens *algóðar náðir*, og det vilde i höj grad minde om slutningen af indskriften på Asfærg-stenen, der efter min tolkning lyder: *Harða góð ró þín* (II, s. 237 f.). Andre forklaringer, som til forskellige tider har fremstillet sig for mig, anfører jeg ikke, da jeg anser dem for endnu mindre sandsynlige end den her givne.

Herefter vilde indskriften altså i Olddansk lyde:

þiúðkell résti stén øtti Bróður þórgunnu (þórgéts?) sun. Hwíld siál nái (?).

„Tykel rejste sten(en) efter Broder Torgunnesön (Torgøts sön?). Gid hans sjæl få hvile (ro, fred)".

Indskriften må henføres til omtrent samme tid som Bodilsker-stenen II.

19. RØ-STENEN

Rø sogn, Nörre herred

(undersøgt d. 25. August 1879).

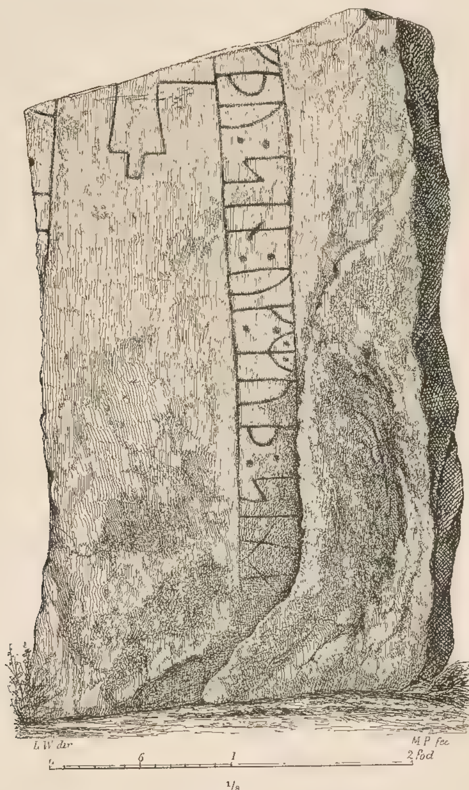
Ifølge indberetningen 1624 (håndskriftet bl. 10 b; sml. Suhms Samlinger I, 2, s. 40) fandtes stenen den gang i Rø kirkes våbenhus, og her havde den plads ikke blot i Worms tid (Monum. Dan. s. 234), men også i Thurahs (s. 114) og Jansens. Senere var den, efter hvad der meddeltes Stephens og Säve på deres runologiske rejse på Bornholm 1865, i nogen tid forsvunden, men genfandtes atter 1841 omtr. 2000 fod fra kirken som bro over en lille bæk. Hvis denne meddelelse, der anføres på Magnus Petersens tegning fra den nævnte rejse i nationalmusæets antikvarisk-topografiske arkiv, er rigtig, hvad jeg ikke er i stand til at kontrolere, må stenen være ført fra kirken mellem 1820—40 og derpå atter flyttet tilbage til denne, hvor den blev hensat på kirkegården ved den nordre kirkemur. Her stod den i hvert fald 1851 efter en tilskrift af Worsaae på Jansens tegning, og her fandt jeg den ligeledes ved min undersøgelse.

Stenen er kun et brudstykke, idet toppen, den venstre side og vistnok et stykke forneden mangler. Det bevarede stykke, der består af rødlig granit, er 3′ 9″ höjt, 2′ 4″ bredt og fra 6″ til 8″ tykt. Såfremt stenen virkelig i nogen tid har været benyttet som bro, har indskriften ingen skade lidt herved. Det fremgår nemlig sikkert både af indberetningen 1624 og af Worms afbildning, der er bedre end hans fleste andre afbildninger af de bornholmske runestene, at indskriften den gang var i ganske samme tilstand som nu.

Indskriften har haft nöjagtig samme form som indskriften på Øster Larsker-stenen, med hvilken den også stemmer i korsets form, af hvilket dog kun den nederste del er bevaret, og i brugen af forkortelser.

Af indskriftbåndet til venstre, hvor indskriften som sædvanlig har begyndt, er der kun bevaret et stykke af den nederste rammestreg med sikre lævninger af tre runestave. Den første og mindste af disse findes lige over for ᛁᚿ i ᛌᛁᚿ (nærmest ved det sidste) i linjen til höjre; $2^1/_2$″ herfra (i flugt med ᛌ-runens höjre stav i ᛌᛁᚿ) ses et lidt större stykke af en ret stav og endelig $5^1/_4$″ fra denne (i flugt med hovedstaven i det lige overfor stående ᚢ) en lidt krummet stav, hvis form ved første öjekast kunde lede til den formodning, at vi

her havde venstre bistav af et ᛦ. Dette er dog höjst usandsynligt; ti da der i så fald måtte have stået en rune mellem denne og den foregående stav, og da der ikke findes noget som helst spor af en sådan, hvad vi bestemt måtte vente, men derimod lige under kløvningen i stenens kant mellem de to sidstnævnte stave ses en tydelig fremtrædende for-

1/8

Rø-stenen.

dybning, der vistnok er lævning af det nederste skilletegn mellem to ord, antager jeg, at den sidste stav ikke kan være venstre bistav af et ᛦ, men at den enten må være nederste del af hovedstaven i en rune, der har haft en temmelig skrå stilling (som ᚾ i sina), eller på grund af afstanden fra det foregående punkt snarest nederste del af et ᚺ.

Meget klare er næsten alle runer i båndet til höjre, der er mellem $4^{1}/_{4}$" og $3^{3}/_{4}$" höje (altså betydelig större end i indskriften på Øster Larsker-stenen). Af den første (ᚠ) er

kun störste delen af bistavene lævnet. I den følgende del af indskriften står ᛘ med de to punkter meget bestemt. I den efter ᛘ følgende u-rune rager hovedstaven med en lille top op over bistaven, hvad der ikke er tilfældet med de to andre u-runer, af hvilke ᚢ i uk tvært imod har en lille åbning foroven. Punkterne efter muþ løber sammen med en række udflisninger, fra hvilke de dog bestemt adskiller sig. Mellem ᚢᚦ i muþ begynder en lang skøre i stenen, der løber langs med toppen af alle runer fra ᚦ og benyttes som rammestreg for dem, helt ned til foden af stenen. Det sidste ord ᛋᛁᚾᛅ er noget udslidt, særlig de to sidste runer; dog er ikke blot hovedstaven i dem bægge endnu ret tydelig, men også de forholdsvis lange bistave, der er anbragte temmelig langt nede på hovedstavene, følges ganske sikkert; ᚾ har fået en temmelig skrå stilling i forhold til de omgivende runer. Den svagt fremtrædende nederste rammestreg løber et lille stykke ud over ᛅ (sml. Øster Larsker-stenen).

Den bevarede del af indskriften lyder altså:

×× [·] × . . . . (ᚠ)ᚦᚢ : ᛋᛁᚾ : ᚢᚴ : ᛘᚢᚦ : ᛋᛁᚾᛅ

Dette er naturligvis forkortelse for f(a)þu(r) sin uk muþ(ur) sina. Forkortelserne er åbenbart foretagne af hensyn til pladsen, der ligeledes har nødvendiggjort udeladelsen af ordet „efter" foran muþ. Også på Kongevejs-stenen og andetsteds står eftiʀ kun én gang. Ligesom på Brogårds-stenen og i andre indskrifter har vel faderen, men ikke moderen været nævnet ved navn.

Indskriften kunde tænkes udfyldt f. eks. således (mulig med nogle forkortelser og med ᛅᚢᛏᛁ for ᛂᚠᛏᛁᛦ som på Øster Larsker-stenen):

[ᚦᚢᚱᛋᛏᛁᚾ : ᚱᛁᛋᛏᛁ : ᛋᛏᛁᚾ : ᛂᚠᛏᛁᛦ : ᛏᚢᚴᛅ :] (ᚠ)ᚦᚢ : o. s. v.

I denne udfyldning vilde de lævnede dele af tegnene i linjen til venstre svare til nederste del af ᛏᛁ : ᛋ (af ᛋ findes kun nederste side til höjre, der har en lille krumning som i sina sidst i indskriften).

Mærkeligt er det, at vi endnu så langt ned i tiden møder den sjældne m-form ᛘ, som kun forekommer på denne ene bornholmske runesten, men i øvrigt kendes fra to af Hällestad-stenene og fra Århus-stenen I (se De danske runemindesm. I, s. 122), altså fra tiden mellem 980—996. Der kan jo ingen tvivl være om, at Rø-stenen er langt yngre end disse stene og samtidig med Øster Larsker-stenen, med hvilken den, som foran fremhævet, i så mange henseender stemmer fuldstændig overens.

20. BJÆLKE-STENEN

Åker sogn, Sønder herred

(undersøgt d. 15.—16. og d. 20. August 1879 og oftere).

Denne sten står ved vejen sydøst for Åkirkeby, omtrent 1000 skridt fra kirken, hvor den har haft plads i henved 50 år; men da den fandtes midt i forrige århundrede, lå den 100 fod længere mod øst i en grusgrav ved de såkaldte „Bjælkestenshuse“. Runestenen har snarere fået navn af husene end omvendt.

Stenen, der kun er et brudstykke, idet den øverste halvdel med störste delen af indskriften mangler, består af grå, rødlig granit med glimmer. Det bevarede stykke rager, således som det er fremstillet på min afbildning, 4′ 6″ op over jorden, er mellem 2′ og 2′ 4″ bredt og fra 5″ til 6″ tykt.

Indskriften har løbet i et bånd fra venstre til höjre langs med stenens kant og ender i en kort linje, der er forbunden med båndets nederste ende til höjre og strækker sig tværs over stenen. De mellem 3″ og godt $3^1/_2$″ höje runer er overordenlig udviskede og utydelige undtagen i linjen til venstre, hvor ᚦᚢᚱᚼᛏ, i hvilket ᚢ-runens hovedstav rager lidt op over bistaven, står forholdsvis klart. Herefter følges endnu langs med bruddet en svag, men fuldkommen sikker ret stav uden spor af bistav, så at her utvivlsomt har stået ᛁ, ikke ᚽ. Runerne hviler forneden på en rammestreg, men når med toppene helt ud til stenens kant. Det samme er tilfældet med runerne i linjen til höjre, hvor vi først $1^3/_4$″ neden for bruddet finder nederste tydelige del af en ret stav, hvis øverste del med bistav til höjre, som viser, at her har stået ᚽ (næppe ᚾ), dog kun følges i meget heldig belysning. Også på mit aftryk viser bistaven på höjre side sig ganske sikkert. I god afstand (4″) fra denne runes hovedstav ligger hovedstaven af et forholdsvis tydeligt ᚠ. Herefter følger et ᚼ, hvis hovedstav og øverste bistav er temmelig klare, medens den nederste bistav i reglen træder svagt frem, men viser sig tydelig i heldig belysning. Den følgende runes hovedstav følges meget tydelig; men en række naturlige fordybninger lige foran og langs med dens midterste del kan i begyndelsen forvirre læsningen noget. Bistaven træder langt svagere frem end hovedstaven, men følges dog sikkert i sin hele form både på stenen selv og på mit aftryk og må derfor kaldes lige så utvivlsom som hovedstaven. Her står ᚦ. Efter denne

rune ses endnu en meget klar ret stav og i nogen afstand fra denne en svagere fremtrædende, men lige så utvivlsom ret stav. Betydningen af disse stave forvirres i höj grad

Bjælke-stenen.

derved, at de foroven synes forbundne ved en bue, så at der tilsyneladende kan fremkomme et meget uregelmæssigt ᚢ. Også en stærk fordybning i stenen, der udgår fra den første stavs höjre side og strækker sig hen til den anden, vanskeliggör læsningen. I heldig

belysning viser det sig imidlertid, at den tilsyneladende forbindelseslinje ved toppen af stavene er et par naturlige huller i stenen, der lige så lidt er huggede som den fordybning, der løber neden for disse huller mellem bægge stave. Derimod har bægge de nævnte hovedstave på midten ganske svage, men sikre spor af bistave, den første til venstre, den anden til höjre, som viser, at her står ᚿᛁ (næppe ᛀᛀ). Lige ud for ᛁ ses et stærkt fremtrædende, meget regelmæssigt punkt. At der har stået et lignende punkt mellem de to første runer i linjen (ᛁᚠ), viser afstanden; men de spor, som punktet her har efterladt, kan i hvert fald ikke skilles fra naturlige fordybninger og ujævnheder i stenen.

I tværlinjen følges først en ret stav, forholdsvis klar forneden, men stærkt udvisket foroven, hvad der endnu mere gælder de bistave, som kan have ligget her. Derefter ses en nogenlunde klar ret stav med svagere, men både på stenen og aftrykket fuldkommen sikre spor af bistav på höjre side, som gör runen til R; dog er hele runen og særlig bistaven omgiven af så mange ujævnheder og huller, at de i førstningen forvirrer læsningen i höj grad. Som forholdsvis meget tydelige må de to følgende runer ᛁᚠ betegnes. Særlig er ᛁ så klart, at det med sikkerhed kan siges, at denne rune hverken har haft bistave eller punkt på midten. Herefter findes en mængde ujævnheder og fordybninger i stenen, men intet sikkert spor af huggede linjer, og indskriften har uden tvivl endt med denne rune. Hvorvidt den nederste rammestreg, hvorpå runerne i tværlinjen hviler, har været forlænget, således at den har dannet en ramme foran ᚦ i linjen til venstre, lader sig ikke afgöre. Dog anser jeg det for sandsynligt, da jeg tror her at kunne følge svage spor af en linje. Ifølge sammenhængen må den rette stav forrest i tværlinjen være hovedstaven af et ᛏ. Indskriften har væsenlig haft samme form som indskriften på den jyske Glenstrup-sten (II, s. 149) og på forskellige andre stene. Jeg tilföjer på grund af indskriftens utydelighed, at det er de alleromhyggeligste undersøgelser, foretagne under de heldigste forhold i løbet af tre dage, der efterhånden har bekræftet de ovenfor fremsatte iagttagelser, så at jeg ved min undersøgelse d. 20. August 1879 ikke længer var i tvivl om læsningen af de enkelte runer. Også et par senere undersøgelser (1882 og 1887) har stadfæstet dette.

Jeg læser altså:

þursti[n · × × × × × × × × × × si]n [·] koþan · (t)rik

ɔ: *Þórsté[nn . . . . sí]nn, góðan dræng.*

„Torste[n rejste sten(en) efter . . . . . . si]n, en god svend".

Af ordet *dræng* tör man slutte, at der foran [si]n har stået enten „broder" eller „sön" (næppe „fælle", der ikke forekommer på de bornholmske runestene).

Med hensyn til indskriftens alder viser runeformerne (ᚿ og ᛁ for a og n, ᚼ for ældre ᚢ i koþan), at den må være forholdsvis ung. Hermed stemmer også ᛁ for den gamle tvelyd i þursti[n]. Jeg henfører den til sidste fjærdedel af det 11. årh. (omtr. år 1080).

21. ØSTER MARIE-STENEN I

Øster Marie sogn, Øster herred

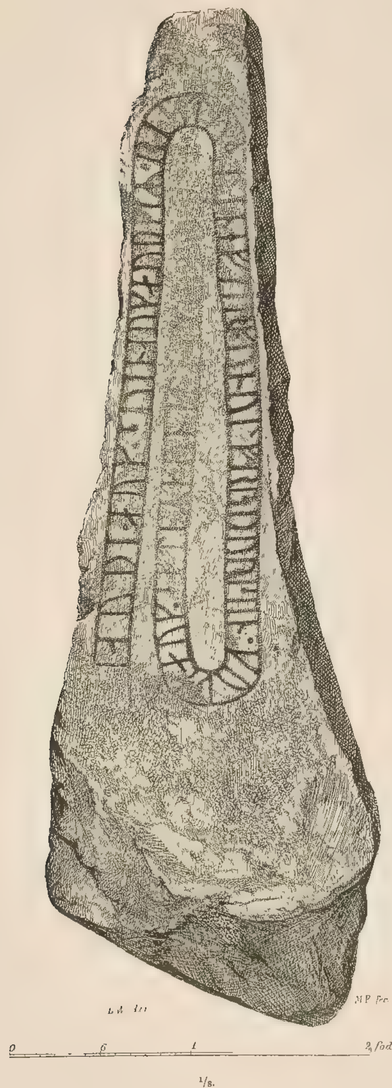
(undersøgt d. 22.—23. August 1879 og d. 22.—23. August 1893).

Denne sten opgravedes i April 1877 af to arbejdsmænd, der var i færd med at planere Øster Marie kirkegård. Den lå lidt under jordoverfladen, omtrent 21 fod fra korrundingen. Lærer L. Petersen i Allinge, som straks fik underretning om fundet fra provst Hansen i Ibsker og pastor Gudme i Øster Marie, undersøgte kort tid efter stenen og sendte samtidig en meddelelse om den, ledsaget af en pennetegning, til direktionen for de antikvariske mindesmærkers bevaring. Tillige offenliggjorde han i „Bornholms Avis“ d. 3. Maj 1877 no. 52 sin meget ufuldstændige og höjst fejlfulde læsning og tydning af indskriften.

Da det ikke lykkedes at finde en passende plads på kirkegården, hvor stenen kunde opstilles, blev den foreløbig henlagt ved klokketårnet, hvor jeg fandt den 1879. To år senere blev den opstillet ved den nordlige gavl af det nordre våbenhus; her undersøgte jeg den på ny 1893.

Stenen, der består af lyserød granit, er 5′ 8″ höj, 1′ 10″ bred forneden, $6^1/_2$″ ved toppen og fra 10″ til 1′ 1″ tyk. Indskriften snor sig i en spiral, der begynder til venstre, langs med stenens kant og op ad midten ganske som på Kongevejs-stenen. Runerne, der er ualmindelig små (mellem $1^1/_2$″ og 2″ höje), men forholdsvis tykke i linjerne, hvad der ligeledes gælder rammestregerne, træder på mange steder meget utydelig frem og er i slutningen af den mellemste linje næsten helt udviskede. Medens de i begyndelsen af indskriften står i god afstand fra hinanden, er de senere på flere steder meget sammentrængte, hvad der yderligere i höj grad vanskeliggör opfattelsen af de enkelte tegn. Næppe vilde det derfor være lykkedes mig at komme til fuld klarhed med hensyn til læsningen af hele indskriften, hvis jeg ikke samtidig med undersøgelsen havde kunnet tage to sæt fortrinlige aftryk, af hvilke det ene indeholder hele indskriften på to större stykker papir, det andet de enkelte linjer på ti mindre stykker. Angående læsningen i det enkelte bemærker jeg følgende:

Den nederste rammestreg ved indskriftens begyndelse kan synes senere at have fået en svagere forlængelse neden for forbindelseslinjen for at bringe denne del af spiralen i flugt med slyngningen til höjre; men den tilsyneladende forlængelse skyldes i virkeligheden

¹/₈.

Øster Marie-stenen I.

naturlige ujævnheder i stenen, og af en tilsvarende forlængelse af den øverste rammestreg findes intet spor. De huggede linjer begynder derfor med rammestregernes forbindelseslinje foran den første rune. Denne linje har nöjagtig den samme form som en ᛁ-rune, og kun det følgende navn viser altså, at den ikke skal læses som rune. Overordenlig klart står indskriftens første ord ᛅᚢᚦᛁ med efterfølgende punkt; a-formen ᛅ er meget bestemt, og i ᚦ når bistaven til enderne af hovedstaven, med hvilken den ikke støder helt sammen. I det følgende auk har runeristeren vist også haft til hensigt at give a-runen formen ᛅ, men bistaven går et lille stykke ud over hovedstaven på höjre side; en lille ujævnhed i stenen kan give det udseende af, at bistavens venstre side når helt ned til rammestregen. Efter ᛅᚢᚴ · følger et utvivlsomt ᛌ med en lille udvidelse (klump) på enden. De tre følgende runer ᚢᛁᚿ må betegnes som meget tydelige. Efter ᚿ står intet skilletegn. Den følgende rune er ᛅ med en temmelig lille og noget udslidt, men fuldkommen sikker bistav. Forholdsvis tydelige er de følgende runer ᚢᚴᚾᚢᚦ, hvor ᚾ har en stor meget klar bistav tværs over hovedstaven. I det efter ᚦ følgende ᚴ er bistaven noget udvisket, men utvivlsom. Tydelige er de to næste runer ᛁᛦ med punkt efter samt ᚱᛁ i begyndelsen af det følgende ord. Svagere træder ᛋᛏᚢ frem, og ᚢ er desuden stærkt udfliset og udslidt. Mellem ᚢ og det følgende ᛏ, der er noget udvisket i bistavene, findes stærke udflisninger og fordybninger i stenen, som har gjort runen her meget uklar. Der er dog ingen tvivl om, at der står ᛌ af samme form som i ᛌᚢᛁᚿ, men med en endnu större udvidelse på enden. Forholdsvis klare er igen runerne ᛁᚼᚠ; men i det følgende ᛏ er bistavene næsten udviskede; de følges dog bægge i sikre spor. Utvivlsom er formen af de tre følgende tegn ᛁᚱᚴ; men ᚴ står overordenlig tæt ind på ᚱ, og ud for og lige ind til nederste del af hovedstaven findes et punkt. Dette er åbenbart fremkommet ved oprindelig fejlhugning, idet runeristeren først huggede ordet eftir med følgende punkt og derpå ᚢ. Da han opdagede sin fejl, tilföjede han senere ᚴ i det forholdsvis lille rum. Meget tydelige må alle runer i ᚢᚿᚢᚴᚠ kaldes. Heller ikke det følgende ᚱᚢᚦᚢᚱ kan give anledning til tvivl, skönt alle fem runer ved første öjekast påfaldende ligner hinanden. Herefter følger en ret stav, så et ᛌ, derpå atter to rette stave og endelig ᚿ med punkt efter. Et lille hul neden for punktet er ikke hugget, men en naturlig fordybning i stenen. Om formen af disse tegn er der for mig ikke mindste tvivl. Jeg fremhæver navnlig, at ᛌ står aldeles bestemt, tydelig adskilt både fra den foregående og den følgende rette stav, så at der ikke kan være tale om at forbinde det med en af dem til ᚺ (ᚻ) eller ᛋ (ᚺ), som det jo lå nær at formode. Tydeligst i hele indskriften næst efter det første ord er de to efter ᚿ · følgende runer ᚴᚢ, der også på grund af pladsen og båndets form er de störste. Derimod gör de følgende tegn mellem ᚴᚢ og det klare ᚾᚢᚴ ved første öjekast et höjst forvirret indtryk, hvad der dog kun skyldes senere afflisning, da der i virkeligheden ikke kan rejses tvivl om deres betydning. Efter ᚴᚢ følger nemlig et ᚦ, som på grund af udflisning har fået et temmelig uformeligt udseende, men som dog tydelig kan følges i alle sine omrids. Herefter ses nederste del af en ret stav, hvis øverste del er forsvunden med afflisningen, i hvilken jeg dog endnu sikkert følger bistaven i et ᚾ. Det følgende ᚾᚢᚴ med punkt efter står meget klart; men hele den øvrige del af indskriften træder overordenlig svagt frem. Fuld-

stændig sikre er dog alle runer i det første ord efter ᛅᚢᚴ, idet der står ᛓᚠᛏᛁᛦ, hvor særlig ᛓ samt bistavene i ᚠ og ᛦ er svage, men aldeles utvivlsomme. At ordet her skrives med ᛦ, men foran med ᚱ, kan ikke vække vor forundring, da vi finder samme veksel mellem ᚱ og ᛦ i andre bornholmske indskrifter. Stærkt udviskede er de to følgende runer, der dog bægge endnu følges i deres hele form og ikke tilsteder anden læsning end ᚴᚢ. Fuldt klare må de tre næste runer ᚿᛁᛚ kaldes, skönt bistaven i ᚿ ved at løbe sammen med en lille skøre i stenen får et noget uregelmæssigt udseende. Alle de efter ᛚ følgende runer er i höj grad udslidte, men har dog endnu efterladt så tydelige spor, at jeg sikkert følger den plads, som hver enkelt rune har indtaget lige til enden af spiralen, hvis slutningslinje går i flugt med hovedstavene i de lige over for hinanden stående runer ᚴ og ᚿ i linjen til venstre og höjre. I flugt med hovedstavene i ᚿ (i suin) og ᛆ (i auk) i linjen til venstre ses to rette stave uden påviselige spor af bistave. Derpå følger et nogenlunde tydeligt ᛘ, i hvilket bistaven til venstre løber i flugt med hovedstaven i det ovenfor stående ᚢ (i auk) og bistaven til höjre med hovedstaven i ᚴ. De to runer, der har fulgt umiddelbart efter ᛘ, er så udslidte, at de kun har efterladt overordenlig svage spor, og alene sammenhængen kan vise os deres betydning. Derimod følger jeg atter sikkert de to sidste runer i båndet, nemlig i flugt med bistaven i ᚢ i auþkiʀ hovedstaven i et ᚢ og i flugt med bistaven i ᚦ hovedstaven i et ᚱ.

Hele indskriften gengiver jeg altså således:

ᛆᚢᚦᛁ · ᛆᚢᚴ · ᛌᚢᛁᚿ ᛆᚢᚴ ᛅᚢᚦᚴᛁᛦ · ᚱᛁᛋᛏᚢ ᛌᛏᛁᚿ ᛓᚠᛏᛁᚱ (·) ᚴᚢᚿᚢᛚᚠ ᚱᚢᚦᚢᚱ ᛁᛌᛁᛁᚿ · ᚴᚢᚦᛅ ᛅᚢᚴ · ᛓᚠᛏᛁᛦ ᚴᚢᚿᛁᛚ×× ᛘ××ᚢᚱ

At ruþur står for bruþur ved en lignende fejlhugning som den, hvorved ᚴ i kunulf først blev udeladt, men at runeristeren her ikke har opdaget sin fejl, eller har opdaget den så sent, at han ikke mere var i stand til at rette den, må vel kaldes selvfølgeligt. Större vanskelighed volder det følgende mærkelige ᛁᛌᛁᛁᚿ. At vi heri må søge ordet sin, og at der altså også her findes en fejlristning af lignende art som de tidligere nævnte, idet ᛌ fra først af blev glemt og det følgende ᛁ urigtig hugget i steden for dette, forekommer mig utvivlsomt. Hermed er det dog ikke forklaret, hvorfor runeristeren efter ᛁᛌ, der altså må antages at stå for ᛌᛁ, atter har hugget ᛁ to gange mellem ᛌ og ᚿ. Såfremt han med ᛁᛌᛁᛁᚿ kun har villet udtrykke sin, kunde han jo enten have beholdt det urigtige ᛁᛌ for ᛌᛁ og derpå have tilföjet ᚿ, eller han kunde have forsøgt at rette sin fejl ved at lade det første ᛁ stå uden betydning og derpå hugge ᛌᛁᚿ. Således lod både en skrivemåde ᛁᛌᚿ og ᛁᛌᛁᚿ sig forklare, hvorimod ᛁᛌᛁᛁᚿ vilde være uden sidestykke som betegnelse for sin. Også af hensyn til det følgende ord tror jeg, at den nævnte form må opfattes på anden måde. Efter det sin, som sikkert i ethvert tilfælde må indeholdes i ᛁᛌᛁᛁᚿ, følger ikke, som vi skulde vente, formen kuþan, men den bestemte form kuþa, foran hvilken vi altså savner kendeordet *hinn* (eller *þann*). Ved ᛁᛌᛁᛁᚿ har runeristeren imidlertid efter min formodning netop villet udtrykke *sínn (h)inn*, som han skrev sin in (med udeladelse af h som almindelig i lignende former; sml. an = *hann* og afþi = *hafði* på Sjörup-stenen i Skåne, aluarþ = *Hallwarð* og

elki = *helgi* på Ny Larsker-stenen II o. s. v.). I steden for det nöjagtige ᛌᛁᚿᛁᚿ huggede han dog ᛁᛌᛁᛁᚿ, idet han ombyttede de to første runer og glemte at tilföje bistaven i det andet ᛁ[1].

Hvorledes slutningen af indskriften skal udfyldes, kan jo ikke være tvivlsomt. At de to runer efter ᚴᚢᚿᛁᛚ må have været ᛏᛁ, er åbenbart, og lige så klart er det, at de to runer mellem ᛘ og ᚢᚱ har været ᚢᚦ, så at vi her har ordet muþur. Jeg læser følgelig indskriften:

auþi auk suin auk auþkiʀ ristu stin eftir kunulf (b)ruþur sin (h)in kuþa auk eftiʀ kunil[ti] m[uþ]ur

auþi er måske samme navn, som vi finder i formen auþiʀ på den forsvundne skånske sten fra Bjersjö (?), der anføres hos Liljegren no. 1423 efter afbildningen i Bautil no. 1161 (a). På Øster Marie-stenen kunde nævneformens ᛦ da være bortkastet ligesom i (h)irþi på Egå-stenen, svarende til Ravnkilde-stenens hirþiʀ (II, s. 220), eller de to former på *-i* og *-iʀ* kunde som i andre tilfælde stå ved siden af hinanden. I hvert fald er auþi sikkert beslægtet med første led i det følgende auþkiʀ og svarer ligefrem til oldsprogets *Auði* (Ynglinga saga c. 14; Snorra Edda I, s. 520, Flateyjarbók I, s. 25).

auþkiʀ (senere *Øthger*, *Ødyer*) forekommer ellers næppe i runeindskrifterne, men er jo klart i sin sammensætning (sml. auþbiarn på Lundhöj-stenen og oldisl. *Auðbjǫrn*, *Auðgísl* samt de mange andre med *auð-* sammensatte navne). Sidste led har måske været forkortet til *-geʀ* (*-giʀ*); sml. eskiʀ og uilkiʀ foran s. 194 og s. 208.

kunulf kendes også fra Tryggevælde-stenen og fra Simris-stenen I.

kunilti findes ligeledes på Lundhöj-stenen, og navnet *Gunild* (*Gundil*, *Gundel*) var også senere almindeligt på Bornholm: *Gundil* (*Gundel*) *Hans Skonings hustrue* 1553, *Gundell Knudssens* 1555 (Hübertz, Aktstykker, s. 200, 214 og oftere; sml. Skougaard, Beskrivelse over Bornholm, s. 227).

Det sina, som vi ifølge de sædvanlige indskriftformler ventede efter muþur, er her næppe udeladt af hensyn til pladsen, da spiralen let havde kunnet forlænges så meget, at den også kunde rumme dette ord. At det ikke behøver at tilföjes, viser f. eks. indskriften på Ravnkilde-stenen (II, s. 138); sml. også udeladelsen af ejeformen hans på Gyldenså-stenen (nedenfor s. 258).

I Olddansk lyder indskriften:

Åuði åuk Swénn åuk Åuðgéʀʀ (-giʀ?) réstu stén æftir Gunnulf, bróður sínn hinn góða, åuk æftiʀ Gunnildi móður.

„Øde og Sven og Ødge(r) rejste sten(en) efter deres broder Gunnulv, den gode, og efter moder(en) Gunnild“.

[1] En og anden kunde mulig falde på at forklare formen ᛁᛌᛁᛁᚿ på følgende måde: det første ᛁ skyldes fejlhugning og skal derfor ikke læses med, eller det er brugt forsætlig ikke som rune, men som et skilletegn mellem (b)ruþur og det følgende ᛌᛁᛁᚿ, hvor det dobbelte ᛁ er tegn for langt *i*, så at ᛁᛌᛁᛁᚿ i virkeligheden kun indeholder ordet *sínn*, der ligesom i det nyere sprog forbindes med den bestemte form af tillægsordet. Denne forklaring støttes dog hverken af indskriften på Øster Marie-stenen eller af de øvrige bornholmske indskrifter, og jeg nævner den derfor kun for straks på det bestemteste at afvise den.

Ved fastsættelsen af indskriftens tid må de vekslende runeformer fremhæves: ᛅ og ᚽ (men overalt ᚦ), ᛁ tre gange i ordenes begyndelse, men ᚴ i ristu (denne forskel er dog måske rent tilfældig). Runen ᛁ forekommer ellers ikke i de bornholmske indskrifter og er i denne form tegn på meget sen tid. ᚱ og ᛦ findes sammenblandede som på andre bornholmske stene, idet ordet „efter“ skrives med bægge tegn. Medens tvelyden *áu* endnu er bevaret i hvert fald i skriften, er *æi* overalt blevet *é*. Et ældre trin viser brugen af ᚢ som tegn for *ó* (bruþur, kuþa, muþur). Her er ᚢ dog kun bevarelse af den gamle skrivemåde, da vi i andre ældre indskrifter jævnlig finder óss-runen i disse former. Indskriften må uden tvivl sættes til sidste fjærdedel af det 11. årh.; men denne sten er dog vistnok den ældste af de mange i Øster Marie fremdragne runestene.

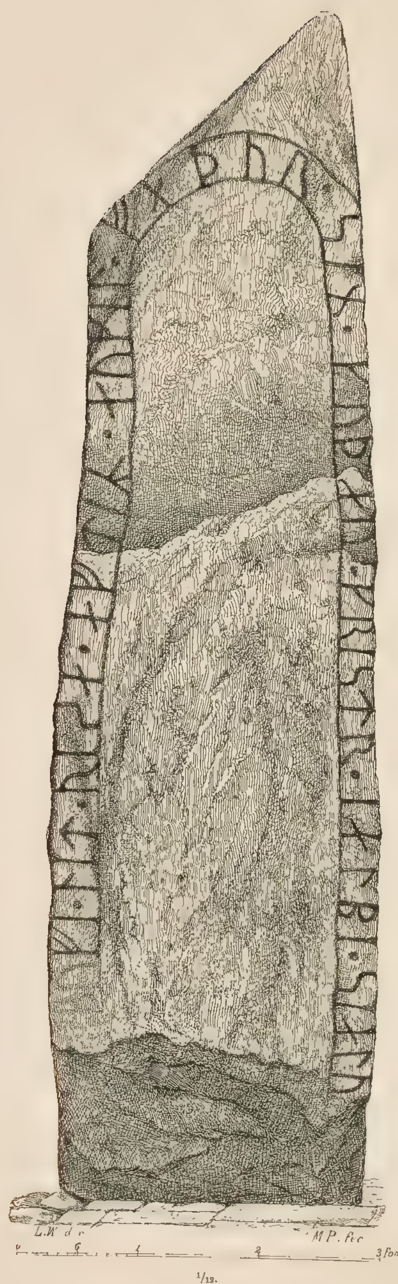
22. GYLDENSÅ-STENEN (GYLDENSGÅRDS-STENEN)

Gyldensgård, Øster Marie sogn, Øster herred

(i Svaneke; undersøgt d. 22.—23. August 1879).

Ifølge indberetningen 1624 (håndskriftet bl. 4 a; sml. Suhms Samlinger I, 2, s. 35) havde stenen længe ligget over en bæk „paa Gyllindsaa“ med skriften nedad, indtil den „vdi det vandflod i nest forleden Februario“ blev „omkast icke uden forundring for steenens storlighed“. Efter Worm lå den i nærheden af Gyldensgård, hvorefter han har opkaldt den („Gyldensgardense“), i Øster Marie sogn som bro over et vadested, hvortil den efter beboernes udsagn var bragt fra en stenhob i nærheden (Monum. Dan. s. 236). Skönt Thurahs „udsendte bud“ forgæves havde søgt stenen (s. 58), og Skougaard ligeledes erklærede, at man ikke vidste, om den længer var til (s. 254), genfandt Jansen den 1819 på det anførte sted „i Øster Marie sogn på Bøhlshavns udmark over Gyldenså til overgang for fodgængere“[1]. Senere (omtr. 1840) blev den indlagt i den nye landevejsbro over åen tæt ved dens udløb i havet i nærheden af det sted, hvor den tidligere var anbragt til overgang. På foranledning af inspektionen for de antikvariske mindesmærker (Worsaae) blev den endelig i begyndelsen af året 1852 ved by- og herredsfoged i Svaneke Koefoeds omsorg udtaget og flyttet til Svaneke. Her stod den først i nogle år på kirkegården, men fik senere plads i våbenhuset, hvor den på grund af sin störrelse måtte anbringes i skrå stilling, således som jeg fandt den ved min undersøgelse.

[1] Bølshavn er et fiskerleje, ikke en gård, som Thomsen har forstået det (Nyerup, Verzeichnisz s. 33). Aen flyder en halv mils vej nord for Svaneke.

¹/₁₂.

Gyldenså-stenen.

Den anselige sten, der består af lysegrå granit (gnejs), er omtr. 10′ höj fra våbenhusets gulv, således som den er fremstillet på afbildningen; men 1′ 3″ er skjult af gulvet, så at hele höjden er 11′ 3″. Bredden er indtil 2′ 8½″, tykkelsen på midten 1′, ved toppen 6″.

Indskriften, der løber i et bånd langs med stenens kant fra venstre til höjre, er i det hele klar og tydelig, men temmelig råt indhugget og minder i så henseende om indskriften på Brohuse-stenen. Runerne, der er mellem 3″ og 4½″ höje, hviler forneden på en rammestreg, men når med toppene ud til stenens kant. Kun på toppen af stenen er der anbragt en rammestreg også over runerne, da kanten her ikke kunde benyttes som ramme.

Foran det temmelig udflisede ᛒ i begyndelsen af indskriften findes en mængde naturlige fordybninger i stenen, men intet hugget punkt. ᛒ når ikke helt ned til rammestregen, som ikke strækker sig ud over dets hovedstav. Også det følgende ᚢ er temmelig udfliset. Efter ᛒᚢᚠᛁ står et klart punkt, og et sådant bruges også i den følgende del af indskriften som skilletegn. I lit rager ᛚ-runens hovedstav et stykke op over bistaven, hvad der i det følgende også en enkelt gang er tilfældet med ᚱ (i resa) og to gange med ᚢ (i faþur og sialu); ᛏ når ikke helt ud til stenens kant, hvad der ligeledes gælder ᛏ i aftiʀ. En naturlig skøre løber fra foden af ᛁ i ᛚᛁᛏ hen over ᛁ i ᚱᛁᛋᛅ og kan ved flygtig betragtning give runen udseende af at være ᛂ. Formen af ᛋ, i hvilket den mellemste linje böjer svagt opad fra venstre til höjre i steden for nedad, kendes også fra andre bornholmske indskrifter og stemmer godt med den form, som ᛋ, der ellers bruges her i indskriften, har. I ᛅᚠᛏᛁᛦ er ᛅ-runens bistav anbragt temmelig langt nede på hovedstaven; hovedstaven i ᛏ er på grund af en foran liggende naturlig fordybning i stenen stillet temmelig skråt. I ᛦ dannes hovedstaven af den meget skrå linje til venstre, og til dennes höjre side er bistavene föjede, hvorved runen har fået en noget usædvanlig form. I faþur på toppen af stenen står runerne i meget stor afstand fra hinanden. I ᛋᛁᚾ er ᛁ noget udfliset på midten og får derved let udseende af ᛂ. Den lange, stærkt svejede bistav i ᚾ-runen kendes også fra andre indskrifter. Efter ᚠᚢᚦ findes intet skilletegn; men en stor skøre, der strækker sig hen over hele stenen, løber ud her. Lige under skøren findes et ᚾ, i hvilket bistaven svarer til n-staven i det foregående ᛋᛁᚾ. Efter ᚾ findes en mængde stærke ujævnheder og fordybninger i stenen, som i höj grad har vanskeliggjort runeristeren arbejdet. ᚢ er derfor blevet forholdsvis bredt og meget åbent foroven, og det følgende ᚴ er helt udeladt, hvad der så meget lettere kunde tillades her, fordi det følgende ord begynder med ᚴ. Derimod er punktet efter ᚾᚢ meget klart og bestemt. Meget tydelige er de tre sidste ord. ᛋ i sialu er usædvanlig svejet også i forhold til de andre ᛋ-runer. Bistaven i ᚾ er klar og sikker; en lille naturlig fordybning neden for denne stav kan kun ved meget flygtig betragtning forveksles med en hugget linje og give runen udseende af ᚼ. Efter ᚢ er stenen fuld af fordybninger og ujævnheder, af hvilke ingen dog kan forveksles med huggede linjer eller punkter.

Det fortjæner endnu at fremhæves, at linjen med indskriftens slutning når længere ned på stenen end begyndelseslinjen, hvad der ellers er meget sjældent, når indskriften som her er anbragt i et enkelt bånd, der ikke böjer om på stenen (således som det f. eks. er tilfældet på Vester Marie-stenen I).

Jeg læser indskriften således:

bufi · lit · risa · aftiʀ · aukil · faþur · sin · kuþ au[k] · kristr · ialbi · sialu

risa med stin underforstået forekommer også på Vester Marie-stenen II.

aukil står snarest for auþkil, ligesom vi på Brohuse-stenen finder þukil for þuþkil ɔ: þiuþkil (foran s. 236 ff.). Da Bodilsker-stenen II imidlertid har navnet eykil, er det dog muligt, at Gyldenså-stenens aukil skal forstås på samme måde og altså skal læses *Øykel* (*Æykel*). At også navnet *Åuðkell* har været kendt på Bornholm, viser *Ødhkil Andirssøn* i et dokument af 7. November 1433 (Danske Magazin III, s. 229; Regesta Dipl. Hist. Danicæ I, s. 408). I jordebogen 1569 finder vi derimod *Økill Pederssen* (Hübertz, Aktstykker s. 348), hvor *Økill* både kan svare til ældre *Åuðkell* og til *Øykell* (*Æykell*). Det må altså henstilles som tvivlsomt, om aukil her betegner *Åu(ð)kel* eller *Øykel* (*Æykel*); sml. i øvrigt bemærkningerne om aulakʀ på Marevad-stenen og eykil på Bodilsker-stenen II (foran s. 216 og s. 240).

sialu uden tilføjelse af hans kendes også fra svenske runestene, hvor vi temmelig ofte finder ejeformen af stedordet (eller af egennavnet) udeladt i den kristelige ønskeformel ved a(n)t(u) og s(i)al(u). For sialu har de bornholmske runestene ellers regelmæssig siolu eller siol (Klemensker-stenen II silu). Det er derfor tvivlsomt, om formen på Gyldenså-stenen skal udtales *siálu* eller *siálu*.

kuþ forbindes her undtagelsesvis med kristr og betyder altså ligefrem „gud“. Langt oftere forbindes det med kus muþiʀ og betegner altså *Kristr* (se „Døbefonten i Åkirkeby kirke“, s. 7 f. not. 1 slutn. og sml. De danske runemindesm. I, s. 157).

I Olddansk lyder indskriften:

Bófi lét résa æftiʀ Åu(ð)kel (Æykel?) faður sínn. Guð åuk Kristr hialpi siálu (siálu?).

„Bove lod rejse (stenen) efter sin fader Ø(d)kel. Gud og Krist hjælpe sjælen (hans sjæl)“.

Uagtet indskriften ikke bruger stungne runer, og skönt au er bevaret i aukil og i au[k], og ᚢ står i betydning *ó* i bufi, gör hele indskriften især ved sine runeformer indtryk af at være forholdsvis ung. Den tilhører sikkert sidste fjærdedel af det 11. årh. og kan næppe rykkes længere tilbage i tiden end til år 1080.

23. LANGEDE-STENEN

Langede by, Bodilsker sogn, Sønder herred

(undersøgt d. 21. August 1879, d. 28. og 30. August 1882 og d. 21. August 1893).

Af denne sten, der består af lysegrå, rødlig granit, er to små brudstykker komne for dagen til forskellig tid:

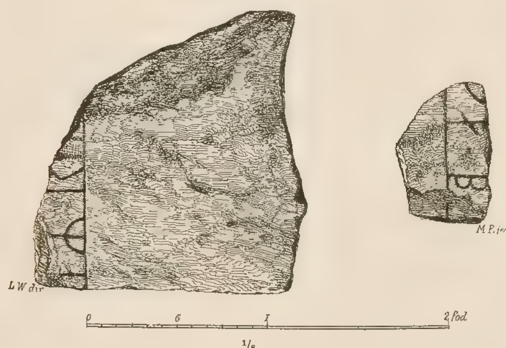
I. Det første og största brudstykke fandtes 1867 af gårdejer Hjorth i Langede by i en stendynge uden for hans gård. Da der var skrift på stenen, henlagde han den ved gården, hvor den 1869 tilfældig blev bemærket af lærer Bergstedt i Bodilsker, som straks meddelte amtmand Vedel sin opdagelse. Da hr. Hjorth erklærede sig villig til at afstå stenen, blev den ved amtmandens omsorg indmuret i Bodilskers våbenhus.

Dette stykke er 1' 8" höjt og 1' 6" bredt. Tykkelsen kan ikke angives, da stenen som sagt er indmuret. På brudstykket findes nederste del af nogle få runer, nemlig først lige efter bruddet $1^1/_2$" af en ret stav, på hvis höjre side der $^3/_4$" fra foden findes en fordybning, som får en vis lighed med en hugget linje, men som dog er så uren og uregelmæssig i sin hele form, at den uden tvivl skyldes en ved kløvningen fremkaldt afflisning. Oven for den nævnte fordybning følges endnu i selve bruddet et stykke (omtr. 1") af den rette stav uden spor af bistav. Runen har uden tvivl været et ᛁ. Derefter ses den meget klare nederste del ($2^1/_4$") af et ᛦ. En fordybning mellem ᛦ og den følgende lige så klare, $2^1/_2$" höje rette stav er sikkert lævning af et skilletegn; den rette stav har i forening med den følgende meget tydelige bistav dannet et ᚱ. Tæt herved følges en svagere fremtrædende, men sikker ret stav ($1^3/_4$" höj), der har en dybere udvidelse lige i bruddet og derfor uden tvivl er lævning af ᚼ. Herefter ses endnu et svagt spor (næppe 1") af en anden stav.

II. Det andet mindre brudstykke fandtes i begyndelsen af året 1881 i et stengærde i Langede by og blev overladt til lærer J. A. Jörgensen, som sendte meddelelse derom til direktionen for de antikvariske mindesmærkers bevaring. På min runologiske rejse på Bornholm i sommeren 1882 blev dette stykke af hr. Jörgensen, i hvis varetægt det endnu var, sendt mig til Rönne, for at jeg kunde undersøge det nærmere. Da jeg netop to dage i forvejen havde set det i Bodilsker våbenhus indmurede brudstykke, stod det straks klart for mig, hvad man tidligere ikke havde bemærket, at det senest fundne brudstykke måtte høre

til samme sten som det ældre. Jeg anmodede derfor også hr. Jörgensen om at drage omsorg for, at dette stykke blev indmuret i våbenhuset ved siden af det tidligere fundne. Des værre kunde dette ikke iværksættes lige straks, og efter hvad jeg har erfaret, skal det lille brudstykke senere være forsvundet.

Dette stykke er kun 9″ langt og 6½″ bredt. De få bevarede runer er meget tydelige. Først ses bistaven af et ᚠ, derpå största delen (2½″) af et ᚾ, herefter et tydeligt punkt, der dog træder lidt svagt frem, fordi det løber sammen med nogle udflisninger, og endelig största delen (2½″) af et B. Rammestregen under runerne er lige så tydelig som disse og følges endnu i flisningen et lille stykke til höjre for B, hvorimod der ikke er lævnet noget spor af runestav i denne flisning.

1/8.

Langede-stenen.

Som foran bemærket nærer jeg ingen tvivl om, at bægge brudstykker er lævninger af samme sten, og jeg anser det ligeledes for sandsynligt, at indskriften har haft væsenlig samme form som på Gyldenså-stenen. De bevarede tegn på det første brudstykke indeholder vist största delen af de to sidste runer af navnet, hvormed indskriften begyndte, og derefter et punkt og dele af de tre første runer af ordet ᚱᛅᛁ[ᛋᛏᛁ] eller ᚱᛅᚺ[ᛏᛁ]. Det andet brudstykke kan derimod indeholde de to sidste runer (ᚠᚾ) af den dødes navn og derefter et punkt og den første rune af ordet Bᚱᚢᚦᚢᚱ.

Jeg formoder nemlig, at indskriften omtrent har lydt:

××××× ᛁᛦ · ᚱᛅᛁ[ᛋᛏᛁ · ᛋᛏᛅᛁᚾ · ᚦᛅᚾᛅ · ᛅᚠᛏᛁᛦ · ××]ᚠᚾ · B[ᚱᚢᚦᚢᚱ · ᛋᛁᚾ]

-ka kunde jo være slutningen f. eks. af ᛏᚢᚠᚾ (ᛏᛡᚠᚾ).

De bevarede lævninger af runer på de to brudstykker yder selvfølgelig ikke tilstrækkelige holdepunkter til en nöjagtig bestemmelse af indskriftens tid. Det beror derfor på et skön, når jeg stiller den sammen med Gyldenså-stenen, med hvilken jeg ovenfor har fundet anledning til at sammenligne den.

24. ØSTER MARIE-STENEN II (ØSTER MARIE „TÅRNSTEN“)

Øster Marie sogn, Øster herred

(undersøgt d. 22.—23. August 1879 og d. 22.—23. August 1893).

I indberetningen til Ole Worm fra 1624 nævnes også under Øster Marie („Østremarkier sogn“) en runesten „i støblingen (ↄ: kirketårnet) paa den venstre side“, af hvis indskrift der anføres en række (18) tilsyneladende helt forvirrede tegn, som viser, at der på stenens daværende plads næppe kunde skaffes en så pålidelig afskrift af runerne, at indskriften kunde göres til genstand for nöjere beskrivelse og tolkning[1]. Dette er åbenbart grunden til, at Worm ikke omtaler stenen i Monumenta Danica (sml. foran s. 183), og senere synes man i lang tid helt at have glemt den.

Først i året 1869 lykkedes det lærer L. Petersen i Allinge at genfinde stenen ved hjælp af en gammel murer, som for flere år siden havde bemærket den ved en reparation af tårnet. Den var for en del skjult under tårnlugen, og mureren fortalte, at der en gang, da en ny karm blev sat i lugen, kom meget mere af skriften til syne. Da stenen endelig i sommeren 1871 blev udtaget af tårnet, viste det sig, at den udgjorde to sammenhørende brudstykker af en kløvet sten, der dog ikke passede ganske nöje sammen, idet nogle fliser var bortslåede mellem de to stykker. Disse blev atter sammenföjede med cement og en jærnhage på hver side og opstillede i våbenhuset, hvor jeg undersøgte dem 1879.

Stenens nederste del manglede den gang, og først da jeg 1893 atter besøgte Øster Marie, viste det sig, at et brudstykke af en runesten, der var kommet for dagen 1885 ved nedbrydningen af kirkens tårn, i virkeligheden var den manglende nederste del af den tidligere

[1] Håndskriftet bl. 4 a (sml. Suhms Samlinger I, 2, s. 35). I de ni sidste tegn genkender man dog let de ni runer i de to linjer på bagsiden af det øverste stykke (ᚱᛋᛁᚼᚢᚦᚾᚠᛚ). Vanskeligere er det i de foregående ni tegn, hvor bl. a. ᚢ er gengivet som ||, at genkende de otte runer på forsiden af det mellemste stykke (ᛐᚠᚢᚾᚱᛁᛁᛋ). Disse to stykker af stenen var nemlig indmurede i tårnet ved siden af hinanden, så at de tilsyneladende dannede én sten, og af det øverste stykke var bagsiden, af det mellemste forsiden synlig. Således sad stykkerne også, da lærer Petersen, der ligeledes anså de to stykker for én sammenhørende sten, genfandt dem 1869. Dette fremgår af en skitse, som han gennem amtmand Vedel tilstillede direktionen for de antikvariske mindesmærkers bevaring (i nationalmusæets antikvarisk-topografiske arkiv). I indberetningen til Worm er runerne i alle fire linjer sammenstillede fuldstændig meningsløst i stærkt forvansket skikkelse og i ganske urigtig orden; men gengivelsen viser, at alle tegn den gang var synlige, hvad der ikke var tilfældet, da Petersens afskrift blev taget.

fremdragne sten. Dette fremgik dog ikke af den beretning om fundet, som lærer J. A. Jörgensen straks tilstillede både nationalmusæet og mig personlig, idet runerne på den ene side, der indeholder begyndelsen af hele indskriften, var oversete, og kun runerne på den anden side omtalte. Ved min undersøgelse fandt jeg derfor brudstykket hvilende på den side, på hvilken man tidligere ikke havde bemærket nogen indskrift. Både stenens form og masse mindede mig dog ved første öjekast så meget om den ældre sten, at jeg öjeblikkelig formodede, at vi her havde dennes nederste del, hvad en nærmere undersøgelse også snart bekræftede. Ti vistnok var runerne på den nedad vendte side for störste delen skjulte af kalk, så at de ganske naturlig hidtil var blevne oversete; men efter at kalken var fjærnet, viste hele indskriften sig meget tydelig[1]. Nu er også dette stykke af stenen sammenföjet med de to tidligere fundne, og stenen, der altså omtrent er fuldstændig, er sammen med de andre runestene fra Øster Marie opstillet i den bevarede ruin af den gamle kirkes kor. På min afbildning er alle tre stykker af stenen stillede sammen; men den cementudfyldning, hvormed de to øverste stykker er sammenföjede, er udeladt. Hvad der her mangler af indskriften kan med sikkerhed udfyldes. Af stenens top er nogle mindre fliser bortslåede på forsiden, hvorved en enkelt rune og uden tvivl et punkt er forsvundne.

Den uanselige sten, der består af lysegrå, rødlig, grovkornet granit, er i sin hele længde $4'\,7\frac{1}{2}''$. De beskrevne flader er foroven indtil $6''$, forneden indtil $8\frac{1}{4}''$ brede, hvorimod de bredere, ubeskrevne flader er mellem $11''$ og $1'\,\frac{1}{2}''$. Formen ses af hosstående tværsnit, der er taget over det B, hvormed indskriften begynder.

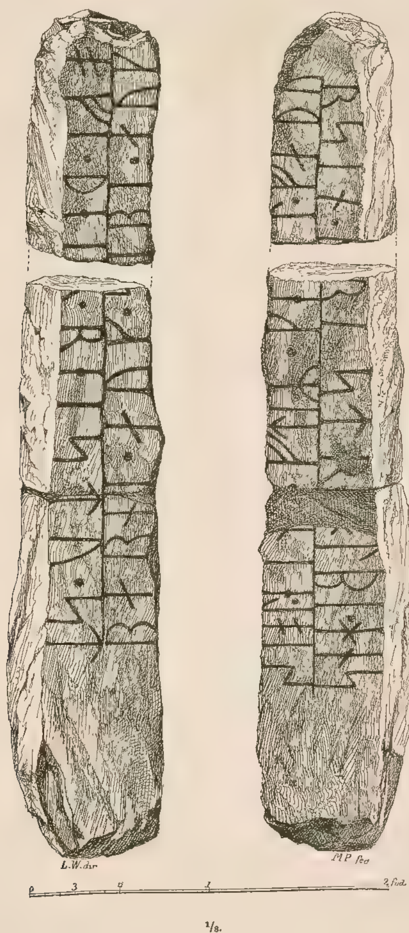

Stenen er for øvrigt enestående mellem de bornholmske runestene ved den måde, hvorpå indskriften er anbragt, idet denne er fordelt på de to smalle sider, der hver indeholder to mod hinanden vendte linjer, som skilles ved en fælles rammestreg, til hvilken runetoppene når op, medens deres nederste del løber helt ud til stenens kant, så at linjerne fylder hele fladen. Også på Brohuse-stenen er indskriften anbragt på den smalle kant; men denne indskrift består kun af en enkelt linje og fortsættes ikke på den modstående side. Øster Marie-stenens indskrift adskiller sig også fra indskrifterne på de fleste andre bornholmske stene ved at begynde i linjen til höjre, hvad der i øvrigt kun er tilfældet på Vester Marie-stenen II, på b a g s i d e n af Klemensker-stenen II, der dog kun indeholder en enkelt linje, samt på Lundhöj-stenen, hvis hovedindskrift begynder til höjre (sml. foran s. 187).

Den meget tydelige indskrift, i hvilken runerne er mellem $2\frac{1}{2}''$ og $4\frac{1}{2}''$ höje, begynder nederst i linjen til höjre på den smalle flade *a*, hvor det sidst fundne brudstykke har de fire runer **barn**, af hvilke ᛅ ender et ubetydeligt stykke fra stenens kant, medens de andre tre ligesom alle runer i det følgende når helt ud til den. B er åbent forneden, hvad der også er tilfældet med de to følgende B-runer; af R-runens hovedstav er nederste del forsvunden med en lille flis, der her er sprungen af stenen. Til **barn** på det nederste stykke slutter sig det velbevarede ᛁ nederst på det mellemste stykke. Meget tydelig står

[1] Se min afhandling „Om undersøgelsen og tolkningen af vore runemindesmærker" i Universitetets indbydelsesskrift i anledning af kongens fødselsdag d. 8. April 1895, s. 104 f.

det følgende punkt og ordet auk med punkt efter. Herefter ses endnu hele den venstre stav og et ubetydeligt lille stykke af den mellemste stav af et ᛋ, hvis øvrige del er bort-

1/8.

Øster Marie-stenen II. A og B.

slået. Indskriften fortsættes dernæst på det øverste stykke med de meget klare runer ᛁᛒᛁ · ᚼᚢᚴ og drejer derefter om i linjen til venstre, hvor den første rune lige over ᚴ i auk er ᚼ. Foran dette ᚼ findes intet spor af runestav; men sammenhængen viser sikkert, at

en rune er forsvunden med de bortslåede fliser af stenen. Denne linje har altså nåt lidt höjere op på stenen end linjen til höjre, hvad der ligeledes — skönt i mindre grad — gælder indskriften på den anden side. Uden tvivl har dog et punkt efter ᚼᚢᚠ tilvejebragt symmetri mellem de to linjers længde. Efter navnets form kan den manglende rune have været ᛏ eller ᛒ; men Øster Marie-stenen III viser, at her har stået ᛏ (se nedenfor). En lille rundagtig fordybning i stenen ud for toppen af ᚼ er fremkommen ved afflisning og er ikke levning af den øverste bistav i ᛒ. På stenens øverste stykke står endnu runerne ᚦᚬᛁ, hvor bistaven i ᚦ når helt ud til enderne af hovedstaven ligesom på Bodilsker-stenen I og II og på Øster Marie-stenen I, og hvor punktet i ᚬ er lige så klart og utvivlsomt som i den følgende del af indskriften. Af det efter ᚦᚬᛁ manglende ᛦ findes bistaven til höjre endnu på stenens mellemste stykke, hvor vi ligeledes har runerne ᚱᛁᛁᛋ (bistaven i ᚱ når her helt ind til hovedstaven, hvad der ellers ikke er tilfældet) og derefter störste delen af venstre bistav af et ᛏ; den øvrige del af denne bistav så vel som hele hovedstaven og bistaven til höjre findes på det nederste brudstykke, efterfulgt af ᚢ og et stort punkt samt de to runer ᛋᛏ. Herefter fortsættes indskriften på den anden smalle side (*b*) i linjen til venstre; men sammenhængen viser, at de fire første runer i denne linje ikke slutter sig umiddelbart til ᛋᛏ, men derimod den femte, sjætte og syvende (ᚬᛁᚾ), af hvilke den sidste ved kløvningen har mistet toppen af hovedstaven og höjre side af bistaven. Hertil slutter sig på det mellemste stykke et ubeskadiget ᚠ; men foran dette ses endnu lige i bruddet höjre side af punktet i det foregående ᚬ, hvis hele hovedstav derimod er forsvunden. Øverst på dette stykke af stenen findes de to klare runer ᚠᚬ, medens vi på stenens top-lige i bruddet kan følge sporene af et ᛁ og derpå et tydeligt ᚴ med efterfølgende punkt. Det ᛏ, som har stået mellem ᚠᚬ og ᛁᚴ, er derimod helt forsvundet. Sidst i linjen til venstre står runerne faþu (ᚦ omtrent som i ᚦᚬᛁᛦ), medens det tilhørende ᚱ findes øverst i linjen til höjre. Mellem ᚱ og det følgende ᛋᛁᚾ står intet punkt. Efter sin · ses hele hovedstaven af den følgende rune (ᚠ), hvorimod bistaven er forsvunden[1]. På stenens mellemste del er af det første ᚱ kun hovedstavens större nederste del bortslået. Mellem det efter ᚱ følgende ᛁᛋ er der en ualmindelig stor afstand. Det sidste ᚱ på dette stykke af stenen er stærkt affliset, så at den venstre del kun viser sig temmelig svagt; men runens hele form følges dog sikkert. Herefter findes på det nederste brudstykke höjre side af de to bistave i et ᛒ, hvis øvrige del så vel som punktet foran er forsvundet, samt de meget tydelige runer ᚴᛒᛁ · ᚼᚬᛋ. I dette ᛒ, men ikke i de to foregående når bistavene helt ind til hovedstaven (sml. ᚱ i reistu). Til hns slutter sig endelig, som sammenhængen utvivlsomt viser, ordet siol (med ᚿ, medens

[1] För end det øverste og mellemste stykke af stenen blev föjede sammen, var hele midtstaven af ᛋ i sibi endnu tydelig på det mellemste stykke. Ligeledes sås den venstre bistav af ᛦ i ᚦᚬᛁᛦ på det øverste og hele hovedstaven på det mellemste stykke lige under bruddet. Af det manglende ᛏ i ketil fandtes ligeledes øverst på det mellemste stykke både bistaven til venstre og langs med bruddet hele hovedstaven. Også af det efter ᛋᛁᚾ · følgende ᚠ var en större del af bistaven bevaret på det øverste stykke. Dette fremgår af en pennetegning af indskriften på de to stykker af stenen i fuld störrelse, som lærer Petersen 1871 sendte direktøren for de antikvariske mindesmærkers bevaring (Worsaae), og som findes i nationalmusæets antikvarisk-topografiske arkiv. De nævnte stave, der ikke viser sig på min afbildning, er derfor enten blevne ødelagte eller snarere vistnok skjulte af cement ved stenens sammenföjning. I sidste tilfælde vil de altså atter blive synlige, når cementen fjærnes.

der ellers overalt bruges ᛡ) nederst i linjen til venstre. Oprindelig har indskriften på denne flade altså begyndt lidt höjere oppe end på *a*; men senere tvang pladsen, som runeristeren fra først af har beregnet meget unöjagtig, ham til ganske uregelmæssig at anbringe ordet siol foran det til ᛡᛏ på forsiden hørende ᚼᛁᚼ. Også de sidste runer i linjen til höjre måtte han stille tæt sammen og desuden med forkortning riste hlbi og hns.

Allerede ved min første undersøgelse formodede jeg, at det første, på ᛁ endende navn havde været det samme som det, hvormed indskriften på Øster Marie-stenen III begynder, og at her altså havde stået b[i]arni. Dette viste sig nu også at være tilfældet, idet hele indskriften lyder:

(A) barni · auk · (s)ibi · auk [·]
[t]ofi · þei(ʀ) · reistu · st

(B) ein [·] (e)ftiʀ · ke[t]il · faþu
r sin · (k)ristr [·] hlbi · hns
siol ·

barni kan være unöjagtig eller forsætlig forkortet skrivemåde for biarni, ligesom der f. eks. på Ålum-stenen I skrives ikalt · ikialt (II, s. 196 f.), på Øster Larsker-stenen þuþkil for þiuþkil, på Lundhöj-stenen lus ved siden af lius o. s. v. Med barni — biarni stemmer ligeledes det oftere forekommende ha(l)bi – hia(l)bi. At den samme person også på den følgende sten skrives barni for biarni, er i og for sig ikke mærkeligere, end at der på bægge Hunnestad-stenene skrives -burn for -biurn. Imidlertid er der dog den mulighed, at *Barni* er et fra *Biarni* helt forskelligt navn, der forholder sig til *barn* ligesom *Manni* til *mannr*, *Swæini* til *Svæinn*, *Halli* til *Hallr*, *Biarni* til *Biårn* o. s. v. Da et navn *Barni* ellers næppe lader sig påvise, anser jeg det dog for sandsynligst, at vi på Øster Marie-stenene har det velbekendte *Biarni*.

sibi ɔ: *Sibbi* eller *Sebbi* — oldisl. *Sebbi* (*Úlfr Sebbason*). *Sibbi* var et almindeligt navn i Danmark i ældre tid, hvor vi også skönt sjælden finder det tilsvarende kvindenavn *Sibba* (Ålum-stenen IV; se De danske runemindesm. IV, s. 212).

I Olddansk vilde indskriften altså lyde:

Biarni (Barni?) åuk Sibbi (Sebbi) åuk Tófi þæiʀ ræistu stæin (þéʀ réstu stén) æftiʀ Ketil (Kætil) faður sínn. Kristr hialbi hans siål.

„Bjarne (Barne?) og Sibbe og Tove de rejste sten(en) efter deres fader Ketel (Kæld). Krist hjælpe hans sjæl“.

Om forholdet mellem denne og den følgende, nær beslægtede sten i Øster Marie vil vi tale nærmere nedenfor.

25. ØSTER MARIE-STENEN III (ØSTER MARIE „TÆRSKELSTEN")

Øster Marie sogn, Øster herred

(undersøgt d. 22.—23. August 1879 og d. 22.—23. August 1893).

Også denne sten nævnes ligesom den foregående i indberetningen 1624 (håndskriftet bl. 4a; sml. Suhms Samlinger I, 2, s. 35). Den lå den gang som tærskel „i det søndre vaabenhus", og i de 18 tegn, der meddeles af indskriften, genkender man let dennes begyndelse (fuldstændig rigtig gengives de også nu meget tydelige runer ᚴᛏᚦᚠᛁᛡᚴᚾ, hvorimod de seks foregående og de fire følgende tegn er mere eller mindre forvanskede). Worm har sikkert ikke kunnet skaffe sig en nogenlunde pålidelig afbildning af stenen, hvorfor han lige så lidt omtaler denne som den foregående i Monumenta Danica. På samme plads som i Worms tid lå stenen fremdeles i 243 år, udsat for stadigt slid af fodtrin. Jansen bemærker herom: „Endnu findes en som det lader afbrudt sten med runeskrift liggende til dörtrin i våbenhusdören i Øster Marie kirke; men da den störste del af stenen ligger ind under muren, og det øvrige, som er i åbningen af dören, er ganske afslidt, så at der næppe er 2 à 3 enkelte bogstaver kendelige, har jeg ikke afkopieret den". Under Stephens' og Säves runologiske rejse på Bornholm 1865 blev en tegning af stenen på dette sted dog udført af Magnus Petersen. På denne tegning, der sammen med de øvrige tegninger fra samme rejse bevares i nationalmusæets antikvarisk-topografiske arkiv, hedder det: „Stenen er lagt som tærskelsten ved indgangen til kirkens våbenhus; en stor del af stenen er skjult af muren til höjre"[1]. To år senere (1867) blev den endelig udtaget fra denne uheldige plads og foreløbig henlagt på kirkegården, hvorfra den kort tid efter flyttedes ind i våbenhuset. Senere blev den hensat ved klokketårnet, hvor jeg undersøgte den første gang 1879. Nu er den rejst i den gamle kirkes ruin.

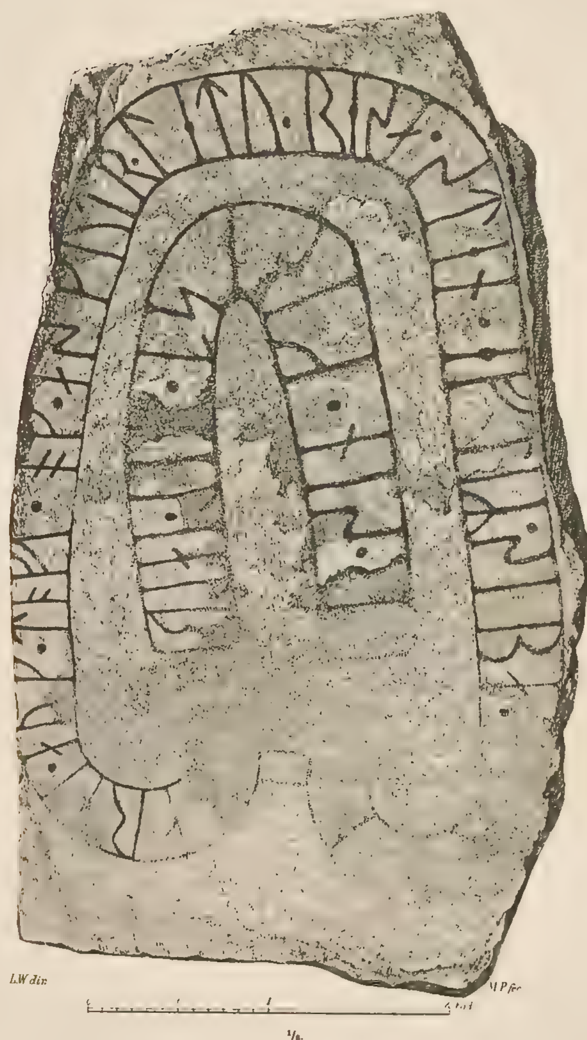
Stenen, der består af grå, rødkornet granit, er 5' 5" höj, indtil 3' 2" bred og mellem 6" og 7" tyk. Forneden er uden tvivl et mindre stykke, som har været nedsat i jorden, afslået.

[1] Af den udslidte nederste del af indskriften har denne tegning lige foran det klare ·ᚾᚢᚴ· i begyndelsen af indskriften kun den ret tydelige rune ᚱ og derefter to små stykker af et par rette stave. Efter ᚼᛁᛒᚾ· (på tegningen urigtig ᚼᚾᛒᚾ·) i slutningen af det ydre bånd findes kun meget svage antydninger af stave, og slyngningens form er, som man kunde vente, helt misforståët.

Indskriften er på stenens nederste del i höj grad udslidt og enkelte runer næsten helt forsvundne. I den øvrige del er runerne på flere steder stærkt udflisede, men giver dog sjælden anledning til tvivl. Runerne er mellem 4" og godt 6" höje.

Indskriften løber i et bånd af form som en slangevinding fra venstre til höjre langs med stenens kant og fortsættes inden for dette bånd i en bue fra höjre til venstre. Formen af båndet ved begyndelsen og slutningen samt dets forbindelse med den indre bue er meget uklar, da flere linjer er helt udviskede. To små tværlinjer, der har forbundet begyndelsen og slutningen af båndet, er dog endnu ganske tydelige, og over dem følges i svage, men sikre spor en buet linje, som viser, at det ydre indskriftbånd har været af lignende art som på Brogårds-stenen.

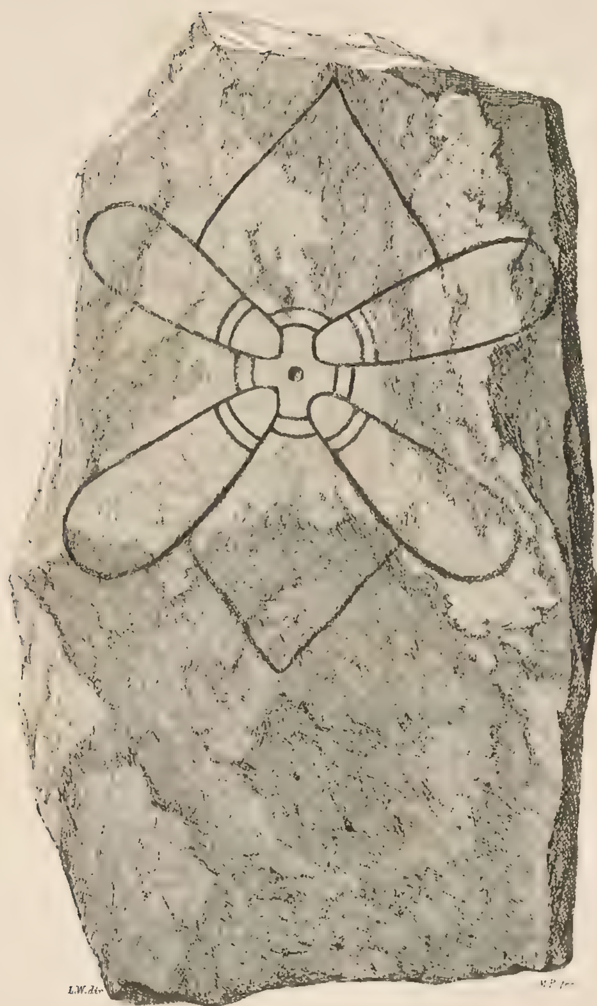
I indskriftens første ord er kun en enkelt rune, ᚱ, fuldkommen tydelig. Dog må også de to følgende og den foregående rune kaldes utvivlsomme. Efter ᚱ ses to rette stave, den første med tydelige spor af bistaven på midten, som gör runen til ᚿ. Foran ᚱ findes en endnu tydeligere ret stav, hvis bistav må kaldes forholdsvis klar til höjre, medens venstre side kun har efterladt svage, men sikre spor; her står ᛆ. Foran dette ᛆ følger jeg i meget svage, men utvivlsomme spor en ret stav med udflisninger på höjre side, hvis form viser, at her har stået ᛒ. Foran denne rune ses ingen spor af huggede linjer. Hele navnet må altså læses ᛒᛆᚱᚿᛁ. Den følgende del af indskriften i det ydre bånd er meget tydelig indtil hen imod båndets slutning. I det efter barni · følgende ᛆᚢᚴ er nederste del af ᚢ-runen, hvis hovedstav når lidt op over bistaven, meget udslidt. Over denne og de følgende runer til ᚢ i askutr findes ingen rammestreg, men runerne når lige ud til stenens kant. I ᛏᚬᚠᛁ er ᚬ overordenlig tydeligt; ᚠ-runens nederste stav løber helt sammen med ᛁ. Det følgende ᚼᚴ står ualmindelig klart; ᚼ-runen er her lige så bestemt som ᚬ i det foregående ord. Imellem ᚴ-runens hoved- og bistav findes en af de uendelig mange små naturlige fordybninger i stenen, der dog her bestemt adskiller sig fra et hugget punkt. Det samme gælder om muligt i endnu höjere grad om en lille fordybning i det følgende ᚴ i ᛆᛌᚴᚢᛏᚱ. På grund af afflisninger er ᛏ-runens höjre bistav i dette ord meget utydelig, men følges dog sikkert; her står ᛏ, ikke ᛐ. Punktet i det lille rum mellem ᚱ og det følgende ᛚ er overordenlig tydeligt, hvad der også gælder alle runer i de herefter følgende ord ᛚᛁᛏᚢ · (med stor afstand mellem ᛚᛁ) ᚱᛁᛌᛆ · ᛌᛏᛁᚿ · ᛁᚠᛏᛁᛦ ·. Neden under punktet efter resa findes som mange andre steder en lille skøre i stenen, bestemt forskellig fra de huggede linjer. Ordet efter eftiʀ · er ᛌᛁᛒᛆ med følgende punkt. En skøre, der løber over midten af ᛁ, kan ikke forveksles med en hugget linje; kun i meget uheldig belysning kan der synes at stå ᛆ. I ᛆ er hovedstaven, særlig dens nederste del, stærkt udvisket, men bistaven endnu forholdsvis klar. De efter ᛌᛁᛒᛆ · følgende runer i båndets slutning har kun efterladt overordenlig svage spor, som dog ikke kan lade os i tvivl om, hvilke tegn der har stået her. Meget tydelig viser sig endnu kun en enkelt ret stav hen imod båndets slutning. Under visse belysningsforhold synes denne stav forsynet med to bistave til höjre, som vilde göre runen til ᚬ. Det er dog utvivlsomt, at den nederste af disse tilsyneladende bistave kun er fremkommen ved udflisning, hvorimod den øverste er en del af bistaven i ᚦ, som endnu

L.W. dir. J.P. fec.

¹/₈.

Øster Marie-stenen III. A.

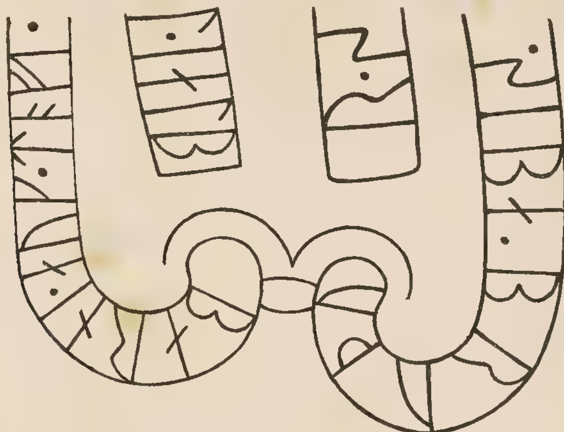

Øster Marie-stenen III. B.

ganske sikkert kan følges i sin hele form både på stenen selv og på mit aftryk. Efter dette ᚦ følger jeg svage, men bestemte spor af et ᚢ. Mellem de to sidste runer i båndet (ᚦᚢ) og punktet efter ᛋᛁᛒᛅ findes kun enkelte svage runespor, hvis betydning sammenhængen dog gör utvivlsom. I nogen afstand fra punktet følges en ret stav med stærke udflisninger på höjre side, hvis form gör læsningen ᛒ höjst sandsynlig. Herefter ses nederste del af to rette stave og i nogen afstand fra den sidste nederste del af en tredje ret stav. Denne sidste står så langt fra det følgende ᚦ, at den må antages at have haft en bistav på höjre side. De lævnede spor og flisningernes hele form gör det efter min mening utvivlsomt, at der efter ᛋᛁᛒᛅ · har fulgt runerne ᛒᚱᚢᚦᚢ (ikke ᛒᚱᚭᚦᚢ eller ᛒᚱᚬᚦᚢ, som man også kunde vente på denne sten).

Indskriften fortsættes derpå i det indre bånd, hvor vi først finder et overordenlig udfliset og uklart ᚱ, hvis hele form dog må kaldes utvivlsom, og derefter et meget tydeligt punkt. Foran ᚱ følges sikre spor af rammestregernes forbindelseslinje ved begyndelsen af den indre skriftbue. Det første ᚱ i denne bue hører altså sammen med runerne i det ydre bånds slutning og danner i forening med dem ordet bruþur. De efter ᚱ · i den indre bue følgende runer må med en enkelt undtagelse kaldes aldeles sikre. Efter ᛋᛁᚾ · følger ordet ᚴᚱᛁᛊᛐ, i hvilket ᚱ er stærkt udfliset. De tre første runer i dette ord indtager en uforholdsmæssig stor plads. Mulig er ordet forsætlig fremhævet på denne måde. Det forholdsvis smalle s har her formen ᛊ, medens der i den foregående del af indskriften overalt bruges ᛋ (omvendt har Øster Marie-stenen II kun ᛋ én gang i slutningen, men ellers ᛊ). Ligeledes har t formen ᛐ, medens der ellers bruges ᛏ. Om netop disse runeformer er valgte med forsæt i dette ord, eller det kun skyldes en tilfældig vilkårlighed, lader sig naturligvis ikke afgöre. For det sidste taler dog den omstændighed, at indskriften også i andre tilfælde viser en mærkelig blanding af forskellige former (auk og ok, ᚭ og ᚬ). Den efter krist følgende rune er så at sige fuldstændig ødelagt på grund af stærke udflisninger, og de ujævnheder, hvoraf stenen her er opfyldt, kan friste til læsning af forskellige runer. Man kan således her finde både et ᛊ (af samme form som i krist) og et ᚢ. En nöjagtig undersøgelse viser dog sikkert, at de linjer, der i så fald måtte danne venstre og mellemste del af ᛊ så vel som hovedstaven i ᚢ, kun skyldes naturlige skører i stenen, men at derimod höjre side af det tilsyneladende ᛊ og nederste del af bistaven i ᚢ virkelig er en hugget linje og lævning af en ret stav, som på midten har haft bistave; men kun sammenhængen kan vise os, hvilken rune der har stået her. Efter denne så godt som helt ødelagte rune følger de to forholdsvis tydelige tegn ᛁᛚ. Uagtet udflisninger og naturlige ujævnheder i stenen står ᛁ endnu så klart, at det sikkert kan siges, at denne rune hverken har haft bistave eller punkt på midten. Om læsningen af det sidste ord ialbi er der ingen som helst tvivl; ᛚ er stærkt udfliset ved toppen, men den huggede bistav skiller sig tydelig fra flisningerne. I ᛒ er særlig øverste bistav udvisket, men hele formen endnu kendelig. Efter ᛁ, som også er noget udvisket i øverste del, ses intet som helst spor af huggede linjer, der kunde være lævning af en rune. Heller ikke af en forbindelseslinje mellem rammestregerne findes der noget spor ved slutningen af buen således som ved dens begyndelse, og det må derfor antages,

at det sidste ᛁ i ialbi tillige har skullet tjæne som forbindelseslinje. Efter de lævnede spor formoder jeg, at hele slyngningen nederst på stenen oprindelig har haft omtrent følgende form:

Der står altså endnu kun tilbage at bestemme betydningen af den første rune i ordet foran ialbi. Både ᛋᛁᛚ og ᚢᛁᛚ kunde jo give mening, idet ᛋᛁᛚ måtte opfattes som forkortning (på grund af pladsen) for ᛋᛁᛚᚢ (sml. Klemensker-stenen II) eller ᛋᛁᛅᛚ(ᚢ), og ᚢᛁᛚ måtte betyde *wel* (*wæl*) som f. eks. på Ålum-stenen III (De danske runemindesm. II, s. 274) og Valleberga-stenen (foran s. 166). I bægge tilfælde vilde ordstillingen dog være ganske usædvanlig, idet de nævnte ord ellers altid står efter udsagnsordet. Heller ikke sporene på stenen tillader efter min mening læsningen ᛋ eller ᚢ. Derimod antager jeg, at den uklare rune har været ᚼ, hvad der stemmer bedst både med pladsen og de lævnede spor; hil må da være forkortet skrivemåde for hilgi, så at vi her får ganske samme forbindelse som på Nyker-stenen, der ligeledes har krist helgi.

Hele indskriften læser jeg da:

(b)arni · auk · tofi · ok · askutr · letu · resa · sten · eftiʀ · siba · (bru)þu
r · sin · krist · (h)il · ialbi

Med ialbi uden genstand kan sammenlignes f. eks. Gyldenså-stenens bufi lit risa uden tilföjelse af stin (foran s. 258).

I Olddansk vilde dette lyde:

Biarni (Barni?) ok Tófi ok Ásgøtr létu résa stén æftiʀ Sibba (Sebba) bróður sinn. Krist helgi hialpi!

„Bjarne (Barne?) og Tove og Asgøt lod rejse sten(en) efter deres broder Sibbe. Den hellige Krist hjælpe!“

På stenens bagside er der indristet et stort, höjst ejendommeligt ornament, hvis betydning dog ikke synes mig tvivlsom. Medens der ikke findes noget tilsvarende på vore andre runestene, møder vi nemlig på en stor mængde svenske stene, især i Uppland og Södermanland, fremstillinger af det kristne kors, som i höj grad minder om ornamentet på Øster Marie-stenen. Blandt de mange eksempler anfører jeg Bautil no. 507 (= Dybeck fol. I no. 215), no. 40 (ikke hos D.), no. 287, 297, 299 (= D. II no. 66, 65, 64), no. 69 (ikke hos D.), no. 106 (D. II no. 90). Særlig fortjæner Dybeck II no. 149 (ikke i B.), no. 185 (= B. no. 204) og no. 251 (ikke i B.) at fremhæves. Slægtskabet mellem korsene på de nævnte svenske stene og ornamentet på den bornholmske sten er så umiskendeligt, at jeg anser det for sikkert, at vi også i dette har en form af det kristne kors.

Fundet af den nederste del at Øster Marie-stenen II viste sikkert, at denne sten er nær beslægtet med Øster Marie-stenen III, og rigtigheden af min læsning af de to meget utydelige ord barni og bruþur på denne sidste, som jeg udfandt allerede ved undersøgelsen 1879, blev herved fuldstændig bevist.

Der kan nemlig ikke være tvivl om, at det er de samme personer, hvis navne vi finder på bægge stene. Den første sten er rejst af *Bjarne* (*Barne*?), *Sibbe* og *Tove* efter deres fader, den anden af *Bjarne* (*Barne*?), *Tove* og *Asgøt* efter deres broder *Sibbe*. Den første sten, som *Sibbe* var med til at rejse, er følgelig den ældste. På den anden nævnes en fjærde broder, *Asgøt*, som ikke var med til at rejse mindestenen efter faderen. At han var den yngste af de fire brødre, fremgår deraf, at han nævnes sidst. Han har da ved faderens død enten været borte fra hjemmet eller så ung, at han ikke ansås for værdig til sammen med sine brødre at rejse faderens mindesten.

Af indskriftens indhold kan vi altså med sikkerhed slutte, at den sten, som sönnerne rejste efter deres fader, er den ældste; men det samme fremgår lige så klart af de i bægge indskrifter brugte rune- og sprogformer. Øster Marie-stenen II har þeiʀ, reistu, stein; auk (to gange); kristr; hlbi; for óss- og t-runen formerne ᚬ og ᛏ. Derimod finder vi på Øster Marie-stenen III resa, sten; både auk og ok; krist; ialbi (uden h); for óss- og t-runen de to former ᚭ og ᚬ, ᛏ og ᛐ. Skönt flere af disse former utvivlsomt har været brugte samtidig på de bornholmske runestene, har Øster Marie-stenen II dog gennemgående de ældre, Øster Marie-stenen III de yngre former, hvad der naturligvis er af væsenlig betydning for tidsbestemmelsen. Jeg anser det for sikkert, at Øster Marie-stenen III tilhører slutningen af det 11. årh. (med et rundt tal netop år 1100); men II kan da meget godt være en snes år ældre og altså tilhøre sidste fjærdedel af århundredet (omtr. år 1080). Den sidste bliver således på det nærmeste samtidig med Øster Marie-stenen I.

26. LUNDHÖJ-STENEN

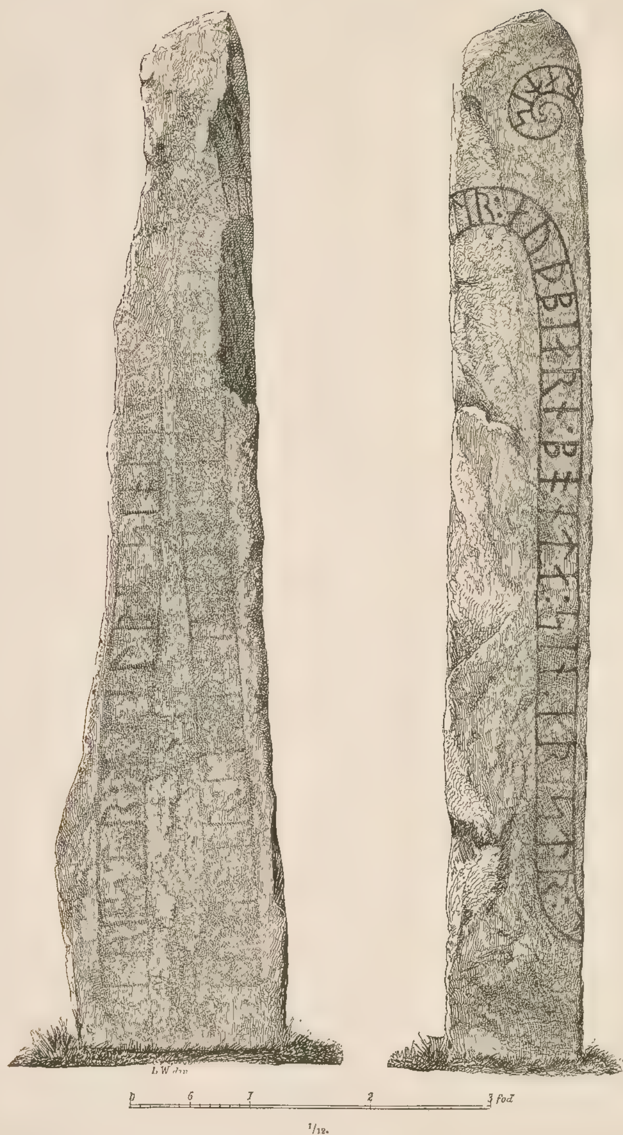
Klemensker sogn, Nörre herred

(undersøgt d. 28. August 1879, d. 30.—31. August 1882 og d. 19. August 1893).

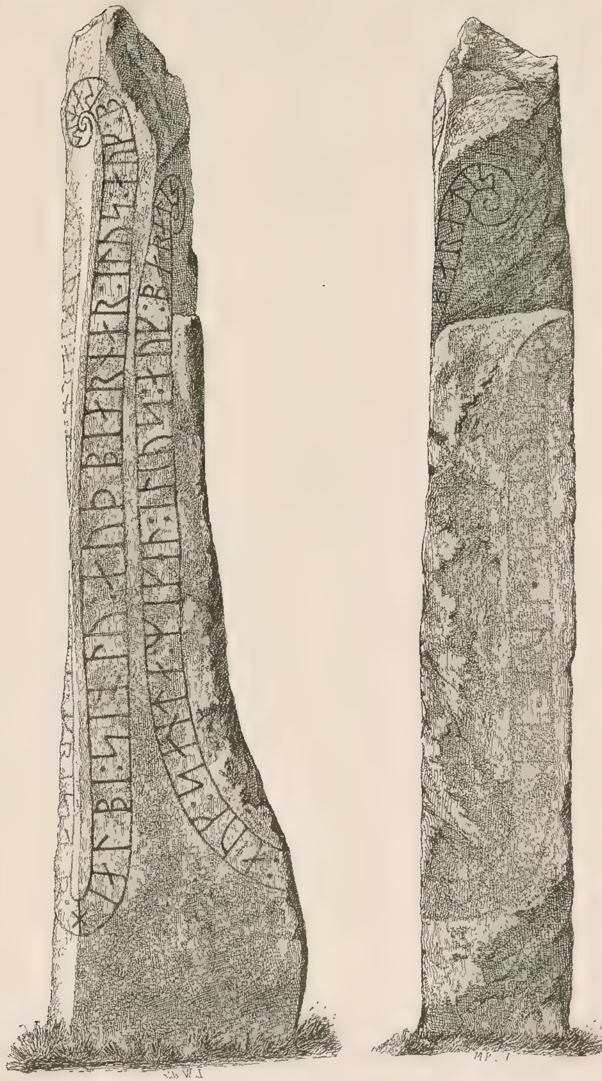
Denne smukke og overordenlig anselige sten, der i sin form minder en del om den skånske Lundagård-sten, lå i Worms tid som gangsti over en bæk i Klemensker sogn, hvortil den sagdes at være flyttet fra den nærliggende „Lundhöj". Efter Worms angivelse var den over 6 alen höj, men kun en alen på det bredeste og ikke over en halv alen tyk (Monum. Dan. s. 232 f.). Hans i øvrigt meget fejlfulde afbildning viser, at runerne den gang må have været langt tydeligere end nu.

Da Jansen undersøgte stenen, lå den endnu „over en bæk til fodsti omtrent 50 skridt fra Brogårds-stenen". Han tilföjer: „På denne sten er ikke mer af skriften kendelig, end hvad der findes på den underste side [ɔ: bagsiden, C på min afbildning]; det andet er aldeles forvitret". I henhold hertil og til det meget mislykkede forsøg, som Jansen har gjort på at tegne bagsiden, erklærer Thomsen (Nyerup, Verzeichnisz s. 33) indskriften for „næsten ulæselig".

Efter meddelelse af ringeren i Klemensker til dr. F. Dyrlund 1868 blev stenen „for en 30 år siden" flyttet til Klemensker og henlagt på kirkegården. Her fandt Worsaae den 1851. Af hans bemærkninger på Jansens tegning og på en senere, meget ufuldkommen tegning af D. Jacobsen, hvor alle fire sider af stenen gengives, fremgår det, at den den gang lå med forsiden (A på min afbildning) „i jorden"; men han tilföjer, at den skal rejses på kirkegården. Dette er uden tvivl sket kort tid efter. Nu står den oprejst til höjre for indgangen fra præstegården med bagsiden ud imod gangstien. Selv har jeg tre gange besøgt Klemensker for at undersøge denne og de andre runestene, som efterhånden er samlede her. Første gang (1879) foretoges undersøgelsen dog under meget uheldige forhold, idet stadig regn og blæst bevirkede, at flere aftryk mislykkedes, og jeg måtte lade forskellige tvivlsomme spörsmål henstå uløste. Derimod lykkedes det mig tre år senere under de heldigste vejr- og belysningsforhold i løbet af to dage at komme til fuldstændig klarhed med hensyn til hele indskriften, af hvilken jeg derfor er i stand til nu for første gang at meddele en pålidelig læsning. En ny omhyggelig undersøgelse 1893, under hvilken jeg

Lundhöj-stenen A og B.

Lundhöj-stenen C og D.

kunde sammenligne mit manuskript og mine afbildninger med originalen, bekræftede fuldstændig rigtigheden af de tidligere iagttagelser.

Den firkantede, pyramideformede sten, der består af lysegrå granit, hæver sig på den nuværende plads 8′ 10″ op over jorden; den er 1′ 10″ på det bredeste og indtil 1′ 3″ tyk.

Den store indskrift, som fylder alle fire sider, består af to dele, der hver for sig indeholder en selvstændig sætning. Hver af disse dele slynger sig i et langt bånd hen over tre sider af stenen. Hovedindskriften begynder til höjre nederst på A, medens indskrifterne på de bornholmske runestene ellers regelmæssig begynder til venstre (sml. foran s. 187); herfra drejer den foroven om på B og løber langs med denne sides höjre kant, fortsættes derpå langs med den venstre kant af C og afsluttes i den lille krølle øverst på B. Den anden indskrift begynder lige over for den første til venstre nederst på A, drejer derpå et godt stykke fra stenens top om på D, hvorfra den forneden løber over på C, langs med hvis höjre kant den fortsættes, og afsluttes med krøllen øverst på D. Runerne er mellem $4^{1}/_{2}$″ og kun 2″ höje. Angående læsningen i det enkelte bemærkes følgende:

Det i begyndelsen af hovedindskriften nederst til höjre på A hidtil ganske urigtig læste navn er for största delen meget utydeligt med undtagelse af den sidste rune, som er et klart ᚱ, efterfulgt af to lige så klare punkter. Som på de fleste andre steder i indskriften udgår bistaven i ᚱ fra hovedstaven et lille stykke neden for dens top, hvad der også for en del gælder ᚢ, ᛏ, ᛚ og ᛒ. De tre runer foran ᚱ træder svagt frem, men har alle efterladt så tydelige spor, at læsningen ᛁᛚᛏ er utvivlsom. Foran disse runer følger jeg ligeledes svage, men sikre spor af tre andre runer, som under almindelige forhold er meget vanskelige at fastholde, men som jeg i heldig belysning tydelig kunde følge ved undersøgelserne både 1882 og 1893, og som også trådte umiskendelig frem på et par gode aftryk. Jeg nærer derfor ikke mindste tvivl om, at her står ᚴᚢᚾ, og at hele navnet altså er ᚴᚢᚾᛁᛚᛏᚱ. Efter de klare punkter ses et lige så klart ᛚ; derimod er de ni følgende runer med de mellemliggende punkter (ᛁᛏ : ᚱᛆᛁᛋᛆ : ᛋᛏ) stærkt udviskede; men de har dog alle efterladt så sikre spor, at læsningen ikke kan vække nogen tvivl. Der er ikke grund til at antage, at der i ᛚᛁᛏ har stået ᛂ for ᛁ, da punktet i så fald sikkert endnu vilde spores. I det følgende ᛏ er særlig bistaven til venstre uklar, og det samme gælder bægge bistave i ᛏ i ᛋᛏ. Lidt klarere end de foregående runer står de to efter ᛋᛏ følgende tegn ᛁᚾ; særlig gælder dette ᛁ. Worms ᛋᛏᚢᚾ for ᛋᛏᛁᚾ skyldes derfor kun fejllæsning. Punkterne efter ᛋᛏᛁᚾ og runerne mellem dette ord og de følgende punkter er nu så godt som helt forsvundne. Worm har her : ᚦᛁᚾᛆ :; men en mangfoldige gange foretagen undersøgelse har overbevist mig om, at pladsen og de lævnede spor i steden for ᚦᛁᚾᛆ kræver formen ᚦᛁᚾᛋᛆ. De herefter følgende punkter så vel som de to sidste runer i båndet på denne side (ᛂᚠ) vækker ikke tvivl; svagest træder det nederste punkt, hovedstaven i ᛂ neden for punktet og den øverste bistav i ᚠ frem. Det samme gælder også den venstre bistav i det efter ᚠ følgende ᛏ, som ligger på denne side af stenen, medens den øvrige del af ᛏ (hovedstaven og bistaven til höjre), der står på B, er overordenlig klar. Det samme er med et par undtagelser tilfældet med hele den øvrige del af indskriften, som er anbragt på denne side, altså (ᛏ)ᛁᚱ : ᛆᚢᚦᛒᛁᛆᚱᚾ : ᛒᚼᛆᛏᛆ :

ᛋᛁᚿ : ᚴᚱᛁᛋᛏᚱ : og endelig den venstre side af de to bistave i ✱, hvis hovedstav med bistavenes höjre side ligger på C. Jeg fremhæver kun, at de to ᛁ-runer i sin og kristr samt det øverste af de to mellemliggende punkter er forholdsvis svage.

Indskriften fortsættes herefter på C, hvor alle tegn endnu står overordenlig klare og tydelige, altså (✱)ᛁᛅᛚᛒᛁ : ᛋᛁᚬᛚᚢ : ᛅᚢᚦᛒᛁᛅᚱᚿᛅᚱ : ᛁᛚᚢᛋ : ᛅᚢᚴ : B. Herefter böjer indskriften atter om på B, hvor de fem sidste runer ᚱᛅᛏᛁᛋ er anbragte meget smagfuldt i den lille krølle øverst på stenen.

Den anden indskrift begynder nöjagtig lige over for den første nederst på A. Også i denne linje er runerne stærkt udviskede, men dog gennemgående lidt klarere end i linjen til höjre. Indskriften begynder med ordet ᚴᚱᛁᛋᛏᚱ, i hvilket de fire sidste runer så vel som de følgende punkter må kaldes ret tydelige, medens ᚴᚱ træder svagere frem. Dette gælder også de tre første runer i ✱ᛁᛅᛚᛒᛁ, hvorimod de tre sidste, de følgende punkter og ᛋᛁᚬᛚᚢ : er forholdsvis klare. Overordenlig svagt træder derimod de to sidste runer i linjen frem. Den første gör nærmest indtryk af ᚽ, idet der midt på hovedstaven, hvor bistaven skærer denne, findes en lidt stærkere fremtrædende fordybning. Gentagne undersøgelser under de heldigste forhold har dog sat det uden for al tvivl, at her står (har stået) ᛅᚢ og derpå det nederste stykke af hovedstaven i en rune, hvis øvrige del har været anbragt øverst i linjen på D. Også denne del af runen er næsten forsvunden; men at det har været et ᚦ, må anses for sikkert. Den øvrige del af indskriften i denne linje træder ligeledes overordenlig svagt frem og er til dels helt ødelagt. Klarest står B øverst i linjen efter ᚦ. De følgende runer ᛁᛅᚱᚿᛅᚱ er alle meget svage, men har dog alle efterladt ganske sikre spor. Det øverste af de følgende punkter og hele ordet ᛅᚢᚴ med punkterne efter er forholdsvis tydelige, ᚢ endogså meget klart. Herefter ses endnu aldeles sikkert de to runer ᚴᚢ; men de øvrige tegn, der har stået i linjens slutning, må vistnok kaldes den utydeligste del af hele indskriften, idet de næsten er fuldstændig udslidte. Pladsen og den omhyggeligste undersøgelse af alle lævnede spor har dog gjort det utvivlsomt for mig, at der efter ᚴᚢ har stået ᚿᛁᛚᛏᛅᚱ, altså ejeform af det samme navn, hvormed hovedindskriften begynder, og ligesom -biarnar skrevet med -ᚱ, ikke -ᛦ. De to tydelige runer ᚴᚢ på D indeholder således et stærkt bevis for, at navnet i hovedindskriften virkelig er læst rigtig, og det sikre ᛁᛚᛏᚱ i dettes slutning bekræfter ligeledes rigtigheden af udfyldningen til ᚴᚢ[ᚿᛁᛚᛏᛅᚱ] på D.

Fra D drejer linjen om på C, hvor alle tegn endnu er overordenlig klare og tydelige. Her står : ᛅᚢᚴ : ᛋᛅᚿᛏᛅ : ᛘᛁᚴᛂᛚ : ᛁᛚᛁᚢᛋ : ᛅᚢᚴ : Bᛅ. Jeg bemærker kun, at ᛁ-runen i ᛚᛁᚢᛋ er temmelig stærkt svejet i nederste del, og at den nederste del af Bᛅ böjer om på side D, hvor de fem sidste runer (ᚱᛅᛏᛁᛋ) er anbragte i en lille krølle, der svarer til krøllen øverst på B.

Herefter læser jeg hele indskriften således:

I. (kun)iltr : lit : raisa : stin [: þinsa] : eftir : auþbiarn : bonta : sin : kristr : hialbi : siolu : auþbiarnar : i lus : auk : bratis

II. kristr : hialbi : siolu : (auþ)biarnar : auk : ku[niltar] : auk : santa : mikel : i lius : auk : baratis

kuniltr forekommer også (i genstandsform kunilti) på Øster Marie-stenen I (se foran s. 254).

auþbiarn (oldnord. *Auðbjǫrn*) var et almindeligt navn på Bornholm, hvor vi i Hübertz' Aktstykker jævnlig møder det som *Ødbiørn*, *Ødbern*, *Ødbør*, *Ødber*, *Øber*. Formen -biarn (i nævneform) findes også på Fosie-stenen i Skåne (foran s. 121).

i lus] Som almindelig adskilles forholdsordet ikke fra det styrede ord ved skilletegn, der ellers anvendes regelmæssig i indskriften. I den første indskrift skrives altså med forsætlig forkortelse lus auk bratis, medens den anden indskrift har de fulde former lius auk baratis. Som formen lius viser, må lius og baratis være genstandsform; *í* betegner altså „til" ɔ: „til at komme til". Udtrykket i lus uk baratisi forekommer også på en sten i Folsberga, Vallby socken, Trögds härad, Uppland (Bautil no. 615, Dybeck fol. I no. 76, Liljegren no. 688, Upplands Fornminnesfören. Tidskr. II, s. 355)[1] og på en sten i Ryssbyle, Fresta socken, Vallentuna härad, Uppland (Bautil no. 87, Dybeck fol. II no. 75, Liljegren no. 415, Upplands Fornminnesfören. Tidskr. I, 4, s. 24), hvor det hedder: kuþ · ilbi · ons (ᚬᚾᛋ) · at · uk · silu · uk · kusþ (ɔ: kuþs) muþiʀ li anum lus · uk · baratis, „guds moder skænke ham lys og paradis". Samme forbindelse som på Lundhöj-stenen, men kun med ordet lius, finder vi på en sten i Kimstads socken, Memmings härad, Östergötland (Bautil no. 863, Liljegren no. 1126): kuþ × h[ia]lbi × aut × has × auk × kus × muþiʀ × i × lius ×.

Når vi ser bort fra slutningsordene, stemmer formlen i den sidste indskrift på Lundhöj-stenen kristr hialbi siolu auþbiarnar auk kuniltar auk santa mikel nöje med indskrifterne på Ny Larsker-stenen I kuþ trutin hialbi hans ont auk sata mikial (De danske runemindesm. I, s. 155 ff.), på Marevad-stenen (foran s. 216) og på Tillise-stenen kristr hialbi siol hans aok santa migael (II, s. 495). Ærkeenglen Mikael anråbes naturlig i denne forbindelse, fordi netop han førte de dødes sjæle til paradis, som det hedder i Heilagra manna sögur II, s. 13: Guð bauð Michaeli engli at leiða þá alla í paradísar fǫgnoð.

I olddansk sprogform vilde indskriften lyde:

Gunnildr lét résa stén þennsa æftir Åuðbiarn bónda sínn. Kristr hialpi siálu Åuðbiarnar í liús åuk paradís.

Kristr hialpi siálu Åuðbiarnar åuk Gunnildar åuk santa Mikél í liús åuk paradís.

„Gunnild lod rejse denne sten efter sin husbonde Ødbjörn. Krist hjælpe Ødbjörns sjæl til lys og paradis.

Krist og den hellige Mikael hjælpe Ødbjörns og Gunnilds sjæl til lys og paradis".

---

[1] I denne indskrift, der efter afbildningerne i Bautil og hos Dybeck indeholder forskellige ejendommeligheder, som trænger til nærmere eftersyn, er lus og baratisi genstandsform ligesom på Lundhöj-stenen; men ordet *paradís*, der ellers böjes som en a-stamme af hunkön, er altså her behandlet som ja-stamme (i lighed med kvindenavnene på *-dís* og det fremmede ord *abbadís*, abbedisse, i oldsproget). For usandsynligt anser jeg det derimod, at vi i *paradísi* har en in-stamme, skönt vi i oldsproget en enkelt gang møder *paradísi* i nævneform for det sædvanlige *paradís* (Elis saga ok Rosamundu ed. Kölbing, s. 76[2]).

Lundhöj-stenen bærer altså en dobbelt indskrift. Den første meddeler, at Gunnild har rejst stenen efter sin ægtefælle Ødbjörn, hvorefter der tilföjes et kristeligt ønske for den dødes sjæl, hvad vi kender fra så mange, særlig bornholmske, runeindskrifter. Ved tilföjelsen af ordene i lius auk baratis til det sædvanlige kristr hialbi siolu hans har ønsket på Lundhöj-stenen dog fået en form, som vi ellers ikke møder i danske runeindskrifter, hvorimod vi i de foran anførte unge svenske indskrifter finder noget tilsvarende.

Den anden indskrift indeholder kun det samme ønske som den første, men både for Ødbjörn og for hans hustru og med anråbelse ikke blot af Kristus, men også af den hellige Mikael. For at forklare sammenhængen mellem de to indskrifter må vi vel snarest antage, at Gunnild er død ikke længe efter sin ægtefælle, og at en af hendes nære slægtninge da til indskriften, som hun havde ladet riste til minde om sin mand, har föjet den fælles bön for hendes og mandens sjæl. Dette kan jo være sket i henhold til et af hende selv udtrykkelig udtalt ønske. Herfor taler den omstændighed, at der på stenen åbenbart fra først af ved siden af hovedindskriften har været beregnet plads til en anden indskrift af samme form som denne. Den sidste indskrift bliver i så fald noget yngre end den første, skönt der ellers hverken i rune- eller sprogformer er noget, der vilde tyde herpå; men et lignende forhold kender vi jo fra Tillise-stenen på Låland (De danske runemindesm. II, s. 496 f.).

Mindre sandsynligt forekommer den antagelse mig, at Gunnild selv i levende live til den indskrift, som hun havde ladet riste til minde om sin ægtefælle, og hvori hun havde udtalt ønsket for hans sjæls frelse, skulde have föjet det samme ønske i en ny indskrift både for sin og mandens sjæl. Hvis det havde været hendes hensigt, hvorfor havde hun da ikke allerede i den første indskrift föjet sit navn til mandens og derved gjort hele den anden indskrift overflødig? Eller hvorfor havde hun ikke nöjedes med i den første sætning blot at meddele, at hun havde rejst stenen til minde om sin mand, og dertil i en ny sætning at föje bönnen for bægges sjæle? Afgörende er dette dog ingenlunde, da det jo er muligt, at Gunnild, nogen tid efter at hendes mands mindesten var rejst, kan have ønsket allerede i levende live på den også at udtale en bön for sin egen sjæl sammen med mandens i det håb, at de bægge en gang skulde mødes „i lyset og paradiset“.

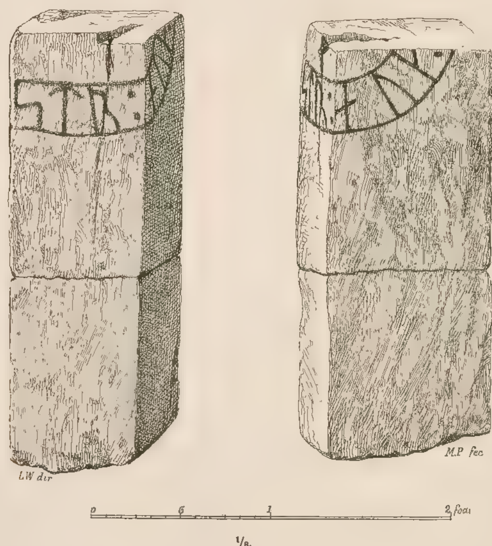
Til fastsættelse af indskriftens (indskrifternes) alder tjæner ikke blot dens (deres) hele karakter og især formen af de to kristelige ønsker, men også brugen af ᚱ for ᛦ i eftir, -biarnar og kuniltar. Ved siden af stin bruges dog endnu den ældre skrivemåde raisa, og det fortjæner ligeledes at fremhæves, at den gamle nævneformsendelse er bevaret både i kuniltr og i kristr. Lundhöj-stenen tilhører vistnok omtr. år 1100; den er næppe synderlig ældre, men sikkert heller ikke yngre.

27. KLEMENSKER-STENEN IV

Klemensker sogn, Nörre herred

(undersøgt d. 19. August 1893).

Disse to sammenhørende stykker af en runesten fandtes 1888 ved bortrydning af murgruset fra den 1887 nedbrændte Klemens præstegård og bevaredes ved provst Sodemanns omhu. Af brudstykkerne, der ved min undersøgelse var sammenföjede og opstillede

Klemensker-stenen IV.

uden for indgangen til kirkegården, er det nederste ubeskrevet, medens det øverste på de to sammenstødende sider bærer 6, 3" höje runer. Bægge brudstykker, der består af rødlig

granit, er tilsammen 2' 5½" höje; fladen med begyndelsen af den lævnede del af indskriften er mellem 8" og 9" bred, den tilstødende flade med fortsættelsen indtil 11½" bred.

Den bevarede del af indskriftbåndet synes sikkert at vise, at indskriften har været anbragt på lignende måde som på Lundhöj-stenen, og stenen har vist også haft en lignende form. På det bevarede stykkes ene flade findes de tre runer ᛋᛏᚱ, efterfulgte af to punkter, og på den tilstødende flade ordet ᛆᚢᚴ, i hvilket toppen af ᚴ-runens bistav dog er bortslået så vel som det øverste punkt efter dette ord, medens det nederste endnu ses lige foran bruddet. Runerne foran ᛋᛏᚱ, der har stået på den tilstødende kant til venstre, er fuldstændig udslidte, så at de ikke har efterladt det mindste spor. Stenen synes at have ligget som tærskelsten og stadig at være slidt på denne side.

Den ellers brugelige ordstilling tillader næppe i de bevarede runer str : auk [:] at finde lævning af ordene [kri]str : auk [:] [santa : mikel], som vi kender fra Lundhöj-stenen; men i øvrigt kan der vel ikke være tvivl om, at det her behandlede brudstykke har hørt til en stor og anselig runesten i lighed med Lundhöj-stenen og samtidig med denne. Lundhöj-stenen, der tidligere var enestående mellem de bornholmske runestene ved sin form, höjde og den måde, hvorpå indskriften er anbragt på stenens fire sider, har altså haft nære slægtninge, i hvert fald i Klemensker.

28. NY LARSKER-STENEN II

Ny Larsker sogn, Vester herred

(undersøgt d. 17.—18. August 1879 og d. 21. August 1893).

Allerede i Worms tid stod denne sten i kirkens våbenhus („in atrio templi" Monum. Dan. s. 228), medens den anden runesten i Ny Larsker, der er udførlig behandlet i De danske runemindesm. I, s. 150 ff., den gang lå uden for våbenhusdören. Således fandt også Jansen bægge stene. Senere blev de hensatte ved klokketårnet, hvor de stod til 1865, da de blev opstillede i våbenhuset. Under dettes ombygning 1879 var stenene midlertidig flyttede udenfor, hvor jeg forefandt dem ved min første undersøgelse. Efter våbenhusets ombygning blev de bægge indmurede indvendig i dette, hver på sin side af dören. Her undersøgte jeg dem på ny 1893.

Den anselige sten, der består af sort granit med røde pletter, er 8' 8" höj, 3' 8" bred og mellem 6" og 7" tyk.

Indskriften løber i et slangeformet bånd langs med stenens kant, begyndende til venstre ved slangens hoved med ordet ᚼᛆᛋᚢᚱ og endende til höjre med runerne ᛋᚴ i halen. Dette bånd svarer næsten ganske til den ydre indskriftbue på Brogårds-stenen, og ligesom

på denne sammenknyttes båndet på Ny Larsker-stenen forneden ved et kringleformet tværbånd. Slangens hoved og hale er derimod på Brogårds-stenen omdannede til en indre skriftbue, der mangler på Ny Larsker-stenen, hvor indskriften fortsættes i den fra det kringleformede tværbånd udgående linje, der løber nedenfra op ad stenens midte. En hertil svarende linje findes ligeledes på Brogårds-stenen. Til midtlinjen slutter sig på Ny Larsker-stenen oppe mod toppen inden for slangevindingen en tværlinje, som sammen med midtlinjen danner et tydeligt kors. Efter tværlinjen følger en lige under denne anbragt linje med mindre runer, der løber ovenfra nedad på höjre side af midtlinjen. Hertil slutter sig endelig ordet med de store runer i den lille bue nederst på stenen, der er sat i forbindelse med midtlinjen, men hvis runer går i samme retning som runerne i linjen til höjre for denne. De sidstnævnte runer omsluttes ikke som alle de øvrige af en rammestreg ved toppen, hvorimod deres nederste del hviler på midtlinjens rammestreg.

Den overordenlig vel bevarede indskrift, hvori runerne er fra 2" til godt 5½" höje, giver kun på et par steder anledning til nærmere omtale af de enkelte tegn. Af de to små s-runer i sasur har den første formen ᛍ, den anden ᛋ. Den sidste form bruges også alle andre steder i indskriften. Hverken i ᚢ- eller ᚱ-runen i dette ord støder bistaven helt sammen med hovedstaven. Det samme gælder ᛚ-runen i det følgende lit. Medens der i dette ord skrives ᛁ, har de tre næste ord et meget tydeligt ᚽ. I sten er ᛏ-runens bistave temmelig svage, men fuldkommen tydelige. Gennem ᚴ-runens bistav i truknaþi løber en rævne i stenen, der fortsættes hen til ᛁ i ᛋᛁᚾᛚᚢ. I ᚼᛅᚾ er ᛅ-runen påfaldende lille, idet dens hovedstav hverken foroven eller forneden når helt ud til rammestregen, hvad der åbenbart skyldes en skødesløshed af runeristeren. En særlig pyntelig ᛅ-form med stor og stærkt svejet bistav fremviser derimod den første rune i ᛅᛚᛅ. I skibara når bistaven i ᛒ hverken ved toppen eller foden ind til hovedstaven, hvad der stemmer med de åbne runeformer andre steder i indskriften; at opfatte runen som p-tegnet ᛔ vilde derfor være ganske uberettiget. Det herefter følgende ord må efter runerne ligefrem læses etki. Bistavene i ᛏ træder lidt svagere frem, men er bægge aldeles tydelige. Da sammenhængen imidlertid viser, at der skal læses elki (i ᚴ findes intet spor af punkt), antager jeg, at runeristeren først fejlagtig har hugget ᚽᛐᚴᛁ for ᚽᛚᚴᛁ, og at han derpå har søgt at rette fejlen ved at ændre ᛐ til ᛏ. I det følgende ᚴᚱᛁᛋᛏᚱ har den første rune en höjst mærkelig form, hvilket åbenbart ligeledes skyldes oprindelig fejlhugning. Som ofte ellers synes den foregående fejl, der fremkaldte rettelsen af ᛐ til ᛏ, altså at have givet anledning til en ny fejl. Jeg formoder nemlig, at runeristeren — mulig på grund af ᚴ i det foregående ᚴᛁ — først har glemt ᚴ i ᚴᚱᛁᛋᛏᚱ og i steden for har hugget ᚱ. Da han imidlertid straks opdagede sin fejl, søgte han at rette denne ved atter at ændre ᚱ til ᚴ. Han synes da først at have brugt bistaven i det urigtige ᚱ som hovedstav for ᚴ og dertil at have föjet denne runes bistav. Dette forsøg, hvorved ᚱ-runens hovedstav jo vilde stå uden betydning, har han dog atter opgivet, hvad der fremgår deraf, at den nævnte bistav i ᚴ er meget svag, skönt fuldkommen tydelig, og i steden for har han til hovedstaven i det urigtige ᚱ föjet en linje, der skulde tjæne som bistav i ᚴ. Denne linje, der er overordenlig klar, når fra hovedstaven i det oprindelige ᚱ,

1/10.

Ny Larsker-stenen II.

med hvilken den dog ikke hænger helt sammen, hen til bistaven, hvis øverste del mulig har skullet tjæne som dens fortsættelse, så at der også her vilde dannes et nogenlunde regelmæssigt ᚠ. På denne måde tror jeg, at alle de huggede linjer, der findes, hvor ᚠ-runen skal stå, men hvor der i virkeligheden er tilløb til at hugge to sådanne runer, naturligst forklares. Det efter ᚠ følgende forholdsvis smalle ᚱ er på grund af en udflisning, hvor bistavens øverste og nederste del mødes, tilsyneladende blevet temmelig uformeligt.

Ordet hab i linjens slutning er meget tydeligt; b-runen er her, vistnok på grund af höjden, forskellig fra det foregående b i skibara. Det ᛁ, som vi ventede efter hab, findes ikke og må derfor antages udeladt af mangel på plads. Rammestregens form efter ᛒ taler nemlig bestemt imod, at runeristeren skulde have brugt denne linje som ᛁ. At opfatte hab som bydemåde (— *hialp*, *hiapp*), vover jeg ikke, da forestillende måde ellers altid bruges i denne forbindelse; sml. bemærkningen om hiab på Grensten-stenen i De danske runemindesm. II, s. 267. Kun sammenhængen kan vise, at vi efter hab må læse ᛋᛁᚼᛚᚢ i tværbåndet til höjre og derpå ᚼᛆᛋ i den tilsvarende del af båndet til venstre. Runerne i ᚼᛆᛋ er vendte på hovedet i forhold til de foregående i ᛋᛁᚼᛚᚢ, hvad der naturligvis er gjort forsætlig for at antyde den orden, i hvilken ordene skal læses, idet ᛋᛁᚼᛚᚢ slutter sig lige til ᚼᛅᛒ, hvorimod ᚼᛆᛋ løber bustrofedon i forhold til ᛋᛁᚼᛚᚢ. I ᚼᛆᛋ har a-runen, der står meget bestemt og klart, formen ᛆ, medens der ellers overalt i indskriften bruges ᛅ, hvortil der også havde været plads nok her. Derimod skyldes det naturligvis hensyn til pladsen, at ᛅ er udeladt.

Indskriften fortsættes i linjen med de små runer, der er anbragte på höjre side af skriftbåndet midt på stenen, hvis nederste rammestreg de benytter, medens der ikke findes rammestreg ved deres top. Alle runer er overordenlig klare og tydelige og har ganske samme karakter som tegnene i den øvrige indskrift. Der er ikke nogen som helst grund til at antage, at de er tilföjede senere eller skyldes en anden runerister. Herimod taler også bestemt det til stai hørende særdeles pyntelig ristede eftir i buen nederst på stenen, der er sat i forbindelse med midtlinjen. At ordet her skrives med ᚱ, men i den egenlige indskrift med ᛦ, kan ikke vække vor forundring i en bornholmsk indskrift (sml. Grødby-stenen og Øster Marie-stenen I).

Med hensyn til runeformerne må fremhæves de forskellige former af ᛅ-runen (det sædvanlige ᛅ med stærkere eller svagere svejning af bistaven eller med ganske lige bistav og på et enkelt sted, uden tvivl ved skødesløshed, med forkortet hovedstav, samt ᛆ i has), de to s-former ᛋ og ᛌ og de to b-former i skibara og hab; i ᚦ i þesi når bistaven helt op til toppen af hovedstaven; ᚢ- og ᚱ-runerne har både åbne og lukkede former.

Indskriften må altså læses:

sasur · lit · resa · sten · eftiʀ · aluarþ · faþur · sin · truknaþi · han · uti ·
l
meþ · ala · skibara · etki · kristr · hab siolu has
sten · þesi · stai eftir

sasur findes også på Marevad-stenen (foran s. 216 f.).

aluarþ kunde stå for alfuarþ; men da f ellers ikke bortkastes i de med alf-begyndende navne (alflak Brogårds-stenen, alfuin Vester Marie-stenen II, alfkil Bodilsker-stenen II), betegner aluarþ uden tvivl, således som jeg har formodet i „Døbefonten i Åkirkeby kirke", s. 10 not. 1, *Hallwarð*, idet h er udeladt i forlyd ligesom i det følgende elki, i auka på Brohuse-stenen og ofte ellers. Det i oldsproget meget almindelige *Hallvarðr* forekommer også længere ned i tiden både i Sverig og Danmark (*Halwardh*, *Halwordh*).

uti, „ude (på havet)" se De danske runemindesm. II, s. 350.

skibari ɔ: *skipari* 'skipper' er i oldsproget det almindelige ord for en af skibets mandskab i modsætning til dets fører (se bemærkningen under Ulstrup-stenen i De danske runemindesm. II, s. 82), og denne betydning har ordet også i de gamle svenske og danske love. Både i Svensk og Dansk er det dog tidlig blevet brugt om skibets fører i modsætning til det øvrige mandskab (sml. K. F. Söderwall, Ordbok öfver Svenska Medeltids-språket II, s. 371), og denne betydning blev efterhånden eneherskende, så at svensk *skeppare* og dansk *skipper* nu kun siges om føreren af et mindre fartöj. Men er betydningen „skibsfører" ikke langt ældre? De anselige danske runestene i Ulstrup, Tågerup og Torsjö er alle tre rejste efter „skippere" (Ulstrup-stenen af Tord efter hans to skippere Tore og Tove, Tågerup-stenen af Østéns sönner efter deres broder, som var skipper hos Asbjörn, og Torsjö-stenen efter den djærve skipper Isbjörn af hans broder). Det synes mig unægtelig langt naturligere i disse indskrifter at forstå *skipari* om den, der førte skibet for dets ejer, end om en af det underordnede mandskab. Såfremt dette er rigtigt, må *skipari* vel også på Ny Larsker-stenen snarest betegne skibets fører, og ala må altså være hans navn (*Alli*), således som jeg har antaget i „Døbefonten i Åkirkeby kirke", s. 10. Da ala skibara i betydning „alle skibsfolkene, hele skibsmandskabet" imidlertid også giver fortræffelig mening i denne indskrift, må jeg nöjes med at henstille det som tvivlsomt, om ordene meþ ala skibara skal oversættes „med alle sine skibsfolk, hele sit mandskab", i hvilket tilfælde Halvard selv har været skibets fører, eller „med 'skipper' (skibsføreren) Alle", hos hvem Halvard altså var om bord, da de led skibbrud og druknede.

þesi for ældre sasi viser i forening med de øvrige sprog- og runeformer, at indskriften er meget ung (fra slutningen af det 11. årh., med et rundt tal netop fra år 1100).

stai] Angående denne form henviser jeg til mine bemærkninger i „Døbefonten i Åkirkeby kirke", s. 83 f. og med hensyn til hele udtrykket sten þesi stai eftir, hvori både bogstavrim og rythme er umiskendelige, til De danske runemindesm. II, s. 357 f.

I olddansk sprogform gengiver jeg indskriften:

Sazurr lét résa stén æftiʀ Hallwarð faður sinn; druknaði hann úti með alla skipara (Alla skipara?). Helgi Kristr hialpi (hiappi) siálu hans.
Sténn þessi stái æftir.

„Sasser lod rejse sten(en) efter sin fader Halvard; han druknede ude på havet med hele sit mandskab (med 'skipper' Alle?). Den hellige Krist hjælpe hans sjæl.
Denne sten skal stå efter (til minde)".

29. VESTER MARIE-STENEN IV

Vester Marie sogn, Vester herred

(undersøgt d. 13.—14. August 1879 og d. 17.—18. August 1893).

Denne sten er for første gang omtalt og afbildet (meget ufuldkomment) af Jansen 1819. Den lå den gang uden for husdören ved den 31. selvejergård i Vester Marie og var i samme tilstand som nu. Ved et besøg på Bornholm 1851 formåde Worsaae ejeren til at afstå stenen, som samme år blev opstillet i Vester Marie kirkes våbenhus, hvor jeg fandt den 1879 (sml. foran s. 220 under Vester Marie-stenen II). Senere er den sammen med de andre i Vester Marie fundne runestene bleven rejst på kirkegården. Her undersøgte jeg den på ny 1893.

Stenen, der består af en hård, blågrå stenart (granit?)[1], er kun et brudstykke, idet den nederste del mangler. Også foroven til höjre har et större stykke været afslået (i to dele), men er atter föjet til stenen som på min afbildning. Des værre var det øverste af disse stykker (med nederste del af hovedstaven i ↓ og största delen af det følgende ᚢ) dog forsvundet ved min undersøgelse 1893, hvad der har skadet stenens udseende en del.

Det bevarede stykke er 5′ 2″ höjt, indtil 2′ 9″ bredt, men kun indtil $4^1/_2$″ tykt. Formen ses af nedenstående tværsnit, der er taget over hovedstaven af ᛘ i kumbl.

Indskriften er fordelt i to buer, der løber inden for hinanden langs med stenens kant, og som bægge går fra venstre til höjre. Rammestregen under runerne i det ydre bånd bruges også som ramme over runerne i det indre bånd. Runerne i det udvendige bånd er mellem $5^1/_4$″ og godt 4″ höje", i det indvendige mellem 4″ og 3″.

Forrest i det ydre bånd nederst til venstre, hvor den bevarede del af indskriften begynder, ses først under en flisning nederste del af en ret stav og derpå et næsten fuldstændig bevaret ᛘ, efterfulgt af to kraftige punkter. Herefter følger de to velbevarede runer ᛒᚱ, den sidste meget bred og åben foroven, samt största delen af hoved- og bistaven i et

[1] Den masse, hvoraf denne og enkelte andre af de bornholmske runestene består, kalder jeg med tvivl granit; men det er snarere en anden hård, lagdelt stenart, som på Bornholm, især på sydlandet, oftere findes benyttet til runestene, og som er meget tilböjelig til at skalle af i tynde lag (sml. foran s. 186).

stærkt hældende ᚢ. De følgende runer er næsten helt udslidte. Svage spor viser dog sikkert, at her har stået ᚦR, det sidste bredt som i ordets begyndelse. De følgende punkter er

1/8.

Vester Marie-stenen IV.

endnu klare lige foran en afskalning, som fuldstændig har ødelagt hvad der har stået mellem punkterne og det følgende sikre ᛅ, i hvilket bistaven til venstre og en del af hoved-

staven tydelig følges i afskalningen. Afstanden mellem de foregående punkter og ᛆ-runens hovedstav gör det sandsynligt, at der kun har stået én rune med bistav, og sammenhængen synes nødvendig at kræve ᚦ (derimod tilsteder pladsen ikke ᛏᚢ, som man ellers snarest vilde tænke på). Også efter ᛘ bruges to punkter, men i den øvrige del af indskriften kun et enkelt. Meget klare er de følgende ord. I raistu står ᛏ på hovedet, og dets venstre bistav er lidt uklar; i ᚢ er nederste del af bistaven bortfliset. I þitsi er det første ᛁ stærkt udfliset ved toppen til höjre, men flisningen adskiller sig bestemt fra de huggede linjer. Efter det klare punkt strækker en större afflisning sig til stenens nederste del, hvorved de stave, som har stået her, er helt ødelagte. Neden for afflisningen ses dog endnu nederste del af en ret stav og foran denne en lille linje, der utvivlsomt er enden af bistaven i ᛆ. Derimod må en tilsyneladende hugget linje mellem punktet og afflisningen være fremkommen ved udflisning; den er af samme art som de ved udflisning fremkaldte fordybninger andre steder på stenen, f. eks. ved toppen af det første ᛁ i þitsi; men fordybningen kan på det sidstnævnte sted ved flygtig betragtning let give anledning til at tro, at der har stået et ᛋ i steden for ᛆ. En nöjere undersøgelse viser imidlertid, at det kun er et ganske tilfældigt hul, der kan få udseende af øverste del af et ᛋ. Jeg nærer således ingen tvivl om, at der efter þitsi · har fulgt ᛆ. Herefter ses endnu den nederste lille del af en ret stav.

I begyndelsen af det indre bånd ses først bistaven af et ᚢ med en udflisning på midten og i temmelig stor afstand derfra et tydeligt ᚴ med følgende punkt. Utvivlsomt er det næste ord ᛆᚠᛏᛁᛦ med stor afstand mellem runerne, som alle er stærkt udviskede: den første er ᛆ, hvori bistaven følges lige så sikkert som hovedstaven; men den venstre side løber sammen med en udflisning, og da höjre side træder meget svagt frem, får tegnet let udseende af λ; i det følgende ᚠ er bægge bistave næsten helt udslidte. Forholdsvis tydelige er de to første runer i det følgende ord ᛆᛋ, den sidste af den noget usædvanlige form, som vi også kender fra andre bornholmske runestene. Af det herefter følgende tegn er øverste del med hele bistaven bortfliset. Da de to næste runer imidlertid er sikre, viser sammenhængen, at den ødelagte har været ᚴ. I bruþuʀ er afstanden mellem ᛒᚱ usædvanlig stor. Det følgende sin har samme s-form som as[k]il; n-runen skrives ⊦, hvorimod der for a overalt bruges ᛆ (sml. Vester Marie-stenen II og andre bornholmske stene, der for n-runen har både ᚾ og ⊦). I ᚵᚢᚦ har ᚵ et stort og klart punkt, helt forskelligt fra de ved udflisning fremkomne småhuller mellem hoved- og bistavene i ᚢ og ᚦ. Sidst i linjen står endelig de to runer ᚼᛁ med stor afstand mellem bægge som på flere andre steder i indskriften.

Den bevarede del af indskriften lyder altså:

. . . . (i)ᛘ : bru(þr) : [þ]aiᛘ : raistu · kumbl · þitsi · a[f] . . .
. . . . uk · aftiʀ · as[k]il · bruþuʀ · sin · guþ · hi . . . .

Da der efter hi vel har fulgt ᛆ(ᛚ)ᛒᛁ · ᛋ⊦ᛏ · (ᛋᛁᛋᚴᚢ ·) ᚦᛆᛁᛘᛆ (ᚦᛁᛋᛆ) eller lignende som på Vester Marie-stenen II, Grødby-stenen o. s. v., viser det sig, at et meget stort stykke af stenen mangler, idet denne linje må have været i det mindste tre fod længere end nu.

Dette stemmer også godt med den øvrige del af indskriften, som jeg ikke ser nogen mulighed for at tolke, med mindre man går ud fra, at ᛘ i det første og tredje af de bevarede ord er vendt på hovedet ligesom ᛏ i raistu og altså er tegn for ʀ. Disse to ᛦ-runer har derfor fået nöjagtig samme form som ᛘ-runen i kumbl, hvorimod de rigtige ᛦ-former er bevarede i aftiʀ og bruþuʀ. Under denne forudsætning, om hvis rigtighed der ikke synes mig at kunne rejses tvivl, udfylder jeg indskriften således:

[bufi : auk[1] : þur]iʀ : bru(þr) : [þ]aiʀ[2] : raistu · kumbl · þitsi · a(f)[tiʀ · þur-fast[3]|faþur · sin · a]uk[1] · aftiʀ · as[k]il · bruþuʀ · sin · guþ · hi[albi · ont · þaiʀa][4]

kumbl står altså her i ental i den sædvanlige betydning „mindesmærke“ (hvorved der nærmest tænkes på runestenen), hvad der er meget sjældent (sml. Nörre Nærå-stenen i De danske runemindesm. II, s. 368, hvor der ved *kumbl* sigtes til höjen). På den anden bornholmske sten, der har ordet *kum(b)l* (Grødby-stenen), bruges det som sædvanlig i flertal. I de ældre indskrifter forbindes *kumbl* (ligesom *håug* og på Vordingborg-stenen *wé*) næsten altid med *gørwa* (*gårwa*), senere også med *ræisa* eller *sætja*, der regelmæssig bruges om runestenen; *ræisa kumbl* som her forekommer dog allerede på Skivum-stenen (II, s. 31), hvorimod Grødby-stenen har *sætja*. Af de fire skånske stene, på hvilke ordet *kum(b)l* findes, bruger Villie- og Valleberga-stenen „göre“, Tulstorp-stenen „rejse“ og Baldringe-stenen „sætte“ (sml. II, s. 94 f.).

I olddansk sprogform vilde indskriften da lyde:

[Bófi åuk þór]iʀ bróðr þæiʀ ræistu (þéʀ réstu) kumbl þetsi æf[tiʀ þórfast faður sínn å]uk æftiʀ Áskel bróðuʀ sínn. Guð hi[alpi ånd þæiʀa (þéʀa)].

„Brødrene [Bove og Tor]e de rejste dette mindesmærke ef[ter deres fader Torfast] og efter deres broder Askel. Gud hj[ælpe deres sjæl]“.

Flere af runeformerne, særlig de to på hovedet vendte ᛦ-runer og den ligeledes på hovedet stillede ᛏ-rune i raistu, vidner som indskriften i det hele om en vis skødesløshed eller mangel på øvelse hos runeristeren. Uagtet bevarelsen af tvelyden i þaiʀ og raistu og af b i kumbl må indskriften ifølge sine rune- og sprogformer dog være forholdsvis meget ung. Sammenblanding af R og ᛦ, der ellers synes at have været brugte efter de gamle regler, finder vi i bruþuʀ. Ved siden af ᛆ for a forekommer ᚿ for n i sin. Også den stungne rune i guþ tyder på sen tid, da skrivemåden med ᚴ holdt sig meget længe i dette ord så vel som i tillægsordet ᚴᚢᚦᚱ. Jeg henfører denne sten til begyndelsen af det 12. årh., omtr. 1110.

[1] auk eller uk, det sidste som på Vester Marie-stenen II og andetsteds.

[2] Fortræffelig i sproglig henseende vilde det jo være at udfylde det manglende til [bufi : auk : þa]iʀ : bru(þr) : [tu]aiʀ, „Bove og hans broder, de to“, der vilde stemme med forbindelsen på Kongevejs-stenen; men pladsen forbyder, som ovenfor bemærket, afgjort denne udfyldning.

[3] Med dette ord har det ydre bånd endt, og det indre har begyndt med faþur (eller faþuʀ = bruþuʀ).

[4] þaiʀa eller þaira. Hvis der som på Vester Marie-stenen II og andetsteds også har været tilföjet (a)uk · kus · muþiʀ, må disse ord have stået i en linje for sig selv, der kan have sluttet sig umiddelbart til nederste del af det indvendige bånd (snarest i umiddelbar flugt med dets höjre side).

30. VESTER MARIE-STENEN V

Vester Marie sogn, Vester herred

(undersøgt d. 17.—18. August 1893).

Under et besøg, som lærer L. Petersen i Allinge i efteråret 1888 aflagde i Vester Marie, meddelte kirkeværgen, gårdejer Engell, ham, at ejeren af den i nærheden af kirken liggende Vestergård (den 8. vornedegård), proprietær Cordua, samme sommer havde bemærket nogle runer på en stor flad sten, der henlå i hans gård. Da hr. Petersen havde overbevist sig om rigtigheden heraf, blev stenen med ejerens tilladelse og ved hjælp af hans folk straks optaget og flyttet til kirkegården, hvor den blev opstillet under hr. Petersens ledelse. Proprietær Cordua oplyste tillige, at stenen sammen med mange andre i sin tid (mellem 1820—30) var bleven bortsolgt ved offenlig auktion fra kirkegården, og da en anden sten, der ligeledes henlå i gården, kunde synes at passe til runestenen og mulig at udgöre dennes manglende del, lod ejeren også den optage; men ved nærmere undersøgelse viste det sig, at den hverken bar runer eller hørte til runestenen. Det samme var tilfældet med flere andre mindre stene, som ved samme lejlighed blev undersøgte.

Des værre var runestenens overflade ved den lange henliggen i gården, hvor kreaturerne stadig havde overtrampet og besudlet den, bleven så skør, at den uagtet al anvendt forsigtighed ved optagelsen faldt af i flere tynde skaller. Disse blev dog bevarede og atter påsatte med fin cement; men et og andet stykke er sikkert indsat på urigtigt sted.

Ved opstillingen på kirkegården blev stenen mærkelig nok vendt på hovedet, skönt både formen af den bevarede del af indskriften og særlig korset over denne tydelig viser, hvad der er dens øverste og nederste del. Således forefandt jeg den endnu ved min undersøgelse, hvorfor jeg måtte lade den udgrave, for at toppen, hvoraf intet mangler, kunde gengives på min afbildning.

Stenen består af blågrå granit(?). Det er ganske samme stenart som den, der er benyttet til Vester Marie-stenen IV, en hård, lagdelt masse, der, som bægge stene viser, er meget tilböjelig til at skalle af i tynde lag. Ligesom det er tilfældet med Vester Marie-stenen IV, mangler også af den her behandlede sten den nederste del med en stor del af indskriften. Stenen har sikkert oprindelig været dobbelt så höj som nu, og da også dens

Vester Marie-stenen V.

höjre side er bortkløvet, har den fra først af ikke haft det uformelige udseende, som brudstykket viser.

Dette stykke er 6′ 9″ langt, 2′ 7″ på det bredeste og 10½″ tykt i gennemsnit. Lidt neden for stenens top er der anbragt et stort kors, der under almindelige forhold træder temmelig svagt frem, men som viste sig overordenlig klart i solskin, og efter at det var overgydt med vand. Korset har i midten form af et hagekors ganske som på Klemensker-stenen II.

Stenen er fuld af rævner og huller, der under opstillingen blev udfyldte med cement. Indskriften har været anbragt i to buer inden for hinanden som på Vester Marie-stenen IV, hvor foden af runerne i den udvendige bue også ligesom her hviler på den samme rammestreg, til hvilken runetoppene i den indvendige bue når op. Den bevarede del af indskriften er for största delen overordenlig udslidt. Kun på venstre side er en del af de to indskriftbånd lævnet, hvor endnu enkelte runer, der har haft en höjde af mellem 3″ og 4″, eller dele af sådanne kan følges med större eller mindre sikkerhed.

I det ydre bånd (længst til venstre) ses først den nederste del af to rette stave, af hvilke den sidste ikke har haft bistav på midten, og som står så nær ved den følgende rune, at den snarest har været et ᛁ. Så følger et klart og fuldstændig bevaret ᛦ, efterfulgt af et stort punkt, og derpå et ligeledes ubeskadiget ᚠ. Oven for det med cement udfyldte hul efter ᚠ følges 1′ ¼″ fra foden af hovedstaven i denne rune den svage nederste del af en ret stav og efter den en anden ret stav med spor af bistav, som taler for, at her har ståat et ᚱ. Et godt stykke til höjre for dette formentlige ᚱ ses endelig lige foran det store hul to svagt fremtrædende tegn, der har vist sig for mig som ᛘᛐ.

Den lævnede del af indskriften i det indre bånd begynder med et ᚾ med forholdsvis stor bistav. Herefter følger et meget uklart tegn, der snarest må læses ᚱ (næppe ᛏ). Den næste runes hovedstav er meget tydelig, og bistavene giver den en påfaldende lighed med ᛓ; men der har vistnok ståat ᛒ, i hvilket spor af bistavene (særlig den nederste) endnu følges. Efter dette ᛒ(?) ses et meget tydeligt ᛁ med punkt efter, derpå et lige så sikkert ᛆ og endelig lige foran hullet spor af en ret stav. Det klare ᛆ taler i höj grad for, at min opfattelse af den næstforegående rune som ᛒ (ikke ᛓ) er rigtig, da runeristeren næppe vilde have brugt de to former ᛆ og ᛓ umiddelbart ved siden af hinanden.

På det ubeskrevne stykke af stenen til höjre for den sidstnævnte stav ses et af de velbekendte korsformede skilletegn (kryds), der står overordenlig tydeligt. Over dette spores endelig nogle svage huggede linjer, der synes at danne et sikkert ᛦ. Men både den meget skrå stilling, som denne rune indtager, og dens plads i forhold til den øvrige del af indskriften viser klart, at den oprindelig slet ikke kan høre hjemme på dette sted. Det lille stykke af stenen, som under opstillingen og restaurationen er indföjet her, har derfor sikkert fået en ganske urigtig plads. Det er snarest et ᛘ, der har hørt til indskriften i det ydre bånd. Også det ubeskrevne stykke af stenen længst nede til höjre, som ikke indeholder sikre spor af runer eller rammestreger, må efter min mening være indföjet på urigtigt sted. Den „udbedring“, som man har ment at kunne foretage af denne sten, har da kun bidraget

til fuldstændig at forvirre opfattelsen af indskriftens hele form, noget som jo også i höj grad gælder restaurationen af Vester Marie-stenen I.

Af de få runer, der er lævnede af indskriften, antager jeg, at runerne i det indre bånd indeholder en del af ordene [ᚼᛁ]ᚾᛚᛒᛁ · ᛅᚿ[ᛏ], så at indskriften på denne sten ligesom på Vester Marie-stenen IV har indeholdt det sædvanlige kristelige ønske. Overhovedet er der, således som jeg gentagne gange har haft lejlighed til at fremhæve i det foregående, så stor lighed mellem indskrifterne på bægge disse stene, at de sikkert må henføres til samme tid. Selv om det her behandlede brudstykke ikke kan siges at frembyde nogen som helst interesse i sproglig henseende, er det dog af en vis betydning på grund af sin korsform.

---

31. MØLLEGÅRDS-STENEN

Åker sogn, Sønder herred

(undersøgt d. 16. og 19. August 1879 og oftere).

I Worms tid lå stenen som bro over en å ved Møllegården i Åker sogn (Monum. Dan. s. 224 f.). Denne stedfæstelse er i Resens Atlas Danicus (håndskrift i det store kgl. bibliothek, Uldalls samling no. 186 fol.) III, s. 172 ændret til „ved Møllegård eller måske Myregård“, hvilket hos Thurah (s. 85) blev til „Møllegård eller Myregård“. Endelig hedder det hos Skougaard s. 298: „i nærheden af Myregården“. Dette er et godt eksempel på, hvorledes en efterretning i tidens løb ved at gå gennem flere penne efterhånden kan forvanskes. Ifølge dr. Dyrlunds meddelelse ligger Møllegård lige så langt (omtr. halvanden fjærdingvej) vest for Åkirkeby som Myregård (Store Myregård) øst for samme. Møllegård fører os til Læsås øvre løb, Myregård til et af tilløbene til Grødbyå. Det er uden tvivl den omstændighed, at „Møllegård“ ligger i Ny Larsker sogn, der har bevæget Resen(s meddeler) til at fremsætte sin formodning, der siden faldt i så god jord. Hvad enten „Møllegården“ hos Worm betyder den nuværende „Vejrmøllegård“ i Åker sogn eller „Møllegård“ i Ny Larsker sogn, er der ingen grund til at forkaste hans angivelse. Dels er afstanden mellem de to gårde kun ringe (noget over en halv fjærdingvej), dels ligger den sidste lige på grænsen af bægge sogne, så at runestenen godt kan have ligget som bro „i nærheden af“ den og alligevel have været på Åkers grund („in parochia *Aakier* juxta curiam *Møllegarden* dictam“, som det hedder hos Worm).

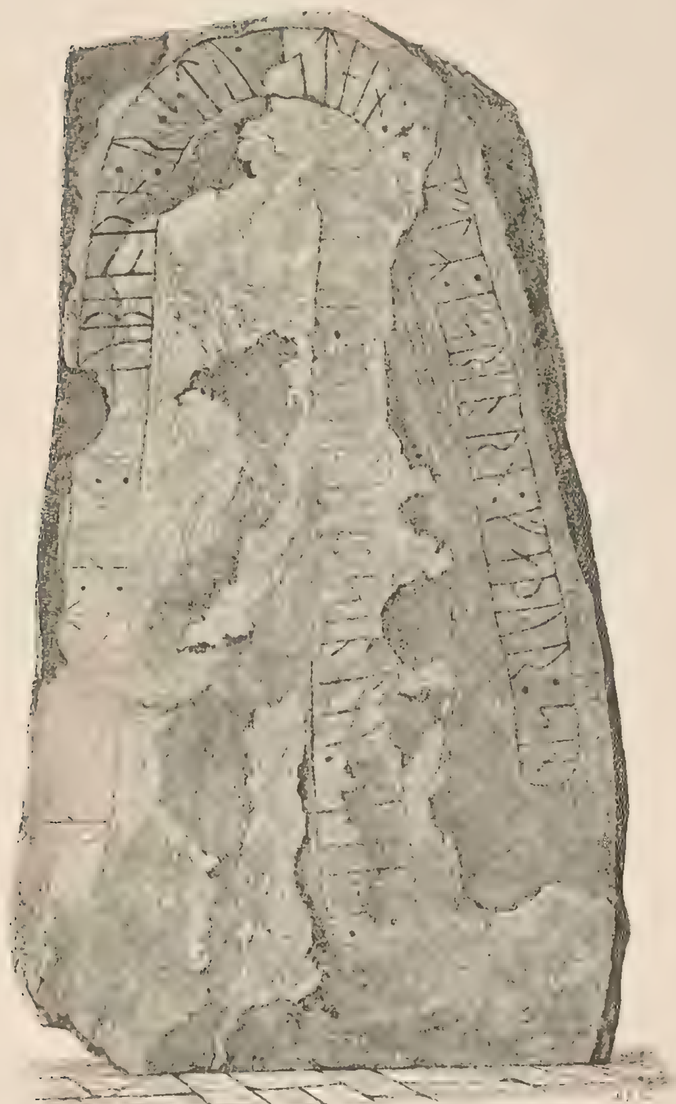
I Thurahs tid var stenen flyttet fra dette sted til Åkirkeby, hvor den fandtes „ved præstegården uden for indgangen lige mod dörtærskelen“. Også Jansen fandt den „i Åker præstegård“. Nogen tid efter blev den ved foranstaltning af kommissjonen for oldsagers op-

bevaring opstillet ved kirken; derfra flyttedes den senere ind i våbenhuset, hvor den stod ved min undersøgelse, og hvor den endnu har plads.

Stenen, der består af grå, noget rødlig granit (sandsten?), er 7′ 3″ höj, 4′ 4″ bred, men kun mellem 2″ og 3½″ tyk. Indskriftsiden er meget slidt med mange afskalninger, der på flere steder har ødelagt runerne, som dog endnu alle kan følges sikkert. Nogle af de store afskalninger er derimod ældre end indskriften, idet runerne er huggede i dem.

Indskriften løber i et bånd fra venstre til höjre langs med stenens kant og ender med en linje inden for båndet, i hvilken runerne går ovenfra nedad, altså i samme retning som i båndets slutning, ikke, som man kunde vente, nedenfra opad. Runerne er i gennemsnit 5½″ höje (på nogle steder godt 6″, den mindste 4½″).

Det første ord i indskriften (ᚴᚢᚦᛘᚢᚾᛏ) er overordenlig udvisket; men læsningen frembyder dog ingen tvivl. Medens ᚴ endnu viser sig tydelig i sin hele form, har de tre følgende runer (ᚢᚦᛘ) kun efterladt svage, men utvivlsomme spor; utydeligst er bistavene i ᛘ, som dog også kan skimtes i heldig belysning. I det følgende ᚢ er hovedstaven så godt som helt udvisket, medens bistaven endnu spores tydelig, særlig i nederste del. ᚾ følges helt, øverste del af hovedstaven og bistaven til venstre dog kun i svagere spor. I ᛏ er bistavene endnu meget klare, men hovedstaven stærkt udvisket; temmelig langt nede på hovedstaven (2″ oven for den nederste rammestreg) findes på dens höjre side (ikke på dens midte) et ved udflisning fremkaldt hul, der har en vis lighed med punkterne efter runen. At hullet er tilfældigt, ikke lævning af et hugget punkt, fremgår dog tydelig både af dets form og stilling; her står altså ᛏ, ikke ᛑ. Ganske lignende huller findes også andetsteds i stenen, således lige ved foden af ᛏ i eftʀ, mellem ᛁᛋ, ᛒᛁ og ᛁᚬ i isbiorn o. s. v. Temmelig udviskede, men fuldkommen klare er de to sidste runer i ᚾᚢᚴ. Meget tydelige står de følgende punkter. En större afskalning, der strækker sig hen til toppen af den klare ᚢ-rune, har borttaget øverste del af bægge ᚠ-runens bistave samt øverste del både af hoved- og bistaven i det følgende ᚱ. Den øvrige del af bægge de nævnte runer træder svagt frem, men følges sikkert, så at læsningen ᚠᚱ er utvivlsom. Øverste del af de følgende velbevarede runer (ᚢᛒᛁᚬᚱ) ligger i en gammel, ved afflisning fremkaldt fordybning i stenen. I samme fordybning, der strækker sig hen til og begrænses af ᛋ-runens venstre stav i ᛋᛏᛂᛁᚾ, ligger også hele runen ᚾ og ordet ᚱᛂᛋᛏᚢ med følgende punkter. I ᛒᛁᚬᚱᚾ er nederste del af bistaven i ᚱ og af hovedstaven i ᚾ bortfliset. B-runens hoved- og bistav løber ikke helt sammen ved foden; i ᚾ er bistaven temmelig svejet. I ᛂ-runen i ᚱᛂᛋᛏᚢ har punktet den sædvanlige runde form, hvorimod det er mere langagtigt (som en lille vandret streg) i ᛋᛏᛂᛁᚾ. Toppen af ᚾ-runen i dette ord er bortfliset. Efter de to tydelige punkter følger et især i øverste del temmelig udfliset ᛂ, i hvilket punktet på midten danner en mellemform mellem punkterne i restu og stein. Nogle tilfældige huller i stenen på höjre side af ᛂ kan ikke forveksles med de huggede punkter. En knude i stenen har bevirket, at der er en ualmindelig stor afstand mellem ᛂ og det følgende ᚠ, og knuden er også skyld i, at hovedstaven i ᚠ ikke er hugget helt igennem, men netop ender ved knuden. Under ᚠᛏᛦ følges rammestregen kun svagt. Meget tydelig og velbevaret er indskriften i den øvrige del af

1/10.

Møllegårds-stenen.

båndet. I ᛒ-runen når bistavens nederste del ikke sammen med hovedstaven (sml. det foregående ᛒ). Lige ud for bistaven i ᚾ i sin findes en lille naturlig fordybning i stenen, der ikke kan forveksles med et hugget punkt; af et tilsvarende punkt foroven findes desuden intet spor.

Indskriften i midtlinjen er på mange steder overordenlig udslidt, men alle runer følges endnu sikkert så vel som rammestregerne og deres forbindelseslinjer ved begyndelsen og slutningen af båndet. I ᚴᚢᚦ viser ᚢ-runens hovedstav sig svagest; i ᚼᛁᛆᛚᛒᛁ er ᚼ-runens bistave til höjre næsten forsvundne, det følgende ᛁ er stærkt udfliset på midten, bistaven i ᛆ svag, men tydelig; ᛒ-runen har samme form som i ᛁᛋᛒᛁᚬᚱᚾ, men bistavens nederste halvdel træder meget svagt frem. I ᛋᛁᚬᛚᚢ er toppene af ᛁᚬ og ᚢ bortflisede. Af det øverste punkt efter dette ord ses kun et meget svagt spor. Utydeligst er det sidste ord ᚼᛆᚾᛋ; medens alle hovedstave i ᚼᛆᚾ endnu er fuldkommen klare, har bistavene kun efterladt temmelig svage, men umiskendelige spor (i ᛆᚾ temmelig höjt oppe på hovedstavene); af ᛋ er kun den större nederste del af staven til höjre lævnet, resten bortfliset med undtagelse af den nederste del til venstre, som endnu følges i svage spor. Tydelige er de to punkter ved indskriftens slutning.

Jeg læser altså indskriften:

kuþmunt : auk : frubiorn : restu : stein : eftʀ : isbiorn : faþur : sin
kuþ : hialbi : siolu : hans :

frubiorn forekommer også på Ålstorp-stenen, hvor det skrives freybiurn (foran s. 158). Navnet kendes ligeledes fra svenske runeindskrifter og var også senere i brug i Sverig, men kan næppe påvises i Danmark.

isbiorn betegner sikkert ligesom isbiurn på Torsjö-stenen (foran s. 55 f.) *Ísbiorn.* Da det stungne ᛁ regelmæssig bruges i indskriften, vilde runeristeren utvivlsomt også have skrevet ᛂᛋᛒᛁᚬᚱᚾ i betydning *Esbiorn* (*Æsbiorn*), ligesom der på Kongevejs-stenen skrives ᛂᛋᚴᛁᛚ.

I Olddansk lyder indskriften:

Guðmund åuk Frébiorn réstu stén æftiʀ Ísbiorn faður sinn. Guð hialpi siálu hans.

„Gudmund og Frøbjörn rejste sten(en) efter deres fader Isbjörn. Gud hjælpe hans sjæl".

„Gud" betegner her uden tvivl som på andre bornholmske stene Kristus; men med sikkerhed lader det sig ikke afgöre, da Gyldenså-stenen har forbindelsen kuþ auk kristr (se foran s. 258).

Rune- og sprogformer, særlig kuþmunt uden nævneformsmærke, viser, at Møllegårds-stenen hører til de yngste bornholmske runestene. Jeg sætter den til omtr. år 1120.

32. NYKER-STENEN

Nyker sogn, Vester herred

(undersøgt d. 14. August 1879 og d. 20. August 1893).

I Nyker kirkes våbenhus er der opstillet to runestensbrudstykker, der har været indmurede på forskellige steder i kirken, hvorfra de blev udtagne til forskellig tid og senere flyttede ind i våbenhuset. Bægge stykker, som jeg kalder A og B, består ikke blot af samme masse, en ejendommelig blågrå granit, men de hører også til samme sten og slutter sig nöje til hinanden, således som jeg har påvist i min afhandling „Om undersøgelsen og tolkningen af vore runemindesmærker“ i Universitetets indbydelsesskrift i anledning af kongens fødselsdag d. 8. April 1895, s. 103 f.

A. Det tidligst kendte stykke med den øverste del af indskriften var indmuret i den sydvestlige side af tårnmuren. Da denne rævnede i vinteren 1853, og skaden den følgende sommer blev udbedret, fik gårdejer Anders Jensen på den 10. vornedegård (Björnegård) tilladelse til at borttage de af muren udtagne stene mod at ryddeliggöre pladsen på kirkegården. Anders Jensen benyttede senere de fleste stene ved opførelsen af en lade; men runestenen, på hvilken der den gang ikke opdagedes nogen skrift, da alle tegnene var fyldte med kalk, blev brugt til at dække et hul i køkkengulvet. Efter at den her var bleven fejet og vasket i løbet af nogle år sammen med det øvrige gulv, hvorved kalken efterhånden blev fjærnet, bemærkede hr. Jensen i sommeren 1859 runerne og meddelte sin opdagelse til daværende sognepræst Bentzen, som straks sendte underretning derom til det oldnordiske musæum. Da gårdejeren samtidig havde erklæret sig villig til at overlade stenen til musæet, blev denne efter Worsaaes anmodning udtaget af køkkengulvet og flyttet til kirkens våbenhus, hvor den blev opstillet oven på en gammel ligsten med et kors, men uden indskrift. Således fandt jeg den ved mine undersøgelser 1879 og 1893. Efter Anders Jensens gård kaldes stenen undertiden „Björnegårds-stenen“.

Dette brudstykke er 2′ 10½″ langt og indtil 1′ 8″ bredt. Tykkelsen er omtr. 5″, men kan ikke angives nöjagtig, da et stykke af bagsiden er skjult af våbenhusets mur.

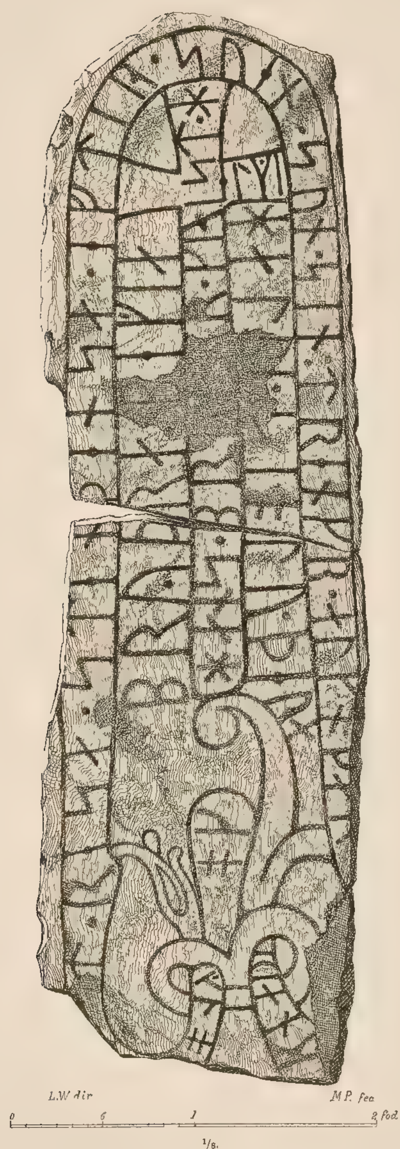
B. Det andet stykke med den nederste del af indskriften var indmuret udvendig i kirkens vestre tårnluge. Her blev den hidtil ukendte sten 1865 af daværende sognepræst

Grove påvist Stephens og Säve på deres runologiske rejse på Bornholm, og en tegning af stenen på denne plads udførtes samtidig af Magnus Petersen (i nationalmusæets antikvarisk-topografiske arkiv sammen med tegningen af stenen i våbenhuset). På foranledning af direktionen for de antikvariske mindesmærkers bevaring blev den i foråret 1869 ved amtmand Vedels og pastor Groves omsorg udtaget af muren og opstillet i våbenhuset, hvor den dog ved en ikke usædvanlig misforståelse er vendt på hovedet, således som jeg forefandt den ved mine undersøgelser både 1879 og 1893. Af dette stykke mangler i øvrigt ikke blot toppen med den øverste del af indskriften, der findes på A, men også foden, som har været nedsat i jorden, og ved hvis bortkløvning nogle runer er forsvundne forneden. Desuden er et mindre stykke forneden til höjre med en del runer bortslået. Samtidig med stenens opstilling i våbenhuset udlovede pastor Grove en belönning af 10 rigsdaler til den, der skaffede det manglende stykke af stenen — selvfølgelig forgæves, da dette stykke, hvad ingen den gang anede, allerede var fundet og ligesom det andet stod i våbenhuset. Efter sin tidligere plads kaldes denne sten undertiden „Nyker tårnsten".

Dette stykke er 2′ 11″ langt, 1′ 7″ bredt foroven (med de bortslåede fliser til venstre vistnok oprindelig 1′ 8½″), 1′ 7½″ forneden (med det bortslåede stykke til höjre vistnok oprindelig omtr. 2′) og 6″ tykt. Som man måtte vente, har stenen altså været både lidt bredere og lidt tykkere ved foden end ved toppen, hvor intet mangler.

Ved mit besøg i Nyker 1879 så jeg straks, at bægge stene ikke blot bestod af samme masse, men at indskrifterne også lignede hinanden så påfaldende i enhver henseende, at jeg ikke nærede mindste tvivl om, at de skrev sig fra samme runerister. Ligesom alle andre gik jeg alligevel den gang ud fra, at de to brudstykker var lævninger af to forskellige stene. Undersøgelsen og læsningen af de vanskelige indskrifter på bægge stene optog mig nemlig så stærkt, at den virkelige sammenhæng imellem dem ikke den gang blev mig klar. Først i mit hjem, da jeg med benyttelse af mine aftryk og det øvrige ved undersøgelsen samlede materiale var i færd med samtidig at behandle bægge indskrifter for mit runeværk og i den anledning gjorde forsøg på at fremstille dem i deres oprindelige skikkelse og at udfylde det manglende, opdagede jeg pludselig til min forundring, at de to indskrifter gensidig udfyldte hinanden, idet de ord, som jeg savnede i den ene, for en stor del netop fandtes i den anden og omvendt. Det var hermed givet, at de to brudstykker indeholdt øverste og nederste del af samme indskrift, hvad mine aftryk også straks bekræftede, idet de viste, at rammestregerne på bægge stykker greb nöjagtig ind i hinanden. Jeg nærede derfor heller ingen tvivl om, at bægge stykker ved at sammenstilles vilde slutte sig nöje til hinanden på höjre side, medens der til venstre var bortslået nogle fliser, hvorved et par runer var lidt beskadigede, men dog endnu fuldkommen klare. Kun foran þensi i linjen længst til venstre på det øverste stykke måtte et skilletegn (punkt) være forsvundet med den manglende lille flis af stenen.

Sammenhængen mellem bægge stykker er så klar, at ingen vil nære mindste tvivl derom, når det først er udtalt. Det undrede mig kun, at det ikke straks var gået op for mig allerede ved undersøgelsen 1879. Det følger derfor også af sig selv, at en fornyet

Nyker-stenen.

undersøgelse på stedet 1893 ikke bragte nye resultater, men fuldstændig bekræftede alle de iagttagelser, som jeg ved hjælp af aftrykkene havde kunnet göre i mit hjem. Også uden den nye undersøgelse havde jeg kunnet lade bægge brudstykker sammenstille til en enkelt sten, således som den er gengivet på min afbildning, og som den forhåbenlig med tiden også vil vise sig i Nyker kirkes våbenhus. De mange tvivl, som efter de tidligere uheldige forsøg at dömme[1] sikkert vilde have rejst sig under læsningen og udfyldningen af indskrifterne på de to brudstykkker, falder nu bort, efter at det har vist sig, at de danner én sammenhængende indskrift, hvis indhold næsten på alle punkter er klar og sikker. Kun et enkelt sted, hvor runerne er helt forsvundne, volder fremdeles nogen vanskelighed.

Indskriften, hvori alle linjer omsluttes af rammestreger, løber først i en slangevinding langs med stenens kant fra venstre til höjre, begyndende med de tre små runer ᚠᛚᚼ lidt neden for slangens hoved og endende med runerne ᚱᚼᚾᚦᛁ under den kløftede hale. Hele dette indskriftbånd ligner i höj grad det bånd, hvori begyndelsen af indskriften på Ny Larsker-stenen II er anbragt, og ligesom på denne sammenknyttes slangens hoved og hale ved et kringleformet tværbånd, som vi også kender fra Brogårds-stenen. Herefter fortsættes indskriften med de to runer ᚼᛚ, der er anbragte for sig selv i den lille fra tværbåndet udgående bue over dette. Til denne bue svarer på Ny Larsker-stenen II buen under tværbåndet med ordet eftir. Efter buen med ᚼᛚ følger den mellemste linje, der i flugt med den nævnte bue løber op ad stenens midte og foroven ender med runen ᚼ. Umiddelbart til denne rune slutter sig de fire runer i den lille fra midtlinjen udgående tværlinje til höjre lidt neden for stenens top. Derimod er der ikke anbragt nogen rune i den tilsvarende tværlinje til venstre; men i øvrigt er overensstemmelsen mellem Nyker-stenen og Ny Larsker-stenen II også her iöjnefaldende, idet tværlinjen sammen med midtlinjen på bægge stene danner et tydeligt kors. På Nyker-stenen træder korsformen om muligt endnu klarere frem end på Ny Larsker-stenen. Efter tværlinjen følger ligesom på Ny Larsker-stenen linjen under denne til höjre for midtlinjen; men medens indskriften på Ny Larsker-stenen ender med denne linje og det dertil hørende eftir i den lille bue under tværbåndet, fortsættes og afsluttes indskriften på Nyker-stenen i den tilsvarende linje på venstre side af midtlinjen.

Angående læsningen i det enkelte bemærker jeg følgende: Runerne, der er mellem $1^1/_2$" og $4^1/_2$" höje, er næsten overalt særdeles klare og udmærker sig ved de ualmindelig brede og kraftige linjer, hvormed ligeledes rammestregerne og de øvrige ornamenter er indhuggede. Som en modsætning til den i øvrigt store lighed mellem Nyker-stenen og Ny Larsker-stenen II fortjæner det at fremhæves, at alle linjer på den sidste gennemgående er langt finere. Især herved får de to indskrifter en noget forskellig karakter, som synes at vise, at de ikke skyldes samme runerister, selv om de mulig er udgåede fra samme værksted.

Som foran bemærket begynder indskriften på Nyker-stenen med de tre små runer lige under slangehovedet. Af disse runer er den første på grund af sin stilling bleven lidt

[1] J. P. Trap, Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark III² (1872), s. 622; G. Stephens hos Fr. Hammerich, De episk-kristelige oldkvad hos de gotiske folk, Kbh. 1873, s. 142; L. Petersen hos E. Vedel, Bornholms Oldtidsminder og Oldsager, Kbh. 1886, s. 405 f.

uformelig; men der kan ingen tvivl være om, at her står ᚵ, idet den lille regelmæssige, klart fremtrædende fordybning mellem hoved- og bistaven sikkert må opfattes som et hugget punkt, ikke som en tilfældig flisning. Efter ᚵ følger ᛚ med hovedstaven ragende lidt op over bistaven og endelig ᚼ, i hvilket bistavene er næsten vandrette; dog hælder de tydelig en smule nedad, så at formen er ᚼ som på de andre steder i indskriften, ikke ᚼ. Herefter mangler båndets nederste del og et lille stykke til venstre med nogle få runer, hvorpå der følger et noget udfliset, men i øvrigt fuldstændig bevaret ᛏ med skilletegn (et enkelt kraftigt punkt) efter. Også ᚱᛂᛌᛐ med det følgende punkt er meget klart. Der er ingen grund til at antage, at et andet punkt har ligget i afflisningen under det bevarede, da dette punkt vilde komme alt for langt ned, og da indskriften næsten gennemgående bruger et enkelt punkt som skilletegn. I ordet ᛌᛏᛂᚿ er runetoppene forsvundne med de små fliser, som her er slåede af stenen; derved er bistavene i ᛏ, hvis ender dog endnu tydelig følges, for största delen ødelagte. Linjen fortsættes herefter på det andet brudstykke med ordet þensa, i hvilket et lille stykke foroven til venstre af ᚦ er bortslået tillige med punktet mellem dette ord og sten. Særdeles tydelige og vel bevarede er alle de følgende runer i båndet på dette brudstykke. Jeg bemærker kun, at ᚱ i eftir har en usædvanlig form; det dannes af to rette stave, som næsten løber parallelt, og af hvilke den sidste indvendig er forsynet med en lille kort linje (et punkt) på midten, som skal antyde ᚱ-ets krumning. I ᛌᚢᛂᚿ når hverken ᚢ- eller ᚿ-runens top helt ud til rammestregen, hvad der ligeledes gælder ᚢ i det følgende sun. Ligesom mellem þensa og eftir findes en forholdsvis stor afstand mellem ᛌᚢᛂᚿ og ᛌᚢᚿ, og skilletegnet er på bægge steder anbragt nærmest ved det sidste ord. En lille fordybning over höjre side af ᚿ-staven i ᛌᚢᛂᚿ er et naturligt hul i stenen, ikke et hugget punkt. Efter sin står undtagelsesvis to tydelige punkter. Ellers bruges der i hele indskriften kun et enkelt punkt som skilletegn. I ᛏᚱᛂᚿᚴ har ᚴ-runen, der er fuldstændig bevaret, intet punkt. Lige til dette ᚴ slutter sig det ligeledes ubeskadigede ᚱ på det nederste brudstykke. Efter det klare punkt følger endnu to helt bevarede runer, ᛆᛚ, af hvilke den sidste på grund af naturlige ujævnheder og fordybninger i stenen under visse belysningsforhold kan få udseende af ᚢ; men bistaven i ᛚ, der udgår et stykke neden for toppen af hovedstaven, står i virkeligheden slet ikke i forbindelse med de fordybninger, der skulde danne nederste del af bistaven i ᚢ. Af de følgende fire runer er toppene bortslåede, men deres hele form endnu kendelig. Efter ᛚ følger ᚴ, som mulig har været punkteret, derpå ᚼ, i hvilket den nederste bistav er fuldstændig bevaret og den øverste endnu kan følges i sin hele længde lige under bruddet. Af den følgende rune mangler næsten halvdelen; men den lævnede del gör det utvivlsomt, at her har ståets ᚦ. Også af den følgende rune er så meget bevaret både af hoved- og bistaven, at ᛆ er sikkert. Så følger nederste del af en hoved- og bistav, som i forening må have dannet et ᚱ eller ᚢ, efter formen dog snarest det første, hvad også sammenhængen sætter uden for al tvivl. På det lille stykke, hvor den nederste rammestreg endnu kan følges herefter, ses ingen lævninger af huggede linjer, og der har sikkert også kun ståets et punkt efter ᚱ. 5" neden for hovedstaven i dette ᚱ er et större stykke af indskriftbåndet helt ødelagt med det bortslåede stykke af stenen. Derimod er slutningen af

båndet atter bevaret med de tydelige runer ᚾᛅDᛁ; mellem hoved- og bistaven i D findes nogle naturlige fordybninger i stenen, der ikke kan forveksles med et hugget punkt. På grund af sin lidenhed har ᚦ her fået formen D, medens der ellers overalt bruges ᚦ. Foran ᚾᛅDᛁ ses et tegn, som på grund af de ved kløvningen fremkaldte udflisninger tilsyneladende har en meget uregelmæssig form, men som ved nærmere undersøgelse sikkert viser sig at være et ᚱ, som især i den øverste del er i höj grad forstyrret ved udflisning, men hvis hele form dog endnu kan følges. Herefter må ordet ᚼᚴ med de forholdsvis store runer i buen mellem slangens hoved og hale følge, og umiddelbart hertil slutter sig atter midtlinjen med det meget tydelige ᚼᛅᚾᛋ · på stenens nederste stykke og bruþur på det øverste. I det sidste ord er runerne ᚢᚦᚢ meget stærkt afflisede, men kan alle endnu følges i tydelige spor. Også det sidste ᚱ er stærkt affliset i øverste del. Meget klart står det følgende ord ᚴᚱᛁᛋᛏ, hvor ᚱ-runen har en form, som minder om den, vi finder i ordet ᚽᚠᛏᛁᚱ, idet den sidste (her temmelig skråt stillede) linje er ganske lige, men indvendig forsynet med en lille streg på midten[1]. Efter krist · står sidst i linjen runen ᚼ, og sammenhængen viser sikkert, at vi herefter skal læse ᚽᛚᚴᛁ i tværlinjen til höjre, som tillige danner den höjre arm af korset ved stenens top. Armene i dette kors er ikke som i det tilsvarende kors på Ny Larsker-stenen II lukkede indvendig af midtlinjens rammestreger, hvorfor de to runer ᛁᛋ i krist i modsætning til alle øvrige runer i indskriften mangler rammestreg ved toppen, og i ᚽᛚᚴᛁ når enden af ᚽ-runen ikke helt ned til midtlinjens rammestreg, men støder med foden sammen med enden af ᛁ-runen i krist; ᚽ-runens hovedstav tjæner altså heller ikke som venstre linje i korsets höjre tværarm. Det har naturligvis fra først af været beregnet, at netop ordene krist helgi skulde anbringes i den del af båndslyngningen, der danner korset. På samme måde fylder det kristne ønske kristr hab siolu has korset på Ny Larsker-stenen II. I ᛚ i ᚽᛚᚴᛁ hænger bistaven ikke helt sammen med hovedstaven. Herefter følger linjen lige under ᚽᛚᚴᛁ med ordet ᚼᛅᛚᛒᛁ, hvori störste delen af ᛒᛁ er bortfliset. Derimod ses endnu punktet efter ᛁ temmelig höjt oppe ligesom efter det følgende ord. Efter punktet følges tydelig øverste og i flisningen mellemste del af et ᛋ, medens den nederste del er bortfliset, derpå et ᛁ og endelig et ᚾ, i hvilket bistavene på venstre side træder meget svagt frem, hvorimod de er fuldkommen klare til höjre. Ganske urigtig har man her i steden for ᛋᛁᚾ læst ᛅᚾᛏ. Ordet fortsættes på stenens nederste del med runerne ᛚᚢ. Derpå følger ᚦᚽᚱᛅ og endelig i linjen på venstre side af midtlinjen de store, stærkt fremtrædende runer ᛒᚱᚢᚦ; af ᚦ er bistavens höjre side bortfliset. Slutningen af ordet (ᚱᛅ med toppen af hovedstaven i ᚱ afslået) står på stenens øverste stykke. Efter ᛅ træder punktet, der er anbragt langt nede, temmelig svagt frem, og endelig ender linjen med de klare runer ᛒᚽᚴᛁᛅ, af hvilke kun ᛒ er stærkt udfliset, men fuldkommen tydeligt. Det langagtige punkt i ᚴ står meget bestemt.

[1] En form, der nærmer sig til ᚱ-formerne i eftir og krist, finder vi også i þera. Den lille streg (punktet) på den indvendige side af bistaven, der her er brugt for tydelig at skille ᚱ fra ᚢ, forekommer også af og til i andre indskrifter. Særlig fremhæver jeg, at vi i indskriften på Ny Larsker-stenen II, der i så mange henseender stemmer med indskriften på Nyker-stenen, i ordet truknaþi finder en ᚱ-form, der i höj grad minder om de uregelmæssige ᚱ-former på Nyker-stenen; men ved siden heraf bruger bægge stene de sædvanlige, regelmæssige former (Ny Larsker-stenen også enkelte mellemformer).

Hele indskriften læser jeg altså således, idet jeg ved ¦ betegner overgangen fra det ene brudstykke til det andet:

glo[×××××]t · resa · sten|[·] þensa · eftir · suen · sun · sin : trenk r · alk[g]oþa(r) [××××××××]rnaþi

ok hans · | bruþur · krist · helgi halbi · sio|lu · þera bryþ¦ra · begia

Det tör næsten anses for sikkert, at ethvert forsøg på at udfylde denne indskrift, såfremt kun det øverste stykke af stenen var bevaret, på et enkelt sted måtte mislykkes. Enhver runolog vilde nemlig uden betænkning forstå ᛏᚱᛂᚿᚴ som genstandsform ental og antage, at der til dette ord havde sluttet sig et af de fra andre indskrifter velbekendte tillæg (kuþan, harþa kuþan eller lign.). Hvis vi kun havde haft det nederste stykke af stenen, vilde forsøgene på at udfylde linjen til höjre utvivlsomt have ledet til endnu flere fejl og misforståelser. Da ᚱ forrest i denne linje slutter sig umiddelbart til ᛏᚱᛂᚿᚴ på det øverste stykke, uden at noget som helst har ligget her imellem (umuligt er altså også f. eks. ᛂ, hvorved vi kunde få det henvisende ᛂᚱ, sluttende sig til trenk), er trenkr altså nævneform og må følgelig enten være apposition til navnet i indskriftens begyndelse, eller grundordet i en ny, selvstændig sætning, eller urigtig brugt for genstandsform trenk, fordi nævneformens *-r* på den tid ikke længer stod fast, således som det f. eks. fremgår af Møllegårdsstenens kuþmunt for kuþmuntr og af Nyker-stenens krist for kristr (sml. foran s. 190). Men medens nævneformen altså ved bortkastelse af *-r* kunde blive lig med genstandsformen, finder vi ikke omvendt nævneformens *-r* overført til genstandsformen. Den antagelse, at Nyker-stenens trenkr kunde være genstandsform i apposition til suen, må derfor i sig selv betegnes som höjst usandsynlig, og den følgende del af indskriften taler også på det bestemteste derimod. At opfatte trenkr som apposition til navnet på den person, der rejste stenen, ikke til navnet på den, efter hvem den rejstes, tör ikke i og for sig kaldes umuligt, da vi af og til møder dette, således f. eks. i den herefter følgende indskrift på Vester Marie-stenen VI. Men i denne indskrift bruges *drængr* om broderen, der har rejst mindestenen efter sin broder. Derimod vilde dette ord næppe kunne bruges om faderen, der rejser stenen efter sönnen, således som det er tilfældet med Nyker-stenen (sml. foran s. 161). Heller ikke vilde jeg på nogen måde kunne forene denne antagelse med den øvrige del af indskriften. Så vidt jeg kan se, er der da kun den mulighed tilbage, at trenkr indleder en ny, selvstændig sætning, hvortil udsagnsordet altså må søges i rnaþi. Denne antagelse synes mig også i höj grad at bestyrkes derved, at der i hele indskriften kun foran trenkr står to punkter. Des værre kan vi jo kun gennem formodning gætte os til sætningens indhold, hvad jeg straks skal komme tilbage til efter at have betragtet den øvrige del af indskriften, hvis indhold ikke er underkastet nogen tvivl.

At de manglende tegn i begyndelsen af indskriften har indeholdt slutningen af navnet på den person, som rejste stenen, dernæst et punkt og de to første runer af ordet let (næppe lit), er jo indlysende. Båndets form viser også, at navnet må have været forholdsvis kort, og der er i det hele ikke mange navne, hvorpå vi kan tænke, når de tre første

runer som her er ᚴᛚᚬ. Jeg formoder, at disse tre runer indeholder begyndelsen af navnet ᚴᛚᚬᛘᚱ, der må læses *Glómr* og svarer til *Glomerus* og *Glumerus* hos Saxo — oldisl. *Glúmr*. Samme navn er også bevaret i det skånske stedsnavn *Glumslöf* (i Rönnebergs herred), der tidligere skreves *Glomsleff* (A. Falkman, Ortnamnen i Skåne, Lund 1877, s. 129). Udfyldningen af indskriftens begyndelse til ᚴᛚᚬ[ᛘᚱ · ᛚᛂ]ᛏ passer så fortrinlig til pladsen, at jeg ikke nærer mindste tvivl om rigtigheden heraf.

Hovedindskriftens indhold bliver altså: „Glom lod rejse denne sten efter Sven sin sön . . . . og hans broder. Den hellige Krist hjælpe de tvende brødres sjæl“. Om „Sven sin sön“ tilföjer Glom imidlertid, för end han omtaler hans broder, en sætning, der står som et indskud, en slags parenthes i indskriften. Ikke blot på denne måde er Sven særlig fremhævet; men han nævnes også ved navn, medens broderens navn ikke anføres. Endelig kalder Glom Sven „sin sön“, medens Svens navnløse broder ikke benævnes således. Jeg slutter heraf, at mindesmærket særlig gælder Sven, der fremhæves på så mange måder i sammenligning med broderen. Sven var Gloms egen kære sön; men „Svens broder“ var måske hans stesön; eller Sven var en ældre håbefuld sön, hvis død voldte faderen stor sorg, medens „broderen“ var ganske ung og umyndig, da han bortreves ved døden. Spörsmålet bliver da, hvad der siges i den des værre til dels ødelagte sætning, som begynder med trenkr og ender med rnaþi. I de sidstnævnte runer finder jeg det bekendte udsagnsord [a]rnaþi, der både i oldsproget (*árna*) og i ældre Svensk (*arna*, *ærna*, *erna*) almindelig bruges om den nåde, man vandt hos gud ved bön og gode gærninger. Jeg formoder, at hele sætningen har lydt: trenkr · algoþa(r) [· naþir · a]rnaþi, hvad der svarer udmærket til pladsen, de lævnede runestave og indskriftens øvrige indhold[1]. „Den unge mand opnåde fuldgod fred“ siger det samme som „herren skænkede ham sin nåde, tog ham i sin varetægt“. Således bruges *góðar náðir* i oldsproget i betydningen „fred og ro“, og i ældre Svensk finder vi forbindelsen *fridh oc nadher*, „fred og ro“. Indskriftens algoþr er vort „algod“, fuldkommen god = oldnord. *algóðr* (ikke *allgóðr*).

I Olddansk har indskriften da lydt:

> *Gló[mr lé]t résa stén þennsa æftir Swén sun sínn — drængr algóðar [náðir á]rnaði — ok hans bróður. Krist helgi hialpi siálu þéra bréðra bæggja.*

> „Glom lod rejse denne sten efter sin sön Sven — den unge mand vandt fuldgod fred — og hans broder. Den hellige Krist hjælpe de tvende brødres sjæl“.

Til fastsættelse af indskriftens alder tjæner overgangen af de gamle tvelyd til enkeltlyd (resa, sten, suen, þera; ok), den gennemførte brug af de stungne runer ᛂ, ᚵ og ᚤ

[1] Sml. med hensyn til betydningen af *árna* fra ældre Svensk f. eks.: *aflat . . . ., ther gudz hælghe mæn ærnadho ok forskylladho mz sino dyra blodhe ok bønom aff minom son* (Heliga Birgittas Uppenbarelser, utg. af G. E. Klemming III, s. 221 ^28—30^) og i forbindelse med *nadher*, *nadh* som efter min formodning på Nyker-stenen: *Jomfru maria ær mild oc hon arna oc røkta nadh oc miskund ginstan hon vardhir akalladh* (smst. III, s. 96 ^22—24^); *badh iak wara fru miskunna mik ok erna mik nadher* (Ett Forn-svenskt Legendarium I, s. 456 ^1^). Se i øvrigt K. F. Söderwall, Ordbok öfver Svenska Medeltids-språket I, s. 48 f.

(ᚼ overalt; ᚠ i glomr, helgi og begia ved siden af ᚴ i trenkr og mulig i alkoþar; ᚤ i bryþra i betydning *ǿ*), o (skrevet ᚮ) for ældre ᚢ (i glomr, alkoþar eller -goþar, ok; men dog endnu bruþur), ʀ overalt for ældre ᛦ (eftir, trenkr, alkoþar eller -goþar, þera), nævneformen krist (sml. kristr på Lundhöj-stenen, hvor det dog ikke efterfølges af helgi, og på Ny Larsker-stenen II, hvor elki står foran kristr, medens vi på Øster Marie-stenen III ligesom på Nyker-stenen finder forbindelsen krist hilgi). Alt dette viser sammen med indskriftens hele karakter, at Nyker-stenen hører til de alleryngste bornholmske runestene. Den kan sikkert ikke rykkes længere tilbage i tiden end til år 1125, men er snarere nogle år yngre.

---

33. VESTER MARIE-STENEN VI

Vester Marie sogn, Vester herred

(undersøgt d. 17.—18. August 1893).

Ved oprydning i grunden af den gamle, nylig nedbrudte kirke i Vester Marie fandt man den 5. Juni 1884 denne smukke og særdeles vel bevarede runesten, der havde ligget under kirkens sydlige mur.

Stenen, der består af grovkornet, lysegrå, noget rødlig granit, rager på sin plads på kirkegården 6′ 9″ op over jorden; men dens hele længde er 8′ 10″. Bredden er indtil 1′ 10½″, tykkelsen indtil 10½″. Ved sin störrelse og sin smukke bavtastensform indtager stenen en fremragende plads mellem de bornholmske runestene. Som hosstående tværsnit, der er taget over ʀ i ʀᛁᚼᛏᛁ, viser, er dens form temmelig trekantet, idet bagsiden danner ligesom en køl.

a

Indskriften begynder som sædvanlig forneden til venstre og løber i en buet linje (en slangevinding) langs med stenens kant, hvorpå den fortsættes i en indre buet linje fra höjre til venstre. Runerne, der er mellem 3¾″ og 2¾″ höje, hviler i den indre linje på den ydre linjes nederste rammestreg. Alle ordene adskilles ved to punkter, der også bruges foran det første og efter det sidste ord i indskriften. Formen af slyngningen ved begyndelsen og slutningen af det ydre bånd minder i höj grad om slyngningerne på Ny Larsker-stenen II og Nyker-stenen.

Læsningen af den i det hele meget tydelige indskrift giver kun anledning til følgende bemærkninger:

I asualdi har det første ᚼ en meget lang bistav, hvad der også i den følgende del af indskriften oftere er tilfældet både med ᚼ og ᚽ; ᛋ har her samt i stein og i be-

gyndelsen af det sidste ord en mere regelmæssig form end på de øvrige steder, hvor den mellemste del enten er næsten vandret eller endog böjer lidt nedad som på andre unge bornholmske runestene; punktet midt på ᛏ-runens hovedstav har ganske samme karakter som de følgende skilletegn, og runen må derfor sikkert anses for stungen, hvad der heller ikke er særlig påfaldende, da vi i den følgende del af indskriften atter finder et utvivlsomt stunget ᛏ i ᛏᚱᛁᚾᚱ. I risti har ᚱ en temmelig stor top (sml. ᚢ i asualdi, ᛏ i iftʀ og ᛚ i alfar). I stein løber hovedstaven i ᛏ ud i den venstre bistav; punktet i ᛂ er noget udfliset, men sikkert. I iftʀ har ᚠ væsenlig samme form som i det følgende alfar, idet den nederste bistav udgår lige fra enden af hovedstaven. Denne f-form forekommer af og til i meget unge indskrifter. I drinr er venstre side af n-runens bistav lidt uklar på grund af udflisning; men staven følges sikkert i sin hele længde; der står ᚾ som ellers, ikke ⊦. Efter koþr, hvis ᚱ på grund af pladsen har fået en noget usædvanlig form, findes en del naturlige ujævnheder, af hvilke ingen kan opfattes som huggede punkter. I trebinu forrest i det indvendige bånd er ᛒ stærkt åbent både foroven og især forneden (sml. også ᚱ både i dette ord og i koþr). I syni er ᚢ stunget med to meget klare punkter.

Af de i indskriften forekommende runer optræder særlig ᚱ i mange forskellige former (både åbne og lukkede foroven og med hovedstaven ragende op over bistaven); den mest afvigende findes i koþr sidst i det yderste bånd, hvor den sjældne form som ovenfor bemærket er foranlediget af pladsen. Det samme gælder for en del ᚢ, og også de to ᛒ-former afviger betydelig fra hinanden (sml. formerne på Ny Larsker-stenen II).

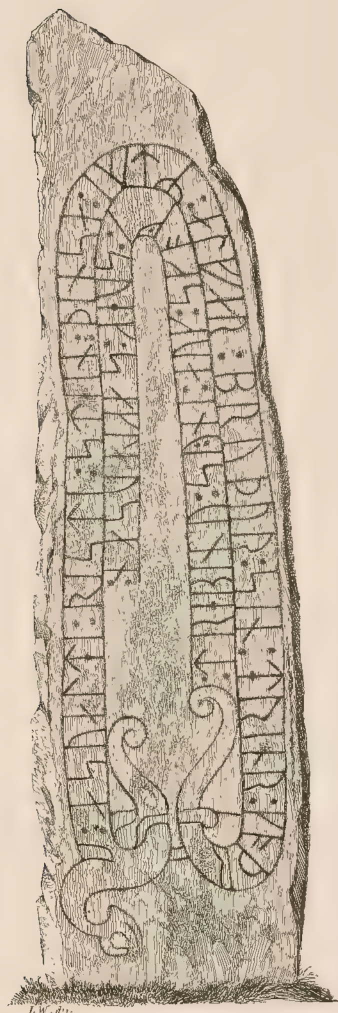
Jeg læser hele indskriften:

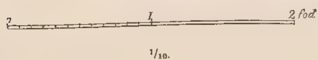
: asualdi : risti : stein : þinsa : iftʀ : alfar : bruþur : sin : drinr : koþr
: trebinu : syni : auk : skogi : suek : saklausan :

asualdi — *Áswaldi* kendes ellers ikke fra danske runestene; men navnets dannelse og betydning er jo ganske klar. Det samme gælder det følgende alfar; *Alfarr* forholder sig til *Alfʀ* ligesom f. eks. *Stæinarr* til *Stæinn* o. s. v.

drinr betyder naturligvis *drængr* (for ældre *drængʀ*), idet n er brugt for *ng* ligesom i kilinʀ på Vester Marie-stenen III (foran s. 225). drinr koþr = *drængr góðr* må altså henføres til asualdi, hvorpå der kun ganske undtagelsesvis findes eksempler, medens det sædvanlige og naturlige er, at dette og lignende tillæg bruges om den afdøde, til hvis minde stenen blev rejst, ikke om den, der rejste mindesmærket. Man kunde derfor mulig fristes til at antage, at nævneformen drinr koþr her var brugt for genstandsformen, hvormed den urigtig var sammenblandet på denne indskrifts tid. Intet vilde dog kunne støtte en sådan antagelse (sml. bemærkningen foran s. 303 under Nyker-stenen). Derimod formoder jeg, at udtrykket drinr koþr om Asvalde ikke hidrører fra denne selv, men fra runeristeren, hvem Asvalde havde overladt at bestemme indskriftens form, og for runeristeren lå det jo nær at betegne den kærlige broder, der rejste mindestenen, med de nævnte ord.

trebinu er, som det følgende syni viser, et egennavn. Det må efter formen være et kvindenavn, oprindelig et kvindeligt tilnavn (sml. *Trǫnubeina* Rígsþula v. 13, *Steinvǫr mjóbeina*

¹/₁₀.

Vester Marie-stenen VI.

Kormaks saga), medens mandsnavnene har formen *-bénn* = oldsprogets *-beinn* (sml. norsk-islandsk *Kolbeinn*, der også kendes fra Sverig og Danmark, og tilnavne som *berbeinn*, *mjóbeinn* o. s. v.). Hos Thurah finder jeg på den til kortet hørende tabel over de bornholmske gårde ved side 2 „Træbeenegaard“ som navn på den 4. vornedegård i Ibsker sogn og på den 40. selvejergård i Klemensker sogn, og bægge gårde bærer endnu dette navn (Rönne, Fortegnelse s. 16 og s. 52). Der kan vel næppe være tvivl om, at det er dette „Træbene“, vi genfinder i indskriftens trebinu.

syni i nævneform flertal for syniʀ (synir) viser, at indskriften tilhører en tid, da *-r* i endelserne i mange tilfælde var på veje til at falde bort.

skogi er vel et af *skógʀ*, 'skov', afledet mandsnavn, som jeg i øvrigt ikke mindes at have set andetsteds; men *Skógi* vilde jo forholde sig til *Skógr*, der oftere forekommer i Norge i den senere middelalder, ligesom oldsprogets *Halli* (*Þórhalli*) til *Hallr* (*Þórhallr*), *Steini* til *Steinn* o. s. v. (sml. foran s. 265).

suek i ental, henført til skogi alene, skönt også syni hører til grundordet i sætningen, og udsagnsordet altså nöjagtig burde stå i flertal (suiku).

saklausan] oldnord. *saklauss*, vore gamle loves '*sakløs*', er det almindelige udtryk for 'sagesløs', uskyldig, brødefri.

I Olddansk lyder indskriften:

Áswaldi rési stén þennsa æftiʀ Alfar bróður sínn, drængr góðr. Træbénu syni åuk (ok) Skógi swék saklåusan (saklésan).

„Asvalde, den gode svend, rejste denne sten efter sin broder Alver. Træbenes sönner og Skove sveg den sagesløse (berøvede den uskyldige livet ved svig)“.

Skönt de stungne runer er så almindelige i denne indskrift, at den endogså bruger ᛏ for d, hvad der ellers ikke kendes fra nogen anden dansk runesten, gennemføres de dog langtfra, idet der skrives ᛁ i risti, þinsa, iftʀ, drinr og ᚠ i koþr. Også i andre tilfælde anvender runeristeren en ældre skrivemåde (tvelyd i stein så vel som i auk, -lausan; ᛦ i iftʀ ved siden af ᚱ i drinr; ᚢ i bruþur ved siden af ᚬ i koþr ligesom på Nyker-stenen). Alligevel viser indskriftens hele form (også slyngningens art) sammen med de ejendommelige sprog- og runeformer (syni som nævneform flertal, suek forbundet med et subjekt i flertal; runen ᛏ, formen af ᚠ, ᚢ med to punkter o. s. v.), at denne sten hører til de alleryngste bornholmske runestene. Jeg har allerede fremhævet den store lighed mellem slyngningerne på stenen i Vester Marie og på de meget unge stene i Ny Larsker og i Nyker. På den første har dog både slangens hoved og hale og tværbåndet, der sammenknytter dem, undergået nogle ændringer, der må opfattes som forvanskninger af de ældre og oprindeligere former og derfor tyder på et yngre trin i udviklingen. Med alle de her nævnte forhold for öje nærer jeg ingen tvivl om, at Vester Marie-stenen VI må henføres til første halvdel af det 12. årh., nærmest dets midte, eller med et rundt tal til år 1140.

34. BRUNSGÅRDS-STENEN

Brunsgård, Ny Larsker sogn, Vester herred

(undersøgt d. 29. August 1882).

I begyndelsen af September 1880 opdagedes runerne på denne sten, hvorom lærer J. A. Jörgensen straks sendte meddelelse både til direktionen for de antikvariske mindesmærkers bevaring og til mig personlig med kopi af indskriften.

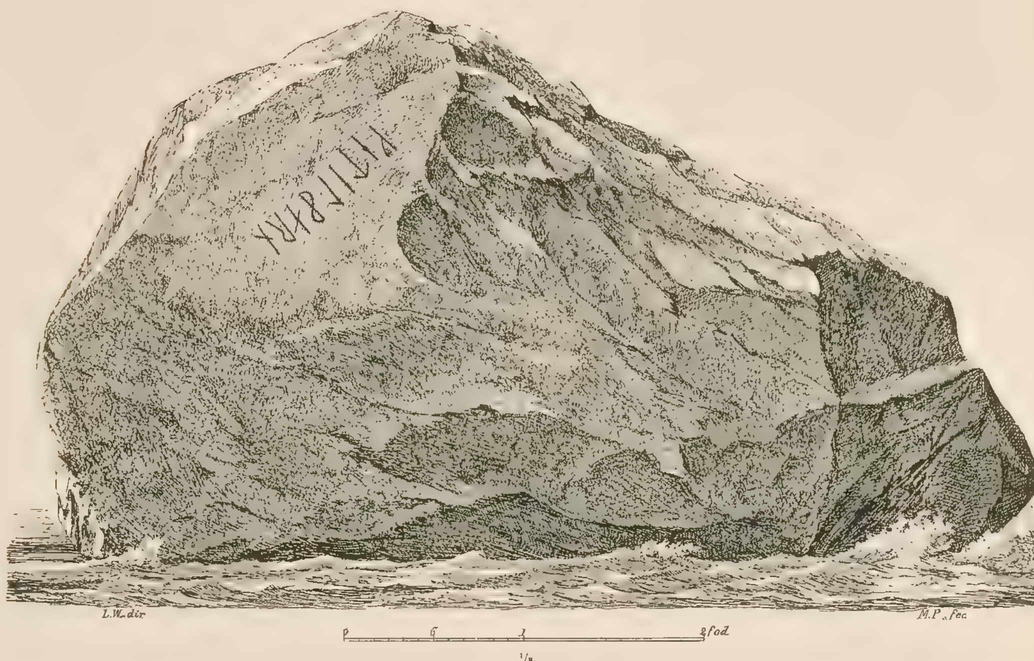

Stranden ved Brunsgård med runestenen.

Således som det er fremstillet på ovenstående prospekt, ligger den store rullestensblok, der består af hård grå granit, mellem en mængde andre större og mindre stene i forstranden ud for Brunsgårds jord, så langt ude, at den kun er tilgængelig ved lavt vande,

medens den ved höjvande stadig overskylles af bølgerne. Ved min undersøgelse lå den tre fod over vandfladen, men overspröjtedes dog jævnlig af vandet, så at det aftryk, jeg havde taget af indskriften, måtte törres på land.

Stenens hele længde er omtr. 5′ 9″ (den side, hvorpå runerne findes, er 4′ 5″ på det længste), dens höjde omtr. 4′. På den mod land vendende side af stenen, der har en

Brunsgårds-stenen.

nogenlunde jævn og glat flade, er der til venstre oppe mod toppen indhugget ni temmelig små ($2^1/_2$″ til $2^3/_4$″ höje) runer, der står på hovedet og går ovenfra nedad; de er alle meget tydelige. Indskriften lyder:

ᚠᛆᛏᛁᛚᛒᛆᚱᛅ

Den sjætte rune har en enestående form, der næppe skyldes fejlhugning, men snarest er en med forsæt anvendt pyntelig form for B. Mellem hoved- og bistaven i ᚠ findes en tilfældig udflisning, som ikke kan forveksles med et hugget punkt. Både i ᛆ og ᛅ er bistaven på höjre side af hovedstaven længere end på venstre side. Særlig i ᛅ træder dette så stærkt frem, at man kunde fristes til at antage, at det havde været runeristerens hen-

sigt at give n-runen formen ᚽ, ikke ᚼ, så at vi her som på andre bornholmske stene vilde have ᚽ for n sammen med ᛅ for a. Hvad enten den sidste rune skal opfattes som ᚽ eller som ᚼ, synes ordet nemlig at måtte læses ketilbarn, hvor -barn da står for -biarn, ligesom barni på Øster Marie-stenen II og III uden tvivl betyder biarni (se foran s. 265). Vi får således her navnet *Kætilbiarn*, der er velkendt både fra oldsproget (*Ketilbjǫrn*) og fra ældre Svensk og Dansk (*Kætilbiorn*, *-biørn* o. s. v.). Brunsgårds-stenens -biarn i nævneform stemmer med genstandsformen -biarn på Lundhöj-stenen (foran s. 278).

Höjst usandsynligt forekommer det mig derimod, at ᛅ og ᚽ på Brunsgårds-stenen, hvis den sidste rune virkelig er ment som ᚽ, skulde være tegn for æ og n som på runeskriftens yngste trin, og at navnet altså skal læses ketilbærn. Skönt vi ganske vist også på denne måde vilde få en fra litteraturen velkendt form af *Kætilbiorn*, som på Latin almindelig skreves *Ketilbernus* og på Svensk og Dansk ikke blot *Kætilbiorn* (*-biørn* o. s. v.), men også *Kætilbern*, må jeg dog bestemt udtale mig mod denne læsning, som ikke støttes af nogen af de øvrige bornholmske runeindskrifter, i hvilke ᛅ ikke kan påvises i betydning æ (sml. nedenfor s. 316 under Klemensker-stenen V). Hvis ᛅ på Brunsgårds-stenen havde betydningen æ, måtte vi desuden i overensstemmelse med den senere skrivemåde langt snarere vente denne rune brugt i navnets første led (ketil) end i det sidste (bærn). Allernærmest måtte det dog have ligget for runeristeren at skrive ᚽ både i ketil og bern, hvis det havde været hans agt at gengive navnet i formen *Ketilbern* (*Kætilbærn*).

Det er muligt, at runestenen altid har ligget på den nuværende plads; men nok så sandsynligt forekommer det mig, at den oprindelig har ligget oppe på brinken og er styrtet ned, da denne blev slikket bort af havet. For den sidste antagelse synes den omstændighed mig at tale, at runerne på stenens nuværende plads vender på hovedet, og at indskriften løber ovenfra nedad. På den tidligere plads kan stenen derimod have hvilet på den side, som nu må kaldes dens overdel, og indskriften vilde da få den sædvanlige retning.

Hvad hensigten har været med denne indskrift kan naturligvis ikke påvises med sikkerhed. *Kætilbiarn* kunde jo, særlig hvis stenen oprindelig havde ligget på brinken, være navnet på jordens ejer, som på den måde havde betegnet grænsen for sin ejendom. Eller det kunde, hvis den fra først af havde ligget i vandet, være navnet på en, der var kommen ulykkelig af dage på havet nær ved det sted, hvor stenen lå, og til hvis minde en frænde eller ven havde indristet navnet. Men det kan jo også både i det ene og det andet tilfælde ganske ligefrem være navnet på en mand, som blot havde følt lyst til at forevige sit navn ved at riste det på den store sten. At indskriften er meget ung, synes mig i hvert fald hævet over al tvivl. Den tör vistnok under ingen omstændighed sættes för midten af det 12. årh.; men jeg fremhæver udtrykkelig, at tegnene i indskriften ikke yder noget aldeles sikkert holdepunkt for en tidsbestemmelse, med mindre man, hvad jeg dog anser for ganske utilladeligt, vil tillægge ᛅ betydningen æ.

35. BODILSKER-STENEN III (BALKEMARK-STENEN)

Bodilsker sogn, Sønder herred

(i nationalmusæet; undersøgt i September 1879 og oftere).

Dette lille brudstykke af en runesten, som Stephens (Old-northern Runic Monuments III, s. 122 f.) urigtig anser for en fuldstændig sten med ældre („oldnordiske") runer, fandtes i vinteren 1872 af en sön af købmand Marcher i Neksø i et stengærde mellem lyngbakken „Balkemark" og Bodilsker mose, en fjærdingvej sydvest for Neksø. Da amtmand E. Vedel gennem lærer Bergstedt i Bodilsker havde fået underretning om fundet, anmodede han hr. Bergstedt om nærmere at undersøge findestedet for mulig at komme på spor efter flere stykker af stenen. Ved de undersøgelser, som Bergstedt i den anledning anstillede, viste det sig, at der i flere favne af stengærdet på bægge sider af det sted, hvor stenen fandtes, ikke kunde opdages nogen sten, hvorpå der var spor af runer, eller som i farve eller form kunde ligne eller passe til den stump, der var i købmand Marchers eje. Derimod havde en ældre mand i Bodilsker meddelt Bergstedt, at han i sin ungdom for omtrent 40 år siden havde set en flad runesten liggende som bro over en bæk i Bodilsker mose, og en stenhugger i Bodilsker mindedes, at han for omtrent 30 år siden havde kløvet en flad runesten for at indsætte stykkerne i stengærdet om mosen. Alt taler således for, at det er et stykke af denne sten, der kom for dagen 1872.

Brudstykket, som i Marts 1873 af ejeren skænkedes til det oldnordiske musæum i København, består af mørkegrå, noget rødlig, meget hård sandsten. Det er 1′ 6″ langt, omtr. 8″ bredt og 5″ tykt. Af de 4″ höje runer er den første et klart ᛏ, hvis hovedstav rager et stykke op over bistavene. En udflisning, der løber sammen med den nederste del af bistaven til höjre, kan i forening med en anden udflisning, der har beskadiget den mellemste del af hovedstaven, give det udseende af, at bistaven böjer helt ind til denne (som bistaven i et ᚦ). Herefter følger ᚼ med en meget skrå hovedstav og med den temmelig lange bistav anbragt höjt oppe på hovedstaven. Den tredje rune er et meget klart ᚱ, hvis bistave når helt ind til hovedstaven; den øverste bistav er ikke rundet, men danner en skarp vinkel; af den nederste er enden bortslået. Jeg finder ingen grund til med Stephens at læse denne rune som ᛒ og altså at antage, at bistavenes nederste linje er helt forsvunden. Endelig ses lige

ud for toppen af ᚱ en skrå, omtrent 2" lang linje, hvis form kunde synes at tale for, at den er lævning af et ᛉ, i hvilket hovedstaven og den höjre bistav var helt forsvundne med de ved stenens kløvning fremkaldte afflisninger. Dette er dog höjst usikkert, da vi også kan have øverste del af en meget skråtstillet ret stav ligesom i det foregående ᚿ. Man kunde i så fald tænke på et ᛁ (ᛂ), ᛅ eller ᛙ.

Hvilket eller hvilke ord der skjuler sig i de fire runer ᛏᚿᚱ(×?) tnr(×?), lader sig ikke afgöre. Nærmest ligger det vel at antage, at vi her har lævninger af forkortede ord

Bodilsker-stenen III.

som på andre unge bornholmske stene (sml. Øster Larsker-stenen og Rø-stenen). Men jeg anser det for ganske usikkert, om den bevarede del af stenen har hørt til begyndelsen, slutningen eller midten af indskriften. Som en mulighed henstiller jeg, at vi uagtet manglen af skilletegn mellem ᚿ og ᚱ (sml. Øster Marie-stenen I) i de fire runer kan have lævning af ordene [þors]t(i)n ri[sti] eller [s]t(i)n ri[sa], altså en del af indskriftens begyndelse (þorstin risti stin . . . . . eller N. N. lit stin risa . . . . .).

Medens Stephens ikke blot anser denne sten for den ældste af alle bornholmske runestene, men endogså henfører den til tiden mellem årene 200—300 (!), altså til en tid, da runerne sikkert var ganske ukendte i Norden, må den efter min mening på grund af den karakter, som viser sig i alle runeformerne, omvendt stemples som meget ung. Uagtet t- og n-runen har formerne ᛏ og ᚿ (ikke ᛐ og ᚽ), er det bevarede brudstykke utvivlsomt en lille del af et af de yngste af alle for tiden kendte bornholmske runemindesmærker. Jeg vover ikke at rykke indskriften længere tilbage i tiden end til sidste halvdel af det 12. årh.; men mulig er den endnu yngre.

—

36. KLEMENSKER-STENEN V

Klemensker sogn, Nörre herred

(undersøgt d. 30.—31. August 1882 og d. 19. August 1893).

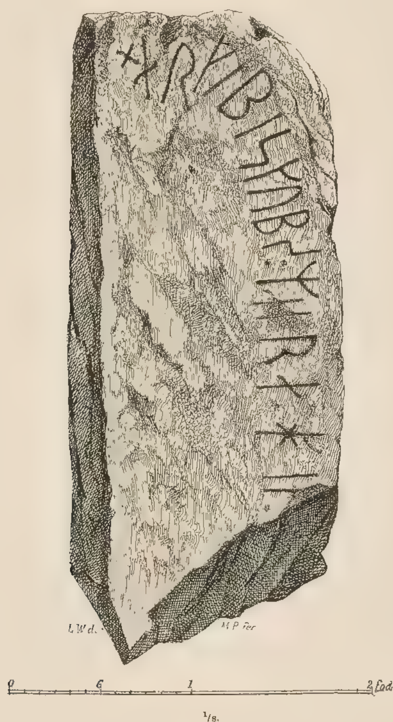
Dette ret anselige brudstykke af en runesten kom for dagen i sommeren 1881 ved nedbrydningen af Klemens kirkes klokketårn.

Stykket, der består af grå, rødlig granit, udgör kun den øverste del af stenens höjre side, hvorimod det tilsvarende stykke til venstre og hele den nederste del mangler. Det bevarede stykke er 3′ 7″ langt, 1′ 3″ bredt og indtil 1′ 3″ tykt.

Indskriften, som har dannet en bue langs med stenens kant fra venstre til höjre, står på den bevarede del af stenen i det hele meget klar og tydelig. Da runerne står frit uden rammestreger, er deres störrelse noget uregelmæssig, idet de er fra $3^1/_2$″ til 5″ höje.

Foran indskriftens første ord findes det som skilletegn velbekendte skråtliggende lille kors (kryds). Både korset og alle runer i det første ord er overordenlig tydelige. Jeg bemærker kun, at bistaven i det første ᚠ er ganske lige, i det andet krum. s-runen skrives på det første sted ᛋ, men sidst i ordet ᛋ. I bægge disse s-former er den mellemste stav som oftere på de yngste bornholmske stene næsten vandret. I det første, forholdsvis brede ᛒ når bistavene ikke ind til hovedstaven, men derimod i det sidste. Efter dette ord findes to temmelig små, men aldeles klare punkter, der af hensyn til s-formen er anbragte langt nede. Efter punkterne følger et meget klart ᛘ og derpå to rette stave tæt ved hinanden, der bægge er lavere end ᛘ; den sidste er dog lidt höjere end den første, der strækker sig et godt stykke neden for ᛘ, medens foden af den sidste står i flugt med hovedstavene i ᛘ og det følgende ᚱ. Den første af de nævnte rette stave har en meget klar bistav på midten til venstre; men neden for bistaven og begrænset af den løber en större flisning hen over denne bistav og den følgende rune til hovedstaven i ᚱ. Udflisningen har gjort et stykke af den første rette stav lige neden for bistaven og hele den mellemste del af den følgende stav meget utydelige, skönt bægge endnu sikkert kan følges. Derimod ses intet spor af bistav på höjre side af den første stav, så at her langt snarere har stået ᚽ end ᚼ, hvad også nærheden ved den følgende rette stav taler for. Til höjre for den anden rette stav ses lidt neden for dens top lige i flisningens grænse en lille for-

dybning, der kan være lævning af et punkt eller en hugget linje. At fordybningen ikke må opfattes som lævning af et punkt, synes dog den omstændighed mig bestemt at vise, at der nedenfor ikke findes noget spor af et tilsvarende punkt. Da der er $1^{1}/_{4}$" og foroven endogså $1^{1}/_{2}$" mellem hovedstaven i ᚱ og den foregående rette stav, medens denne

$^{1}/_{8}$.

Klemensker-stenen V.

står meget nærmere ved staven efter ᛘ, gör alene pladsen det sandsynligt, skönt ingenlunde sikkert, at runen foran ᚱ har haft en bistav, i hvilket tilfælde de lævnede spor næppe tillader at tænke på andet end ᚴ med bistaven en smule lavere end hovedstaven (ligesom i det første ᚴ i indskriften). Jeg vover således ikke at afgöre, om her skal læses ᛘᛅᚴ (næppe ᛘᛆᚴ) eller ᛘᛅᛁ (næppe ᛘᛆᛁ). Meget tydelige og stærkt fremtrædende i sammenligning med de to foregående runer både ved störrelse og indbyrdes afstand er de to følgende ᚱᛆ. Et par temmelig regelmæssige fordybninger efter ᛆ er sikkert lævninger af et par punkter, hvad også den forholdsvis store afstand mellem ᛆ og det følgende tegn gör i höjeste grad

sandsynligt. Det efter ᛅ følgende store tegn er et tydeligt ᚼ, som desuden ved toppen bærer bistaven af et ᚴ; skönt denne stav er lidt udslidt særlig i spidsen og derfor træder noget svagere frem end ᚼ-stavene på midten, står den så klart og bestemt, at den umulig kan opfattes som fremkommen ved tilfældige udflisninger. Efter dette tegn ses en meget klar ret stav og endelig den lige så klare nederste del ($2^1/_4$") af en anden rune, hvis øvrige del er forsvunden ved kløvningen. Ud for den sidstnævnte stavs nederste ende findes endelig en temmelig stærkt fremtrædende fordybning, der uden tvivl er lævning af et punkt. At punktet er anbragt så langt nede, vilde forklares, såfremt den foregående stav, hvad jeg anser for så godt som sikkert, er venstre del af et ᛊ (af samme form som den sidste s-rune i det første ord); punkterne efter dette ᛊ har da været anbragte ganske som efter det foregående ᛊ.

Jeg læser altså:

(ᛅ)ᛁ
× ᛅᚱᚴᛁᛒᛁᛋᚴᚢᛒᛊ : ᛘᛆᚴᚱᛅ : ᚼᛁ(ᛊ)[:]

Meget iöjnefaldende er de vekslende former, som runeristeren har benyttet i denne indskrift: det første ᛒ er meget bredt og åbent i midten, det sidste smalt og lukket; bægge disse former forekommer også på andre bornholmske stene, og der er ingen grund til at antage, at de her i indskriften er brugte forsætlig med forskellig betydning, så at den første er tegn for b, den sidste for p (altså svarende til ᛒ og ᛒ eller ᛔ på runeskriftens yngste trin). For s-runen bruges som ofte ellers både ᛋ og ᛊ (som foran bemærket har den mellemste del i dem bægge den form, som vi kender fra andre meget unge indskrifter). I det første ᛅ er bistaven stærkt svejet, hvad der ikke er tilfældet i det følgende; i den første ᚴ-rune er bistaven lige, i de to følgende stærkt rundet. Som skilletegn bruges både × (foran det første ord) og : (på de øvrige steder). Det ligger derfor nær at slutte, at også a-runen har haft de to former ᛅ og ᛆ (som f. eks. på Øster Marie-stenen I og på Ny Larsker-stenen II). Indskriften er dog så ung, at man mulig kunde fristes til at opfatte ᛅ i begyndelsen af det første ord som tegn for æ. Ordets form kan ikke med sikkerhed afgöre dette spörsmål, da både *arki-* og *ærki-* kendes fra litteraturen. Derimod taler ᛅ i slutningen af det følgende ord efter min mening bestemt imod at læse denne rune som æ, da man selv i en så ung indskrift som denne sikkert ikke i ordets endelse vilde finde æ for a. Heller ikke i nogen af de øvrige bornholmske runeindskrifter kan ᛅ påvises i betydning æ.

Hvad enten vi imidlertid i det første ord læser ᛅ som a eller æ og det sidste ᛒ som b eller p, er betydningen af arkibiskubs (ærkibiskups) jo så klar som muligt. Derimod frembyder tolkningen af de følgende ord overordenlig store vanskeligheder. Hvis „ærkebiskoppens“ navn har stået på stenen, hvad der jo er höjst sandsynligt, har det i overensstemmelse med den almindelige ordstilling haft sin plads lige foran arkibiskubs. Enhver tanke om, at det kunde indeholdes i de efter dette ord følgende tegn, er naturligvis ganske udelukket ikke blot af denne grund, men også fordi vi i disse tegn umulig kan søge navnet på en ærkebiskop. Det er dog som foran bemærket höjst tvivlsomt, om ordet lige efter „ærkebiskops“ skal læses makra eller maira. I første tilfælde kan makra

næppe betyde andet end *magra* (der kan i øvrigt lige så godt have stået ᚵ som ᚴ, da punktet kan være bortfliset med störste delen af bistaven), og dette må vel være ejeform i apposition til det manglende navn på ærkebiskoppen; *magri*, „den magre“, kender jeg dog ikke som tilnavn til nogen ærkebiskop, og det synes mig unægtelig ret mærkeligt i denne sammenhæng; men det samme gælder jo om mange andre tilnavne, hvis grund det ofte er vanskeligt at efterspore. Er ordet efter „ærkebiskops“ ikke makra (magra), men maira, må dette vel forstås som en til oldsprogets *meira* svarende form, og indskriftens maira kan da enten være ejeform hankön (svarende til arkibiskubs), eller det kan høre til et af de manglende ord i indskriftens begyndelse og være nævneform eller genstandsform intetkön. Den bevarede del af indskriften sætter os ikke i stand til at afgöre, om ordet her står i den almindelige betydning „större“.

Allervanskeligst synes det dog ved første öjekast at udfinde betydningen af de sidste tegn. Det er jo imidlertid klart, at det første af disse tegn er en af ᚴ og ᚼ dannet binderune, hvorefter der følger ᛁ og derpå, hvad jeg anser for så godt som sikkert, et af to punkter efterfulgt ᛋ. Der kan da ingen tvivl være om, at forbindelsen ᚼᛁᛋ : må indeholde ord, der — vel af hensyn til pladsen, hvorfor også sammenskrivningen af ᚴ og ᚼ til en binderune taler — er skrevne forkortede. Det ligger jo nær at antage, at k͡his indeholder det fra de bornholmske og mange andre unge runestene velbekendte kristelige ønske k[uþ] eller k[ristr] hi[albi] s[iol], „Gud (Krist) hjælpe hans sjæl“. Det er altså det samme ønske, der i en lidt forskellig form på Åsum-stenen udtales for ærkebiskop Absalon. Jeg er dog mest tilböjelig til at tro, at binderunen for ᚴ og ᚼ på Klemensker-stenen indeholder ordene krist helgi som på Nyker-stenen og Øster Marie-stenen III, og at disse to ord netop forsætlig som betegnende ét begreb er slyngede sammen i binderunen; det følgende ᛁ er da begyndelsesrunen til ialbi, der også f. eks. på Gyldenså-stenen skrives uden h (på Klemensker-stenen kunde h så meget lettere udelades, som der gik h umiddelbart foran), og ᛋ begyndelsesrunen til siol. Efter at denne forklaring af de sidste tegn i indskriften først var gået op for mig, har den forekommet mig så indlysende, at jeg i virkeligheden ikke nærer mindste tvivl om dens rigtighed[1].

Hvem den ærkebiskop har været, til hvis minde runerne på Klemensker-stenen er ristede, har utvivlsomt stået i indskriften på den manglende venstre side af stenen. Såfremt dette stykke af stenen derfor en gang skulde komme for dagen, hvad der dog des værre efter kirkens nedrivelse næppe mere tör håbes, vil denne sten ligesom Åsum-stenen få plads mellem vore historiske runemindesmærker. Nu må vi nöjes med omtrent at bestemme dens tid, og den tör jeg med et rundt tal ikke rykke længere tilbage end til omkring år 1200, hvorved jeg tillige har udtalt, at der ved indskriftens „ærkebiskop“ snarest menes enten Absalon eller Anders Sunesön; men mellem de to vover jeg ganske vist ikke at træffe noget valg.

[1] Det følger jo af sig selv, at binderunen lige så vel kan være tegn for h͡k som for k͡h. Dette vilde dog ikke ændre den ovenfor givne forklaring. I så fald måtte h͡k nemlig betyde helgi kristr, som det hedder på Ny Larsker-stenen II.

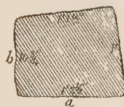
37. ØSTER MARIE-STENEN IV

Øster Marie sogn, Øster herred

(undersøgt d. 22.—23. August 1893).

Denne smukke og ret vel bevarede runesten fandtes i sommeren 1890 i den nedbrudte Øster Marie kirkes nordre mur over indgangsdören til kirken fra våbenhuset. Her er den altså uden tvivl bleven indmuret ved kirkens bygning.

Den firkantede, pyramideformede sten, der i form minder en del om Lundhöj-stenen, består af lysegrå granit og er 6′ 9″ höj. Forsidens bredde er fra 8″ (ved toppen) til 1′ $4^1/_2$″ (ved foden); tykkelsen er mellem 8″ og 1′. Formen ses af hosstående tværsnit, taget over ᚢ i ᚼᛙᚢᛋᚴᛁ, hvor a betegner forsiden med den egenlige indskrift, b den tilstødende smallere side med korset og nogle enkelte runer.

Hovedindskriften er anbragt på stenens bredeste flade (forsiden) og løber som sædvanlig i et af rammestreger indesluttet bånd fra venstre til höjre langs med kanten. I båndets åbning findes forneden nogle få, af en ramme omsluttede tegn og foroven en længere række runer, der står frit, men med toppene når op til rammestregen under linjen på venstre side.

På den til forsiden stødende smalle side til venstre findes øverst oppe et kors af samme form som korset på Klemensker-stenen II og på Vester Marie-stenen V. En kort, af en ramme omsluttet række runer er forbunden med korsets nederste arm. Til höjre for korsets nederste del findes desuden tre runer, der med foden når ud til stenens kant, men hvis toppe står frit. Runerne er mellem $2^1/_2$″ og $3^3/_4$″ höje.

Angående læsningen af indskriften bemærkes følgende:

Ved begyndelsen og slutningen af hovedindskriften findes det bekendte lille skråtliggende kors, der også bruges på to steder inde i indskriften, medens der ellers anvendes to punkter som skilletegn. Det første tegn er et ᛙ, der også forekommer flere gange i den følgende del af indskriften. Ifølge sammenhængen må ᛙ være en ændring af det sædvanlige ᚴ, der ligeledes bruges et par gange. En runeform ᛙ findes også på runeligstenen i Bregninge; men den er her en ændring af det i samme indskrift brugte ᛘ og har altså ingen tilknytning til tegnet på Øster Marie-stenen. Meget klare er störste delen af de følgende

L.W. dir. M.P. fec.

0 6 1 2 fod

1/8.

Øster Marie-stenen IV.

runer i denne linje. I ᛘ træffer bistaven til höjre hovedstaven længere nede end bistaven til venstre. I det tredje ord (ᚢᛆᚴᚢ) kan den tredje rune (ᚴ) på grund af flisninger på venstre side af hovedstavens øverste del undertiden få en påfaldende lighed med ᛘ. Jeg tror dog, at den tilsyneladende bistav til venstre skyldes en af de mange naturlige småfordybninger i stenen. Mellem ᚼ og ᛏ i det følgende ord findes ligeledes et par små fordybninger, der kan få påfaldende lighed med huggede punkter. Det samme gælder en lille naturlig fordybning ud for øverste del af ᛁ, mellem dette og ᚱ i slutningen af linjen til venstre. I den sidstnævnte rune rager hovedstaven et lille stykke op over bistaven. Den efter ᚱ følgende rune, med hvilken indskriften drejer om på toppen af stenen, er overordenlig stærkt udfliset, særlig i den øverste del og på midten, hvor der sikkert har ligget en kort bistav (ligesom i det foregående ᛆ), der endnu kan følges i svage spor, og som har gjort runen til ᚿ. Ud for øverste del af det følgende ᛒ, mellem dette og ᚱ, findes atter en af de mange naturlige fordybninger i stenen, ikke et hugget punkt.

I det efter ordet ᚴᚢᚦᛁ øverst i linjen på stenens höjre side følgende ᚴᚢᚦ er der mellem hoved- og bistaven i ᚴ en fordybning af samme art som de foran omtalte; det er utvivlsomt en flisning i stenen, der løber sammen med det øverste skilletegn foran ordet, ikke et hugget punkt; her står altså ᚴ, ikke ᚴ. De tre sidste runer i linjen må læses ᚦᚦᚽ. I bægge ᚦ-er er bistavene forholdsvis små, og de udflisninger, der findes ved nederste del af dem bægge på höjre side, kan i en vis belysning give dem en tilfældig lighed med ᚱ. Den sidste rune, i hvilken hovedstavens øverste del er bortfliset, har uden tvivl haft formen ᚽ; usandsynlig, om ikke umulig, er derimod formen ᚿ, idet bistavens hele venstre side i så fald måtte være bortfliset sammen med den manglende del af hovedstaven. Både i de to ᚦ-er og i ᚽ er bistaven anbragt temmelig höjt oppe på hovedstaven.

Jeg gengiver da indskriften således med runer:

× ᚴᚢᚦᛘᛏ : ᛆᚴᚢᛋᚴᛁ : ᚢᛆᚴᚢ × ᚼᛏᛆ : ᚭᛋᚢ × ᛆᛁᚱᚿᛒᚱᚿᛁ : ᚴᚢᚦᛁ : ᚴᚢᚦ : ᛘᛋᛘᛁᚼᛏ : ᛁᚭᚽᚦᚦᚽ ×

At det første ord (kuþmt) må læses *Guðmund* med bortkastelse af nævneformens *-r* ganske som på Møllegårds-stenen, ordet på stenens top (airnbrni) *Arnbirni* (snarere end *Arinbirni*), hensynsform af *Arnbiorn*, der kendes både fra oldsproget, Svensk og Dansk (medens *Arinbiorn* ikke kan påvises i Sverig og Danmark), og at de to herefter følgende ord kuþi kuþ betyder *góði guð*, vil vel næppe møde modsigelse. Men desto större tvivl knytter der sig til hele den øvrige del af indskriften, hvor der åbenbart på flere steder er anvendt stærke forkortelser og omflytning af runerne, ligesom forskellige tegn af og til synes at være sammenblandede.

Idet jeg går ud fra, at indskriftformlen i hvert fald i det væsenlige stemmer med den, som vi kender fra de øvrige bornholmske runestene, formoder jeg, at det tredje ord uaku er en omsætning for auku, og at dette betyder *(h)åggu*. Hertil svarer entalsformen auk ɔ: *(h)ågg* på Bodilsker-stenen I. På Brohuse-stenen skrives ligeledes i navneform auka = *(h)ågga*, medens Bodilsker-stenen I og Tjörneby-stenen har haka. I indskrifterne på de to sidstnævnte stene forbindes haka med stain, og samme forbindelse antager jeg,

at vi har her, kun med et andet ord for 'sten'. ᚼ1ᛆ læser jeg nemlig hal, idet al er omsatte ligesom au i det foregående uaku, og 1 er skrevet for ᛚ, som det ikke sjælden er tilfældet i sen runeskrift (sml. „Døbefonten i Åkirkeby kirke", s. 53); da t-runen i slutningen af det første ord har formen ᛏ, kunde 1 så meget lettere bruges i betydningen l. 1 for ᛚ stemmer også med Ꮧ for ᚴ. *hallʀ* (*hallr*) forekommer oftere i svenske indskrifter i samme betydning som det sædvanlige *stæinn* om runestenen.

ᚬᛋᚢ osu læser jeg *Ásu* (ældre *Ą́su*), idet ᚬ i overensstemmelse med den gamle skrivemåde er tegn for det oprindelig nasalerede *ą́* (sml. foran s. 189). *Ásu* er ejeform, styret af *hall*. „Gudmund .... huggede Åses sten" i steden for det sædvanlige „sten(en) efter Åse" svarer ganske til „de satte Runulvs sten" i indskriften på Hune-stenen (II, s. 122).

Såfremt de hidtil omtalte ord er rigtig tolkede, følger det af sig selv, at indskriftens andet ord ᚾᏗᚢᛋᚴᛁ indeholder et nyt med Gudmund ved „og" forbundet navn. Jeg formoder derfor, at runeristeren, ligesom han i ᚼ1ᛆ skrev 1 for ᛚ, her har hugget ᚾ for ᛆ, og at ᚾᏗᚢ ɔ: ᛆᚴᚢ er omsætning for ᛆᚢᚴ; men da der ikke findes skilletegn efter ᚢ, er det muligt, at runerne Ꮧᚢ eller i hvert fald ᚢ også skal læses sammen med de tre sidste runer ᛋᚴᛁ, og at denne forbindelse altså indeholder navnet på den, som huggede stenen sammen med Gudmund. Hverken i kuski eller uski finder jeg dog et sandsynligt navn, da jeg ikke tör sammenstille kuski med kuþki på Bodilsker-stenen I (foran s. 232). Jeg antager derfor, at ᛋᚴᛁ alene indeholder navnet og mulig skal læses s(a)k(s)i.

I airnbrni, der som foran bemærket snarest betegner *Arnbirni*, har vi den regelmæssige hensynsform af *Arnbiorn*. Jeg forstår da indskriften således, at Arnbjörn lod Gudmund og Sakse hugge mindestenen efter Åse (vel Arnbjörns hustru), hvad der altså ganske naturlig er udtrykt ved: „Gudmund og Sakse huggede Åses sten for Arnbjörn".

Ordene kuþi kuþ ɔ: *góði guð* indleder en ny sætning, der utvivlsomt indeholder et af de i de bornholmske runeindskrifter så almindelig forekommende kristelige ønsker for den afdødes sjæl. Med Øster Marie-stenens kuþi kuþ stemmer nöje forbindelsen basti kuþ på Skårby-stenen (foran s. 44). Som runesammenstillingerne viser, er flere af de efter kuþ følgende ord skrevne med forkortelser, der kun kan udfyldes efter formodning. Jeg har tænkt mig, at runerne ᛘᛋᛘᛁᚼᛏ kunde indeholde ordene m(eþ) s(anta) mih(e)l, hvor dog ᛏ for ᛚ volder vanskelighed. Mulig har runeristeren ligesom i hal først hugget 1 for ᛚ; men af frygt for, at 1 her kunde volde misforståelse, ændrede han det atter ved at tilföje den rigtige ᛚ-stav (sml. etki for elki på Ny Larsker-stenen II med ᛏ for ᛚ). Snarere tror jeg dog, at ᛏ, i hvilket bistavene er anbragte lidt længere nede på hovedstaven end i det første ord, er ment som binderune for al, så at ordet skal læses mih͡al. Skrivemåden mihel, mihal stemmer med Marevad-stenens mihel og Tillise-stenens migael. At læse ᛘᛋᛘᛁᚼᛏ m(i)s(kuni) mih(i)t, hvad der kunde synes at ligge nær, forbydes, så vidt jeg kan se, bestemt af de følgende runer. Også formen mihit ɔ: *migit* (for *mikit*) volder store betænkeligheder og støttes ikke tilstrækkelig af skrivemåden mihel, mihal i det fremmede navn ved siden af mikel, mikial i andre indskrifter (foran s. 217).

I den sidste runegruppe ᛁᚦᚦᚦᚦ finder jeg endelig ordene i(albi) onþ þ(i)n(i), hvor *hialpa* som ofte ellers skrives uden h (sml. også uaku ɔ: auku for hauku foran), og hvor ᚦ som på andre bornholmske stene er bevarelse af den gamle skrivemåde for det oprindelig nasalerede *á* i ordet *ånd*. I steden for ont skrives her imidlertid onþ ved en sammenblanding af *t* (*d*) og *þ* (*ð*), som vistnok viser, at *d* på denne indskrifts tid i hvert fald i visse tilfælde, hvor en medlyd fulgte umiddelbart efter, i det almindelige talesprog var bortfaldet i forbindelsen *nd* (sml. Lundagård-stenens lanmitr; foran s. 137). Skrivemåden med þ for t kan dog også være fremkaldt af det følgende þ.

I olddansk sprogform vilde jeg da gengive indskriften således:

Guðmund åuk (ok) Saxi håggu hall Ásu Arnbirni. Góði guð með santa Migål (Migél?) hialpi ånd þinni.

„Gudmund og Sakse huggede Åses sten for Arnbjörn. Den gode gud med sankt Mikael hjælpe din ånd (sjæl)“.

Den direkte tiltale til den døde, der har fundet sit udtryk i brugen af ordet „din“, hvor vi efter de sædvanlige formler ventede „hendes“, har et fuldstændigt sidestykke i indskriften på den jyske Asfærg-sten efter min tolkning (De danske runemindesm. II, s. 237 f.).

Foruden den her behandlede hovedindskrift bærer Øster Marie-stenen imidlertid runer på flere andre steder.

Nederst i indskriftsbåndets åbning finder vi først et simpelt lille kors (ikke det sædvanlige skråtliggende skilletegn) og derpå en ramme med nogle få, temmelig svagt fremtrædende, men for störste delen ganske sikre tegn. Det første er ᛓ, hvor den lille bistav til venstre midt på hovedstaven i virkeligheden er meget klar og utvivlsom; men på grund af udflisning får det let udseende af, at bistaven er længere, så at tegnet har formen ᛓ. Det næste tegn er et lige så tydeligt og bestemt ᛯ efterfulgt af to punkter. Herefter følger et ᛆ, i hvilket bistaven på grund af udflisning synes forlænget et lille stykke ud over höjre side af hovedstaven. Endelig ses endnu svage, men sikre spor af en ret stav, som sammen med den følgende runde linje, der også kunde opfattes som forbindelseslinje mellem rammestregerne, uden tvivl danner et D.

Længere oppe i båndets åbning findes en större række runer, som dog næsten alle er så godt som helt udviskede. Først ses et af de sædvanlige små skråtliggende kors og derpå de to runer ᛁᛏ eller ᛁᚴ, da staven til venstre i ᛏ mulig kun skyldes en naturlig fordybning i stenen. Derefter følger to forholdsvis klare rette stave uden spor af bistave; men på det følgende stykke af stenen er runerne fuldstændig ødelagte, så at jeg her kun har været i stand til at skimte yderst svage og usikre spor af stave, således som det er antydet på afbildningen. Først 8½" fra den sidstnævnte klare rette stav følges en ny ret stav uden sikre spor af bistav(e) og endelig i nogen afstand fra den to små svagt fremtrædende rette stave. Hvad der har stået i denne linje må altså henstilles som ganske

usikkert; men heller ikke betydningen af de fire tegn nederst i båndets åbning lige over det lille kors ser jeg mig i stand til at forklare. Sikkert er det kun, at de to første er de velbekendte tegn, der sammen med ᛰ föjedes til de 16 runer i den gamle runerække for sammen med dem at udtrykke de 19 'gyldental'. Runerækken med de tre nye tegn, af hvilke de to første har nöjagtig samme form som i indskriften på Øster Marie-stenen, finder vi for første gang på døbefonten i Bårse (De danske runemindesm. IV, s. 103 ff.).

Tilbage står endnu de tegn, der ses på den med et kors prydede smalle side af stenen. Lige under korset og forbundne dermed findes nogle få, af en ramme omsluttede runer, der som sædvanlig må læses nedenfra opad. Om den første stav skal opfattes som ᛁ-runen, eller som forbindelseslinje mellem rammestregerne, kan dog ikke afgöres. Derimod synes den sidste stav snarest at være ᛁ-runen, da den ikke går i flugt med de nederste linjer i korsets arm, men er stillet lidt neden for dem. Formen af de fire runer imellem de to nævnte rette stave kan ikke give anledning til tvivl. Her står sikkert ᛋᚢᛁᚴ, og mellem ᚢ og ᛁ findes et par punkter, af hvilke det øverste må kaldes sikkert, hvorimod det nederste, der står nær ved rammestregen og er noget udfliset, også kan være en naturlig fordybning i stenen.

Til höjre for korset står endelig de tre runer ᚽᛁᚴ, den sidste med en bistav, der næsten når ned til stenens kant. Hvorvidt disse runer, der står frit uden rammestreger, hører sammen med runerne under korset, må henstilles som usikkert. At runerne i rammen i hvert fald indeholder forkortede ord synes utvivlsomt. De kunde jo f. eks. betegne ku(þ) i(albi) si(ol).

Jeg tilföjer endnu, at der, således som det fremgår af min afbildning, lige under og til höjre for rammen med runerne under korset findes nogle tilfældige fordybninger og större huller i stenen, som i en bestemt belysning kan få et vist regelmæssigt udseende; men de er som sagt ikke indhuggede og altså ganske betydningsløse.

Indskriftens hele form og ikke mindst de to til kalenderbrug dannede tegn i den lille ramme nederst på forsiden så vel som det følgende ᛅ, der stemmer med ᚴ på kanten til höjre for korset, medens vi ellers finder de regelmæssige gamle former ᚼ (ᛅ i binderunen for al?) og ᚽ eller ᚿ, viser, at Øster Marie-stenen IV hører til de alleryngste bornholmske runestene. Jeg anser den for den yngste af dem alle og antager, at den endogså må rykkes lidt ned i det 13. årh. Den tilhører sikkert en tid, da runerne endnu var velkendte på Bornholm, men da de kun rent undtagelsesvis ristedes på stene til erindring om afdøde. Øster Marie-stenen IV er således det yngste bevarede minde om en gammel skik, der havde holdt sig længere på Bornholm end i de øvrige danske provinser, men som den gang var ved at uddø også der.

38. ØSTER MARIE-STENEN V (ØSTER MARIE „BAVTASTEN")

Øster Marie sogn, Øster herred

(undersøgt d. 22.—23. August 1879 og d. 22.—23. August 1893).

Denne smukke sten, der består af lysegrå granit (gnejs), fandtes 1877 samtidig med Øster Marie-stenen I. Ligesom runestenen lå den lidt under jordoverfladen, omtrent 6 fod nordøst for denne. Den er 5′ höj, indtil 2′ 5″ bred og indtil 11″ tyk.

Midt på den ene side bærer den et $10^1/_4$″ höjt, dybt og kraftig indhugget tegn, hvis mellemste del har samme form som runen Þ, i hvilken bistaven foroven dog går et lille stykke ud over hovedstaven til venstre. Af de to vandrette tværstreger, der skærer hovedstaven $1^1/_2$″ fra toppen og foden, er den øverste lidt svejet og 3″ lang, den nederste ganske lige og $3^1/_4$″ lang.

Man har opfattet dette tegn som en binderune (således P. G. Thorsen, De danske Runemindesm. II, 2, s. 3 not. 2). Tegnet kan i så fald kun være sammensat af to e-runer, dannede ved en meget lang tværstav, som det f. eks. er tilfældet i alfabetet på den herefter behandlede sten, og et Þ; men betydningen af eþe vilde det sikkert være umuligt at påvise. Jeg tror dog slet ikke, at vi her har en binderune. Heller ikke fastholder jeg mere den formodning, som jeg tidligere har udtalt, at tegnet mulig er et bomærke. Jeg anser det nemlig for lidet sandsynligt, at man skulde have mærket en sten, der, hvad findestedet synes mig sikkert at vise, er rejst til minde om en afdød, alene med en binderune eller et bomærke. Mest tilböjelig er jeg nu til at antage, at hensigten med de to tværstave har været at danne et kors både ved toppen og foden af Þ, der er begyndelsesbogstavet i den dødes navn, medens de to kors træder i steden for det kristne ønske.

Tegnet på Øster Marie-stenen minder i øvrigt om tegnet ⳁ på runestensbrudstykket fra Bårse og det meget lignende tegn på ligstenen i Torsager (De danske runemindesm. IV, s. 80 ff.). Hvis disse tegn virkelig er et monogram af Kristi navn, kan Øster Marie-stenens ⳁ indeholde det samme tegn med et kors foroven, og hele tegnet måtte da forklares som en fremstilling af det kristne kors, der her som ofte ellers var brugt som det eneste smykke på gravstenen.

Hvilken betydning man end vil tillægge tegnet på den bornholmske sten, afgiver det ikke noget sikkert holdepunkt for en nöjagtig tidsbestemmelse. Kun tör det anses for

$^1/_8$.

Øster Marie-stenen V.

utvivlsomt, at stenen er meget ung og vistnok snarest samtidig med den foran behandlede Øster Marie-sten IV.

39. ØSTER MARIE-STENEN VI (ØSTER MARIE „ALFABETSTEN“)

Jessegård, Øster Marie sogn, Øster herred

(i nationalmusæet; undersøgt i Januar 1882 og oftere).

Skönt dette enestående lille mindesmærke hører til de løse genstande med runer fra sen tid, som ellers ikke optages i mit værk, behandler jeg det her sammen med de egenlige runestene, fordi det synes at stå i nöje forhold til dem.

Den lille, på min afbildning i naturlig störrelse gengivne meget finkornede, bløde sandsten af lysegrå farve blev i Januar 1882 opplöjet på Jessegårds jord i Øster Marie sogn og indsendtes straks gennem lærer J. A. Jörgensen til det oldnordiske musæum.

Af stenen, der er omtrent $4^3/_4$" lang, $2^7/_8$" bred over rammelinjen foroven og $3^1/_8$" over den nederste runelinje samt mellem $^3/_4$" og 1" tyk, er et stykke afslået nederst til höjre, hvorved også rammestregen her er bleven ødelagt. I Old-northern Runic Monuments III, s. 442 har Stephens gengivet indskrifttegnene med flere fejl, og af hele stenen har jeg meddelt en afbildning i Die runenschrift s. 254.

På den nogenlunde glatte flade af stenen er der indridset fire runelinjer, som indeholder runerne i det latinske alfabets orden. De meget tydelige, indtil godt $^1/_2$" höje tegn, der på de tre sider — foroven, til venstre og til höjre — omsluttes af en ramme, der er indridset i samme bredde og dybde som runerne, fylder omtrent hele stenens flade. Rammen har dog fra først af også omsluttet indskriften forneden; men dens höjre side er her forsvunden med det stykke, som er slået af stenen, og den venstre side er ligeledes helt ødelagt med de fliser, som er sprungne af; kun nederst på stenen, $^3/_4$" under ᛏᚢ i sidste linje, er endnu et tydeligt stykke af den oprindelige rammestreg levnet.

De tre første linjer indeholder hver fem tegn, den fjærde kun fire, af hvilke det andet og tredje for at fylde pladsen er gjorte meget brede. Med hensyn til enkeltheder bemærkes følgende:

I første linje står ᚦ — ikke det stungne ᛏ — på det latinske D's plads. Foran D udelades tegnet for C, der jo i runeskriften regelmæssig udtrykkes ved ᚴ. Tegnet for E har en ualmindelig lang tværstav, der støder sammen med hovedstaven i det følgende ᚠ, hvis bistave er forholdsvis små, og af hvilke den øverste udgår fra toppen af hovedstaven.

Anden linje begynder med ᚠ-runen, i hvilken det klare punkt, der er overset af Stephens, står nær ind til bistavens øverste ende. I ᚼ er bistavene som ofte i sen tid ualmindelig lange; også ᛚ har en lang bistav.

I den tredje linje, der begynder med tegnet for M, svarer formen af ᛅ-runen nöje til ᛆ i første linje. O-tegnet har bistavene på venstre side af hovedstaven, og stavene vender opad i steden for nedad. Herefter følger to tegn, der af Stephens er læste Pᛦ, af hvilke

1/1.

Øster Marie-stenen VI.

han opfatter det første som latinsk P; men fra bistaven i P udgår en tydelig forlængelse, som strækker sig hen til ᛦ, og som viser, at vi her har runen R. De fra de bornholmske runeindskrifter velbekendte to tegn for de to oprindelig helt forskellige, men senere sammenfaldne r-lyd er altså her i alfabetet stillede ved siden af hinanden for at gengive det latinske R. Derimod mangler tegnet for latinsk P, som jo også i indskrifterne regelmæssig udtrykkes ved B, ligesom C og Q betegnes ved ᚠ.

Af tegnene i fjærde linje volder de tre første ᛋᛏᚢ ingen vanskelighed; men herefter ses endnu en lille streg, der hælder til venstre. Stephens har i denne streg fundet lævning

af latinsk X. Dette er dog urigtigt, da også den øverste del af stregen til höjre i dette bogstav endnu måtte være kendelig, eftersom stenen ikke er beskadiget på dette sted. Desuden afsluttes stregen tydelig lige foran bruddet, så at der ikke er tilföjet den nogen skade ved dette. Hele stregen er altså bevaret i sin oprindelige skikkelse, og dens form taler bestemt imod at opfatte den som et af de tegn, der i den yngste runeskrift bruges til at udtrykke de latinske bogstaver. Det eneste tegn, hvorpå man kunde tænke, er ᛂ i betydning Z (af de bornholmske runestene bruger kun Øster Marie-stenen I ᛂ sammen med og i samme betydning som ᛋ); men både den stærkt hældende stilling og manglen af den lille udvidelse på enden gör det höjst usandsynligt, at der er tænkt på denne rune. Stregen er derfor uden tvivl brugt som en art slutningstegn (skilletegn) ved enden af alfabetet, hvor den snarest er anbragt for at fylde pladsen. Jeg formoder, at en lignende streg under denne er forsvunden med det bortslåede stykke af stenen.

Medens runealfabetet med tegnenes oprindelige rækkefølge kendes fra flere mindesmærker i kirker (de i fjærde bind behandlede stene i Mønsted og Åstrup samt døbefonten i Bårse), finder vi i gamle håndskrifter oftere runerne i det latinske alfabets orden, således at de stungne runer og de øvrige nyere tegn er indsatte på de tilsvarende latinske bogstavers plads. Dette er f. eks. tilfældet i et par alfabeter, der kendes fra et senere forsvundet håndskrift i hertug Johan Adolf af Holsten-Gottorps bibliothek (se min afhandling „Sønderjyllands runemindesmærker“ i „Haandbog i det nordslesvigske Spörgsmaals Historie“, Kbh. 1901, s. 58 f.).

I et par punkter afviger alfabetet på den bornholmske sten dog fra de fleste håndskrevne alfabeter. Medens disse for R kun bruger ᚱ og i reglen stiller ᛦ med betydning Y efter ᚢ, ligesom der efter ᚢ ofte tilföjes endnu flere tegn (for X, Z, Æ, Œ), har det bornholmske alfabet både ᚱ og ᛦ i betydning R og intet af de nyere tegn efter ᚢ. Rent undtagelsesvis møder vi det samme i et enkelt håndskrevet alfabet, der meddeles hos Hickes, Thesaurus III (Oxoniæ 1703), tab. II no. 6 (= Stephens, Old-northern Runic Monuments I, s. 108 f. no. 31). Dette mærkelige alfabet, der kun indeholder de 16 gamle tegn — vistnok efter danske runeindskrifter fra det 10. årh. — i det latinske alfabets orden, har nemlig ligeledes både ᚱ og ᛦ svarende til latinsk R og intet tegn efter ᚢ.

Jeg nærer ingen tvivl om, at det bornholmske alfabet er indridset af en person, som kendte runerne og deres betydning fra de bornholmske runeindskrifter; men den temmelig ubehjælpsomme måde, hvorpå tegnene er indridsede, og den form, hvori de fleste tegn optræder, viser sammen med den latinske bogstavorden, at alfabetet må henføres til en forholdsvis meget sen tid. Det er næppe ældre end år 1400.

